

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GELENEKSEL GİKUYU DİNİ

Elif KUL
18937003

Danışman
Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GELENEKSEL GİKUYU DİNİ

Elif KUL
18937003

Danışman
Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Geleneksel Gikuyu Dini*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

25/06/2020

Elif KUL

ÖNSÖZ

Geleneksel Afrika kabilelerinden biri olan Gikuyu kabilesinin benimsediği inanç ve uygulamaların bütününe Geleneksel Gikuyu Dini denir. Gikuyular sömürge döneminden geçmiş bir halktır ve bu dönemden sonra yaşayış ve inanç bakımından radikal değişimlere uğramıştır. Ancak buna rağmen kabile inancının hala yaşanıyor ve hissediliyor olması, bu halkın sahip olduğu inanç ve geleneğinin çok güçlü olduğunu gösterir. Gikuyu Dini temel özellikleri bakımından diğer Geleneksel Afrika Dinleri ile benzerlik gösterse de inanç sistemi açısından daha açık seçiktir. Bu dinin inanç sisteminin temellerini oluşturan Tanrı, insan ve ruhsal âlemin yeri ve nitelikleri keskin bir şekilde belirgindir. Ayrıca Gikuyu Dini, tek tanrılı bir inanç sistemidir. Yüce Tanrı fikri Afrika Geleneksel Dinlerinin ortak özelliklerinden biridir ve Gikuyu tanrı fikrinin tek tanrılı olduğu tartışmasızdır. Bu nedenle Gikuyu Dini'nde Yoruba, Igbo gibi Afrika kabile inançlarında olan tanrısal varlıkların olmaması, tek tanrı fikrini tartışmaya kapalı kılmaktadır. Böylece Gikuyu Dini'nin inanç sistemi animizm, çok tanrıcılık veya Tanrı ile diğer varlıklar arasındaki güç paylaşımı gibi tartışma konularına imkân vermemektedir.

Gikuyu Dini'ni önemli kılan noktalardan biri dinin yazılı bir metni olmamasına rağmen inanç sistemi ve uygulamalarının günümüze kadar taşınmış ve hala yaşanıyor olmasıdır. Mitler, deyimler, şarkılar, dualar ile dolu bir sözlü edebiyata sahip Gikuyu halkının dini de bu sözlü kültür üzerinden kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Gikuyu kabilesi kültür ve inancın sözlü bir şekilde aktarılmasını kendi içerisinde sistemleştirmiş ve yaş gruplarına göre bir eğitim-öğretim sistemi oluşturmuştur. Bu nedenle her bir yaş grubu öğrenmesi gereken deyimleri, duaları, tarihi ve kültürel bilgileri öğretici niteliğindeki yaşlı nesil tarafından alır ve öğrendikleri hakkında toplum tarafından sınava tabi tutulur. Çünkü bunları bilmek, toplumun bir parçası olmayı ve toplum ile karşılıklı bir sahiplenmeyi ve bütünleşmeyi sağlar.

Sömürge döneminde Gikuyuların bazı ileri görüşlü bilginleri kendi geleneksel yaşamlarını, inançlarını, kültürlerini yaşatmaya dair gayretleri ile tüm bunları kayda geçmesini ve araştırmalar için kaynak oluşturmasını sağlamıştır. Bu nedenle diğer bazı Afrika inançları arasından Geleneksel Gikuyu Dini'nin seçilmesinin nedeni, hem modern hayata ayak uyduran yaşayan bir kabile olması hem de kökenlerine, kültürlerine ve inançlarına dair yeterli kaynağın bulunmasıdır.

Tez çalışması giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmının başında tez çalışmasının konusu ve sınırları belirtilmiştir. Ana konu olan Geleneksel Gikuyu Dini ile ilgili temel bilgiler verilmiştir. Giriş kısmının devamında tez çalışmasının amaç ve önemi anlatılmıştır. Çalışmanın amacı Geleneksel Gikuyu Dini'ni inanç ve uygulamaları ile işleyerek kendi öz yapısı içerisinde, kendi mensuplarının düşünce biçimiyle ortaya koymaktır. Konunun asıl hedefi Gikuyularda inanca bağlı olarak gelişen pratiğin bir yaşam tarzı olduğu, benliklerine kazıdıkları bu inancın günlük hayatın her noktasına nüfuz ettiğini anlatmaktır. Birinci bölümde, "Geleneksel Gikuyu Dininin İnanç Sistemi" başlığı ile bu dinin teorik yönü ortaya konmuştur. Bu başlık altında Gikuyuların inanç sisteminin ayrılmaz bir parçası olan mitoloji, Tanrı Ngai ve insan konuları ele alınarak Gikuyuların evren anlayışı bir bütün olarak işlenmiştir. Mitolojinin dini yaşatan, aktaran ve anlatan olması, mitlerin hem dinin yürütücüsü hem de bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Özellikle dini anlatması, yani dinin barındırdığı temel yapılara bir dayanak ve kaynak teşkil etmesi nedeniyle mitoloji ele alınan ilk konu olmuştur. Mitolojiden ve Gikuyu halkının inanç biçiminden destek alarak Ngai konusu ele alınmış ve Gikuyuların Tanrı düşüncesi ortaya konulmuştur. Bunu müteakiben insan, işlenen diğer bir önemli konu olmuştur. İkinci bölümde Gikuyu Dini'nin pratik yönü işlenmiş ve inanç ile örtüşen ve inancı pekiştiren pratikler ortaya konmuştur. Gikuyu halkı arasında yapılan en sıradan bir uygulamanın bile dini bir özellik taşıdığı ve yaygın olarak sunu/kurban ibadetlerinin yapıldığı anlatılmıştır.

Tez konusu belirleme, tez önerisi hazırlama ve tez çalışmasının her aşamasında rehberliğiyle destek olan danışman hocam Prof. Dr. Canan SEYFELİ'ye şükranlarımı sunarım. Çalışma sürecinde yönlendirmeleriyle destek veren Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Hadi TEZOKUR hocama

teşekkürlerimi sunarım. Tezi okuma ve eleştirisinden dolayı dinler tarihi doktora öğrencisi Sevinç AKSİN'e, tez çalışmasının başından sonuna kadar gerek kaynak bulmada yardımcı olan gerekse çalışmayı sürdürmek için motivasyon sağlayan değerli can dostum Mahmut DALBUDAK'a, eğitim ve öğretim hayatım boyunca kararlarımı saygı duyan ve maddi manevi desteğini gördüğüm ablam Meltem KUL'a minnettar ve müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Elif KUL

Diyarbakır 2020

ÖZET

Çalışmanın konusu “Geleneksel Gikuyu Dini”dir. Çalışmanın amacı doğrultusunda Gikuyu Dini’ni geleneksel yapısında barındırdığı temel inançları ve argümanları ele alınmıştır. Bu noktada Gikuyuların geleneksel yapısının henüz bozulmadığı ilkel haliyle yorumlanmaya ve anlatılmaya çalışılmış, dolayısıyla sadece kendi geleneksel inanç unsurları çalışılmıştır. Gikuyuların inanç ve uygulamaların bütünlüğüne bakıldığında Geleneksel Gikuyu Dini’nde, ruhsal ile ruhsal olmayanın iç içe yaşadığı bir âlem tasavvuru olduğu tespit edilmiştir. Gikuyuların sahip olduğu mitler düşünceyi destekleyen en önemli veriler arasındadır. Mitlerin barındırdığı figürlerin ve olayların yaşama aktarılmasına bakıldığında Gikuyuların dini temel üç yapı üzerinde inşa edildiği görülmüştür. Bunlardan birincisi mitoloji, ikincisi Yüce Tanrı Ngai, üçüncüsü insan olmuştur. Bu üç unsurun birbirleri ile olan ilişkisi göz önünde bulundurularak Gikuyuların inanç sisteminin teorik boyutu bir bütün olarak ele alınmıştır. Mitolojinin Gikuyularda hala canlı, yaşayan ve yaşatan önemli bir unsur olmasının sonucu olarak Yüce Tanrı Ngai’nin yaratılıştaki pozisyonu aynı şekilde devam etmiştir. Böylelikle tek Tanrı inancına sahip Gikuyularda insan hayatını yönlendiren ve yöneten Ngai olmuştur. Gelenek ile dinin bir bütün olduğu Gikuyularda insanın doğum-yaşam-ölüm döngüsü de dini bir anlayış içerisinde gelişmiştir. Ölüm sonrası hayat ise yeraltı dünyasında ruhsal bir varlık olarak devam ederken, atasal ruh olmaya hak kazananlar *ngoma* olarak adlandırılarak yeryüzü ile iletişim ve etkileşimi devam edebilmiştir.

Gikuyu Dini’nde inancın pratik yönü olan uygulamalar ikinci bölümün konusu olmuştur. Kendi inanç sistemlerinin gereği olarak ortaya koydukları ibadetler inanç sisteminin üç temel yapıtaşına, yani mitoloji, Ngai ve insanın oluşturduğu inançsal yapıya uygun olarak geliştiği saptanmıştır. Ayrıca Gikuyu yaşam alanında görülen uygulamaların amacına ve barındırdıkları ritüellere göre ibadet amaçlı temel uygulamalar ile dini içerikli sosyal uygulamalar olarak iki alt başlıkta çalışılmıştır.

Gikuyuların dini ve geleneği iç içe yaşamalarından dolayı bu ayrımın yapılmasıyla Gikuyu Dini'nin tüm yönleriyle ele alınması sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler

Gikuyu, Kabile Dini, Ngai, Mitoloji, Atasal Kült

ABSTRACT

The subject of the study is “Traditional Gikuyu Religion”. The main purpose of the study is to consider the primitive beliefs of the Gikuyu people in their traditional structure within their basic arguments. At this point, the traditional beliefs of the Gikuyu have been tried to be interpreted and explained in the process so far, not in the modern period, but in the primitive form where the traditional structure has not deteriorated yet. Considering the integrity of beliefs and practices of Gikuyus, it is seen in Traditional Gikuyu Religion that there is a realm of the spiritual and non-spiritual intertwined. The myths of Gikuyus are among the most important data supporting that thought. When looking at the transfer of the figures and events that mythologies host to life, it was seen that the Religion of Gikuyu was built on three basic structures. The first one is mythology; the second is the Supreme God Ngai; the third is human. Considering the relationship of these three elements with each other, the theoretical dimension of the belief system of Gikuyu is considered as a whole. As a result of the fact that mythology is still an important living organism and alive in Gikuyus, the position of Almighty God Ngai in creation continues. Thus, it was Ngai who guided and led human life in Gikuyus, who have the only God belief. In Gikuyus, where tradition and religion are whole, the birth-life-death cycle of man has also developed in a religious understanding. While life after death continues spiritually in the underworld, those who deserve to be an ancestral soul can continue to interact and interact with the earth.

Practices that are the practical aspect of belief in Gikuyu Religious are the subject of the second part. It is seen that the worship they put forward as a requirement of their belief systems developed in accordance with the three basic building blocks of the belief system, namely the belief structure formed by mythology, Ngai and man. In addition, according to the purpose of the practices in

the Gikuyu living area and the rituals they host, they were examined under two subtitles as basic practices for worship and social practices with religious content. As this distinction was made because the Gikuyu people lived together with their religion and tradition, it ensured that Gikuyu Religion was handled in all aspects.

Keywords

Gikuyu, Tribal Religion, Ngai, Mythology, Ancestral Cult

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	I
ABSTRACT	I
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİL LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU VE SINIRLARI	2
2. TEZİN AMACI VE METODU.....	6
3. TEZİN KAYNAKLARI.....	8
4. GELENEKSEL GİKUYU KABİLESİ VE KISA TARİHÇESİ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE İNANÇ SİSTEMİ.....	18
1.1. GİKUYU MİTOLOJİSİ.....	20
1.1.1. Mitolojiye Göre Gikuyularda Evren ve İnsanın Yaratılışı.....	21
1.1.2. Yaratılış Mitolojisinde Kere-Nyaga Dağı	39
1.1.3. Yaratılış Mitolojisinde Mukurwe wa Nyagathanga	43
1.1.4. Yaratılış Mitolojisinde Mugumo: Yabani İncir Ağacı	46
1.1.4.1. Gikuyu Türeyiş Mitinde Mugumo: Yabani İncir Bahçesi	46
1.1.4.2. Hayat Ağacı Figürü Olarak Mugumo.....	49
1.2. GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE YÜCE TANRI NGAİ	58
1.2.1. Yüce Tanrı Ngai İçin Kullanılan İsim ve Tanımlamalar.....	61

1.2.2. Yüce Tanrı Ngai'nin Tanrısal Özellikleri	66
1.2.2.1 Yüce Tanrı Ngai'nin Tanrısal Kimliği	67
1.2.2.2 Yüce Tanrı Ngai'nin Âlem-İnsan ile İlişkili Tanrısal Özellikleri	70
1.3. GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE İNSAN FİKRİ.....	78
1.3.1. Gikuyu Evren Algısı ve İnsan Fikri	79
1.3.2. Gikuyularda Doğum-Yaşam-Ölüm	96
1.3.3. Gikuyularda Ölüm Sonrası Hayat: Ruh Algısı ve Atasal Ruh Ngoma ..	102
İKİNCİ BÖLÜM	
GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE UYGULAMALAR	110
2.1. GİKUYULARDA İBADET MAKSATLI UYGULAMALAR	113
2.1.1. Gikuyularda Din Adamı	114
2.1.2. Gikuyularda Mabet.....	121
2.1.3. Gikuyularda Kurban ve Sunu	126
2.1.4. Gikuyularda Dua	132
2.1.5. Gikuyularda Yağmur Ritüeli.....	138
2.1.6. Gikuyularda İbadet Olarak Şarkı ve Dans	143
2.2. GİKUYULARDA DİNİ İÇERİKLİ SOSYAL UYGULAMALAR.....	145
2.2.1. Gikuyularda Doğum ve Ad Verme Töreni.....	146
2.2.2. Gikuyularda Kabul Töreni: Sünnet (İrua)	149
2.2.3. Gikuyularda Evlilik Töreni	157
2.2.4. Gikuyularda Cenaze Töreni: Kuhukura	159
2.2.5. Gikuyularda Devir Teslim Töreni: İtuka.....	166
2.2.6. Gikuyularda Manevi Kirlenme: Tahu	168
2.2.7. Gikuyularda Büyü ve Kehanet	172
SONUÇ.....	174
KAYNAKÇA	178

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Mitolojide anlatılan Gikuyu Kutsal Dağlarını ve *Mukurwe wa Nyagathanga* bölgesini gösteren Merkez Bölge haritası..... 17

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviri
Ed.	Editör
İ.	İssue
LAP.	Lambert Academic Publishing
No	Sayı
RAP.	Religions and Development Research Programe
s.	Sayfa
S.	Sayı
Ter.	Tercüme
Trans.	Translated
Vol.	Volume

GİRİŞ

Gikuyular, Kenya’da bulunan etnik gruplardan en büyüğü olup bu grubun benimsediği din Geleneksel Afrika Dinleri arasında yer alır. Herhangi bir kurucusu veya lideri olmayan bu din, Gikuyulara göre ilk atalarından beri var olan gelenekler ve inançlar bütünüdür. Kenya’da İngilizler tarafından 19. Yüzyılda başlayan sömürgeleştirme ve köleleştirme faaliyetleri ile birlikte diğer etnik gruplar gibi Gikuyular da kendi gelenek ve inançlarında birtakım değişimler yaşamış, ancak genel itibari ile özünü koruyabilmeyi başarmıştır. Gikuyu halkı ve inancı üzerinde yapılan en önemli çalışmaların çoğu Gikuyuları sömürge döneminden önceki gelenekleri ile ele almışlardır. Araştırmacılar Gikuyuları sömürge, Hristiyanlık ve köleleştirme ile değişimlere zorlandıkları dönemde değil, onların kabile hayatının en saf halini incelemeyi tercih etmişlerdir.

Geleneksel Gikuyu Dini ana hatlarıyla Geleneksel Afrika Dinleri ile benzerlik gösterir. Geleneksel Gikuyu Dini’ni ve geleneğini yaşatan en önemli etkenlerden biri geleneğin ve gelenek içerisinde yer alan inancın sözlü kültür üzerinden, özellikle mitler ile aktarılmasıdır. Yüce Tanrı inancı, evren anlayışı ve ruhsal ile ruhsal olmayanın sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisinde olması gibi Gikuyu Dini’nin temel unsurları da sözlü gelenek ile aktarılmıştır. Dolayısıyla Geleneksel Gikuyu Dini, bu hususlarda daha istikrarlı ve kesin çizgilere sahiptir. Bu bakımdan diğer kabile dinleri arasında kendini daha açık ifade eden bir yapıdadır.

Geleneksel Gikuyu kabilesi inanç ve geleneği iç içe yürüten bir yapıya sahiptir. Ekonominin alanları ve şartları, toplumsal ahlak ve yasaları, kültür faaliyetleri kabilenin en küçük birimi olan aile ile en büyük birimi olan halk yani kabile arasındaki görev ve sorumluluk paylaşımı belli bir sınırlama ve aşamaya tabi tutulmuştur. Hatta yaş faktörünün ortaya koyduğu gerekliliklerinin bile temelinde bir

inançsal neden yatar. Dolayısıyla tüm faaliyetlerin tek dayanağı inanç ve gelenektir. Bu nedenle Geleneksel Gikuyu Dini'nde inancın hemen her yere serpiştirildiği ve toplumsal bütünlükten kopmanın çok zor olduğu görülür.

Bu çalışmada Geleneksel Gikuyu Dini'nin öncelikle inanç yapısının ortaya konulması ve bu inanç ile birlikte gelişen ibadet ve uygulamalarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde “Tezin Konusu ve Sınırları”, “Tezin Amacı ve Metodu”, “Tezin Kaynakları” ve “Geleneksel Gikuyu Kabilesi ve Kısa Tarihçesi” konuları işlenmiştir. Birinci Bölüm'ün konusu “Geleneksel Gikuyu Dini'nin İnanç Sistemi”dir. Gikuyuların inanç sistemi “Mitoloji”, “Yüce Tanrı Ngai” ve “İnsan Fikri” alt başlıkları ve barındırdıkları unsurlar ile birlikte çalışılmıştır. İkinci Bölümün konusu “Geleneksel Gikuyu Dininde Uygulamalar”dır. Konu “Gikuyularda İbadet Maksatlı Uygulamalar” ile “Gikuyularda Dini İçerikli Sosyal Uygulamalar” olmak üzere iki alt başlıkta işlenmiştir. Çalışmada varılan sonuçlar “Sonuç” kısmında verilmiştir.

1. TEZİN KONUSU VE SINIRLARI

Tezin konusu, “Geleneksel Gikuyu Dini”dir. Gikuyu ismi aynı zamanda kabilenin de adıdır. Kabile kökenli olması nedeniyle geleneksel bir formda olan Gikuyuların dini aynı zamanda “geleneksel” kelimesiyle de vasıflandırılmıştır. Gikuyuların, din olarak benimsedikleri inanç ve uygulamalar, kendi geleneksel yapılarından farklı değildir, dolayısıyla “gelenek” ile “din” onlar için bir bütünlük arz ettiği gibi eşdeğer bir anlama da gelebilmektedir. Afrika kabile dinleri ve Afrika kabilelerinin temel inanç ve felsefesi üzerinde çalışmış olan J. S. Mbiti Afrikalıların dinsiz nasıl var olunabileceğini bilmediklerini¹ söyleyerek Afrikalılar için dinlerinin onların kanında ve ruhunda yaşadığını ve gelenekleri ile dinlerinin ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Geleneksel Gikuyu Dini ele alınırken dini inanç ve uygulamaların Gikuyuların yaşam alanının tümünü kapsamamasından dolayı aslında Gikuyuların kabile hayatı ve düşüncesi, yani geleneksel yapısı işlenmektedir. Ancak çalışma Gikuyu inanç sistemi ve dini uygulamaları ile sınırlıdır.

¹ John S. Mbiti, **African Religions and Philosophy**, N.Y., Doubledays Garden City, 1970, s. 3.

Gikuyular günümüzde yaşayan kabile kökenli bir halk olmakla beraber modern hayat ile tanışmış ve bu tanışmanın etkisiyle sahip olduğu gelenekte bir duraksama ve farklılaşma yaşamıştır ve yaşamayı sürdürmektedir. Bu durum Gikuyuların kabile hayatını yansıtan inanç ve uygulamaların ele alınmasının nedenleri arasındadır. Bununla birlikte Geleneksel Gikuyu Dini'nin temel ve öz yapısı ele alınmış, inanç ve dini uygulamalar dışında kalan ayrıntılara değinilmeden Gikuyu Dini'nin inanç sistemi veya geleneksel yapısı ortaya konmuştur. Gikuyularda kabilenin tarihini taşıyan, fiziki ve ruhani yapısını kapsayan temel unsur, mitlerdir. Dolayısı ile mitler, Gikuyu Dini'ni kendisine ait bir sistem içerisinde anlama ve anlatmanın ilk yoludur. Gikuyu mitolojisi, dinin inanç ve uygulamalar dâhilindeki temel unsurlarının anlaşılmasında sağladığı verilerle temel kaynak niteliğindedir. Geleneksel Gikuyu Dini'nin barındırdığı Gikuyu evren, dünya, insan, yaşam, ölüm, ölüm sonrası hayat, Tanrı ve ruh fikri gibi hususlar mitolojideki olayların, figürlerin yaşanan hayata taşınması ile şekillenmiştir. Mitlerin gerçek hayatta vücut bularak insanların yaşam yörüngesini etkilemesi, onların ele alınmasını gerektirmiştir. Mitoloji çalışmanın temel konusu olmamakla beraber sağladığı veriler açısından çalışmanın ana konusu olan Geleneksel Gikuyu Dini'nin içerisinde yer alan önemli bir unsurdur.

Çalışmanın birinci konusu Gikuyuların mitolojisidir. Gikuyu Dini'nin temel unsurları mitoloji ile şekillenmiştir. Buna göre yaratılış Ngai'nin yeryüzünü yaratması ile başlar ve Gikuyu halkının çoğalması ile son bulur. Dolayısıyla yaratılış konusunun işlenmesi aslında Gikuyu mitolojisinin ele alınmasıdır. Gikuyular güçlü bir mitolojik veriye sahip olmakla beraber mitler yaşam alanının tümünü kapsamaktadır. Ancak konu işlenirken sadece yaratılışı barındıran mitlerden faydalanılmıştır. Bunun temel nedeni asıl konudan sapmamakla beraber diğer nedenleri arasında Gikuyuların tüm mitolojik verilerinin ele alınabilmesi için daha geniş bir çalışmanın gerekmesidir. Yaratılış konusu işlenirken mitlerdeki verilerden Gikuyuların inanç ve uygulamalarını kapsayan temel öğeler de belirlenmiş ve konu bu öğeler üzerinden ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'ün ikinci temel konusu Gikuyuların Yüce Tanrı anlayışıdır. Bu nedenle konu Yüce Tanrı Ngai etrafında işlenmiştir. Gikuyulara göre yaratıcı Tanrı

olarak Ngai tek ve yüce tanrıdır. Ngai, evreni yaratan ve insan hayatını başlatandır. Bu hem mitlerden hem de Gikuyuların gündelik yaşamında kullandıkları isim ve deyimlerden anlaşılmaktadır. Ngai'nin tanrısal kimliği ve insan yaşamındaki yeri belirlenirken mitlerden ve Gikuyu yaşam alanından yararlanılmıştır. Bu nedenle konunun sınırları Gikuyuların tüm yaşam alanıdır. Ngai'nin kendisine has tanrısal özellikleri, evren ve insan ilişkine dayalı tanrısal özellikleri belirlenerek Gikuyu Dini'nin Tanrı anlayışını ortaya koyma hedeflenmiştir. Ancak konu Ngai merkezli yürütülmüş, Gikuyu inancının diğer temel öğeleri farklı alt başlıklarda ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'ün son konusu Gikuyularda insan fikridir. İnsan fikri işlenirken Gikuyuların evren algısı açık olur. Dolayısıyla insan fikri dahilinde Gikuyuların evren algısı da işlenmektedir. Gikuyularda inanç ve uygulamalar insan hayatını kuşatan ve insan hayatını anlamlandıran özelliktedir. Özellikle insanın varlığının inanç ile açıklandığı ve inanca göre şekillendiği görülür. İnsanın dünya hayatının başlangıcı olan doğumuna inançsal bir anlam yüklenirken bu anlam yeryüzü hayatının tamamını kuşatmaktadır. Ölüm ve ölüm sonrası hayat yine yeryüzü hayatının nasıl geçtiğine göre anlam kazanır. Dolayısıyla konu, insan ile ilişkili olarak doğum-yaşam-ölüm döngüsü, ölüm sonrası hayat ile beraber ruh ve atasal ruh fikri ile sınırlıdır.

Ngai, Gikuyuların yaşama ve evrene bakış açısını ortaya koyma hedefinde önemli rol oynar. Yaşam alanında sıkça yönelinen bir Tanrı fikrinin olması ve bu Tanrı fikrinin ilişkili olduğu dinin pratik yönünü temsil etmesi, Ngai fikrinin ele alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. İnsanın ve ibadetin öznesi olması durumu, onun işlenen dinde temel konulardan biri olmasını sağlamıştır. Gikuyu kabilesi her ne kadar metafizik âlem ile iletişimde bir süreklilik yaşasa da insan merkezli bir din olduğunu ortaya koymuştur. Gikuyular insanın yeryüzünde var olma süreci doğum, yaşam ve ölüm kurgusunu inanç üzerine inşa etmişlerdir. Tezin temel konusu dâhilinde olan Gikuyuların insan düşüncesi işlenirken de bu kurgunun, yani doğum, yaşam ve ölüm süreci aşamalarının da verilmesi gerekmiştir. Çünkü Geleneksel Gikuyu inancına göre insan yaşamının bu üç aşamasında farklı bir formda ve farklı bir anlamda hatta farklı bir evrende varlığını sürdürmektedir. Yine bu düşüncenin bir inançsal temelini olması, Gikuyu Dini'nin bir konusu olmasını sağlamıştır.

İnsan hayatının ölümünden sonra devamının olduğuna olan inancın farklı bir yorumu olarak atasal kült inancı vardır. Atasal kült, Gikuyu Dini'nde insanın dünya hayatı sonrasında varlığını farklı bir boyut ve işlevde devam ettirmesidir. Tabi atasal kültün bir şekilde kutsal ile olan bağlantısı, insan yaşamının dini yönüne olan etkisi, insanın fizik ile metafiziksel dünya arasında iletişim kurabilen bir varlığa dönüşmesi ve tüm bunların kabile inancının bir parçası olması, atasal kültü ele alınması gereken konular arasında olmasını sağlamıştır. Son olarak Gikuyular inançsal yönü güçlü, sahip oldukları inancın teorik boyutunu pratik boyuta taşıyan bir kabiledir. İnancın tezahürü olarak ibadet geleneksel Gikuyu kabilesinin her adımında bulunur. Belirtildiği gibi geleneği din, dini gelenek olarak yaşayan, gelenek ile inancın ruh ve beden olarak bir bütünlük ve teklik içerisinde ortaya koyan Gikuyular için ibadet inancın ortaya koyduğu pratiklerdir. Gikuyularda uygulamalar olarak ibadetlerin ele alınması Gikuyu inancının temelinde yatan temel düşüncenin açıklanmasına, daha önce işlenen konularda açıklanan önemli noktaların bir anlama bürünmesine yardımcı olmuştur. Bir düşünce olarak inanç, Gikuyu halkının pratiklerinde somut bir ifadeye bürünmüştür. Bu nedenle ibadet ruhunun işlenmesi aslında Gikuyuların hem teorik hem de pratik yönünün bir arada ele alınmasını mümkün kılmıştır.

Gikuyu Dini'nde uygulamalar, çalışmayı tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde Gikuyu kabile hayatında somut bir şekilde görülen ve yaşanan temel dini uygulamalar ve kültürel, sosyal, politik işlevli ve dini içerikli uygulamalar yer alır. Temel ibadetlerin yapı taşları olarak ibadetin yapıldığı mekân ve zaman özellikleri ile ibadeti icra eden din adamları veya kabile önderleri ele alınır. Bununla birlikte tüm bu uygulamalar ibadetin iskeleti olarak görülmüş, temel ibadetlerin kurban/sunu ve dua olduğu belirtilmiştir. Dini içerikli sosyal uygulamalarda Gikuyu kabile yaşamında görülen ve dini içerikli olan kültürel, politik ve toplumsal faaliyetler ele alınmıştır.

Geleneksel Gikuyu halkı, Batının istilasına uğradığı dönemde modern hayat ile tanışmış ve taşıdığı geleneksel yapı ile modernlik arasında zorlu bir uyum süreci yaşamıştır. Bu süreç Gikuyu halkının bir kısmında geleneğini kaybederek taşıdığı kabile ve inanç kimliğinde yok olma meydana getirmişken bir kısmında ise Hristiyanlığı benimseyip din değiştirmelerine ve evrilmelerine yol açmıştır. Ancak

buna rağmen kabile kökenli olmasının sağladığı bir avantaj ile inanç ve pratiklerin bir kısmı günümüze kadar var olmaya devam etmiştir. Bu durumda modernleşmiş veya Hristiyanlaşmış Gikuyu inancı ile geleneksel Gikuyu inancı olmak üzere iki tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Ancak çalışmanın konusu Geleneksel Dini sürdüren Gikuyularla sınırlıdır. Dolayısıyla Hristiyanlaşanlar ve modernleşme ve sömürgeleşmenin Gikuyu Dini üzerindeki etkileri çalışma konusunun sınırları dâhilinde değildir.

2. TEZİN AMACI VE METODU

Çalışmanın temel amacı Geleneksel Gikuyu Dini’ni inanç ve uygulamalar bütünü olarak ortaya koymaktır. Daha önce Gikuyu inancı üzerinde belli başlı ve oldukça önemli çalışmalar yapılmış olsa da bu dini kapsamlı olarak ortaya koyan ve yorumlayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye’de ise Gikuyu Dini’yle ilgili henüz bir çalışma yapılmadığı gibi genel Geleneksel Kabile Dinleriyle alakalı çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Bu nedenle özel olarak Geleneksel Gikuyuların temel ve öz geleneksel inancı farklı bir başış açısı ile işlenirken Geleneksel Kabile Dinleri ile de ilgili bir genel görüş sağlama açısından kısa bir giriş yapılmıştır. Sömürge altında kaldığı dönemde Batı dünyasına ani bir giriş yapan, yapmak zorunda kalan Gikuyu halkı için şu an gelenek ile modernlik karmaşık bir durumdadır. Bu nedenle Batılı araştırmacılar Gikuyu inancının geleneksel yapısını işlerken kendi inanç ve görüşlerine kıyasla yorumlamış ve Geleneksel Gikuyu Dini’ni kendi bütünlüğü ve özellikleri içerisinde değerlendirmemişlerdir. Bunun sonucu olarak Gikuyu Dini’nin temel taşlarından olan bazı unsurları yanlış yorumlamaya gitmişlerdir. Örneğin ‘ata kültü’nü başlı başına bir din saymış,² bu inancın Gikuyu Dini’nde oluşturduğu bütünlüğü, diğer inanç unsurları ile ilişkisini ve Gikuyu inanç felsefesinde oynadığı önemi göz ardı etmişlerdir.

Geleneksel Gikuyu Dini geniş ve derin bir arkaplana sahiptir. Tarih içerisinde varlıklarını bugüne kadar sürdürmüş olmaları, kendileri ile beraber inancı da taşımaları, bu geniş tarihi ve kültürel birikimin göz ardı edilmemesini gerektirmiştir. Mitoloji ve sözlü kültür üzerinden taşınıp temelinde yatan inancın kaybedilmemiş

² Julius Gathogo, “The Quest for Religious Freedom in Kenya (1887-1963)”, **School of Religion and Theology**, University of KwaZulu-Nata, s. 20.

olması Geleneksel Gikuyu Dini'nin sadece inanç merkezli değil, inanç ve gelenek bütünlüğü üzerinden işlenmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü bir yaşam birikmişliği olan gelenek sadece fiilen değil düşünce olarak da varlığını çok derinden hissettirmiştir. Ata kültürünün inanç ve geleneğin birleşkesi olduğu göz ardı edildiğinde ortaya Gikuyuların inanç sisteminden farklı bir inanç sistemi çıkacaktır. Aynı şekilde mitolojiye bakılmadan sadece görünürde olana, yani uygulamalara bakıldığı ve uygulamaların mitolojik ve inançsal arka pardesi göz ardı edildiği takdirde uygulamaların taşıdığı anlam ve amaç doğru bir şekilde saptanamaz. Bu nedenle Gikuyuların inanç ve uygulamaları ele alınırken bir bütün olarak temel dayanak noktalarının tespit edilmesi çalışmanın hedefleri arasındadır. Ancak bu şekilde Gikuyuların geleneksel inancı kendi anlamı ve bütünlüğü içerisinde ele alınabilir.

Gikuyuların Türkiye'de tanınmayan bir halk olmalarından dolayı Giriş kısmında "Geleneksel Gikuyu Kabilesi ve Kısa Tarihçesi" konusu işlenerek çalışmaya bir altyapı sağlanmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak Geleneksel Gikuyu Dini'nin inançsal yönü ve uygulamaları ele alınmıştır. İnanç ile uygulamaların dini bir bütün olarak tamamlamalarından dolayı çalışma inanç ve uygulamalar olmak üzere iki bölümden oluşur. Buna göre birinci bölümde, "Geleneksel Gikuyu Dini'nin İnanç Sistemi" ele alınırken ikinci bölümün konusu "Geleneksel Gikuyu Dininde Uygulamalar" olmuştur. Birinci bölüm içerisinde Gikuyu Dini'nin temel yapısını oluşturan unsurlar olarak belirlenen mitoloji, Yüce Tanrı Ngai ve insan konuları olduğu gibi ele alınarak, eleştiriden ve sorgulamadan kaçınılmıştır. Gikuyu Dini'nin inançsal yönünün açık ve anlaşılır bir şekilde ele alınması amacıyla gerekli okumalar yapılmış ve yapılan okumalar birbirleri ile karşılaştırılarak doğru bilgilere ulaşılmıştır. Yapılan okumaların büyük bir kısmı Gikuyuların da benimsediği ve onayladığı araştırmacıların eserleri olmuştur. Bunun yanı sıra bir fikir oluşturma, yanlış olarak görülen fikirlere gerekli açıklamaların yapılması amacıyla Gikuyuları kendi bütünlüğü içerisinde ele almayan çalışmalara da bakılmıştır. Böylece çalışmanın objektif bir şekilde işlenmesi sağlanmıştır.

İkinci bölüm dâhilinde Gikuyu Dini'nin gerektirdiği uygulamalara yönelik olarak ortaya koydukları ibadetler, mabet, dua, sunu ve kurban gibi temel unsurlar işlenmiştir. Böylece birinci bölümde yer alan dinin inançsal yönünü Gikuyu yaşam

alanında nasıl vücut bulduğunu anlamak ve anlatmak hedeflenmiştir. Ancak Gikuyularda hayatın hemen her alanı ile ilgili birtakım ritüellerine sahip olması ikinci bölümün “Gikuyularda İbadet Maksatlı Uygulamalar” ile “Gikuyularda Dini İçerikli Sosyal Uygulamalar” olmak üzere iki yönde ele alınmasını gerektirmiştir. Böylece birinci bölümde vurgulanan Gikuyularda gelenek ve din birlikteliğinin somut örnekleri verilmiştir.

3. TEZİN KAYNAKLARI

Geleneksel Gikuyu Dini’nin inançsal ve uygulamalar açısından ele alınmasında geniş bir veri tabanı sağlayan iki önemli isimden ve çalışmalarından söz etmek gerekir. Bunlar J. Smith Mbiti ve Jomo Kenyatta’dır. Bu iki ismin çalışmaları birinci el kaynak niteliğindedirler. Mbiti, Geleneksel Afrika Dinleri üzerinde çalışmış ve Afrika kabile inançlarını en doğru şekilde ele almış uzmanlardan biridir. “*African Religions & Philosophy*” eseri ile Afrika kökenli dinlerin inanç sistemini anlatmaktadır ve bu eser özellikle Gikuyu Dini’nin inanç bakımından doğru bir çizgide işlenmesini sağlamıştır. Uygulamaların arka planındaki soyut düşünceleri aktararak somut olanın doğru yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Mbiti, “*Concepts of God in Africa*” isimli çalışmasında Gikuyular üzerinden vermiş olduğu örnekler ile Gikuyuların Tanrı anlayışının açık ve anlaşılır bir şekilde işlenmesinde önemli bir kaynaktır. Ayrıca Gikuyularda önemli olan atasal ruha olan inancın ayrı bir din değil dinin bir parçasını oluşturduğunu savunması, atasal ruh ile ilgili doğru bilginin kaynağı olmasını sağlamıştır.

Kenyatta, “*Facing Mount Kenya*” adlı eseri ile Gikuyuların geleneğini baştan sona kadar inanç ve uygulamaları ile yazmıştır. Bu açıdan oldukça zengin ve geniş bir veri kaynağıdır. Bir Gikuyu olan ve Kenya’nın bağımsızlığından sonra ülkenin ilk başbakanı olan yazar, kaleme aldığı eseriyle Gikuyuların geleneksel yaşamını kuşatıcı ve detaylı bir şekilde ele almıştır. Yazarın bir Gikuyu olması ve Gikuyuların içinde doğup yetişmesi yazdıklarının doğruluk değerini artırmakta ve birinci el kaynak olmasını sağlamaktadır. Özellikle çalışmanın ikinci bölümünün konusu olan ve Gikuyu yaşamını kuşatan uygulamalara geniş bir yer vermesi, çalışmanın bir bütünlük içerisinde yürütülmesini sağlamıştır. Çünkü diğer kaynakların Gikuyular ile ilgili dini ve dini içerikli uygulamalar hakkında birçok eksik veya yanlış bilgiler

ihtiva etmesi çalışmanın sürdürülmesini zorlaştırırken Kenyatta bu zorluğu gideren araştırmacı olmuştur.

4. GELENEKSEL GİKUYU KABİLESİ VE KISA TARİHÇESİ

Gikuyu, lingusitik olarak Bantu dil ailesine mensup bir kelimedir.³ Terim anlamı ‘incir ağacı’ veya ‘incir ağacı bahçesi’dir. Yabani bir incir türü olan *mukuyu* kelimesinin kökünden, yani *-kuyu*’dan geldiği ileri sürülmüştür. Bu kelime daha sonra ‘yabani incir ağaçlarının ülkesi’ olarak çevrilmiştir.⁴ Ancak başka bir kaynağa göre Gikuyu kelimesi kitleler veya insanlar anlamına gelen ‘*muingi*’den türetilmiştir.⁵ Gikuyu kelimesinin kullanım alanlarına, Gikuyu halkının anlatılarına, mitlerine bakıldığında birinci görüşün daha doğru olduğu görülmüştür. Terim anlamında ise Gikuyu, coğrafi merkezi Kenya olan, geleneksel ve kabile kökenli bir halk için kullanılır. Aslında *Gikuyu* bu halkın ilk atasının ismidir. Mitolojide bu adamın *Gikuyu* olarak anıldığı anlatılır. Böylece hem halkın ilk atasını hem de bu atanın izinden giden halkı tanımlamak için kullanılan bir terim haline gelmiştir.

Gikuyu kelimesi kaynakların çoğunluğunda Kikuyu olarak kullanılmıştır. Ancak Kikuyu, kabileyi ve kabilenin kullandığı dili niteleyen Gikuyu adının İngilizce transkripsiyonudur.⁶ Metnin genelinde de kabile ve din ismi olarak Kikuyu yerine Gikuyu kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni ise Kikuyu kelimesinin orijinal isim olmaması ve Gikuyuların da kendilerine Kikuyu yerine Gikuyu demeyi tercih etmeleridir. Gikuyu halkının arasında önemli bir yazar olan Ngugi wa Thion’go’nun önderliğinde bir grup Kikuyu’dan ziyade Gikuyu denilmesi daha çok tercih edilmiş ve Avrupa’nın bu ismi değiştirme çabalarına mâni olmuşlardır.⁷ Ayrıca Gikuyu veya İngilizce telaffuzu ile Kikuyu gibi kabileyi tanımlayan başka isimler de mevcuttur. Örneğin *Gekoyo*, *Agikuyu* ve *Akikuyu* bunlar arasındadır.⁸ Bu isimlerin hepsi aslında *Gikuyu*’dur ancak telaffuz farklılığından ve

³ Jean Davison, **Voices from Mutira: Change in the Lives of Rural Gikuyo Women 1910-1995**, Lynne Rienner Publishers, London, 1996, s. 29.

⁴ John Wilkinson, “**Disease and Death amongst the Northern Kikuyu**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ExBible Universtiy, 1956, s. 10.

⁵ Landinfo, “Kenya: Mungiki – Abusers or Abused?”, Report, 2010, s. 5.

⁶ Davison, **Voices from Mutira: Change in the Lives of Rural Gikuyo Women**, s. 29.

⁷ Davison, **Voices from Mutira: Change in the Lives of Rural Gikuyo Women**, s. 29.

⁸ Sung Kyu Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: A Practical Theological Study of Kikuyu Peace Pastors in Nairobi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Pretoria, 2008, s. 114.

okunduğu gibi yazılmasından dolayı farklı isimler olarak ortaya çıkmışlardır. Çalışmanın temel hedeflerinden biri Gikuyu halkını, onların kendilerini ifade ettikleri bir biçimde tanıtmak ve onların düşüncesine göre yorumlamak olduğundan dolayı da Kikuyu yerine Gikuyu isminin kullanılması uygun görülmüştür.

Gikuyu kelimesi, kabile ismi ile ilişkili olarak birçok dilbilimsel formlara evrilmiş ve buna bağılı olarak da yeni ve farklı anlamlar kazanmıştır. Gikuyu, Gikuyu kabilesinin bir insanı, kabilenin genel halkı, bu kabilenin yaşadığı toprakları ve kullandığı dili tanımlamak için farklı ekler almıştır. Ancak kök olarak *-gikuyu* sabit durmakta sadece başına ve sonuna ek alıp buna bağılı olarak anlam yönü değişmiştir. Örneğin *Mugikuyu* bir Gikuyu insanını ifade ederken *Agikuyu*, genel olarak Gikuyu halkı anlamında kullanılmaktadır.⁹ Gikuyuların yaşadığı topraklar için ise Gikuyu toprakları anlamında İngilizce bir ek alan *Gikuyuland* ismi 1900'den önce *Gikuyu*'nun geleneksel yerleşimini tanımlamak için kullanılmıştır. Gikuyuland kabaca Kenya'da, Kuzeye doğru *Aberdare* Sıradağlarını, Batıya doğru *Ngong* Tepelerini, Güneye doğru ise *Ol Donyo Sabuk* Dağlarını kapsamaktadır.¹⁰ Kabilenin dilini belirtmek için sade biçimiyle *Gikuyu* kullanılmıştır.¹¹

Gikuyular, *Aberdare* Sıradağları ve Kenya Dağı'nın (Gikuyularda mitolojik ismi ile *Kere-Nyaga* veya *Kiri-Nyaga*) eteklerinde, Güneyde Nairobi ve *Ngong* Tepeleri'ne kadar uzanan, Kenya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan kabile kökenli bir halktır.¹² Gikuyu kabilesi, Kenya'da bulunan 42 kabileden biridir. Bu halkın toplam nüfusu 6.622.576'dır ve Kenya nüfusunun %17.2'sini oluşturmaktadır.¹³ Yapılan arkeolojik çalışmalara göre Gikuyu halkı Afrika'da, Kamerun, Güney Afrika, Orta Afrika, Doğu Afrika'dan, ortak bir dil ailesi (Bantu dilleri) ve birçok durumda ortak adetler tarafından birleştirilen 400'den fazla farklı etnik grubu barındıran¹⁴ Bantu halklarından ve dört yüzyıl önce Bantu göçü sırasında Kenya'ya gelmişlerdir.¹⁵

⁹ H. R. Tate, "Notes on the Kikuyu and Kamba Tribes of British East Africa", *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 34, 1904, s. 130.

¹⁰ Joseph W. Kamenju, "Transformation of Kikuyu Traditional Architecture: Case Study of Homesteads in Lower Mukurwe-ini, Nyeri, Kenya", (Yayınlanmış Doktora Tezi), The Oslo School of Architecture and Design, 2013, s. 26.

¹¹ Kamenju, "Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...", s. 26.

¹² Park, "Spirituality of Kenyan Pastors: ...", s. 114.

¹³ <https://www.knbs.or.ke/>, (E.T: 10.02.2020)

¹⁴ "Bantu", <https://www.newworldencyclopedia.org> (E.T: 24.06.2020)

¹⁵ Park, "Spirituality of Kenyan Pastors: ...", s. 114.

Ancak Gikuyuların önde gelen yazarı bu düşünceyi yazmış olduğu “*Kan Çiçekleri*” kitabında eleştirir ve kahramanların dilinden Gikuyuların yaratılıştan beri bu topraklarda varlık gösterdiğini belirterek bu bilginin Avrupalıların uydurduğu bir düşünce olduğunu ifade eder.¹⁶ Gerçekten de Gikuyuların yaşam tarzına, sahip oldukları köklü kültüre ve sözlü edebiyata bakıldığında onların yaratılışının bu topraklarda başladığı, göç ettiklerine dair herhangi bir anlatıya sahip olmadıkları, kendilerinden önce burada birilerinin varlığından söz etmedikleri, özellikle yaratılış mitlerinde Gikuyuların yaratılıp çoğaldıkları coğrafi alan ile çelişkili coğrafi betimlemelere rastlanılmadığı görülür. Bu nedenle Gikuyuların başka bir yerden Kenya’ya gelmiş olmaları mantıklı görülmemektedir. Zira yaşadığını mitlerle, efsanelerle, deyişlerle anlatan ve yaşatan bir halk için göç gibi önemli bir olayın anlatılmadan geçilmesi beklenilemeyecek bir durumdur. Ayrıca Gikuyular, Kenya’da bulunan ve ciddi bir nüfusa sahip olan Kamba, Embu, Mbere ve Meru kabileleri ile ortak bir tarihe sahiptirler.¹⁷ Bununla birlikte Bantu ailesi içindedir ve dil, inanç sistemi, kültür ve kabile hayatında benzerliklere sahiptirler.¹⁸ Hatta bazı mitlere göre Gikuyu, Kamba ve Masai kabileleri aynı kökene dayanmaktadır.¹⁹ Bu bilgilere bakıldığında eğer Gikuyular bir göç ile bulundukları topraklara gelmiş olsalardı, aynı bölgede yaşayan diğer kabileler ile bir köken birliği düşüncesine bile girmezlerdi. Bunu zaman içinde unutmuş olmaları bile mümkün değil, çünkü bir Gikuyu olarak Gikuyular üzerine yazan Jomo Kenyatta, yazısız bir halk olmalarına rağmen ne kadar güçlü bir hafızaya sahip olduklarını şu sözlerle dile getirir: “*Gikuyu halkının kültürel ve tarihi gelenekleri nesilden nesile sözlü olarak aktarılmıştır. Kendim bir Gikuyu olarak, kültür ve geleneğimi yıllarca kafamda taşıdım, çünkü yazılı kayıtları olmayan insanlar kalıcı bir hafıza sahibi olmayı öğreniyorlar, kütüphanelerin işini yapıyorlar. Not defterine not yazmak için not defteri veya günlük olmadan, Afrikalı kendi aklında bir izlenim yaratmayı öğrenir. Hayatı boyunca anılacak çok şey vardır ve hikâyelerin ona anlatıldığı ve olaylarının gözlerinden önce hareket ettiği canlı yol, çocuğun erken öğretilerinden silinmez bir zihinsel resim oluşturmaya yardımcı olur. Yaşamın*

¹⁶ Ngugi wa Thiong’o, **Kan Çiçekleri**, Çev: Seda Ağır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 52.

¹⁷ Davison, **Voices from Mutira: Change in the Lives of Rural Gikuyo Women**, s. 29.

¹⁸ John L. Berntsen, “The Maasai and Their Neighbors: Variables of Interaction.” **African Economic History**, no. 2, 1976, s. 7.

¹⁹ G. Linblom, **The Akamba in British East Africa**, Negro Universities Press, New York 1920, s. 252.

her aşamasında, çeşitli yaş gruplarının üyeleri için, şarkı söyleme ve deyimlerle konuşma ve onlara anlatılan hikâyeleri ve olayları ilişkilendirme yeteneklerini test etmek için düzenlenmiş çeşitli yarışmalar vardır ve bu işlevlerde ebeveynler ve genel halk, rakipleri yargılamak ve düzeltmek için bir kitle oluşturur.”²⁰ Yani kültür ve tarih aktarımını bu şekilde yapan bir topluluğun göç gibi önemli bir olayı unutmaması ve başka halklarla bir köken efsanesi uydurması ortada apaçık duran bu bilgilere ters düşmektedir.

Gikuyu kabilesi, kabile hayatının temelini oluşturan üç önemli faktöre dayanmaktadır. Gikuyu toplumundaki her bireyin davranışı ve statüsü, burada kategorik olarak sıralanan üç temel ilke tarafından belirlenir. Birincisi, kanla ilgili olanları bir araya getiren aile grubudur: (*mbari* veya *nyomba*). Bir adam, karısı ya da eşleri ve çocukları ve aynı zamanda büyükleri ve torunları ile bir aile oluşturur. İkincisi, bir grupta aynı klan adına sahip olan ve soyundan geldiğine inanılan, birkaç *mbari* birimine katılan ve uzaktaki aile grubunu oluşturan klandır (*moherega*). Gikuyu toplumunu birleştirmede üçüncü temel faktör yaş derecelendirme sistemi olan *riika* ve bu sistemde ortaya çıkan yaş grupları ise *mariika*’lardır. Sünnet ile birlikte başlayan bu sisteme göre toplumdaki bireyler yaş gruplarına göre ayrılır ve toplumdaki görev ve sorumlulukları, toplumsal kimlikleri yaşlarına bağlı olarak gelişir. *Mbari* ve *moherega* sistemi, bağımsız olarak hareket eden kabile içinde birkaç akraba grubu oluşturmaya yardımcı olur, ancak yaşlandırma sistemi bütün kabileyi bütün faaliyetlerinde birleştirir ve sağlamlaştırır.²¹

Gikuyu kabilesi, temel geçim kaynağı tarıma dayalı, toplumda karşılıklı ilişkileri olan bir Bantu topluluğudur.²² Sosyal açıdan bireylerin toplumsal görevlerdeki konumunu ve sorumluluğunu gösteren *mariika*’lardan (yaş grupları ve kuşaklar); köken olarak ise kurucu atalarının dokuz kızından sonra adlandırılan tam dokuz *mihiriga*’dan (klanlara) oluşmaktadır. Gikuyuların dokuz klandan oluşması mitlere dayanır.

Mitlerden biri şöyledir: “Başlangıçta, kabilenin kurucusu Gikuyu adlı bir adam tüm doğanın, vadilerin, nehirlerin, ormanların sahibi olan Doğanın Efendisi

²⁰ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. XVI.

²¹ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 1-2.

²² P.N. Wachege, “Curses and Cursing among the Agikūyū: Socio-Cultural and Religious Benefits”, **Departman of Philosophy and Religious Studies**, 2012, s. 2.

*Ngai tarafından çağırılmıştır. Ngai daha sonra Gikuyu'yu Kere-Nyaga Dağı adlı büyük bir dağın tepesine götürür ve ona verdiği tüm güzel ülkeyi gösterir. Daha sonra Gikuyu'ya Mumbi adını verdiği güzel bir eş verir. Mutlu bir şekilde yaşadılar ve dokuz kızları vardı ama oğulları yoktur. Gikuyu, Ngai'ye durumu anlatır ve Ngai Gikuyu'ya büyük bir incir ağacının altında bir kuzu ve bir yavrusunu feda etmesini söyler. Daha sonra kutsal incir ağacına geri döndüğünde Gikuyu, dokuz kızını anaerki bir sistem altında evlendirmeyi kabul eden dokuz yakışıklı genç adam bulur. Böylece Gikuyu kabilesinin oluşturduğu dokuz klan ortaya çıkar: (1) Acheera; (2) Agachiko; (3) Airimo; (4) Amboi; (5) Angare; (6) Anjiru; (7) Angoi; (8) Ethaga; (9) Aitherando.”²³ Gikuyular köken olarak dokuz klandan oluştuğu gibi kendi içerisinde de bölgesel ve akrabalık yönünden *Ndia Gikuyu* ve *Gichugu Gikuyu* gibi belli başlı kollara ayrılır.²⁴ Bu kollardan hepsi Geleneksel Gikuyu halkının bütünü oluşturur. Bu nedenle Geleneksel Gikuyu Dini işlenirken bölge ve klan farklılığından doğan inanç ve uygulamalardaki farklılıklara değinilmemiştir.*

Gikuyular 19. yüzyılın sonunda zenginliği erdemle ilişkilendiren ahlak, toprak ve hayvan sahipliğine önem veren ve bunu tarih hissi ile ilişkilendiren toprak bilinçli bir insan topluluğu haline gelmiştir. Fakat tam da bu yükseliş döneminde Gikuyu topraklarında sömürge faaliyetleri baş gösterir. Kâşifler ve misyonerler vasıtasıyla birkaç erken temastan sonra İngiliz sömürgecileri Gikuyu topraklarında kendilerini 1895'te "koruyucu" olarak ilan etmişlerdir. Beyaz adamların (*wazungu*) istilasını birkaç yıl içinde daha ciddi bir hale gelmiş ve bir hükümet kurmuşlardır. 1904'e kadar hem Britanya hem de yerleşimciler için aktif olarak arazi alışverişi yapmışlardır.²⁵ Böylece İngiliz sömürgeciliği (1898-1963) baş göstermiştir. İngiliz sömürgecileri kısa süre içinde Avrupa yerleşimcileri ve orman rezervleri için Gikuyu halkına ait olan ve Beyaz Yaylalar (Nairobi bölgesini, Orta Rift Vadisini ve Laikipia Platosu'nu kapsayan alan) olarak bilinen ekili araziye devralmışlardır. 1920'lerden itibaren, Gikuyular Hristiyan olmaya ve misyoner okullarına gitmeye

²³ Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: ...**”, s. 130.

²⁴ Johnson Ng'ang'a Mbugua, “**A Study to Formulate a Model for Agikuyu Christian Funeral Rites that Would Integrate Relevant Cultural, Scriptural and Practical Norms**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), South African Theological Seminary, 2014, s. 33.

²⁵ Jens Finke, “Kikuyu - Colonial History”, 2003, <http://www.bluegecko.org/>, (E.T: 07.04.2020).

başlamışlardır.²⁶ Hem maddi hem de manevi varlıklarına el konulan Kenya halkı ve Gikuyular, *Mau Mau* olarak adlandırılan bir isyan başlatmışlardır. İsyanın başarısız olmasına rağmen etkileri hala devam etmektedir. Kenya'nın bağımsızlığını kazanmasında en büyük rolü oynayan Gikuyuların büyük bir kısmı diğer kabile halkları ile birleşerek *Mau Mau* hareketini yürütmüşlerdir. Bu hareketin mensupları olarak ormanlarda ve Kenya Dağı'nın eteklerinde saklanmışlardır. *Mau Mau* hareketi, politik bir direniş olarak görünse de içinde dini bir düşünce taşımıştır. Hem mal varlıklarına hem de inançlarına bir saldırı ve zorlama olarak gördükleri İngiliz sömürgeciliğine karşı yaptıkları direnişte kendi geleneksel inançlarından destek almışlardır. Bu yüzden çoğunlukla Tanrı'nın evi olarak gördükleri Kenya Dağı'na yakın yerlerde direniş göstermiş ve Kenya Dağı'ndan manevi destek almışlardır.²⁷ Diğer bir dini yönü ise *Mau Mau* yemindir. Hareketin mensupları 'toprak ve özgürlük' diyerek yemin ederken, bu yeminin sembollerinden ve ritüllerinden biri olan Kenya Dağı'ndan alınan toprak, yani 'kabilenin anası' ile boyanma, Ngai tarafından aydınlanma anlamına gelir.²⁸ Ayrıca ülkenin savaşçıları ilk insanlar ve kendi ataları olan *Gikuyu* ve *Mumbi*'nin savaşçıları olarak anılmışlardır.²⁹ Böylece Gikuyu halkı kendisine olana sahip çıkmayı sadece politik ve maddi yönlü değil aynı zamanda düşünce ve kültür mirasına da sahip çıkarak bu direnişi kendi kültür ve inancı ile de yapmışlardır. 1963'te Kenya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Gikuyular yönetimde önemli bir güç olarak kalmışlardır.³⁰ Günümüzde ise Gikuyular, Kenya'nın en geniş nüfuslu etnik grubu olmakla beraber Gikuyu kabilesinin çoğunluğu Kenya'daki hızlı kentleşmenin bir parçası olarak şu an başkent Nairobi'ye göç etmiş durumdadır.³¹

İnanç bakımından Gikuyular kendi geleneklerine bağlı olarak yaşamışlardır. Gikuyu dilinde Gikuyuların inançlarını tanımlayan özel bir kelime yoktur. Gikuyu

²⁶ Yvan Droz, "African Studies Gikuyu (Kikuyu) People of Kenya", 2017, [https:// www. Oxford bibliographies.com/](https://www.Oxfordbibliographies.com/) (E.T: 07.04.2020)

²⁷ Maia Green, "Mau Mau Oathing Rituals and Political Ideology in Kenya: A Re-Analysis", **Journal of the International African Institute**, Vol. 60, No. 1, 1990, s. 71-72.

²⁸ Green, "Mau Mau Oathing Rituals and Political Ideology in Kenya ...", s. 79.

²⁹ Green, "Mau Mau Oathing Rituals and Political Ideology in Kenya ...", s. 80.

³⁰ Alexander A. Weinreb, "First Politics, Then Culture: Accounting for Ethnic Differences in Demographic Behavior in Kenya", **Population and Development Review**, vol. 27, no. 3, 2001, s. 450.

³¹ Landinfo, "Kenya: Mungiki – Abusers or Abused?", s. 5

dilinde aslında kurban/sunu ritüelini tanımlayan *igongona* (kurban) din olarak tanımlanabilececek tek Gikuyu kelimesi³² olarak düşünülmüştür, ancak bu da Gikuyuların “din”ini tam anlamıyla tanımlayabilen bir ifade değildir. Çünkü *igongona* dini tanımlayabilecek kadar kapsamlı ve dini bir bütün olarak kuşatıcı özellikte bir kelime değildir ve “din”in sadece bir bölümü için kullanılabilir. Dolayısıyla Gikuyu kelimesi, onların dinini tanımlamada kullanılabilecek en kuşatıcı ve anlamlı kelimedir. Çünkü onlar için gelenek ve din tek bir yapıdadır ve kabilenin geleneğine mensup olmak demek dine de mensup olmak demektir. Gikuyu Dini’ne inanmayan bir Gikuyu ise gerçekten bir Gikuyu sayılmaz. Gikuyulara göre din, kişisel değildir. Kabul edilir veya reddedilebilir bir şey de değildir. Dini reddeden biri sadece kendi hayatını değil ailesinin hayatını da etkilemiştir. Çünkü aile içerisinde yapılması gereken çoğu ritüel aile bireylerinin hepsi bir arada olmadan tamamlanamaz.³³ Bu nedenle din ile ilişkili olan şeyler genelde toplumun en küçük biriminden en tepeye kadar herkes veya her şey ile de ilişkili olarak işlemektedir. Gikuyuların geleneksel yaşantısı üzerinde çalışmak onların geleneksel inançları üzerinde de çalışmak anlamına gelir. Bu nedenle dinin çok fonksiyonlu olduğu bu halkın hemen her yaşam alanında dini bir iz bulmak oldukça mümkündür.

Gikuyular mitoloji ile yaşamını sürdürmüş bir halktır. Kenyatta’nın belirttiği gibi sözlü edebiyatı çok güçlü olan Gikuyuların geleneksel inancı işlenirken özellikle mitoloji çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Mitoloji hem elde edilen bilgilerin teyit edilmesinde ciddi bir kaynaktır hem de dinin yaşam biçimini ve bu yaşam biçiminin altında yatan ana düşüncenin ortaya çıkarılmasında temel rol oynar. Geleneği ve inancı taşıyan mitoloji, Gikuyu Dini’nin temelinde yatan unsurları belirgin bir şekilde gösterir. Bu unsurların başında Tanrı inancı gelir. Mitolojiye ve şahit olunan Gikuyu halkının yaşamına göre Gikuyular yüce bir Tanrı’ya, Ngai’ye inanan bir topluluktur. Tek tanrılı bir inançları vardır. Genellikle dağ eteklerinde yaşayan bu halkın inancına göre Tanrı’nın ikametgâhı dağlardır. Özellikle Kenya Dağı, Ngai’nin

³² Bernardi, “Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: Sacrifice and Sex; Rereading Kenyatta’s Ethnography”, **The Notion of Religion in Comparative Research: Selected Proceedings of the XVI Congress of the International Association for the History of, Edition, 1994**, s. 195.

³³ Johnson Nganga Mbugua, **Funeral Rites Reformation for any African Ethnic Community Based on the Proposed New Funeral Practices for the Agikuyu**, Resource Publication, 2016, s. 29.

ana ikametgâhı olarak görülür.³⁴ Tanrı bilinçli insanlar olan Gikuyuların, Ngai ve ruh dünyasıyla ilişki kurma yolları vardır ve Tanrı bilincinin Gikuyuların bir yaşam damarı olduğu söylenir.³⁵ Tanrı inancı ile birlikte dünyada yaşayan insanların ruhsal âlem ile iletişime geçmesi oldukça olağandır. Bu durumda Gikuyu Geleneksel Dini'nde en göze çarpan hem bir inanç hem de bir gelenek olarak atasal ruh fikri belirir. Atasal ruh, ruhsal âlemde olan ve fiziksel âlem ile iletişimi olan bir konumdadır. Atasal ruhlar, fiziksel dünyada ölmüş ancak ruhsal âlemde varlığını farklı bir formda ve görevde devam ettiren kabilenin yaşlı atalarıdır.

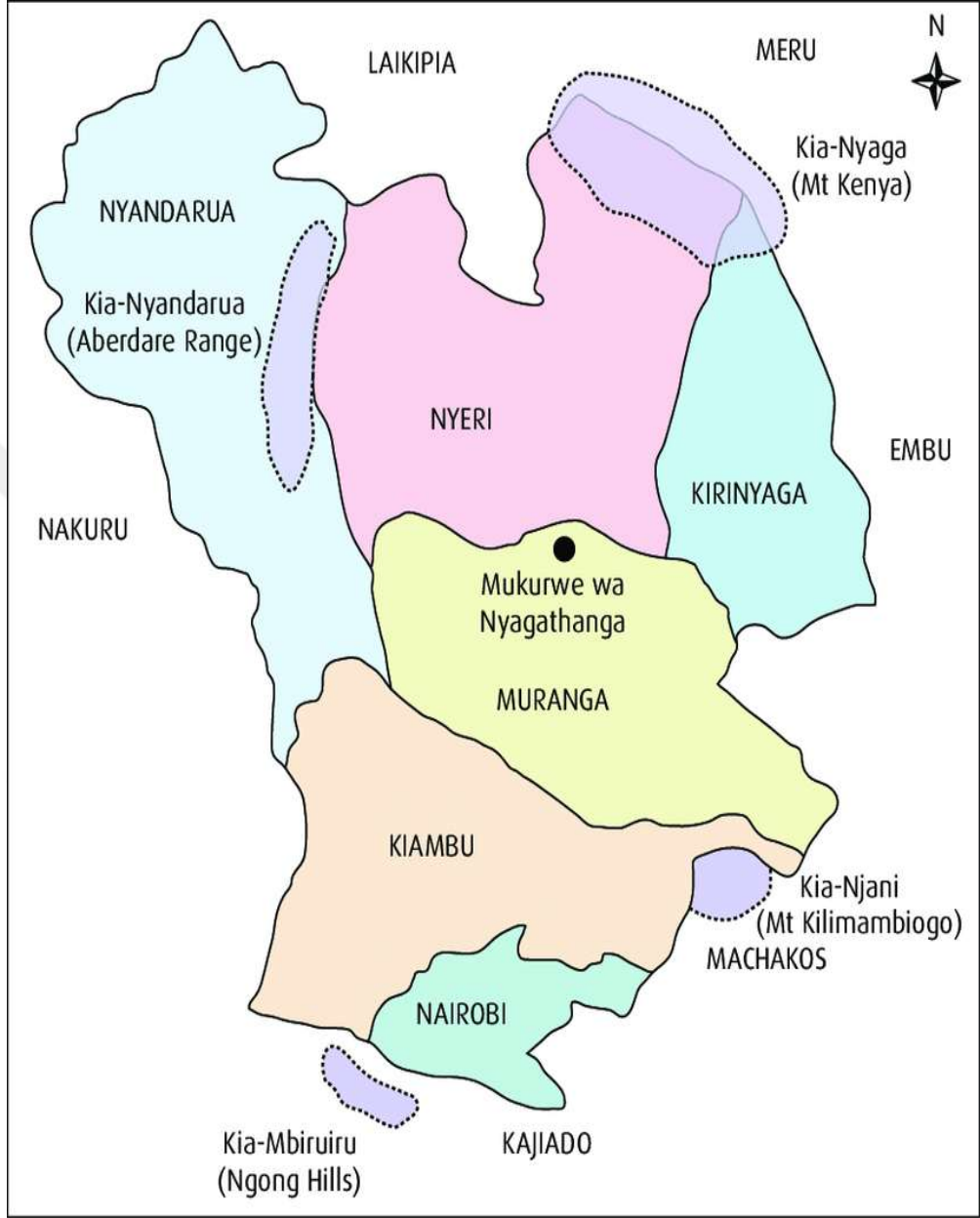
Geleneksel Gikuyu Dini'nin, Hristiyanlığın bu topraklara gelmesinin ardından gerilediği düşünülmektedir, ancak bu din etkisini ve özellikle pratik yönünü hala devam ettirmektedir. Sömürge yıllarında misyonerlik amacıyla kurulan okullara giden çocukların sözde Hristiyan olduklarını söylemeler de kendi atalarının dinini Hristiyanlık inancı içerisinde hala yaşattıkları gözlemlenmiştir. Bu durumu Gikuyu kökenli Kenyalı yazar Ngũgĩ wa Thiong'o, Türkçe'ye çevrilmiş olan "*Aradaki Nehir*" adlı romanında çarpıcı bir şekilde ele almıştır. Burada, özellikle Gikuyuların bir kimlik ifadesi olan sünnet olayını ve misyoner okuluna giden iki kişi arasındaki gelgitleri anlatmıştır. Yazara göre ise Hristiyanların misyoner okulları Gikuyu inancını zedelememiştir ve Gikuyular Hristiyanlık ile Gikuyu Dini arasında bir seçim yapmamışlardır. Hristiyanlık iyiliğini ve fedakârlığını kullanarak kendini kabul ettirmiştir ve Gikuyu Dini, Hristiyan olan her Gikuyuda hep var olmuştur.³⁶

³⁴ Kamenju, "Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...", s. 26.

³⁵ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 50.

³⁶ Ngũgĩ wa Thiong'o, *Aradaki Nehir*, Bora Korkmaz (Çev), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 53.

Harita 1: Mitolojide anlatılan Gikuyu Kutsal Dağlarını ve *Mukurwe wa Nyagathanga* bölgesini gösteren Merkez Bölge haritası.³⁷

³⁷ Mugwima Njuguna, **Conservation of Natural and Cultural Heritage in Kenya**, UCL Press, University College London, London, 2016, s. 181.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE İNANÇ SİSTEMİ

Gikuyu inanç sistemi üzerine daha önce yapılan çalışmalarda Gikuyu Dini'nin üç temel inanç bileşeni olduğu ileri sürülür. Birincisi, tek bir Tanrı'ya (Ngai) olan inanç, ikincisi Temel Güç'e (*Hinya*) olan inanç, üçüncüsü atasal ruhlara (*maithe* veya *ngoma*) olan inançtır. Bu üç inanç bileşeninin bir arada olduğu ve eşit derecede bir öneme sahip olduğu düşünülür. Özellikle, ataların (*maithe* veya *ngoma*) ontolojik olarak rütbe bakımından daha yüksek olduğu ve saygı duyulmalarından dolayı ritüel ve törenlerde hayati bir rol oynamaları, yaşayan akrabalarını kötülük ve talihsizliklerden korudukları için bazı ritüellerin onlara teşekkür etmek amaç ve inancıyla yapmaları misyonerlerin Gikuyu halkının gerçek Tanrı'ya ibadet etmediğini düşünmelerine neden olmuştur. Tüm insanlarda ve canlı organizmalarda dinamik bir hayati prensip olduğu varsayımına dayanan *Hinya*'ya olan inanç ise, misyonerlerin Tanrı'nın canlandırıcı *Hinya* olduğunu göz ardı etmeleri Gikuyuların dini söylemlerini ya belirsiz olarak reddetmelerine veya yok saymalarına neden olmuştur.³⁸ Ancak Gikuyularda bu şekilde üç ayrı 'inancın' var olduğu tezi, Gikuyu Geleneksel Dini'nin kendi bütünlüğü içerisinde ele alınmadığını ve bu üç unsurun ayrı olarak değil dinin bütünlüğünü oluşturan temel unsurlar arasında olduklarının anlaşılmadığını gösterir. Gikuyu inanç sistemi bir bütün olarak ele alındığında üç ayrı inanç olarak görülen Yüce Tanrı Ngai, atasal kült ve *Hinya*'nın aslında dinin bütününe yansımış ve inancın birer temel organizması oldukları açıkça görülür. Çünkü derinlemesine bakıldığında ve yukarıda sözü geçen üç temel inanç arasındaki ilişki göz ardı edilmediğinde Geleneksel Gikuyu Dini'nin inanç sisteminde tek bir inanç tasarısının mevcut olduğu ve birbirinden kopuk inançlar olmadıkları anlaşılır.

³⁸ Gathogo, "The Quest for Religious Freedom in Kenya (1887-1963)", s. 20.

Gikuyu inanç sisteminde belli başlı temel unsurlar vardır. Bunlar mitoloji (yaratılış, evren ve insan algısı), Yüce Tanrı Ngai ve insandır. Bu unsurların her biri yaşandığı ve kendi içerisinde açıklandığı alanlara sahiptir. Bunlar aynı zamanda Geleneksel Gikuyu Dini'nin temel bileşenleridirler. Bu temel bileşenler iç içedirler ancak birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da bulunur. Örneğin Ngai'nin mitolojik anlatısı ile Ngai ve mitoloji birleşir, öte yandan Ngai varlık sahasında yer almasıyla insan ile belirir. Mitoloji, Ngai ve insan unsurlarının iç içe oldukları kadar kendilerine has faktörlerle de belgindirler. Bununla beraber hepsinin kilit noktası insandır. Özellikle ikinci bölümde Gikuyu Dini'nin insan tarafından gerçekleştirilen kısmı, yani bu dini yaşayan ve yaşatan, bir anlam ve amaca göre gerçekleştirilen insan eylemleri olan uygulamalar yer almaktadır.

Gikuyu Dini yaratılıştan itibaren işlenmiştir. Mitoloji, Gikuyu Dini'nin temel bileşenlerinden biri olan ve diğer bileşenler için bir altyapı oluşturan bir unsurdur. Dolayısıyla mitoloji ele alınan ilk konudur. Mitler arasında dini bağlamda ilk referans yaratılış mitleridir. Mitoloji, dini fonksiyonu ve barındırdığı mitler göz önüne alınarak işlenmiştir. Bu başlık altında elde edilen mitlerin birleştiği ve ayrıştığı noktalara değinilmiştir. Bunun yanı sıra Gikuyu mitleri o 'ilk zaman' noktasına, yani insanın var olmadan önceki evrenin nasıllığı ve özellikle insanın yaratıldığı sürece dair belirsiz olduklarından dolayı Masailerin mitlerinden de faydalanılmıştır. Zira bir mitte Gikuyu, Masai ve Kamba kabilelerinin aynı kökenden geldikleri ifade edilmiştir. Bu kabileler arasında aradaki inanç benzerliğine bakıldığında bunun mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle Gikuyu mitlerinde açık olmayan veya eksik noktalar Kamba ve Masai mitlerindeki verilerden yararlanılarak tamamlanmış ve böylece bir fikir öne sürme imkânı bulunmuştur.

İnanç ile ilgili ikinci temel unsur Yüce Tanrı Ngai'dir. Ngai'ye olan inanış teorik yönden incelenmiştir. Ngai'ye inanışın pratik yönü ise çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan uygulamalar kısmında ele alınmıştır. Yüce Tanrı inancının ele alınmasında birincil verileri Gikuyuların yaşam alanı oluşturur. Gikuyu yaşam alanında Ngai için kullanılan isim ve tamlamalar, onların tanrı anlayışını yansıtır. Ayrıca Ngai'nin yaratılış öncesinden evren ve insanın varlık sürecinde ve sonrasında,

varlık sürecine tesir eden fiillerinden yola çıkılarak O'nun tanrısal kimliği ele alınmıştır.

İnançsal yönüyle Gikuyu Dini'nin üçüncü temel bileşeni insan, yani Gikuyulardır. Ngai, yüce tanrı olarak her ne kadar inançsal anlamda merkezdeyse de aslında dinin görünür hale geldiği noktada asıl merkez Gikuyu insanıdır. Çünkü Ngai'nin, mitolojinin, doğanın veya varlığın hep birlikte yöneldiği ve bunların birleştiği ve bütünleştiği nokta insandır. Bu nedenle insan yoksa bu unsurların da kendilerine varlık sahası bulmaları mümkün değildir. Bunlar dikkate alınarak Gikuyuların evren ve insan algısı, varlık, kötülük, ölüm, ölüm öncesi ve sonrası gibi insan hayatının dönüm noktalarına yüklediği anlam, bunları nasıl tanımladığı ve gerçekleşmesini nelere bağladığı gibi insanın somut ve manevi yaşam alanlarına değinilmiştir.

1.1. GİKUYU MİTOLOJİSİ

Gikuyu Dini'nin inanç sisteminin temelini oluşturan ana unsurların başında mitoloji gelir. Gikuyular mitler sayesinde inançsal açıdan varlığa ve gerçekliğe bir açıklık getirir. Aynı zamanda mitler inanç ve uygulamalar içerisinde Gikuyu yaşamına da uyarlanmaktadırlar. Gikuyu Dini'ne ait belli bir yazılı metin, kutsal bir kitap bulunmadığından dolayı Gikuyu Dini'nin inançsal yönünün keyfiyeti büyük ölçüde mitlerden yararlanılarak ortaya konulur. Yazı dilleri olmayan Gikuyuların yazı ile kayda geçirilmiş bir tarihleri de yoktur. Bu nedenle onların köken ve gelişmeleri hakkında ancak gelenekleri, yani mitleri vasıtası ile gerekli veriye ulaşabilmek mümkündür.³⁹

Gikuyu Dini'nde Tanrı-insan ilişkisi, bu iki varlık arasındaki iletişimden, ilişkiden doğan diğer unsurlar dinin temel taşlarını meydana getirir. Bu formüle göre Geleneksel Gikuyu Dini'nin temel taşı Yüce Tanrı Ngai'nin oluşturması gerekirdi. Ancak Yüce Tanrı Ngai fikrinin anlaşılması da mitlere bağlıdır. Ngai'nin yaratıcı tek Tanrı olduğu, yeryüzünün ilk insanlarını yaratıp onlara dünyayı bahsettiği ve Ngai'nin kimliğini oluşturan diğer birçok bilgi mitlerde barınır. İnsan unsuru

³⁹ L. S. B. Leakey, **The Southern Kikuyu Before 1903**, Vol 1, Academic Press, New York, 1977, s. 48.

bakımından ise ilk insanların nasıl meydana geldiği ve Gikuyu kabilesini nasıl meydana getirdikleri yine mitlerde yer alır. Bu nedenle mitoloji Geleneksel Gikuyu inanç sisteminin temel yapı taşlarının ilki olarak kabul edilmiştir. Mitler içerik olarak Tanrı-insan ilişkisinin teorik yanını ifade ederler, yani insanın Tanrı inancına bir açıklık getiriler. Bu nedenle mitler, inanırları tarafından gerçek kabul edildikleri gibi inanç ve uygulamalarda da canlı olarak yaşayarak dinin bütününe kuşatan başat unsurdur.

Geleneksel Gikuyu Dini'nin temelinde mitler modern zamana kadar yazıya geçirilmemiştir, ancak bu mitler halkın dilinden nesilden nesile aktarılmış ve korunmuştur. Başka ulus ve inançlar ile karşılaşılrsa bile bu mitlerin saflığının bozulmadığına inanılır. Çünkü karşılaşma sonucu değişim ve dönüşüm geçirmesi kolay olmayan mitler aynı zamanda geleneği ve inancı da korur. Böylelikle geleneğin ve inancın taşıdığı mitler de korunmuş olur. Gikuyu mitleri konularına göre parça parça anlatılsa da aralarında bir bütünlük, tutarlılık ve özdeşlik olduğu apaçıktır. Bu nedenle Geleneksel Gikuyu Dini'nin mitleri gerçek ve kutsal kitap niteliğinde kabul edilmiştir. Ancak tüm bunlarla birlikte mitolojiyi asıl önemli kılan şey, dünü yaşattığı gibi bugünü de yaşatması ve geleceği düne ve bugüne paralel bir şekilde tasarlamasıdır. Özellikle Ngai'nin varlığını bu derece keskin bir şekilde yaşatması, dini argüman ve anlayışın, bununla beraber somut ifadesinin zamana direnmesi mitler sayesinde. Mitler içinde barındırdığı unsurları adeta sonsuzlaştırıp insan hayatına temelli dayatmaktadır. Gikuyular kendini mitler vasıtasıyla ifade ederken aslında kendi varlığının anlamını da mitlerle çözmektedir. Gikuyu halkının daima bir dini atmosfer içinde olduğu düşünüldüğünde mitolojinin neden Gikuyu inanç sisteminin başında geldiği açık bir şekilde anlaşılır.

1.1.1. Mitolojiye Göre Gikuyularda Evren ve İnsanın Yaratılışı

Yaratılış mitlerinin bir yaşam biçimi olarak şekillenmesi, hayatı düzenleyen ve barındırdığı temel olguların yaşayanlar açısından insanın ve onu kuşatan evrenin başlangıcı ve köken olarak bağlandığı yeri göstermesi dolayısıyla inananlarının ve durdukları yerin anlamlarını ortaya koyması söz konusudur. Bu insanın geçmişte köklerinin nereye bağlı olduğunu ve gelecekte yine bu kökenle paralellik ve bütünsellik anlamı taşıyan yerle ilişkisini göstermesi bakımından da dikkate

değerdir.⁴⁰ Öte yandan yaratılış mitlerinin ait oldukları halkın tarihini de barındırması mitlerin geleneksel yönünü oluşturur ve maddi alemin tanrısal alemle ilişkisini ve bağlantısını gösterir.⁴¹ Gikuyu yaratılış mitlerinde görülen birçok unsurun Gikuyu geleneğinde inancın ve hayatın içerisine yerleştirildiği, böylece kutsal bir olay olarak gerçekleşen yaratılışın ve yaratılış unsurlarının maddi alemde tanrısal alemin kalıntıları olarak yer aldığı görülür.

Geleneksel Gikuyu kabilesi mitler bakımından oldukça zengindir. Ancak yaratılış mitleri ilk yaratılış zamanlarına dair yeterli veri sağlamamaktadır. Gikuyular arasında bilinen yaratılış mitleri genellikle *Gikuyu*'nun *Kere-Nyaga Dağı*'ndan inmesi ile başlar. Bunun öncesinde evrenin yaratılışı ile ilgili bilgiler mevcut değildir. Bu nedenle Gikuyular ile aynı Tanrı'ya inanan ve benzer inanışlar olduğu saptanan Masai ve Kamba yaratılış mitlerindeki veriler, Gikuyu mitlerindeki evrenin yaratılışı ile ilgili açık olmayan kısımlarının tamamlanmasını sağlayabilecek niteliktedir. Mitolojiye göre bu üç kabilenin köken olarak yaratılışının ortak olması, yani ortak atasal Tanrı'ya sahip olmaları bunu mümkün kılmaktadır. Bunlar arasında Masai mitleri, insandan önce evrenin yaratılışına dair detay bilgiler barındıran tek kaynaktır.

Masailerde yaygın olarak bilinen yaratılış mitolojisine göre, başlangıçta gökyüzü ve yeryüzü birleşiktir, ikisinin ayrılmasıyla Ngai tamamen gökyüzü ile özdeşleşmiştir. Bu ayrışmadan sonra Ngai'nin yeryüzündeki ilk icraatı kendisi için bir yer inşa etmektir. Ngai'nin ilk inşa ettiği yer *Ol Donya Lengai* (Tanrı'nın Dağı)'dir.⁴² Daha sonra Ngai ormanları, dağları, ovaları ve yaylaları yaratmıştır. Yağmur, gök gürültüsü, kuraklık ve şimşek gibi doğal güçler de Tanrı'nın armağanları veya cezaları olarak yaratılmıştır.⁴³ Geleneksel Gikuyu inancında gök ile yerin daha önce birleşik olduğuna işaret eden yalnızca bir söz vardır: (*ciumaga iguru iri ngaye*) mallar, Ngai'nin yaşadığı gökyüzü yerden ayrılmadan önce tahsis

⁴⁰ Canan Seyfeli ve Elif Kul, "Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılış ve Ölüm Sonrası Hayat", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl 16, Sayı 32, 2018, s. 241.

⁴¹ Seyfeli ve Kul, "Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılış ve Ölüm Sonrası Hayat", s. 248.

⁴² Lisapo Kama, "The Religion of Maasai", <http://en.lisapoyakama.org/>, 2018

⁴³ Ama Mazama, "Maasai", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California 2009, s. 399.

edilmiştir.⁴⁴ Bu ifade evrenin yaratılışında yer ile göğün birbirinden ayrılışı öncesinde malların (kaderin) tashih edilmesi veya ruhların yaratılması anlamına gelir. Buna göre Masailerde ve Gikuyularda yaratıcı Ngai'dir ve her iki kabile inancına göre Ngai bir dağda ikamet etmektedir. Masai kozmolojisinde var olan yer ile göğün birleşik olması durumu Gikuyular için de kabul edilecek olursa, yer ile göğün başlangıçta birleşik olması hayatın başlangıcı olan ilk hareketin henüz başlamadığı anlamına gelir. Bu noktada herşeyden önce tek varlık Ngai'dir ve onun dışında başka bir âlem veya varlık yoktur. Ancak Ngai insanları yaratmaya karar verir ve yarattığı insanlar için evreni farklı bir forma çevirir. Yer ile göğün ayrılması ve Ngai'nin gökyüzü ile özdeşleştirilmesi Ngai'nin yüceliğine atıftır. Ayrıca Ngai'nin bir yer ve bir gök oluşturma fikri, kendisi ve insanoğlu için iki farklı âlem yaratma düşüncesinden gelir. Ngai gökte kalırken insanoğlunun varlığını yeryüzünde başlatıp devam ettirecektir. Bu durum, Ngai'nin gök ile özdeşleştirilmesinde, onun yüceliğinin yanında hâkimiyetinin, her şeyi gözlemlediğinin ve insan ile arasındaki uzaklık mesafesi ile birlikte bir özsel farklılığının ifadesidir. Ardından Ngai ormanları, dağları, ovaları ve diğer tüm şeyleri yaratır. Yani evren bir tasarı olarak insanoğlunun yaşamı için bir hazırlık ve düzenlenme sürecindedir. Dolayısıyla insanın yaratılışı henüz gerçekleşmemiş ve fiziki dünyaya yerleştirilmemiştir.

Kamba yaratılış mitine göre Yüce Varlık atalar veya ruhlar klanını oluşturduktan sonra ilk erkek ve kadını yaratır ve onları *Nzaui Dağı*'na yerleştirir. Tanrı bu işlemi yaparken yeryüzüne inmiştir ve bu nedenle *Nzaui Dağı*'ndaki izlerin Tanrı'nın ayak izleri olduğuna inanılır.⁴⁵ Kambalar arasında bilinen başka bir anlatıya göre başlangıçta Mulungu (yani Ngai) bir erkek ve bir kadını yaratır ve bu yaratma cennetten gerçekleşir. Daha sonra Tanrı onları *Nzaui*'de bir kayaya bırakır.⁴⁶ Yine Gikuyular gibi Kambalar da yaratılışı ilk erkek ve kadından başlatır. Ancak farklı bir detay olarak Gikuyularda ilk erkek ve kadın birlikte yaratılmaz. İkisi farklı bir şekilde yaratılır ve yeryüzünde farklı yönlerden gelerek birbirlerini bulurlar. Kambalarda ise ikisinin yeryüzüne birlikte indiği ve cennetten gelme oldukları

⁴⁴ G. J. Wanjohu, "An African Conception of God: Case of Gikuyu", *Journal of Religion in Africa*, vol. 9, no. 2, s. 139.

⁴⁵ Andrew M. Mbuvi, "Akamba", *Encyclopedia of African Religion*, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 23.

⁴⁶ John Makilya, *Life Lessons of an Immigrant: Sustainable Community-Owned Enterprises*, Archway Publishing, Bloomington, 2017, s. 29.

söylenir. Bu inanış Gikuyularda farklıdır. Çünkü Gikuyularda erkek ve kadın farklı formlarda tek başlarına yaratılmış ve ikisinin birlikteliği de dünya dışında değil yeryüzünde gerçekleşmiştir.

Gikuyular dışında diğer kabilelerde bilinen bir mite göre Enkai (Ngai) dünyanın yaratıcısıdır ve ilk insanları bir ağaçtan yaratmıştır. Buna göre Ngai önce bir ağaç yaratır ve ağacı üç parçaya böler. Birinci parçası Masailerin, ikinci parçası Gikuyuların ve üçüncü parçası da Kambaların babası olur. Tanrı, Masailerin babasına hayvan sürmesi için bir sopa verir. Gikuyulara tarım için bir çapa ve Kambalara da avcılık için bir ok ve yay verir.⁴⁷ Gikuyuların neden tarım ile uğraştığını anlatan bu mite dikkat çekici olan Enkai'nin ilk insanları ağaçtan yaratmış olmasıdır. İnsanın özünün topraktan geldiği ve bu ilişkiye vurgu yapılarak insanın da topraktan yaratıldığını söyleyen çoğu inanışın tersine Enkai veya Ngai'nin ilk insanları bir ağaçtan yaratmış olması oldukça dikkat çekicidir. Ancak bu da olası bir durumdur çünkü Gikuyular arasında incir ağacı kozmolojiyi bir arada tutan önemli bir unsurdur. Gikuyu kızlarının evlenecek oğlanlara ihtiyaç duyduğunda Ngai onu Gikuyu dilinde *mugumo* veya *mukuyu* olarak isimlendirilen incir ağacına yönlendirmiştir. Anlatılar arasında detay farklılığı olsa da hepsi evlenilecek dokuz erkeğin incir ağacının kökünden veya incir ağacının dibinden ortaya çıkması konusunda ortaktır. Üstelik ağaçtan yaratılma işleminde tek bir insan söz konusu değildir. Üç kabilenin atası olacak üç insanın tek bir ağaçtan yaratılması söz konusudur. Ancak şu da olası bir durumdur ki Masailerin, Gikuyuların ve Kambaların öz olarak tek olduğuna vurgu yapılması adına tek bir ağaçtan yaratılıp üçe bölündükleri söylenebilir. Çünkü öncelikle yaratılan tek bir insan değildir, üç kabilenin atasının tek bir ağaçtan yaratıldığı ifade edilmektedir. Oysa bu mitin dışındaki diğer tüm mitlerde bir 'ilk insan' figürü vardır. Bunun dışında diğer üç kabilenin de ağaçtan yaratılmasına dair başka bir mite rastlanmamaktadır. Bu nedenle bu anlatıdaki ağaçtan türeyiş figürünün, özellikle üç kabilenin birbirleri ile olan bağlantısının derinliğini anlama ve anlatma hedefiyle değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

⁴⁷ David A. Leeming, **Creation Myths of the World: An Encyclopedia Hardcover**, ABC-CLIO 2010, s. 174.

Gikuyu mitlerinde insanın ağaçtan yaratılması ile ilişkilendirilebilecek tek olay dokuz oğlanın incir ağacının kökünden ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla Gikuyularda insan ile ilgili üç farklı yaratılış bulunur. Bunlardan ilki sadece *Gikuyu*'ya has olan gökyüzünden gelme veya Ngai'nin bilinmeyen yolla yaratmasıdır, yani *Gikuyu*'nun hangi maddeden yaratıldığı kesin olarak bilinmemektedir. İkincisi ilk ana olan *Mumbi*'nin topraktan yaratılmasıdır. Üçüncüsü ise *Gikuyu* ve *Mumbi*'nin evliliğinden doğan kızlarla evlenen dokuz oğlanın incir ağacının köklerinden yaratılmasıdır. Bunların her biri farklı bir anlam ve öze sahiptir. *Mumbi* yani Gikuyuların anasının kilden, topraktan yaratılması oldukça anlamlıdır. Çünkü toprak insanın beşiğidir ve insana annelik yapmaktadır. İncir ağacı ise dayanıklılığı ve barındırdığı öz ile ilişkilendirilmiş olabilir. İncir ağacı toprak olmadan bitemez ve incir ağacı kökleri ile toprağı sıkıca kavrar. Burada aslında erkek ile kadının farklı özlerden meydana gelmiş olmasını, onların farklı özelliklerde ancak bir bütün olduklarına dair imalar da mevcuttur.

Yukarıdaki mitlerin dışında Gikuyular arasında temelde iki köken miti vardır. Bunlardan biri, dört oğlu olan bir adamın, ölüm döşegindeyken eşyalarını dağıtmak için oğullarını çağırmasıyla ilgilidir. Oğullarına dört seçenek sundu: bir sürü hizmetçi, bir ok ve yay, bıçaklama mızrağı ve bir kazma çubuğu. Yaptıkları seçimlere bağlı olarak, dört oğul sırasıyla Masai, Samba, Athi ve tarımın atası *Gikuyu*'dur. Ama *Gikuyu*'yu bir incir bahçesi olan *Mukurue wa Nyagathanga* ile ilişkilendiren en yaygın mit şunu anlatmaktadır: “*Tanrı Gikuyu'ya görünmüş ve onunla konuşmuştur; Kenya'nın güneybatısındaki tüm toprakları ona vermiştir. Gikuyu ve karısı Mumbi, Mukurwe wa Nyagathanga'da evlerini yapmış ve daha sonra Gikuyuların dokuz klanının atası olacak dokuz kızları olmuştur.*”⁴⁸

Kısaca anlatılan Gikuyu mitlerinin ilki ile ilgili çok az bilgi mevcuttur. İnançsal yönden ziyade bölgesel ve ırksal olarak Gikuyuların bağdaştırıldığı halkları anlatır. Ancak ikinci mit ile ilgili kaynakların yoğunluğu ve detayları Gikuyuları inançsal olarak anlatmakta, ilk mitteki gibi kısır ve belirsiz bilgiler sunmamaktadır. Gikuyular arasında çoğunlukta olan bu mit ve benzerlerinden anlaşıldığı kadarıyla

⁴⁸ Godfrey Muriuki, "A History of the Kikuyu to 1904", (Yayınlanmış Doktora Tezi), University of London, 1969, s. 74-75.

yaratılış farklı mekânlarda ve farklı aşamalarda gerçekleşmiştir. Gikuyu mitlerinde yaratılış Ngai'nin, *Gikuyu*'yu *Kere-Nyaga Dağı*'na çıkarması veya çağırması ile başlamaktadır. Bu olay yaratılışın ilk aşaması olarak kabul edilmiş ve *Kere-Nyaga Dağı* da yaratılışın gerçekleştiği birinci mekân olmuştur. İkinci aşama *Gikuyu*'nun Ngai'nin işaret ettiği yere gitmesi ve bu esnada *Mumbi* ile karşılaşmasıdır. Karşılaşmanın nerede gerçekleştiği çelişik olsa da genel kanaat *Mukurwe wa Nyagathanga*'da olduğudur. Bu olay ve mekân yaratılışın ikinci aşaması ve *Mukurwe wa Nyatanga* da yaratılışın gerçekleştiği ikinci mekân olmuştur. Üçüncü olay ve mekân ise *Gikuyu* halkının çoğalması için dokuz oğlanın yaratılması ve bu olayın bir incir ağacının yanında gerçekleşmesidir.

Yaratılış mitlerinde tespit edilen üç mekândan ilki *Kere-Nyaga*'dır. *Kere-Nyaga* yaratılışta oynadığı önemli rolü ile ayrı bir konu olarak ele alınmıştır. Çünkü burası, Ngai'nin yeryüzünde ilk inşa ettiği mekândır ancak bu dağ önemli kılan şey Ngai'nin onu insan için değil kendisi için yaratmış olmasıdır. Böylece yeryüzünde inşa edilen ilk yer tanrısal özelliktedir. Yaratılışın gerçekleştiği yer olarak ele alınan ikinci mekân olarak ise *Mukurwe wa Nyagathanga*'dır. Bu yerin temel özelliği yaratılış sürecinde insanoğlu için yeryüzündeki cennet bahçesi olmasıdır. *Gikuyu* ve karısı *Mumbi*, insan soyu olarak çoğalana kadar burada kalmışlardır. Burası onlar için tanrısal bir armağandır, çünkü Ngai bu bahçeyi *Gikuyu*'ya göstermiş ve oraya yerleşmesini söylemiştir. Son olarak yaratılışı tamamlayan olayların geçtiği üçüncü mekân *mugumo* ağacıdır. *Mugumo* ağacı, Gikuyuların hem kozmik evrenine hem de insan soyunun çoğalmasına getirdiği açıklık ile ele alınmıştır. *Gikuyu* bu ağacın altında Ngai'ye dua edip kurbanını sunmuş ve Ngai de ona soyunun devamı için dokuz oğlanı vermiştir. Aslında yaratılışın bu kısmı evrenin yaratılışından ziyade insanın yaratılışının tamamlanmasıdır. Çünkü *Gikuyu* bir halk olarak çoğalabilmesini *mugumo* ağacının köklerinden türeyen oğlanlara borçludur. Böylece insanoğlunun çoğalabilmesi mümkün olmuştur.

İkinci mitin versiyonlarından birisi şöyledir: “*Başlangıçta evrenin yöneticisi ve doğanın efendisi Mogai (Ngai veya Mungai olarak da okunmuştur) Gikuyu'yu çağırdı ve ona nehirler, yağmur, ormanlar, bitki örtüsü ve çeşitli hayvanlar ile dolu bir toprak verir. Mogai aynı zamanda, devasa bir dağ olan ve O'nun dünyada ikamet*

ettiği yer olduğu söylenen, Gikuyu topraklarının dört bir yanından görülebilen Kere-Nyaga'yu yaratır. Mitolojiye göre, bir yaratılış gününde Mogai, Gikuyu'yu Kere-Nyaga'nın tepesine götürür ve Kenya'nın coğrafi merkezi olduğu söylenen bir yer olan Mukurwe wa Nyagathanga'ya ve orada (vahşi incir) ağaçları olarak adlandırılan mugumo (motamoyo, mikoyo veya mokoyo) incir ağaçlarını gösterir. Tanrı, Gikuyu'nun evini orada inşa etmesi gerektiğini emreder. Mogai daha sonra Gikuyu'ya, kendisine her ihtiyaç duyduğunda bir mugumo (incir) ağacının altında bir kurban sunarak ellerini Kere-Nyaga'ya doğru açması ve kendisinden yardım istemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁹

Gikuyuların bir diğer yaratılış mitinde benzer anlatının yer alması ile birlikte Mukurwe wa Nyagathanga'yı o bölgenin kalbi olarak tanımlanır ve Ngai'nin Gikuyu'yu Kenya Dağı'na insanlık yeryüzüne dağılmaya başladıktan sonra çıkardığı⁵⁰ bilgileri yer alır. Ancak başka bir kaynağa göre Ngai, Gikuyu'yu yaratmıştır. Buna göre Ngai dünyayı ve Kenya Dağı'nı yaratır. Ardından Gikuyuların atası olacak kişiyi, Gikuyu'yu yaratmış ve onu incir ağaçları ile dolu güzel bir yere göndermiştir. Ona ihtiyacı olduğu zaman Kenya Dağı'na gelip belli hayvanları kurban ederek yardım isteyebileceğini söylemiştir.⁵¹

Son olarak kısa bir mit şöyle geçmektedir: “Tanrı Ngai, ilk insan olan Gikuyu'ya, Kere-Nyaga Dağı'ndan Kenya'nın merkezindeki Gikuyu kabilesinin efsanevi cennet bahçesi olarak bilinen Mukurwe wa Nyagathanga'yı, yani batıda Aberdare Sıradağları (Nyandarwa), güneyde Ngong Tepeleri (Kia Mbiruiru) ve güney doğuda Ol donyo Sabuk'u (Kia Njahi) kapsayan tüm arazileri gösterir. Tanrı ona, ‘bu dağlar ve burası arasındaki tüm topraklar senindir. Bana ne zaman ihtiyacın olursa, bu dağlara yüzünü dönerek dua et, sana cevap vereceğim. Şimdi git ve o dev mukuyu (veya mugumo) incir ağacının olduğu yere karın ile birlikte yerleş.’ Gikuyu daha sonra Tanrı'nın onu yönlendirdiği yere gider ve orada onu bekleyen bir kadın bulur. Kadının adı ‘yaratıcı’ anlamına gelen Mumbi idi. Mumbi ile Gikuyu'nun dokuz kızı olur. Bir süre sonra Gikuyu, kızlarının evlenmesi gerektiğini

⁴⁹ Pamela D. Reed, “Mount Kenya”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 431

⁵⁰ Humphry Waweru, “Postcolonial and Contrapuntal Reading of Revelation” **Churchman**, 121, 2, 2007, s. 151

⁵¹ Leeming, **Creation Myths of the World: An Encyclopedia Hardcover**, s. 162.

düşünür ve Ngai'ye dua eder. Ngai, Gikuyu'ya mugumonun altında lekesiz bir keçi kurban etmesini ve sabah erkenden oraya geri gelmesini emreder. Ertesi sabah incir ağacına vardığında dokuz genç adamı mugumonun altında beklerken bulur ve onları eve götürür. Kızlar oğlanlar ile evlenir. Daha sonra Gikuyu ile Mumbi'nin her dokuz kızı kendi isimleri ile anılacak dokuz klan kurar.”⁵²

Mitlerin bazıları *Gikuyu*'nun önceden yaratılmış olup olmadığına değinilmeksizin sadece Ngai'nin *Gikuyu*'yu Kenya Dağı'na götürdüğü veya çağırdığını anlatır. Bu mitlerde belirsiz olan nokta *Gikuyu*'nun Kenya Dağı'na çıkmadan önce ne ile meşgul olduğunu veya varlığının nasıl bir formda olduğunu ifade etmemeleridir. Bu noktanın belirsizliği yaratılışın nasıl işlediği ile ilgili bilgileri ve yorumları da kısıtlamaktadır. Ayrıca *Gikuyu*'nun boş arazide gezinirken Ngai tarafından çağırılması, Ngai'nin yaratma eylemini gerçekleştirdiğini göstermekte yetersiz bir kanıttır. Ancak Ngai'nin Kenya Dağı'nı ve *Gikuyu*'yu yarattığı belirtilen ikinci mit, her ne kadar durumun nasıllığı ile ilgili bir detay vermese de bir yaratma eyleminden emin olunmasını sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle *Gikuyu*'nun ve halkının Ngai tarafından yaratıldığı konusu açıktır.

Gikuyu'nun boş arazide gezinmesi, yeryüzünün hala şekillendirme aşamasında olduğunu gösterir. Ngai henüz yeryüzüne inmemiştir ancak yeryüzünü ve insan yaşamını şekillendirecek yaratma eylemine devam eder. Böylece görünen âleme dokunarak insan üzerinde bir güç ve kudret oluşturur. Bir diğer önemli nokta ise Ngai'nin Kenya Dağı'nı yaratmış olmasıdır. Özellikle yeryüzündeki ikametgâhı olarak vasıflandırılması Ngai'nin soyut âlemden somut âleme indiğine işaret eder. Yani Ngai dünyayı, Kenya Dağı'nı ve ilk insan olan *Gikuyu*'yu yaratmasıyla bir hazırlık sürecindedir. Ruhsal ve kutsal olan âlemin somutlaştığı, somuta indiğini ve bununla beraber artık dünya hayatının başlamak üzere olduğunu gösterir. Mitin devamına bakıldığında ise insan için dünya ve içindekiler yaratılmış, Ngai insanın kendisine ulaşabilmesi için kendi ikametgâhını kurmuştur ve sıra insanların çoğalmasına gelmiştir: “*Gikuyu* o güzel yere vardığında orada *Mumbi* adında güzel bir kadın görür ve onunla evlenir. Daha sonra dokuz kızları olur. *Gikuyu*, Ngai'den kızları ile evlenecek adamlar ister. Ngai ona bir koyun ve kuzuyu kurban etmesini ve

⁵² Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?” <https://mukuyu.wordpress.com/>, 2011.

kanlarını *mugumo* ağacının köklerine akıtmasını emreder. Kanın akıtıldığı yerden dokuz adam çıkar. Dokuz adam dokuz kız ile evlenir ve böylece Gikuyuların dokuz klanı oluşur.”⁵³

Dokuz iyi adamın ortaya çıkmasıyla ilgili başka bir mit şöyledir: “*Ngai, Gikuyu’ya koyunun ve kuzunun kanını mugumo (incir) ağacının köklerine akıttıktan sonra ailesiyle birlikte ağacın altında büyük bir ateş yakmasını söyler. Koyunun ve kuzunun eti Ngai’ye kurban olarak yakılacak ve ailesini evine götürmesinin ardından tek başına mugumo ağacının yanına dönecek, geri döndüğünde ateş yaktıkları yerde kızları ile evlenmek isteyen dokuz iyi erkek görecektir. Ardından halkının çoğalacağını, tüm toprakları dolduracağını bildirir.*”⁵⁴ Bu mitin devamı başka bir kaynakta daha detaylı geçmektedir: “*Gikuyu genç adamları eve götürür ve gerektiği gibi karşılanırlar. Et için bir koç kesilir ve adamlar yıkanmaları için suya götürülürler. Gikuyu’nun ailesi ve dokuz oğlan beraber yemek yiyip gece boyunca birlikte zaman geçirirler. Sabah vaktinde Gikuyu genç adamlarla kızları ile evlenmeleri hakkında konuşur. Bu konuşma esnasında Gikuyu genç adamların bu evliliklerin kendi evinde ve kendi fikirleri ile yönetildikleri takdirde olacağını söyler. Genç adamlar Gikuyu’nun şartlarını kabul ederler. Kızlar da evlenecekleri için mutlu olurlar. Kızların her biri evlenecek yaşa geldiğinde gerekli ritüeller yapılır ve Gikuyu’nun evinin yakınında evlerini kurarlar. Kendileri için annelerinin onuruna topluca mbari (Mumbi’nin ailesi) veya Mumbi adını kullanırlar.*”⁵⁵

Yukarıda verilen mitlerin olay akışında değişikliklerin olduğu görülür. Ancak mitlerdeki temel figürler aynıdır. Birincisi; yukarıda verilen ve devamında gelecek olan mitlerde *Gikuyu*’nun, *Ngai*’nin yanından, yani Tanrı’nın yanından, tanrısal ve kutsal olan yerden insana ait olacak ve insanın dünyasını temsil edecek olan yeryüzüne inmektedir. Dolayısıyla *Ngai*’nin insanın dünyasına inişine kutsal bir anlam yüklenir. *Gikuyu*, yaşam döngüsünün talimatını *Ngai*’den almıştır ve insan yaşamını başlatmak için *Ngai*’nin işaret ettiği yere gitmiştir.

⁵³ Leeming, **Creation Myths of the World An Encyclopedia Hardcover**, s. 162.

⁵⁴ Finke, “The Kikuyu Creation Myth”.

⁵⁵ Stephen Belcher, **African Myths of Origin**, Penguin, UK, 2005, s. 159-160.

İkincisi Ngai'nin işaret ettiği yer *Mukurwe wa Nyagatanga*'dır. Bazı mitlerde doğrudan bu isimden bahsedilmese de anlatılanların burayı işaret ettiği açıktır. Çünkü hepsinde de bir incir ağacı veya incir ağacı bahçesi vardır. *Mukurwe wa Nyagatanga*'nın anlamı da incir/cennet bahçesi demektir.⁵⁶ Gikuyuların beşiği olan verimli topraklardır. Özellikle mitlerde incir ağacı veya bahçesi figürü çokça kullanılmış ve incir ağacı geleneksel Gikuyu inancının vazgeçilmez bir unsuru olarak kalmıştır. Gikuyu mitlerindeki incir ağacı figürü varlığı açıklamada ve anlamlandırmada, Gikuyu kozmolojisine açıklık getirmede çok önemli bir noktada yer alır. Çünkü incir ağacı geleneksel Gikuyu inancına göre, kendilerini köken olarak dayandırdıkları bir menşedir. Bu nedenle nereden geldiklerine ve sonunda nerede duracaklarına dair en açıklayıcı yorumlar incir ağacı ve bahçesinden hareketle yapılabilir.

Üçüncüsü *Gikuyu*'nun vardığı yer olan *Mukurwe Nyagatanga*'da *Mumbi* ile karşılaşmasıdır. Bu tüm mitlerde olan ve önemli görülen bir detaydır. Çünkü diğer mitlerde Ngai'nin *Gikuyu*'yu yarattığı ifade edilmemekle beraber *Mumbi* birdenbire ortaya çıkmakta ve öncesinde hiçbir bilgi verilmemektedir. Bu nedenle *Gikuyu* gibi *Mumbi*'nin de ortaya çıkmadan önce varlığının nasıl bir formda olduğu belirsizdir. Özellikle *Gikuyu* ile *Mumbi*'nin karşılaşmasının nasıl olduğunu ifade eden bir veri yoktur. Ayrıca *Gikuyu*'nun ölümü ile ilgili veriler de eksiktir. Bu nedenle kopuk kopuk verilen mitlerin tek bir olay akışı içerisinde, *Mumbi* ile *Gikuyu*'nun karşılaşma anından *Gikuyu*'nun ölümüne kadar olan süreci detaylarıyla anlatan şu mite bakmak gerekir: “*Bir gün Mundu wa Ngai (Tanrı'nın insanı demektir, burada Gikuyu kastedilmektedir) bu dünyadaki varlıklarla tanışmak için yürürken, onun gibi bir Mundu (insan) görür. Yeni yerleşimin efendisi olarak flora ve faunaya karşılık vermeden 'Mundu' diye seslenir. Mundu mutlulukla gülümseyerek verir ve koşup Mundu wa Ngai'yi kucaklar. O anda Ngai onlara kendilerini ifade etmeleri için konuşma yetisi verir. Mundu wa Ngai, karşılaştığı Mundu Muka'ya sorar:*

“‘Siz kimsiniz ve nereden geldiniz?’

⁵⁶ Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

Mundu wa Ngai yanıtlar: ‘Ben Mundu. O dağın yönünden geldim’, Kenya Dağı’nı işaret etti.

Mundu wa Ngai, Mundu Muka’ya sorar: ‘Sen nereden geldin?’

Mundu Muka, Mundu wa Ngai’ye eli ile işaret ederek: ‘Gel sana göstereceğim’ der.

Bir süre yürürler ve bir dere ile vadiye varırlar. Karşı nehir kıyısında, görünürde siyah pamuklu kil toprakları vardır. Kil toprakları, uzun bir süredir kullanılmamış gibi görünür, ancak alan nemli iklime sahiptir.

‘O kilden uyandım. Bunun ötesini söyleyemem’ dedi Mundu Muka.”⁵⁷

Mitin aktarılan bu bölümü, Gikuyu türeyiş mitlerinde açık olmayan bazı hususları netleştirir. Birincisi, *Gikuyu* ve *Mumbi*’nin karşılaşma anlarıyla ilgilidir. Buna göre *Gikuyu*, yani *Mundu wa Ngai* ile *Mumbi*, yani *Mundu* veya *Mundu Muka* arasındaki diyalog, ikisinin, özellikle *Mumbi*’nin uzun zamandır yeryüzünde gezindiğini, varlığa henüz bir anlam veremediğini hissettirmekte, böylece konuşmaları, yaratılıştan yeni uyandıklarını düşündürmektedir. Çünkü *Mumbi* içinden uyandığı kili hemen göstermekte ve ben buradan uyandım demektedir. Var olmayı bir uyanış olarak tarif etmekte ve varlığa henüz tam olarak anlam verememektedir. *Gikuyu*’yu gördüğü andaki sevinci, yeryüzü ve var olma amacı gibi anlamlandıramadığı birçok şeyin içinde kendini yalnız hissetmesi ve *Gikuyu* ile bir tamamlanma hissi duymasındandır. *Mumbi*, *Gikuyu* ile birlikte tam bir insan olmakta ve topraktan yaratılması ile insanlığın dışıl yönünü temsil etmektedir. İkincisi, bu anlatıda *Mumbi* için *Mundu* veya *Mundu Muka* denilmektedir. Yani diğer mitlerdeki gibi *Mumbi* ismi kullanılmamaktadır. Bu önemli bir detaydır çünkü burada *Mumbi*’nin henüz *Gikuyu* halkının anası kimliğine sahip olmadığı belirtilir. Üçüncüsü, *Mumbi, Gikuyu*’ya nereden geldiğini sormaktadır ve *Gikuyu* ona Kenya Dağı’nı göstererek bu dağdan indim demektedir. Ancak *Ngai* ile olan konuşmasına dair bir ipucu vermemektedir. *Mumbi* ise kilden uyandığını belirtmektedir. Şimdiye kadar verilen mitlerin hiçbirinde *Mumbi*’nin topraktan yaratıldığına dair bir detay

⁵⁷ Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

görülmemesine rağmen burada *Mumbi*'nin yaratılışına ilk defa değinilmektedir. Daha da önemlisi bu, insanlığın topraktan yaratıldığı ve öz olarak toprağa dayandığı fikrini destekleyici bir veridir. Aslında yaratılışını daha yeni tamamlayan cennet vasfında diyebileceğimiz yeryüzünde bir buluşma söz konusudur. Dördüncüsü, *Mumbi* uyanıştan öncesine dair bir şey söyleyemeyeceğini belirtirken ya ruhsal olarak varlığının pasif bir durumda olduğunu kastetmektedir ya da topraktan şekil almış ancak henüz can, yani nefes verilmemiştir; dolayısıyla akli bir canlı değildir ve yaratılışa dair gerçekleşen herhangi bir olayı hatırlamadığını kast etmektedir. Bununla beraber üç kabilenin ortak miti dışında ele alınan diğer mitlere göre yer-gök birbirinden ayrıldığında Tanrı asıl yeri olan Gök'ten, göksel âlemden yeryüzüne yönelmiş ve yeryüzünü dağlar ile şekillendirmiştir. Hemen ardından insan toprak ve ağaçtan yaratılıp yeryüzüne, yani Cennet'e salınmıştır. Böylece insan soyu türemiş ve Gikuyuları oluşturmuştur. Bundan sonrası evrende gerçekleşen her şeyin birbirini besleyici ve birbirlerinin varlığına anlam katan bir işleniştir. Özellikle ölümler ile iletişimin varlığın başka bir boyutunda devam etmesi, ölümler ile yaşayanlar arasındaki etki ve karşılıklı sorumluluk bu düşünceyi pekiştirmektedir.

Mitin devamında *Mumbi*'ye karşılık olarak *Gikuyu* şunu söylemektedir: *“Ngai tarafından yaratıldın. Oradaki kilin tüm bileşenleri vücudunda var. İçindeki yabancı şey, devekuşu şeklinde gelen hayattır. Sonunda, hayatınız sizi terk edecek ve vücudunuz soyunuzla beraber aynı toprağa geri dönecektir. Mundu! Temiz bir kalple ortaya çıkan dünyanın tadını çıkar. Sadece Ngai'yi öv çünkü geri kalan her şey O'nun elindedir. Ngai'ye verdiği nimet ve lütuflar için övgüde bulun. Sana kişiliğini vererek seni onurlandırdı. Kişiliğin, içinde bulunduğun dünyadan bir sonraki dünyaya gireceğinin güvencesidir.”*⁵⁸ dedi Mundu wa Ngai.

Gikuyu söylediği cümle ile bir bilge tavrı sergilemektedir. Çünkü o Ngai ile görüşmüş ve insan hayatı ile ilgili talimatları almıştır. *Gikuyu* 'nun *Mumbi*'ye içindeki hayattan ve bedeninin topraktan yaratması ile ilgili konuşması, ardından nihai sahibin Ngai olduğunu söyleyip *Mumbi*'yi ona yöneltmesi, *Gikuyu* 'nun Tanrı'nın adamı olduğunu gösterir. Ayrıca içindeki hayattan söz etmesi Ngai'nin cansız toprağa bir ruh verdiği anlamına gelir. Yaratılan ilk insan olan *Gikuyu* 'nun Kenya Dağı'nda

⁵⁸ Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

Ngai ile birlikteyken bunların bilgisini aldığına işaret eder. Mitin devamında gelen olay akışı da bunu desteklemektedir.

Mitin devamı şöyle geçmektedir: *“Dağ geçidini bırakıp ormana girdiler. O gece, mugumo (incir) ağacının altında uyudular. Orayı uzun bir süre yerleşim yeri olarak kullandılar. Bir süre sonra Mundu Muka gebe kaldı. Rahmindeki bebek üç aylıkken, bir sabah gökyüzünden bir piton indi ve başı ile Mundu Muka’ya bakan Mukurwe ağacına sarıldı. Mundu Muka da pitona baktı. Mundu wa Ngai sol bileğini sıkıca tuttu. Piton, Mundu Muka’ya sapma yaptı ve ona bir mesaj verdi:*

‘Başımdan daha büyük bir çocuğu ortaya çıkaracaksın, çünkü doğacak olan çocuk gizli bilgeliği kavramak konusunda oldukça akıllıdır. Doğumda, beynin bir an için açılacak, korkunç ve keskin bir acı duyacaksın ve doğa çocuğun için neler barındırdığını sana gösterecektir. Emek bittiğinde, çocuğu kucaklayacak ve sevinç gözyaşları dökceksin.’

Piton konuşurken, Mundu Muka, pitonu temiz su veya ince bir duman perdesi gibi şeffaf olarak görüyordu. Bu mesajdan sonra, piton kendini yere saldı ve toprakta kayboldu. Mundu wa Ngai pitonu gördü, ama duymadı. Mundu Muka, doğuma kadar kalbindeki bu sözleri kaygıyla düşündü.”

Mit buraya kadar *Mumbi*’nin hamile olmasını ve piton ile konuşmasını kapsar. Gikuyu toplumunda piton önemlidir ve zarar verilmesi, rahatsız edilmesi halinde felaketlere neden olunacağı inancı vardır. Mitte piton figürünün kullanılması, Gikuyu toplumunda pitona zarar vermenin yasak olmasına bir açıklık getirir. Mitte pitonun *Mumbi* ile görüşmesi ve ona gelecek ile ilgili kehanette bulunması piton figürünü bilge biri olarak gösterir. Gikuyu toplumunda da saygın bir varlık olarak karşılanması pitona Ngai tarafından kutsal bir özelliğin verildiğini düşündürmektedir. İnsan, hayvan ve bitki âleminin tek bir varlık sahasında ve her birinin kendine has bir kutsiyetinin olduğunu düşünen geleneksel Gikuyularda hayvanların bir kâhin veya Tanrı’nın habercisi olarak rol aldıkları görülür. Bununla birlikte Gikuyular hayvanların evrende üstlendikleri role göre davranırlar. Gikuyu mitinde piton bir kâhin veya haberci olarak rol alır, bu nedenle de geleneksel Gikuyu halkı tarafından saygın bir kişiliğe sahiptir.

Mit, *Mumbi*'nin doğumu ile şöyle devam eder: “*Mumbi bir sabah alışılmadık bir ağrı duyar ve aynı sabah kucağına zıplayan bir kız çocuğu alır. Annesi ona mavi gökyüzünün çocuğu anlamında Wanjiru ismini verir. Mavi gökyüzünün çocuğu demekteki kasıt Ngai'nin çocuğu olduğunu ifade etmektir. Çünkü daha sonra çocuğun büyük bir kâhin olacağı anlaşılır. Bundan sonra Mundu wa Ngai, insanlığın annesi olan karısına Mumbi ismini kendisine de mukuyu'dan bir türev olan Gikuyu adını verir. Afrika geleneklerine göre herhangi bir yeşil ağaç ruhların yerleştiği yer olabilir. Mukuyu bir incir ağacı türüdür ve Mundu wa Ngai, yani Gikuyu ruhların dünyasından evrimleştiğini bilmektedir. Bu nedenle kendisi için 'mukuyu' kelimesinden gelen Gikuyu adını kullanır. Mumbi, çocuğunun genç yaşta büyük bir kâhin ve ona sadık olacağını fark eder. Wanjiru babasının çilesini, büyük olayları önceden haber verir. Ancak diğer kız kardeşleri onun özelliklerine sahip değildir.*”⁵⁹

Mitin bu bölümüne kadar *Mumbi*'nin dokuz doğumundan sadece *Wanjiru*'nun doğumu anlatılmaktadır, diğer kızların doğumu hakkında ise bilgi verilmemektedir. Ancak başka bir kaynağa göre dokuz değil on kızdan bahsedilir ve isimleri şöyledir: *Wanjiru, Wambui, Wanjiku, Wangari, Waceera, Wakiuru, Waithira, Wairimu, Wangui ve Wamuyu*.⁶⁰ Kızların doğumu dışında mitin verdiği mesajlardan biri *Gikuyu*'nun artık bir topluluk olacağının farkında olmasıdır. Bu nedenle taşıdıkları belirsiz isimlerden sıyrılıp artık belli bir halkı ifade eden isimler almışlardır. *Gikuyu*, kocaman bir incir ağacı anlamına veya kitleler ve insanlar anlamına gelir.⁶¹ *Gikuyu*'nun bu ismi almasındaki neden de budur aslında. Çünkü kendi halkının etrafındaki incir ağaçları gibi çoğalacağını düşünür. *Mumbi* ise yaratan anlamına gelir.⁶² *Mukuyunun* kökleri, her biri diğerini besleyen ve Tanrı ile bağlantı kuran Büyük Toprak Ana'nın derinlerindedir. *Gikuyu* ve *Mumbi* bir araya gelmiş ve *mukuyunun* süt özü olan köklerinin dünyanın topraklarına girdiği gibi

⁵⁹ Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

⁶⁰ Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

⁶¹ **Landinfo**, “Kenya: Mungiki – Abusers or Abused?” s. 5

⁶² Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

dünyaya adım atmışlardır.⁶³ Böylece hem incir ağaçları gibi çoğalan hem de yeraltı ve Ngai ile iletişimi olan bir halkı ifade eden isimler almışlardır.

Mit şöyle devam eder: “Gikuyu, kızları evlilik yaşına geldiğinde, evlenecek erkekler yoktur. Gikuyu, kızlarının evlenmesini sağlayabilecek kişinin sadece Ngai olduğunun farkındadır. Ayrıca Ngai’ye nasıl ve hangi dualar ile yaklaşacağını da iyi bilir. Bir sabah ailesini toplar ve dua için Kenya Dağı’na gitmeye hazır olduğunu söyler. Bu ailesini şaşırtmaz, çünkü ailesi onu dua adamı olarak bilir. Bilmedikleri şey ise duaların doğası ve neden sadece Kenya Dağı’nda gerçekleştiğidir. Gikuyu kurbanını vermek için uygun bir yer bulur. Muzları alır ve onları runyondo rwa njathi zirvesine karşı dua ederek yükseltir. Muzları sunduktan sonra onları bir taşla koyar. Balı da aynı şekilde tutup dua eder. Sununun ardından balı aynı taşla koyar. Ngai’ye, kızlarıyla evlenmeleri için oğlanlar vermesini isteyen dualarını dile getirir. Gikuyu Kenya Dağı’nın zirvesine (runyondo rwa njathi) karşı ellerini kaldırır ve dileklerini söyler: ‘Beni bu dünyaya getirdiğinde, benim yavrularımı dünyaya getirmemi ve dünyayı doldurmamı söyledin. Doğru, bana bir refakatçi sağladın. Onunla birlikte, tam dokuz kızımız oldu. Şimdi kızlarımız ailelerini kurmak için onlarla evlenecek erkekler istiyorlar. Ngai! Bana yardıma ihtiyacım olduğu zaman ne yapmam gerektiğini söylediğini hatırlıyorum ve yüzümü bu dağa çevirip seninle konuştuğumda bana cevap vereceğini söyledin. Ngai, sadece sana güveniyorum. Dualarımı duyduğunu umarak bu kutsal yerden iniyorum.’⁶⁴

Gikuyu, iki ay aradan sonra evine yorgun ve zayıf bir halde gelir. Doğrudan inzivaya çekilir ve Ngai’ye ona güvenli bir yolculuk sağladığı için teşekkür eder. İnzivadan çıktığında, aile onu sevinç gözyaşlarıyla karşılar. O gece, rüyada evden uzakta olmayan mugumo ağacının altındaki genç erkekleri görür. İçinde, Ngai’nin kendisine talep ettiği adamları gönderdiğine dair çok güçlü bir his vardır. Sabah erkenden mugumo ağacına doğru yola çıkar ve şaşkınlıkla dokuz genç erkeği uyurken bulur. Onları uyandırır ve evine götürür. Onları ısıtmak için bir ateş yakılır. Kahvaltıdan sonra evlilikler düzenlenir. Dokuz Gikuyu kızı dokuz Gikuyu klanını temsil eder. Geleneksel olarak, tüm görünenler Wanjiru’nun klanındandır. Gikuyu ve

⁶³ Mukuyu, “Gikuyu Origins”, <https://mukuyu.wordpress.com/>, 2008, (E.T: 13.01.2020).

⁶⁴ Finke, “The Kikuyu Creation Myth”.

Mumbi'nin ilk doğan kızı Wanjiru'nun soyundan gelir. Wanjiru klanı arasında bulunan önemli bir genetik özellik, saçlarının çok erken yaşlarda griye dönüşmesidir. Bunun bilgeliliğin bir işareti olduğuna inanılır.”⁶⁵

Mitin bu kısmına kadar *Gikuyu* 'nun Ngai'ye dua etmesinin hazırlık süreci ve ardından ortaya çıkan oğlanlar anlatılmaktadır. Mitin bu kısmına odaklanacak olunursa, *Gikuyu*, Ngai'nin onu *Kere-Nyaga Dağı*'ndan göndermeden önce ona verdiği öğütleri yerine getirdiği görülür. *Gikuyu* varlığın önemli bir dönüm noktasında olduğunun farkındadır ve Ngai tarafından kendisine verilen bilgelikle bu durumunda bir tek Ngai'ye yönelebileceğinin bilincindedir. Bu noktada yaptığı ilk adım Ngai'ye bir sunu ve kurban sunmasıdır. Bu mitte *Gikuyu* 'nun Ngai'ye muz ve bal sunusu yaparken başka bir kaynağa göre Ngai'ye keçi kurban eder.⁶⁶ Ngai için ikisinin de sunulması veya kurban edilmesi olağandır. Çünkü *Gikuyu* toplumunda canlı kurban örnekleri kadar cansız kurban sunuları da bulunur. Ancak *Gikuyu* 'nun tüm bu ritüelleri sırasıyla ve bir bilgelikle yapması onun bu tür ritüellerin bilgisini daha önce aldığını veya yaptığını gösterir. Çünkü mitte *Gikuyu* 'nun daha önce bu şekilde Ngai'ye hizmet ettiği ifade edilmektedir. Bu da *Gikuyu* 'nun yaratılışından sonra hemen dünya hayatına başlamadığını, bir süreçte varlığının manevi bir boyutta gerçekleştiğine işaret eder. Yaratılış öncesi *Gikuyu* 'nun varlığı fiziksel olarak değil ruhsal boyutta var olabilir. Bu konu her ne kadar kapalı olsa da mitlerdeki cümleler bu izlenimi vermektedir. Bunun ardından *Gikuyu* Ngai ile daha önce yaptığı konuşmada Ngai'nin ona verdiği sözleri hatırlar ve ellerini açıp *Kere-Nyaga Dağı* 'na yönelerek Ngai'ye dileklerini söyler. Aslında *Gikuyu*, bulunduğu durum ile kendisine verilen söz arasında bir bağlantı kurmuştur ve Ngai'nin o zaman ne kastettiğini durum ortaya çıkınca anlamış ve zamanın geldiğini düşünmüştür. Tabi *Gikuyu* 'nun aklı ve davranışları ile yine bir peygamber tavrı sergilediği görülür.

Gikuyu duadan sonra “... bu kutsal yerden iniyorum ...” cümlesini kurmaktadır. Orayı kutsal olarak bellemesi ve *Gikuyu* 'nun o kutsal yere ayak basabiliyor olması önemlidir. *Gikuyu* 'nun daha önce de oradan indiği bilinmektedir. Şimdi yine oradadır ancak bu sefer dünya hayatının başlangıcı olarak değil, bu

⁶⁵ Finke, “The Kikuyu Creation Myth”.

⁶⁶ Finke, “The Kikuyu Creation Myth”.

hayatın sürekliliği için oraya çıkmıştır. Çünkü geleneksel Gikuyu inancında ancak kutsalın yapabileceği bu tür olaylarda bir tek kutsal olana gidilmesi gerekir, o da Ngai'dir. Gikuyu kendisini yaratan varlıktan kızları ve insanlık için oğlanlar yaratmasını ister. Ancak bu basit bir dilek değildir. Bunun için kutsal bir yerden kutsal olana hitap edilmesi gerekmektedir.

Gikuyu duasından sonra eve döner. Bu kısımda diğer mitlerden farklı olarak Gikuyu dokuz oğlanı rüyasında görür. Ancak diğer mitlerde bu dokuz oğlan için Gikuyu bir koyun ve kuzuyu kurban eder ve bu kurbanın kanını incir ağacının türleri olan *mukuyu*, *mugumo* veya *mukurwe* ağacının köklerine akıtır.⁶⁷ İki anlatı arasındaki bu detay oldukça önemlidir. Çünkü ilkinde Gikuyu oğlanların orada olduğunu rüyasında görürken ikincisinde oğlanlar için kanlı kurban gerçekleştirmesi gerekmekte ve oğlanlar bu kandan ve incir ağacından türemektedir. Oğlanların incir ağacından türemesi her iki mitte benzer detaylardır. Buna göre oğlanların incir ağacından türemesi kesindir ve insanlık bir parça incir ağacından yaratılmıştır. Ancak yaratılışları tam olarak açık değildir. Bu durum *Gikuyu*'nun yaratılışı gibi muğlaktır. Bunun dışında *Gikuyu* bunun için kanlı bir kurban sunmalıdır. Yani dileğinin saflığına delalet edecek bir ibadeti yerine getirmeli, duasını bir de fiilen icra etmelidir.

Mitin devamında *Gikuyu* artık dünya hayatı içerisinde üstüne düşen görevleri yapmıştır ve geldiği yere dönme vakti gelmiştir: “*Gikuyu* ve *Mumbi*'nin bulundukları tropik coğrafya nedeniyle çok çalışmaları gerekmez. Hayatlarını çevrelerindeki nimetlerden faydalanarak geçirirler. Bu fiziksel dünyada birçok mevsim gelip geçer ve *Gikuyu* artık eski ruhların dünyasına dönme zamanının geldiğini hisseder. Bu önsezi onu rahatsız etmez, çünkü nereye gittiğini bilir. Kalbinde Ngai'nin kendisine verdiği görevi başardığı inancı onu tatmin etmektedir. Onun ödülünün aksine ölmeye hazırdır. Gikuyu sabahın erken saatlerinde uyanır ve ailesine öğütler verir. Diğer günlük işlerinden farklı olarak, en büyük kızı *Wanjiru* ve oğlunun, kendi adı hürmetine, ona eşlik etmelerini ister. Üçü Kenya Dağı yönüne doğru yola çıkar. Bundan sonra, Gikuyu kayalık bir yüzeye tırmanır ve hareketsiz durur. Dua ederken ellerini kaldırır. Büyük bir rüzgâr onu alıp bulutlarda kaybolana kadar yukarı çıkarır.

⁶⁷ Reed, “Mount of Kenya”, s. 432.

Wanjiru ve oğlu olanları ailesine anlatmak için oradan hemen ayrılırlar. *Gikuyu* gökyüzüne yükseldiğinde, karısı *Mumbi* huzursuz ve hoşnutsuz hale gelir. *Mundu wa Ngai*'yi yıllar önce olduğu gibi bulma beklentisiyle uzak yerlere taşınır. Dünyadan ayrılma zamanı geldiğinde ise kocası *Gikuyu* gibi göğe yükselmez, topraktan bir varlık olarak yine toprağa döner. Doğal olarak ölür ve ailesi tarafından günümüzde Kenya'ya yakın bir yere defnedilir.”⁶⁸

Yaratılış mitolojisi *Gikuyu*'nun ölümü ile son bulur. *Gikuyu*'nun ölümünde dikkat çekici olan, öldükten sonra eski ruhların dünyasına dönmesinden söz edilmesidir. Buradan *Gikuyu*'nun fiziksel varlığa adım atmadan önce varlığın hangi boyutunda olduğuna dair fikir verilmektedir. Eski ruhların dünyası, insanın yeryüzünde doğmadan veya bir bedene bürünmeden önce ruhsal olarak var olduğunu düşündürür. Buna göre *Gikuyu* da daha önce ruhsal bir âlemde ve boyutta var olmuş ve daha sonra yeryüzüne gelmiştir. *Gikuyu*'nun ölümünü önceden sezmesi ve nereye gideceğini bilmesi, ruhlar dünyasında ya daha önce bulunmuş olduğunu ya da oradan haberdar (*Ngai*'nin bildirmesi ile) olduğuna işaret eder. Zaten verilen görevin başarısından söz edilmesi *Gikuyu*'nun yaratılışın bir parçası olarak yaratılıştan sona kadar geçen sürecin nasıl işleneceği hakkında habersiz olmadığını ima eder. Ayrıca *Gikuyu* kozmolojisi fiziki âlemden önce bir metafiziksel âlemin varlığına da delildir. Buradan *Gikuyuların* evren algısında fiziksel ve ruhsal âlemin iç içe ve paralel bir yapıda olduğu anlaşılır. Ruhların dünyasına gitme vakti geldiğini anlayan *Gikuyu* oraya giden ilk atasal ruh olmuştur ve ata kültü de onunla beraber başlamıştır.

Mitolojinin başında *Gikuyu*, *Kere-Nyaga Dağı*'nda *Ngai* ile görüşmüş ve oradan inmesi ile insanoğlunun kaderini başlatmıştır. Gitme zamanı geldiğinde ise bunu güçlü bir irade ile yapmıştır. Mite göre *Gikuyu* göğe yükselmektedir. Göğe yükselmesi onun daha önce gökten geldiğini de gösterir. *Mumbi*'nin ölümü ise *Mumbi* ile *Gikuyu* arasındaki varoluşsal farklılıkları ortaya koyar. Çünkü ruhsal bir âlemden ve ruhların dünyasından gelen *Gikuyu*, tekrar göksel âleme, göğe yükselmiştir. *Mumbi* ise topraktan gelmiş, daha doğrusu topraktan uyanmıştır. Ve yine geldiği yere, toprağa geri dönmekte, yani gömülmektedir. *Mumbi* için topraktan uyanma ifadesi, onun *Gikuyu*'ya bu şekilde söylemesi yaratılmasına dair bir anıya

⁶⁸ <http://yamumbi.com/>

sahip olmadığını belirtmesidir. *Mumbi*, *Gikuyu*’nun yokluğu sürecinde yine onunla karşılaşma ümidi ile ailesinden kopup uzak yerlere gitmektedir. Ancak *Gikuyu* ölümü bile sakince ve huzurluca karşılayan bir varlıktır. Bu da *Gikuyu* halkının iki özden meydana geldiğini gösterir: *Gikuyu* aracılığı ile ruhsal ve kutsal bir öz taşırken *Mumbi* aracılığı ile de fiziksel ve insani özelliklerini topraktan alarak yine kutsal bir öz taşır. *Gikuyu* halkı anne ve baba tarafından iki farklı özü bir arada bulundurmışlardır. Kutsallığın, metafizik âlemin yoğunluğu, ruhsal olanın fiziki âlemde gezinebilmesinin oldukça fazla olması da zaten bu düşüncüyü pekiştirmektedir. Çünkü öz olarak kendileri ile evren arasında bir paralellik vardır, dolayısıyla evren ve insanın benzer özellikleri olduğu görülür.

Yukarıda verilen ve parça parça analizleri yapılan yaratılış mitleri kendi içerisinde önemli ortak unsurlara sahiptirler. Bu unsurların her biri kendi içerisinde farklı önemlere sahip olmalarından dolayı mitlerin analizleri sırasında geçilmiş, ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki *Kere-Nyaga Dağı* (Kenya Dağı), ikincisi kutsal incir ağacı *mugumo*, üçüncüsü ise *Mukurwe wa Nyagathanga*’dır. Bu üç unsur birer mekânı ifade eder ve yaratılış ile ilgili önemli yerler olarak geçerler. Çünkü her biri yaratılışın başka bir parçasının gerçekleştiği mekanlardır. Yaratılışın gerçekleştiği ve beslendiği mekân olarak Kenya Dağı ve incir ağacı yani *mugumo* olarak görülmekte iken insanoğlunun dünyada yerleştiği yere de *Mukurwe wa Nyagathanga*, yani cennet/incir bahçesi denilmiştir. Bu nedenle yaratılış işlenirken ayrı birer konu olarak Yaratılış mitlerinde *Kere-Nyaga*, *Mukurwe wa Nyagathanga* ve *mugumo* ağacı ele alınmıştır.

1.1.2. Yaratılış Mitolojisinde Kere-Nyaga Dağı

Kenya Dağı mitlerde Ngai’nin yaratılışta yarattığı ilk yerdir ve Kenya Dağı’na, *Gikuyu* dilinde *Kere-Nyaga* denilir.⁶⁹ Ayrıca yaratılışın gerçekleştiği temel mekânlarından birisidir. *Kere-Nyaga* saflığı ve temziliği ifade eden “Gizem Dağı”,⁷⁰ “Işık Yeri” veya “Parlaklık Dağı” ve karla kaplı tepeleri nedeniyle bazen “Beyazlık Dağı” isimleri ile de adlandırılır.⁷¹ Mitolojik anlatılara göre *Kere-Nyaga* iki noktada

⁶⁹ Ama Mazama, “Maasai”, *Encyclopedia of African Religion*, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 397.

⁷⁰ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 3

⁷¹ Reed, “Mount Kenya”, s. 431

önem arz eder. Birincisi, *Gikuyu*’nun insanın yeryüzü yaşamını başlatmak üzere bu dağda Ngai ile görüşmesi ve oradan harekete geçmesidir. İkincisi ise Ngai’nin ikametgâhı olarak yaratılması ve yeryüzünde kutsalın evi, kutsaldan bir parça olarak kalmasıdır. *Kere-Nyaga* genellikle Ngai ile özdeşleştirilmiş ve Ngai ile anılmıştır. *Kere-Nyaga*’nın mitolojik arka planına bakıldığında yaratılışın mekânı olma özelliği üzerinde durulması, *Kere-Nyaga* ile Ngai özdeşliğinin daha açık anlaşılmasını sağlar.

Geleneksel *Gikuyu* Dini’ne göre Ngai, *Gikuyu* kabilesinin babası olan *Gikuyu*’yu Kenya Dağı’nın zirvesine çıkarmıştır. Ona muhteşem orman topraklarını, *Mukurwe wa Nyagathanga*’yı göstermiş ve orası sizindir demiştir.⁷² *Gikuyu*, Ngai’den insan olarak çoğalıp yayılma emrini *Kere-Nyaga Dağı*’nda almıştır. *Gikuyu* *Kere-Nyaga Dağı*’nda hem fiziki hem de metafiziksel bir âlemedir. Yani *Kere-Nyaga Dağı* fiziki görünüşünün ardında bir metafiziksel, kutsal bir âlem barındırır. *Gikuyu*, Kenya Dağı’nda iken Ngai’den insan hayatının nasıl sürdürüleceği noktasında bazı bilgiler almıştır, ancak insan hayatı henüz başlamamıştır. Ngai ona hayatın başlayacağı yeri göstermiş ve *Gikuyu* oraya doğru yol almıştır. *Gikuyu*’unun Ngai ile Kenya Dağı’nda görüşmesi ve Ngai tarafından görevlendirilmesinin yanında, insan hayatının *Kere-Nyaga Dağı*’nın dışında ama onun etrafında başlaması, *Kere-Nyaga Dağı*’nı kozmolojik olarak bir merkez haline getirir. Çünkü Ngai, *Kere-Nyaga Dağı*’nı yaratmış ve oraya yerleşmiştir. Oradan da insanın hayatını kurmuş ve yönetmektedir. Bu nedenle evrenin yönetildiği merkez *Kere-Nyaga Dağı*’dır.

Kere-Nyaga Dağı’nın ikinci önemli özelliği yeryüzünde Yüce Tanrı Ngai’nin mekânı, yani kutsalın evi ve göğe, yani Ngai’ye yükselen kutsaldan bir parça olmasıdır. İnsan dünyevi yerde yaşarken tek bir yöne doğru bakmaktadır. Baktığı yer ise maddi ile manevi olanın birleştiği yer, *Kere-Nyaga*’dır. Orası kutsal ve yüce olanın mekânıdır ve orada yaşam enerjisi vardır. *Kere-Nyaga* bir başka yönden kutsal ile kutsal olmayanın iç içe olduğu düşüncesinin de örneğidir. Çünkü dünyevi hayat kendi içerisinde bir kutsal mekân barındırır, üstelik bu mekân Tanrı’nın ikametgâhıdır. Parlaklık Dağı’nın *Gikuyular* tarafından Ngai’nin resmi dinlenme yeri

⁷² John Temple, “Ancient and Modern: Some East African Mountain Myths”, *The Alpine Journal*, 1995, s. 111.

olduğuna inanılır ve dualarda *Kere-Nyaga*’ya yönelinir; kurbanlar sunulurken eller Ngai’nin kutsal konutuna doğru kaldırılır. Ayrıca bu dağa *kenyororokero na kehuroko kia Mwene-Nyaga* (Tanrı’nın gökyüzünden indiği ve dinlendiği yer) denilir.⁷³ İbadetlerin *Kere-Nyaga*’ya doğru yapılması onun yeryüzünde Tanrı’nın tek tapınağı konumunda olduğunu gösterir. Fiziki olarak tüm Gikuyu halkının görebileceği ve yönebileceği bir yer olmasının yanı sıra Gikuyu topraklarının tümüne de hâkim durumdadır. Zaten Gikuyu, *Kere-Nyaga Dağı*’ndan inerken Ngai ona ihtiyaç halinde bu dağa gelip kurban sunmasını ve dileğini söylemesini emretmiştir.⁷⁴ Yani *Kere-Nyaga* aslında Gikuyular için bir yaşam formülüdür. Çünkü *Gikuyu*, *Kere-Nyaga*’da Ngai ile buluşmuş ve orada Ngai’den insan hayatını nasıl kuracağına dair talimatlar almıştır.⁷⁵ Böylece *Kere-Nyaga Dağı* insan yaşamının başladığı yer olmuştur.

Yeryüzünde kutsal bir ev ve mekân olan *Kere-Nyaga* aynı zamanda Gikuyuların kutsala başvurması gereken durumlarda yöneldiği kutsal alandır. Dua ettikleri zaman *Kere-Nyaga*’ya yönelir, orada Tanrı’ya dilek ve kurbanlarını sunarlar. Ayrıca *Kere-Nyaga Dağı*’na üzerindeki beyaz toprak alanından dolayı parlaklığa sahip olan denir. Ngai’ye dua ve kurbanlarında da *Mwenge-Nyaga* (Aydınlığın Sahibi) derler.⁷⁶ Özellikle dualarında *Kere-Nyaga Dağı*’nın Ngai’nin evi olduğuna vurgu yapar ve dualarına genellikle “*Sen, Kere-Nyaga’da ikamet eden Yüce Önder, ...*”⁷⁷ diye başlarlar. Gikuyuların hepsi Yüce Tanrı Ngai’ye, dünyanın yaratıcısına inanır ve *Kere-Nyaga Dağı*’nı ona atfederler. Aynı zamanda tüm ibadetlerin bu dağa yönelinerek yapılması gerekir. Bu nedenle olarak bir mabet görevi taşır. Yeryüzünde Ngai için insan eli yapılmış bir tapınağın varlığı söz konusu değildir. Ancak Kenya Dağı’ndan uzakta iseler dağı temsil eden bazı özel ağaçların altında ibadet ederler.⁷⁸ Ayrıca Gikuyularda Tanrı ile buluşmak için dağı yalın ayak tırmanan mistik kişilikleri anlatan mitler vardır.⁷⁹ Bu da *Kere-Nyaga*’nın fiziki âlemden tanrısal

⁷³ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 234.

⁷⁴ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 3

⁷⁵ Levera Levi, **Together in Christ**, East African Educational Publishers LTD., Nairobi, 2005, s. 17.

⁷⁶ Mbugua Mungai, “Birth and Death Rituals among the Gikuyu”, **African Folklore: An Eyclopedia**, Taylor & Francis Books, London, 2004, s. 53.

⁷⁷ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 81.

⁷⁸ Norbert C. Brockman, “Mount Kenya, Kenya”, **Encyclopedia of Sacred Places**, Second Edition, Vol. 1, A–M, LLC Publisher, California, 2011, s. 358.

⁷⁹ Brockman, “Mount Kenya, Kenya” s. 358.

âleme doğru yapılan/yapılacak olan yolculukta bir kapı, bir geçiş olması ile ilişkilidir. Çünkü oraya tırmanmak sembolik olarak bir yükselme ve yeryüzünün en kutsal yerine, Tanrı'nın ikametgâhında Tanrı ile kutsal bir atmosferde buluşma anlamına gelir.

Kere-Nyaga her ne kadar Gikuyu topraklarının ortasında Tanrı'nın sürekli var olan bir ikametgâhı olsa da oraya her zaman gidilemez ve her isteyen bireysel olarak orada istediği zaman ibadet edemez. Çünkü bireysel olarak Ngai'ye dua veya ibadet edilmez, sadece birlikte kutsama isteyen bir aile veya kabile ile birlikte topluca Ngai'ye dua edilebilir. Ailenin veya genel olarak toplumun Kenya Dağı'na doğru elini açıp Ngai'den lütuf istemesi ancak dört zamanda gerçekleşebilir. Bunlar doğum, kabul töreni, evlilik ve ölüm zamanlarında yapılan törenlerdir.⁸⁰ Kenya Dağı'na yapılan ziyaretlerin bu şekilde dört zamanda sınırlandırılmasının altında derin bir mana yatmaktadır. Bu dört geçiş veya başkalaşma ritleri, yani doğum, inisiyasyon töreni, evlilik ve ölüm insan yaşamını derinden etkilediği için bu dönemlerde iletişime geçip danışılacak tek merci Yüce Tanrı Ngai'dir. Bu dört dönemde insanoğlu bir konumdan başka bir konuma geçer ve varlığı farklı bir evrede devam eder. Bu zamanlarda *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelerek *mugumo* ağacının altında tanrı ile bağlantı kurulur; bazı ritüeller ile birlikte geçiş tamamlanmış olur. Geçişler kutsalın evinde ve kutsal olanın huzurunda gerçekleşir. *Kere-Nyaga Dağı* da sadece bu zamanlarda ziyaret edilir. Bu şekilde Ngai ile birlikte *Kere-Nyaga Dağı* insanın önemsizleştirmesinden korunmakta ve fiziki âlemde ruhsala ve kutsala bürünmüş olarak metafiziksel bir mabet olarak kalmaktadır.

Kenya Dağı Gikuyuların hayatında hala özel bir öneme sahiptir. İngilizlere karşı yapılan *Mau Mau* isyanında Gikuyuların çoğu Ngai'nin onları koruyacağı inancı ile Kenya Dağı'nın eteklerindeki ormanlara göç etmişlerdir. Baskından önce Kenya Dağı'nın etrafında kurbanlar sunmuşlardır. Kenya Dağı aynı zamanda Gikuyu ve Kenya için bir özgürlük ifadesidir.⁸¹ Kendilerine ait bir mabet olarak, saldırı zamanlarında onlar için güvenli ve korunaklı bir yer olarak düşünmüşlerdir. Çünkü orası Tanrı'nın evidir ve dolayısıyla yeryüzünde en güvenli yerdir.

⁸⁰ Brockman, "Mount Kenya, Kenya", s. 358.

⁸¹ Brockman, "Mount Kenya, Kenya", s. 358.

1.1.3. Yaratılış Mitolojisinde Mukurwe wa Nyagathanga

Gikuyu yaratılış mitolojisinde yaratılışın bir bölümünün gerçekleştiği mekânlardan biri *Mukurwe wa Nyagathanga*'dır. *Mukurwe wa Nyagathanga*, Kenya'nın merkezindeki Gikuyu kabilesinin efsanevi cennet bahçesi olarak tanımlanır. *Kere-Nyaga Dağı*'ndan batıdaki *Aberdare Sıradağları (Nyandarwa)*, güneyde *Ngong Tepeleri (Kia Mbiruiru)* ve güney doğuda *Ol Donyo Sabuk'u (Kia Njahi)* işaret eden tüm arazilerine kadar bu bölgenin tamamına *Mukurwe wa Nyagathanga* denir.⁸² Mite göre Ngai, *Gikuyu*'ya bu arazilerin tamamını göstermiştir ve ona “*O dağlar ve burası arasındaki tüm topraklar senindir. Bana ne zaman ihtiyacın olursa, o dağlara yönelerek dua et, sana cevap vereceğim. Şimdi gidip o dev mugumo ağacının olduğu yere yerleşip kendiniz için bir ev inşa edin*”⁸³ demiştir. Mitolojide Ngai'nin *Gikuyu*'ya git ve oraya yerleş dediği *mugumo* ağacının bulunduğu yer *Mukurwe wa Nyagathanga*'dır.

Gikuyu, *Kere-Nyaga*'dan ayrıldıktan sonra günümüzde *Muranga* denilen *Mukurwe wa Nyagathanga*'ya yerleşir.⁸⁴ Gikuyuların ilk yerleşim yerine *Mukurwe wa Nyagathanga* adı verilir. *Mukurwe*, kutsal incir ağaçlarının bir türüdür. Gikuyu topraklarında bir kuş türü olan *nyagathanga* kuşu bu ağaçta yuva yapar ve bu nedenle Gikuyuların ilk yerleşim yerine *nyagathanga* kuşuna ait *mukurwe* anlamına gelen *Mukurwe wa Nyagathanga* ismi ile anılmıştır.⁸⁵ Ayrıca efsaneye göre, Ngai (Tanrı) *Gikuyu*'nu kendisi için seçtiği toprağa gönderdiğinde, ona *mukurwe* ağacı ve çşkulu *Nyagathanga* kuşları sayesinde yeni evini tanıyabileceğini söylemiştir. *Gikuyu*, Ngai'nin evi *Kere-Nyaga Dağı*'ndan indiğinde, Ngai'nin işaret ettiği yerde büyük bir ağaç ve o ağaçta heyecanlı *Nyagathanga* kuşları görür.⁸⁶ Ancak Gikuyuların çoğalıp tarıma başladıkları ileriki zamanlarda bu kuşlar o kadar boldular ki insanların yetiştirdiği darıyı onlar bitirir, insanların tarım hayatına zarar verirlerdi. Bu nedenle insanlar tahıl yetiştirmeyi bırakırlar. Yemeksiz kalan *nyagathanga* dostu

⁸² Mukuyu, “Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?”.

⁸³ Jane Etsula Minishi, **Revision Christian Religious Education**, East African Educational Publishers Ltd. Nairobi, 2008, s. 3.

⁸⁴ Minishi, **PTE Revision**, s. 3.

⁸⁵ Mukuyu, “Gikuyu Origins”.

⁸⁶ William Ruthi, “The Forgotten Shrine of Mukurwe wa Nyagathanga”, 2017, <https://www.nation.co.ke>

ise gökyüzüne uçar. Bugün, *Gikuyu*'nun cennet bahçesi olan *Mukurwe wa Nyagathanga*'da bu kuşlardan sadece birkaçına rastlanır.⁸⁷

Bölgenin 'Gikuyuların efsanevi cennet bahçesi' adıyla anılması, sahip olduğu muhteşem yeşillik ve bol kaynakları sebebiyledir. Gikuyular için hem dini hem de yaşamsal fonksiyonu olan incir ağaçları ile dolu olan bu bölge, Gikuyuların ilk yerleşim yeri olması dolayısı ile günümüzde bile değerli bir alan olarak kabul edilir. Özellikle buranın bir mabede dönüştürülmesi, *Mukurwe wa Nyagathanga*'nın daha çok kutsal bir yer olma özelliğinin ön planda olduğunu gösterir. Ancak *Mukurwe wa Nyagathanga* bahçesini asıl önemli kılan şey oranın yaratılışın gerçekleştiği ikinci yer olması ve tüm Gikuyu topraklarını kapsamasıdır. Burası yaratılışta insanın türediği merkezdir, yani Gikuyu halkının yaratıldığı ve çoğaldığı yerdir. Bu koca arazi cennet bahçesi olarak tanımlanmış ve Gikuyuların yaşam alanı olmuştur. Türedikleri bu topraklar onların olmuş ve onlara ait olmaya devam etmektedir. Çünkü burası kendi kökenlerinin dayandığı merkezdir. Gikuyular *Mukurwe wa Nyagathanga*'yı yaşadıkları o bölgenin kalbi olarak tanımlarken⁸⁸ yaşama elverişli bir bölge olmasının yanı sıra köklerinin dayandığı yer imasında da bulunurlar. Bu bahçe bölgenin hem yaşamsal olarak kalbi hem de köken olarak Gikuyuların ilk hayat buldukları merkezdir.

Mukurwe wa Nyagathanga, şu mite göre *Gikuyu*'nun *Mumbi* ile buluştuğu yerdir: "İlk Gikuyu insanı Tanrı ile yürüdü. Tanrı daha sonra onu Kenya Dağı'nın tepesine götürdü ve orada Gikuyu'ya ülkesi olacak tüm toprakları gösterdi. Daha sonra Gikuyu'yu bugünkü Muranga yakınlarındaki bir ağaç bahçesine yönlendirdi ve ona gidip evini kurmasını söyledi. Gikuyuların bu kutsal menşe yeri, *Mukurwe wa Nyagathanga*'dır. Oraya vardığında *Mumbi* adında bir kadınla tanıştı ve ikisi birbirine eş oldu."⁸⁹ *Gikuyu*'nun *Mumbi* ile karşılaştığı yer olarak *Mukurwe wa Nyagathanga* iki insanın birleşmesinin başlangıcı olmuştur.

Mukurwe wa Nyagathanga günümüzde bir tapınak olarak önemini sürdürmektedir. Kenya'nın özgürlük savaşında yer alan altı Gikuyu askerinin idam

⁸⁷ Ruthi, "The Forgotten Shrine of Mukurwe wa Nyagathanga".

⁸⁸ Waweru, "Postcolonial and Contrapuntal Reading of Revelation", s. 151

⁸⁹ Andrew R. Mukaria, **Christianity and African Spirituality**, LAP Lambert Academic Publishing, 2011, s. 29.

edilmeden önce oraya, Ngai'nin huzuruna çıkmaları bunu gösterir. Askerlere eşlik eden Gikuyu liderleri ayakkabılarını çıkarıp geleneksel kıyafetlerini giymişlerdir. Kilise liderleriyle birlikte *Mukurwe wa Nyagathanga* tapınağında bir *mugumo* ağacının altında dua ederek Uluslararası Ceza Mahkemesiyle yüzleşmeye hazırlanan oğullarına zafer kazandırması için Tanrı'ya yalvarmışlardır.⁹⁰ Buradaki olay her ne kadar bir kilise lideri ile birlikte gerçekleşse de olayın *Mukurwe wa Nyagathanga* 'da geçmesi ve Gikuyu liderlerinin eşlik etmesi, Gikuyuların kendi özlerinde, beden ve ruhlarında barındırdıkları geleneksel inançlarını kaybetmediklerine işaret eder. Onlar için orası hala ilk atalarının yaşadığı, kök saldıkları topraktır. Aslında oraya gitmelerinin bir diğer önemli nedeni atasal ruhlar ile bir birliktelik oluşturmak ve böylece onların desteğini almaktır. Dolayısıyla çok eski zamanlardan beri, Gikuyu halkı, uzak ve geniş, ritüelleri yürütmek ve felaketi önlemek veya topluluk üzerinde bir felaketi sona erdirmek amacıyla kurbanlarını bu tapınakta sunarlar.⁹¹

Mukurwe wa Nyagathanga bugün Gikuyuların tarihlerini ve yaşamları hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen turist ve meraklıları cezbetmektedir. Aynı zamanda Gikuyu siyasi seçkinleri tarafından kabileyi ortak bir amaç etrafında toplamak için kullanılmaktadır. Gikuyu geleneksel din adamları da zaman zaman kurban ve dua etmek için bu yeri ziyaret ederler.⁹² Geleneksel zamanlarda, Afrika halkı ormanların ortasına yerleşmiş ve orada yaşamıştır. Toprak ana gibi orman bir yaşam kaynağı olarak görülmüştür. Afrika halkı ormandaki bitkilere saygı duymuştur. Onlar için bitkiler tüm yaşam formlarının en ruhani ve gizemlisi olmuştur.⁹³ Aynı şekilde Gikuyular da geleneksel hayatları boyunca bir incir ormanı olan *Mukurwe wa Nyagathanga* 'da geçirmiş ve buradaki bitkilerle ruhsal bir ilişki kurmuşlardır. Bu düşüncenin temelinde yatan neden ise bitkileri fiziksel ve ruhsal problemler için bir şifa kaynağı olarak görmeleridir. Şifacıların ruhsal âlem ile iletişime geçmek için bitkileri aracı olarak kullanmaları yaygın görülen bir durumdur. Gikuyularda bitkiler şifacılar tarafından kehanetlerde, ruhsal varlıklar ile

⁹⁰ Orina Hellen Kagwiria, "The Contributions of Councils of Elders to the Resilience of African Traditional Religion: A Case of Njuri Ncheke in Meru County, Kenya", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Egerton University, 2018, s. 23.

⁹¹ Ndungu Gachane, "Tales of Mukurwe wa Nyagathanga Shrine", 2019, <https://www.nation.co.ke> (E.T: 28.05.2020).

⁹² Mukuyu, "Mukurwe wa Nyagathanga – Gikuyu Eden?".

⁹³ Mark Omorovie Ikeke, "The Forest in African Traditional Thought and Practice: An Ecophilosophical Discourse", *Open Journal of Philosophy*, Vol.3 No.2, 2013, s. 347.

iletişime geçmede kullanılmaktadır. Özellikle *mugumo* ağacı, Yüce Tanrı Ngai ile olan iletişimin merkezinde yer alır.

1.1.4. Yaratılış Mitolojisinde Mugumo: Yabani İncir Ağacı

Mugumo, küflü, küf veya gri olmak anlamına gelen fiil gurubundan türetilmiştir ve bir incir ağacı türüdür.⁹⁴ Gikuyu Dini'nde ise *mugumo* ağacı, inançsal ve uygulamalar açısından merkezde yer alan unsurlardan biridir. Mitlerde yaratılışın gerçekleştiği mekânlardan biri olarak geçmesi, yaratılış kısmında işlenmesini gerektirmiştir. *Mugumo* ağacı yaratılış mitlerinde ve Gikuyuların yaşam alanında sahip olduğu önem ve kullanıma göre iki yönden işlenmektedir. Gikuyuların türeyiş mitlerinde *mugumo* ağacı yaratılışın gerçekleştiği üçüncü mekân olarak yer alır. Ngai'nin *Gikuyu*'ya *mugumo* ağacının altında evini kurması için emir vermesi ve *Gikuyu*'nun ilk evini bu ağaç altında kurması yaratılışı tamamlayan önemli aşamalardır. Çünkü aslında Gikuyu halkı bu ağaç altında türeyip çoğalmaktadır. Mitlere göre *mugumo* ağacı yaratılıştan itibaren Gikuyu evren algısını şekillendirmiştir. Bu nedenle inanç ve uygulamadaki yeri anlaşılması ve belirlenmesi için *mugumo* ağacının mitolojik arka perdesine bakılmalıdır.

Gikuyuların *mugumo* ağacına yükledikleri anlam ve özellikler bu ağacın bir hayat ağacı figürü olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Birçok uygulamada canlandırıcı ve verimli bir ağaç olarak rol alması, kökleri, gövdesi ve yükselen dalları ile bir kozmik ilişki kurulması *mugumonun* aslında basit bir ibadet objesi olmadığını, Gikuyu yaşam alanında çok daha önemli fonksiyonlara sahip ve kutsal yönü olan bir ağaç olduğunu gösterir. Dolayısıyla *mugumo* ağacının mitolojik arka planı işlenirken ve bu ağacın temel özellikleri belirlenirken, bu temel özelliklerin Gikuyu yaşam alanındaki etkilerine bakılarak *mugumonun* bir hayat ağacı figürüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.4.1. Gikuyu Türeyiş Mitinde Mugumo: Yabani İncir Bahçesi

Geleneksel Gikuyu Dini'nin yaratılış mitlerinde yaratılışın gerçekleştiği üç mekândan biri *mugumo* ağacı, yani Gikuyu topraklarının her yerinde bulunabilen

⁹⁴ Matthew M. Karangi, "Revisiting the Roots of Gikūyū Culture through the Sacred 'Mūgumo' Tree", *Journal of African Cultural Studies*, Vol. 20, No. 1, 2008, s. 119.

yabani incir ağacıdır. *Mugumo* ağacı, Gikuyu topraklarının her yerinde bulunmasına rağmen dini merkez olarak kullanılan az sayıda *mugumo* ağacı vardır. Yaratılıştaki bahsi geçen incir ağacının hangi *mugumo* ağacı olduğu açık olmamasına rağmen bu ağacın *Mukurwe wa Nyagathanga*'da bulunduğu kesindir. *Mugumo* ağacı yaratılışın gerçekleştiği mekânlardan biri olmak dışında Gikuyuların âlem felsefesini ve kozmik bağlantıyı açıklaması yönünden oldukça önemlidir. *Mugumo* ağacı barındırdığı inançsal faktörleri tüm açıklığı ve canlılığı ile yaşamakta ve yaşatmaktadır. *Kere-Nyaga* ve *Mukurwe wa Nyagathanga*'nın aksine o mitolojideki anlamı ile sabit kalmamış, sürekli bir gelişim göstermiştir. Mitlerde *Kere-Nyaga* ve *Mukurwe wa Nyagathanga*'dan daha fazla yer almamasına ve anlatılmamasına rağmen Gikuyu inancının temel sembollerinden biri olmuştur.

Konunun anlaşılması bakımından *Mugumo* ağacının mitolojisine veya mitlerdeki *mugumo* işleyişine bakılması gerekir. Gikuyu mitlerinde *mugumo* ağacı iki şekilde yer alır. Birincisi Yüce Tanrı Nagai'nin *Gikuyu*'ya incir bahçesinden bir ağaç olarak *Gikuyu*'ya göstermesidir. İkincisi *Gikuyu*'nun dokuz oğlan talebine karşılık dokuz oğlanın *mugumo* ağacının köklerinden ortaya çıkmasıdır.

Mitlerde bu iki durum şöyle geçmektedir: “... Ngai, Kenya Dağı'nda incir ağaçlarının bulunduğu bir dağın güneyinde belli bir yere gitmesi talimatı verdiği ilk *Gikuyu*'yu yaratır. Burada *Gikuyu*, karısı olacak bir kadını, *Mumbi*'yi bulur. Incir ağacının kökleri, dünyayı besleyerek ve Tanrı ile bağlantı kurarak toprağın derinliklerinde yer alır. Yaratılış Tanrıçası, *mukuyu* ağacının sütü ile bir araya gelerek, *Gikuyu* ve *Mumbi*'nin dokuz *Gikuyu* klanının annesi olan dokuz kızını doğurdu.”⁹⁵

“... Daha sonra Ngai, *Gikuyu*'yu gizemli dağın tepesine götürdü ve *Mogai*'nin kendisine verdiği ülkenin güzelliğini gösterdi. Ngai, hala dağın zirvesindeyken ülkenin tam ortasında incir ağaçlarıyla (*mugumo* veya *mukuyo*) dolu bir noktaya işaret etti. Ngai orayı *Gikuyu*'ya gösterdikten sonra kendisine *Mukurwe*

⁹⁵ “Mukurwe wa Nyagathanga”, <https://www.sacred-sites.org/>

*wa Nyagathanga adını verdiği seçilen yere inmesini ve orada evini kurmasını emretti. ...*⁹⁶

Yukarıda verilen mitlerde görüldüğü üzere incir ağacı yani *mugumo*, Tanrı'nın *Gikuyu*'ya işaret ettiği topraklara *Mukurwe wa Nyagathanga*'da yer almaktadır. Bu bölgenin en önemli özelliği de bir incir ağacı bahçesi olmasıdır. Çünkü mitolojide de '... *mugumo* ağaçları ile dolu yer' olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama aslında bölgenin verimliliğine ve yaşama elverişli olma özelliğine de vurgu yapmaktadır. Özellikle *Gikuyu* topraklarında, *mugumo* tüm ağaçların en yüksek ve en estetiğidir. Bu, incir ağaçlarının yoğunlukta olduğu *Mukurwe wa Nyagathanga* bölgesine cennet bahçesi denilmesini de açıklamaktadır. Ancak bir diğer olasılık ise *Gikuyu* kabilesinin de tıpkı incir ağaçları gibi verimli ve çoğalacağının da işareti olarak görülmesidir. Çünkü mitlerde dokuz erkek *mugumo* ağacının köklerinden türemekte ve Ngai ona 'halkının çoğalacağını, tüm toprakları dolduracağını'⁹⁷ bildirmektedir. Bu bildiri *mugumo* ağacı ile ilişkili olarak bu ağacın verimli, kolayca çoğalabilmesi özelliğinin insana geçmesi ile ilgili olabilir. Çünkü yaratılış mitolojisinde *Gikuyu* ile *Mumbi*'nin iki farklı özden oluştuğu ve onlardan ortaya çıkan halkının bu iki özü barındırdığı görülür. Yani, *Gikuyu* varlık anlayışına göre varlıklar arasındaki öz birliği olağan bir şeydir ve bu özlerin farklı varlıklar arasında geçişi yine kutsal bir elin değmesi ile mümkün olabilmektedir.

Yaratılış mitlerinde görüldüğü üzere *mugumo* ağacı, *Gikuyu* halkının çoğalması için dokuz oğlanın ortaya çıktığı yerdir.⁹⁸ Ancak dokuz erkeğin nasıl ortaya çıktığı açık değildir. Çünkü bunu yapan bir Tanrı'dır ve *Gikuyu* mitlerinin en önemli özelliklerinden biri insanın şahit olamayacağı olaylar hakkında bilgi vermemeleridir. Bu nedenle bu olayı yorumlarken sadece *Gikuyu*'nun, yani insanın kendisi tarafından işlenen fiiller üzerinden hareket edilir.

Kanın ağaçlardan aktığı inancı eski köklere dayanır.⁹⁹ Koyunun ve kuzunun kanı, yaşam sembolü olarak anlaşılabilir. Çünkü *Gikuyu*, *mugumo* ağacının köklerine

⁹⁶ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 3

⁹⁷ Finke, "The Kikuyu Creation Myth".

⁹⁸ Finke, "The Kikuyu Creation Myth".

⁹⁹ Amots Dafni, "The Supernatural Characters and Powers of Sacred Tress in the Holy Land", **Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine**, Vol 3, No. 10, 2007, s. 5.

hayat suyu olarak taze kan dökmektedir. Canlılık ve yeryüzünün bir parçası olarak koyun ve kuzu kanının, incir ağacının köklerine akıtılması, oradan çıkacak olan dokuz erkeğin hem hayat sahibi hem de dünveyi bir canlılık sahibi olmaları anlamı taşır. Ancak bu olayın ardında yatan en çarpıcı nokta *mugumonun* kozmik olarak varlığı bir bütün olarak tutmasıdır. *Mugumo* kökleri ile yeri tutarken göğe doğru yükselen dalları yer ile gök arasında sembolik olarak fiziksel bir direk oluşturur. Fiziksel bir direk olarak görünse de aslında gerçek anlamda yeraltını, yeryüzünü ve gökyüzünü bir arada tutan aynı zamanda da ayrıştıran nitelikte ruhani bir kozmik geçiş noktasıdır. Ayrıca Gikuyuların manevi hayatının bu ağaç ile ilişkili olarak gelişmesi *mugumonun* aynı zamanda ruhsal âlemin de direği, temeli olduğunu belirtir. Çünkü *mugumo*, koyunun ve kuzunun kanını kökleri ile içerken insan varlığına canlılık vererek yaşamı bir bütün şeklinde tutan ağaç olarak yine insanlığı ayakta tutacak dokuz erkek vermektedir. Bu noktada *mugumo* ağacı, hayat ağacı figürü ile değerlendirilir. Kanın *mugumo* ağacının köklerinden evrenin derinliklerine ulaşmasındaki mesaj veya kanın akıtılmasındaki niyet öncelikle Ngai başta olmak üzere, atasal ruhlara ve ruhsal âlemin iyi ve kötücül varlıklarına insanın kendisini anlatma, yani ruhsal âlem ile iletişime geçmedir. Böylece Gikuyu halkı, *mugumo* ağacının kökleri vasıtası ile evrenin derinliklerine ulaşabilmektedir.

Mugumo ağacı ile ilgili mitlerin yanı sıra halk arasında bazı inançların varlığı bilinir. Örneğin *mugumo* ağacının cisiyet değiştirmek isteyen birinin cinsiyetini değiştirebilecek güçte olduğuna inanılır. Bunun için o kişinin tek yapması gereken ağacın etrafında yaşlıların yönlendirmesi ile bir koyunu yedi kez sürmesidir.¹⁰⁰ Bu inanışlara göre *mugumonun* üstün yetenekleri olduğu düşünülebilir. Gikuyuların *mugumo* hakkında böyle inançlar beslemeleri, *mugumoyu* yeryüzünde ağaç formunda üstün bir varlık olarak düşündüklerine işaret eder.

1.1.4.2. Hayat Ağacı Figürü Olarak *Mugumo*

Gikuyular için *mugumo* ağacı ortaya koyduğu işlevler ile hayat ağacı figürü taşır. Fiziksel âlemde ortaya dokuz adamın çıktığı ve Gikuyu kabilesine çoğalmayı bahşettiği, Gikuyuların menşei olmasının yanı sıra *mugumo* manevi hayatının, yani

¹⁰⁰ Loreen Maseno, “Towards an African Inculturated Sophiology”, **Religion and Ecology in the Public Sphere**, T&T Clark Publisher, 2011, s. 135.

ruhunun yaşam merkezidir. *Mugumo* kökleri ile toprağı tutarken yükseldiğı noktada, yani göğ e uzanması ile kutsala ulaşmayı sağlar. Bu nedenle gövdesi ile insanın yer ve gök ile buluşmasını sağlamaktadır denebilir. Daha genel olarak kozmik ağacın köklerinin yeraltı dünyasında ve dallarının yukarıdaki en yüksek noktada olduğuna inanılır. Her zaman hem doğal hem de doğaüstüdür, yani dünyaya aittir, ancak bir şekilde dünyanın kendisinden değildir. Bu ağaçla temasa geçmek, içinde ya da üzerinde yaşamak, genellikle bir bireyin yenilenmesi ya da yeniden doğması anlamına gelir.¹⁰¹ Hayat ağacı veya dünyanın merkezi birçok mitlerde sıkça görülen bir figürdür. Mitlerde ağaçlar cennet ile yeryüzü arasındaki bağlantıyı sağlayan, bilginin kaynağı veya doğaüstü varlıklar olarak geçer.¹⁰² Hayat Ağacı figürü Yer ile Gök'ün eksenidir, ağacın kökünün toprağın altında olması da Cehennem fikrini doğurmaz. Eksen ise yerin göğ e, göğ ün yere açıldığını simgeler.¹⁰³ Dünya ağacı kökleri yer altında iken gövdesi dünya ve hayvanlar dünyasına doğru uzanmakta ve yeryüzü âlemine yükselmektedir. Tüm bu âlemler işlevleri ile birlikte bir kozmik bütünlük oluştururlar. Yerel bilimin bir sembolü olarak, hayat ağacı doğa ile insanın karşılıklı ilişkisini anlatır. Yerli kozmolojide hayat ağacı yaşamı besleyen ve hayat veren güçtür. Aynı zamanda hayatı kutsallaştıran, dünyaya köklerini salan yerli bir felsefedir.¹⁰⁴

Mugumonun Gikuyular için bir ibadet merkezi ve objesi olması, *mugumo* ağacının kutsal olduğu kadar kutsal olana ulaştırdığı düşüncesinden doğar. Örneğ in Ngai ile ilgili olarak, bir *mugumo* ağacının altında kurbanlar sunulur. *Mugumo* ağacı, Kikuyu için kutsal bir sunak görevi görmektedir. Bu nedenle kutsal olan *mugumo* ağaçları yakacak odun için bile kullanılmamaktadır.¹⁰⁵ Gikuyu ve benzer kabile kökenli inançları olan halklar dini sözlü bir şekilde tanımlamadan, yorumlamaya gerek duymadan uygulamalar aracılığıyla yaşarlar. Bu nedenle din ile ilgili temel felsefeleri en sade şekli ortaya koydukları ritüeller ve kullandıkları betimlemelerde açığ a çıkar. *Mugumo* ağacının hayat ağacı figürü olması, Gikuyuların *mugumo* için

¹⁰¹ J. Crews, "Forest and Tree Symbolism in Folklore", *Unasylva* (English ed.), Vol. 54, No. 213, 2003, s. 42.

¹⁰² Ruth Wilson, *Trees and the Human Spirit*, Cambridge Scholars Publishing, U.K, 2019, s. 56.

¹⁰³ Canan Seyfeli, "İle-İfe: Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılışın ve Dünyanın Merkezi", *Artuklu Akademi, Journal of Artuklu Academia*, 6 (2) 2019, s. 235.

¹⁰⁴ Wilson, *Trees and the Human Spirit*, s. 56.

¹⁰⁵ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 50.

kullandıkları betimlemelerden açıkça anlaşılır. Bu nedenle *mugumo* hayat ağacı figürü, onu ritüellerin merkezi ve onun için kullanılan betimlemeler şeklinde iki yönlü ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

Gikuyu Dini'nde çok özel bir ortamda yapılan *magongona* veya *igongona* (kurban/sunu), genellikle *mugumo* etrafında büyük bir saygı ve tevazu ile yapılır. Özellikle Tanrı'ya yapılan kurbanlar için 'kutsal altar' olarak tanımlanır. *Mugumo* ağacına zarar vermek, onu yok etmek korkunç bir lanete neden olur. Kurbanlar, sunular, dualar ve ibadet maksatlı uygulamalar için kullanılan başka ağaçlar da vardır, ancak hiçbiri *mugumo* kadar ön planda değildir.¹⁰⁶ Onu kutsal sunak haline getiren hususlardan birisi *Kere-Nyaga Dağı* ve özellikleridir. Çünkü sunular *mugumo* ağacının etrafında ama *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelinerek gerçekleştirilir. *Mugumo* ağacının 'kutsal altar' olarak görülmesi, ona zarar vermenin kötü sonuçlar doğuracağı inancı, onun âlemde evreninayakta tutan kozmik ağaç, hayat ağacı olduğu anlamlarına gelir. Felaketlerin önlenmesi adına *mugumo* bir hayat ağacıdır ve iyi olanın devamını sağlar. Bunu hem iyi olanın sembolü olarak hem de iyi olanı sağlayan kutsal güce ulaşan kaynak olarak yapar. Kurbanın *mugumo* ağacının yanında yapılması ile dilekler onun vasıtasıyla Ngai'ye ulaşır. Bu durumda *mugumo* aslında bir aracıdır. İnsanı kutsal ile birleştiren bir mekân, iki farklı âlemin bir araya geldiği kozmik bir nokta, merkezi bir konumdur.

Mugumo, *Muti wa Ngai* (Ngai ağacı) olarak da nitelendirilir. İnsanlar Ngai'ye dua ve kurban ibadetini bu ağacın altında yaparlar. *Mugumo*, Gikuyu halkı için kutsal ağaç olmasının yanı sıra, *irua* (sünnet), yağmur için Ngai'ye yalvarma ve *ituka* (bir geleneksel hükümetin bir yönetim kuşağından diğerine değişmesi) törenlerinde yapılan çeşitli ritüellerin uygulandığı bir merkezdir. Gikuyuların kutsal ağacıdır ve duaların Tanrı'ya yükseldiği ortamdır; bu nedenle ağaç 'Tanrı'nın çocuğu' olarak görülür.¹⁰⁷ Ağaç ne kadar yüksek olursa, Ngai'ye o kadar yakındır.¹⁰⁸ Bu nedenle yüksek *mugumo* ağaçları gökyüzündeki Tanrı ile iletişime geçmek için kullanılır. Tanrı'nın çocuğu demekteki kasıt ise *mugumonun* Ngai'ye aidiyetini ifade etmektir.

¹⁰⁶ Mukaria, **Christianity and African Spirituality**, s. 9.

¹⁰⁷ David Wilson, Anna Wilson, "A. Figs as a Global Spiritual and Material Resource for Humans", **Hum Ecol**, No. 41, 2013, s. 461.

¹⁰⁸ Mervyn W. H. Beech, "The Sacred Fig-Tree of the A-Kikuyu of East Africa", **Man**, Vol. 13, 1913, s. 4.

Ngai ile ilişkili Gikuyu hayatında her uygulamanın bu ağaç etrafında gerçekleşmesi Gikuyu düşüncesinde böyle bir algı oluşturmıştır. Ayrıca *mugumonun* Tanrı'nın çocuğu olarak görülmesi, onun dokunulmaz ve kutsal, kutsala ait olduğunu gösterir. Böylece *mugumo*, Gikuyular arasında Tanrı'nın emaneti gibidir. Hayat ağacı olarak *mugumo* hayatı veren ile yani Ngai ile iletişimi sağlayan kanal, insan dünyası ise kutsal âlemin bulunduğu, Tanrı'nın indiği yer ve bir kozmik merkez olması sebebiyle hayatın kaynağıdır.

Geleneksel Gikuyu kabilesinin en önemli isimlerinden biri olan ve Gikuyu üzerine yazdığı kitabı ile öne çıkan araştırmacı/yazar Kenyatta, *mugumo* için, Gikuyu halkının kilit noktasıdır demiştir. Kenyatta, *mugumo* ile insan arasındaki ilişkinin yoğunluğunu vurgularken Gikuyu halkının *mugumoda* ve çevresindeki ritüeller aracılığı ile Gikuyu halkının tek bir insan birleşkesi olarak görüldüğünü ifade eder.¹⁰⁹ *Mugumo* çevresinde Gikuyu halkının bir bütün olarak görünmesi ve bunun ardından Ngai ile birleşmesi *mugumo* ağacını yine fiziksel ve ruhsal âleminin birleştiği nokta olarak gösterirken bu özelliğinden dolayı *Kere-Nyaga* ile benzerdir. Birçok uygulamada *mugumo* ile *Kere-Nyaga*'nın bir bütün olarak kullanıldığı görülür. Dolayısıyla *mugumo* ve *Kere-Nyaga* yeryüzünde Gikuyuların manevi hayatını yaşatan bir bütün olarak göülmelidir. Aralarındaki bağlantı oldukça kuvvetlidir. Çünkü *Kere-Nyaga* doğal bir tapınak iken *mugumo* onun merkezinde kutsal bir sunaktır.

Köken mitleri, Ngai'nin *mugumoyu* Gikuyu halkı ile iletişim kurduğu merkez olduğunu gösterir. Gikuyu halkının *mugumoya Muti wa Ngai* (Tanrı Ağacı) veya kutsal ağaç demelerinin temel nedeni budur. Bu özellikleriyle *mugumo* aynı zamanda kültürel, dini ve politik güce sahiptir. Kutsal *mugumo* çevresinde, Ngai yaşlılar tarafından kurban edilen kuzunun etini (soyut anlamda) yer ve karşılığında insanların ihtiyaçlarını özellikle hastalık, kuraklık veya onları etkileyen sosyal felaket gibi kriz dönemlerinde yardım eder.¹¹⁰ Bu durumda Ngai ile iletişim kurma aracı olarak görev yapan *mugumo* ağacı aslında bir elçi konumundadır. Elçi olma vasfının insan ve hayvan dışında bir ağaçta da tezahür ettiği görülür. Bu ağacın *Mutiwa Ngai* (Ngai'nin

¹⁰⁹ Kenyatta, **Facin Mount Kenya**, s.

¹¹⁰ Karangi, "Revisiting the Roots of Gikũyũ ...", s. 119.

ağacı) olarak adlandırılması, Ngai'ye ulaşmanın yolu, Ngai'nin habercisi, Ngai ile insan arasındaki bağ olarak da anlaşılabilir. Bununla beraber *mugumonun* altında Ngai'ye sunulan kurbanlar sadece kabile yönetiminde söz hakkına sahip belirli kimseler tarafından gerçekleştirilebilir. Bu durumda *mugumo* ağacı herkesin değil, sadece belirli kişilerin uğrayabildiği yer olur ve Ngai ile insan arasındaki bu alışverişin gerçekleştiği yer olan *mugumo* ağacın dini özelliği politik düzeye çıkar. Ancak bu her zaman böyle değildir. Ağacın kutsal yönüne bakıldığında ise taşıdığı görev ile kutsandığı açıkça görülür. Ngai yüce bir varlıktır, bunun da ötesinde her şeyin yaratıcısı ve yöneticisidir. İnsan ile arasında bir ilişki vardır ve bu ilişkiye dayalı olarak insanın O'na danışması gereken konular mevcuttur. Bunu mümkün kılan da *mugumo* ağacıdır. Ancak bir Tanrı ile insan arasında basit, sıradan bir varlık aracı olamaz. Bu görevi yerine getirecek olan bir taş bile olsa, taşın kutsanmış ve belirli özelliklere sahip olması gerekir. Yani *mugumo* ağacı, elçi konumunda olması nedeniyle kutsal bir ağaçtır. Ama tek neden bu değildir. İnsanlığın zor zamanlarında hem fiziki yani maddi hem de manevi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Ngai bu ağacı bereketi ve manevi arındırmayı sağlayan, korku anında güven veren özellikler ile donatmıştır.

Mugumo, küflü, küf veya gri olmak anlamına gelen fiil gurubundan türetilmiştir. Bu nedenle, Gikuyular *Mugumoyu muti mugumu* (o eski, gri ağaç) veya *muti mubuu* (gri / küflü ağaç) olarak tanımlamaktadırlar. Bu nitelikler ile Gikuyu bakış açısında gri tüylü yaşlıların bilge insanlar olarak kabul edilmeleri arasında güçlü bir bağlantı olduğu anlaşılır.¹¹¹ *Gikuyu*'nun adını bu ağaçtan aldığı ve yaratılışta bir bilge rolü üstlendiği, bu ağaç etrafında yaşlıların önderliği ile ibadet edildiği göz önünde bulundurulduğunda bunun haklı bir düşünce olduğu söylenebilir. Çünkü Gikuyu toplumunda dini önderler olarak yaşını doldurmuş insanlar görev yapar ve dini ritüelleri onlar gerçekleştirmektedir. Yani Gikuyular *mugumo* ağacının biyolojik özellikleri ile insan arasındaki bağlantıyı bu anlayış üzerinden inşa ederler. Bilgelik ağacı olması Gikuyular ile Tanrı arasındaki iletişim rolünü üstlenen bir haberci veya aracı olma özelliğini de destekler niteliktedir.

¹¹¹ Karangi, "Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...", s. 119.

Mugumo ağacı için *Mutiwa Mugikuyu* (Gikuyu ağacı) ve *ihoero ria Mugikuyu* (*Gikuyu*’nun mabedi) denilir. Gikuyular, *mugumonun*, bu ağacın kendi varlıklarının kozmolojisinde ve ibadetlerinde yer aldığı yeri göstermek için *Mutiwa wa Agikuyu* (Gikuyu ağacı) olduğunu ifade ederler. Çünkü mitlerde insanların kelimenin tam anlamıyla bu ağacın bir parçası olduğu açıkça görülür. Aynı zamanda bu ağaç geçmişte kendilerini bir grup olarak tanımlamalarına yardımcı olmuş ve kriz zamanlarında ve kimliklerinin şekillenmesinde sosyal ve dini bütünleşme yollarını bulabildikleri bir pusula gibi işlev görmüştür. Bu nedenle *mugumo* sadece bir iktidar sembolü değil, aynı zamanda insanların kendilerini Gikuyu olarak tanımlayabilecekleri bir menşe; insanların kendilerini sosyal, dini ve politik alanlarda bulabilecekleri bir aynadır. *Mugumonun Mutiwa wa Agikuyu* olarak anlaşılması, ontolojik olarak kökeni ve kutsal ağacın çevresindeki kurbanın efsanesi kavramıyla bağlantılıdır. Ngai’ye yapılan ibadetlerde tüm halkın hazır olması gerektiği düşünülünce, bu ağaç etrafında herkesin tek bir Gikuyu olduğu anlaşılır. Bu nedenle Gikuyu ağacı derken orada ortaya çıkan dokuz erkeğe, *Gikuyu*’nun isminin bu ağaçtan türemesine ve dolaylı olarak kendilerini köken olarak bu ağaç ile bir özdeşlik veya bütünlük hissetmelerine; son olarak ibadetle tüm Gikuyu halkının tek bir Gikuyu olarak bu ağaç etrafında bir araya gelmesine vurgu yapılır.

Yukarıda açıklanan betimlemeler dışında *mugumo Muti wa Mambura* (kurban ağacı), ve *ihoero* (kutsal alan) olarak anılır. Buna benzer olarak *mugumoya Mutiwa witu wa magongona / mambura* (kurban ve dua ağacımız) denir.¹¹² Kurbanlar ve sunular sunulduğunda halkın genel olarak uğradığı yer *mugumo* ağacıdır. Bu nedenle yapılan ibadet ile özdeşleştirilen *mugumo* ağacı görünüşte bu anlamda olsa da ‘kurban ağacı’ kavramının altında mitolojik bir iz yatar. Gikuyu mitlerinde dokuz erkek için Ngai, *Gikuyu*’dan *mugumo* ağacının köklerine bir koyun ve kuzuyu kurban ederek kanlarını ağacın köklerine akıtmasını istemiştir.¹¹³ Öncelikle basit olarak gözüken bu uygulama kendilerinin geçim kaynağı ve büyük bir mal varlığı olarak görülen koyun ve kuzunun kurban edilmesi olayı, Ngai’ye gösterilen en büyük fedakârlıklardan biridir. Bu fedakârlığın yapıldığı yer de *mugumo* ağacıdır. Dolayısıyla *mugumo* ağacı kurban ağacı olarak tanımlanmıştır. Ancak mitoloji ve

¹¹² Karangi, “Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...”, s. 121.

¹¹³ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 140.

yaşantı arasındaki bağlantıya bakıldığında başka anlamlar da ortaya çıkmaktadır. Bu olaydan sonra *Gikuyu*’nun *mugumo* ağacının yanında dokuz genci bulması kurbanının kabul edildiği anlamına gelir. Bu durumda ‘kurban ağacı’ tanımlaması ibadet hayatında kurbanın yoğunlukla bu ağaç etrafında yapılması ile beraber mitolojide belirtilen olaya da bir atıftır. Yine Gikuyu halkı arasında büyük bir anlamı olan sünnet töreninin en önemli kısmı olan *guteuhii* (çocukluğu atma, yetişkinliğe geçiş) ritüeli bu ağaç etrafında yapılır.¹¹⁴ Sünnet adaylarının tüm çocukluk düşüncelerini ve hatalarını *mugumo* ağacına yüklerler. Böylece yetişkinliğe geçişleri gerçekleşmiş olur. *Mugumonun* insanı zihinsel ve bedensel olgunluğa erişmeden önce çocukluktan ve hatalardan arındırdığı açıktır. Ayrıca bu ritüelde mitoloji ile bağlantılı olarak ele alınması gereken dikkat çekici bir detay vardır: sünnet sırasında *mugumonun* yaprakları geleneksel olarak üzerine oturulan paspaslar olarak kullanılır. Böylece sünnetten sonra sızan kanın topraktan önce kutsal yapraklara temas etmesi ve sadece doğa ile değil anne ile ve aynı zamanda *mugumoyu* ev, barınak olarak seçen Ngai ile de ontolojik bir bağlantı yarattığı¹¹⁵ düşüncesi, mitolojide anlatılan koyunun ve kuzunun kanının *mugumonun* köklerine akıtılması olayını hatırlatmaktadır. Yani sembolik olarak bir geçişi ifade eden sünnet töreninin aslında bir kendini kurban etme töreni olduğu da söylenebilir. Çünkü kurban için ölümün şart olmadığı sembolik olarak kanın akıtılmasının yeterli olduğu düşünülür. Bunun anlamı şudur: ‘Ngai! Atamızın senin için kurban ettiği koyunun ve kuzunun kanı gibi biz de kanımızı bu ağacın köklerine akıtıyoruz’. Ancak aynı zamanda bu bir birleşmeyi de ifade eder. Kanın *mugumo* ağacından bir parça olan yapraklar ile birleşmesi ve ardından toprağa ulaşması, insan serüvenini anlatmaktadır. Kanın köklerden izlediği yol gibi insan da *mugumo* ağacı ile birleşmekte ve bu sayede kökler vasıtasıyla yere ve dallar vasıtasıyla da göğe ulaşabilmektedir. Öldükten sonra da bu ağacın köklerinde yaşayacaktır. Bu noktada *mugumonun* neden kutsal olduğu daha açık anlaşılır.

Geleneksel Gikuyu Dini’nde kurban ve kutsalın ilişkisine bağlı olarak *mugumo* hem kurban ağacı hem de kutsal yer, kutsal ağaç olarak değerlendirilmiştir. Kutsal ağaç değerlendirmesi, buranın kutsal bir kozmolojik alan ve kutsal bir mabet

¹¹⁴ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 140.

¹¹⁵ Karangi, “Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...”, s. 120.

(ihoero)¹¹⁶ olması ile de ilişkilidir. *İrua* (sünnet), *ituka* (gücün yeni iktidar nesline teslim edilmesi), *kuhoya Ngai mbura* (yağmur için Ngai'yi yatıştırma) ve *kurinda murimu* (hastalığı gömmeye) gibi en önemli ibadet ve uygulamaların *mugumo* etrafında gerçekleşmesi onu fiziksel olarak da bir mabede dönüştürmüştür. Geleneksel Gikuyu inancında ibadetlerin ortak özellikleri insan hayatında önemli geçişler ve dönemlerde yapılmasıdır. Bu geçiş ve dönemler ancak kutsal bir yerde, kutsalın huzurunda ve kutsalın el değmesi ile gerçekleşebilecek olaylardır. Bu nedenle *mugumo* ağacı fiziksel olarak kutsal bir mabet işlevini görürken, ruhani olarak kutsal bir şahittir. Bunun da ötesinde kutsal elin yani Yüce Tanrı Ngai'nin insan hayatına dokunduğu vasıta. *Mugumo*, kozmik olarak kutsal ile kutsal olmayan arasında bir merkez ve geçiş yeri olurken, aynı zamanda insan hayatında dengeyi sağlayan bir aracıdır. Tüm bu nedenlerin birleşmesi sonucu *mugumo* ağacı büyük bir kutsallığa bürünmekte ve insanların ihtiyacı olan kutsal mabet görevini icra etmektedir.

Mugumonun başka bir özelliği *muti wa uthata* (doğurganlık ağacı) olmasıdır.¹¹⁷ Hem doğanın bir parçası olarak yeryüzü ve dünyada yaşayan canlılar için hem de insanın ihtiyacı dâhilinde olan ruhsal gelişimin bir kaynağıdır. *Mugumo*, bereket ve doğurganlık ağacı olarak kuraklık zamanlarında Gikuyu halkının yöneldiği hem kendisinden yararlanılan hem de kendisi vasıtasıyla kutsal olana danışılan bir varlıktır. Örneğin kuraklık dönemlerinde insan ve hayvan yaşamı için gerekli olan temel gıdalar elde edilemediğinde Gikuyu halkı için oldukça önemli bir geçim kaynağı olan keçi ve sığırlar *mugumo* ağacının yaprakları ile beslenirler.¹¹⁸ Oysa *mugumo*, kutsallığından dolayı kendisine zarar verileceği takdirde kötü sonuçlara neden olan bir ağaçtır.¹¹⁹ Buna rağmen, ciddi dönemlerde bu ağacın kendisinden yararlanılır. Ayrıca yeryüzü hayatı için oldukça önemli olan yağmuru çektiği düşünülür. Bu nedenle *mugumo* ağaçlarından oluşan ormanlar, yağışı sağlamak için hep korunmuştur. Tabi iyi yağmur, Gikuyular için doğurganlık ve berekettir. *Mugumo* ağacı bu yönüyle de bir hayat ağacı olarak Gikuyu halkına maddi ve manevi açıdan canlılık verirken, aynı zamanda yaşamın temel kaynaklarından birini oluşturur.

¹¹⁶ Mukuyu, "Gikuyu Origins".

¹¹⁷ Karangi, "Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...", s. 120.

¹¹⁸ Mukuyu, "Gikuyu Origins".

¹¹⁹ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 50.

Mugumo ağacının insanın çoğalmasında bereketli ve kısır kadınlar için şifa kaynağı olduğuna inanılır.¹²⁰ *Mugumonun* beyaz yapışkan, sütlü ve kauçuk benzeri sıvısı doğurganlık amacıyla kullanılır. *Mugumo* ağacının sütlü özü, Gikuyu kozmolojisinde yaşam ve toplumun hayatta kalması sorunu ile bağlantılı doğurganlığı simgeleyen gelecekteki mirasçıları besleyen anne sütüdür.¹²¹ Gikuyu kadınları doğurganlık için kendilerini ağacın sütlü suyuyla yıkarlar. Erkekler de ağacın yapraklarını toplar ve üzerlerinde uyurlar. Böylece bereketin ve doğurganlığın yapraklardan kendilerine geçtiğine inanılır. *Mugumo*'nun doğurganlık ve bereket sağladığı şu sözlerle ifade edilir: *urorathimwo ni mwene-nyaga uciare ta muti wa mugumo*: 'Ngai tarafından kutsanabilir, *mugumo* ağacı kadar verimli olabilirsiniz.'¹²²

Mugumo ağacının doğurganlık ve bereket ile ilişkilendirilmesi, mitolojideki anlatılar ile beraber ele alındığında, Gikuyular için bu inancın oldukça makul hatta gerekli olduğu anlaşılır. Birincisi, *mugumo* ağacı Tanrı'nın işaret ettiği ağaçtır. Ngai'nin emriyle Gikuyu evini bu ağaç ile dolu olan bahçede kurmuştur. Tanrı'nın özellikle bu ağacı işaret etmesi, ağacın birtakım özellikleri olduğu anlamına gelir. Mitlerde ve Gikuyu yaşam alanında *mugumo* ağacı çok fonksiyonlu bir varlık olarak belirir. Ngai, ona birtakım özellikler vermiş, Gikuyu halkının yaşamının merkezine yerleştirmiş ve nihayetinde kendisi ile Gikuyu halkı arasında bir kutsal iletişim merkezi kılmıştır. İkincisi, Gikuyu halkının çoğalması için kızlarının evleneceği dokuz oğlanı *mugumo* ağacının dibinde bulmuştur. Buna göre Gikuyuların bir parça *mugumo* ağacından türediği söylenebilir. Bu durumda hem halkın çoğalmasını sağlayan hem de çoğalan halkın özünde canlı bir şekilde var olmaktadır. Kadın ve erkeklerin doğurganlık için bu ağaçtan yararlanması bu noktada anlam kazanır. Çünkü ataları da halkının çoğalması için dokuz oğlanı bu ağaç dibinde bulmuştur. Üçüncü olarak *mugumo* ağacı, Gikuyu kozmolojisinin merkezinde yer alır ve dolayısıyla kozmik ağaç veya hayat ağacı anlamı taşır. Hayat ağacı olması, onun yaşamı sürdürebilir ve hayat veren bir nitelikte olması anlamına gelir. Gikuyu halkı da hem yeryüzü hayatının sürdürülmesi hem de kutsal olan ile iletişime geçme noktasında *mugumo* ağacına yönelir. *Mugumo*, fiziksel ile metafiziksel âlemin

¹²⁰ Karangi, "Revisiting the Roots of Gikũyũ ...", s. 171.

¹²¹ Wilson ve Wilson, "A Figs as a Global Spiritual", s. 461.

¹²² Karangi, "Revisiting the roots of Gikũyũ ...", s. 124.

birleştigi kozmik nokta olması itibariyle de bu iki âlemdeki durağanlığı giderme ve sürekliliği sağlama, yani bereketi ve çoğalmayı sağlama özelliği taşır.

1.2. GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE YÜCE TANRI NGAİ

John S. Mbiti, Afrika halkının evrenin yaratıldığına ve bu yaratma eylemini gerçekleştiren bir yaratıcı tanrı olduğuna inandıklarını ifade eder. Bu yaratıcıya Tanrı denilir. O, yani Tanrı olmadan ortada bir evren olamaz ve yine O'nun varlığı olmazsa evren paramparça olur.¹²³ Mbiti'nin sözleri ile uyuşan Gikuyu mitlerinin verilerine göre Gikuyu halkı bu yaratıcı Tanrı'ya Ngai derler. Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı ve Tanrı düşüncesi, bu dinin temelini oluşturan unsurlardan biridir. Keskin ve belirgin bir şekilde tek tanrılı bir inanca sahip olması Gikuyuların çok tanrılı olduklarına dair fikirleri engeller niteliktedir. Gikuyular Batı ve Doğu dinlerinin yapısından farklı bir dini yapılanmaya sahiptirler. Evreni, insanı, dini, varlığı ve dinin temel unsurlarını kendi bütünlükleri ve düşünce yapısı içerisinde anlamlandıran ve şekillendiren bu iki dini gruplarının birbirleri ile karşılaştırılması ve birbirlerinin terazisinde ölçülmesi etik ve bilimsel bir çalışma olamaz. Burada, Yüce Tanrı Ngai konusu da Gikuyu Dini'nde yeri, görevi ve niteliklerine göre, yani inandıkları gibi ele alınmıştır. Gikuyular, Ngai'nin tek tanrı olduğuna inanırlar ve kendi inanç ve uygulamalarında bunu açıkça ortaya koyarlar.

Ngai, Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı için kullanılan isimdir. Sözlük anlamı Tanrı demektir. Gikuyularda Tanrı'nın Ngai, *Mwene Nyaga*, *Murungu*, *Mugai* gibi birçok ismi bulunur. Ancak Ngai en yaygın kullanılan isimdir.¹²⁴ Ngai, yaratılış mitlerinde Kamba, Masai ve Gikuyuların ortak tanrısı olarak geçer ve Ngai'nin diğer isimleri yaygın olarak bu kabilelerde kullanılır.¹²⁵ Ngai bu üç kabilede de tek tanrı olarak inanılsa da Ngai'nin tek tanrı olma özelliği Gikuyularda daha belirgindir. Bu sebeple, yani Gikuyulardaki tek tanrı inancını çok tanrılı veya ortak tanrıların olmadığını gören misyonierler Gikuyu halkı için getirdikleri İncil'lerde Tanrı kelimesi yerine Ngai ismini kullanmışlardır. Misyonierler bunu, Ngai'ye ulaşmanın bir yolu olarak anlatmışlardır. Böylece Gikuyular ile aralarında ortak bir nokta ve

¹²³ John. S. Mbiti, **Introduction to African Religion**, Heinemann Educational Books, USA, 1991, s. 45.

¹²⁴ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 50.

¹²⁵ Tate, "Notes on the Kikuyu and Kamba Tribes of British East Africa", s. 142.

yakınlık kurarak Ngai'ye olan algıyı Hristiyanlığın Tanrı algısı olarak sunmuşlardır.¹²⁶

Geleneksel Gikuyu Dini tek tanrıdır. Ancak Gikuyularda Tanrı ile birlikte Temel Güç'ün (*Hinya*) var olduğu ileri sürülür.¹²⁷ Aslında Gikuyularda hayati güç olan *Hinya* fikri vardır. *Hinya*, Tanrı'nın Doğaüstü gücü anlamına gelir ve Tanrı'ya ait bir gücün olması ve Tanrı'dan ayrı bir varlık değildir.¹²⁸ Geleneksel Gikuyu Dini'nde Ngai yaratılıştan ölüm sonrası hayata kadar insanın yaşam döngüsü içerisinde etkin bir şekilde yer almakta ve evrenin yönetilmesi ile varlığının sürdürülmesinde temel rol oynamaktadır. Tanrı'nın bu şekilde her canlı organizmaya etkin bir şekilde nüfuz etmesi aslında *Hinya*'dır. *Hinya*'nın Tanrı'dan bağımsız bir şekilde yalnız başına bir güç olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Gikuyu inancında Tanrı varlığın her zerresine kadar ulaşmakta ve etkilemektedir. İşte Tanrı'nın bu gücüne *Hinya* denir. *Hinya* belirli soyut bir varlığa hitap etmemektedir. Gikuyu dilinde *Hinya* güç demektir ve bu evrende işleyen güç anlamında kullanıldığında Ngai'nin gücünden bahsedilir. Bunun dışında Gikuyu Dini üzerinde yapılan araştırmalarda *Hinya*'ya dair belirli bir inanca rastlanılmamaktadır ve hemen hepsinde Gikuyuların tek bir Tanrı'ya, Ngai'ye inandıkları söylenmektedir. Dolayısıyla Gikuyularda, *Hinya*'nın Tanrı Ngai'den bağımsız bir güç olarak var olduğunu destekleyecek bir düşünceye, inanca veya pratiğe rastlanmamaktadır.

Gikuyular, Ngai ve ruh dünyasıyla ilişki kurabilen Tanrı bilincine sahip insanlardır. Tanrı bilincinin *Gikuyu*'nun bir yaşam damarı olduğu söylenir. Tanrı veya Tanrı ile ilişkili ruhsal bir unsur çağrılmadan hiçbir şey yapılmaz veya söylenmez.¹²⁹ Tanrı yeryüzündeki her şey ile ilişkili ve ilgilidir. Bu nedenle Gikuyuların dini yaşamında Tanrı'nın dokunmadığı yer yoktur. Tanrı ile sürekli bir iletişim halinde olan Gikuyular için O'nun varlığı hep canlı ve sürekli. Gikuyular, Ngai ile iletişime geçmedikleri, yani O'na sunu veya duada bulunmadıkları zaman bile gökyüzünde veya *Kere-Nyaga Dağı*'nda var olduğu ve orada kendilerini gözetlediği bilincindedirler. Çünkü Gikuyulara göre Ngai, *Kere-Nyaga* yani Aydınlık

¹²⁶ David P. Sandgren, "Twentieth Century Religious and Political Divisions among the Kikuyu of Kenya", *African Studies Review*, Vol. 25, No. 2/3, s. 119.

¹²⁷ Gathogo, "The Quest for Religious Freedom in Kenya (1887-1963)", s. 20.

¹²⁸ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 51.

¹²⁹ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 50.

Dağı'nda yaşar.¹³⁰ Ngai'nin özellikle bazen yarattığı şeyleri görmek ve denetlemek için diğer üç önemli dağlarda, *Aberdare* Sıradağları, *Ngong* Tepeleri ve *El Donyo Sabuk*'a indiği düşünülür. Ngai sadece dağlarda değil Gikuyular için önemli olan *muğumo* ve *mukuyu* gibi büyük kutsal incir ağaçlarında da olabilmektedir.¹³¹ Ancak Ngai dağlara, yani yeryüzüne sadece yarattığı şeyleri denetlemek için gelir. O'nun asıl bulunduğu yer gökyüzüdür.¹³² Geleneksel Gikuyu Dini'nde Yüce Tanrı Ngai diğer Bantu topluluklarının dinlerinde görülen yüce tanrılara oranla daha aktif olan, kişisel ve toplumsal olaylara müdahalesi dolaylı olmayan ve ritüellerin merkezinde yer alan bir Tanrı'dır.¹³³

Ngai hem içkin hem de aşkın bir Tanrı'dır. İnsan gözü ile görünmeyen Ngai, kendini çeşitli formlarda gösterir. Güneş, ay, yıldızlar, yağmur, gökkuşağı, şimşek ve gök gürültüsü *Moriro na mahinya ma Ngai* (Ngai'nin güçlerinin tezahürüdür). Ngai bu işaretler sayesinde sevgisini veya nefretini açığa çıkarır. Örneğin, gök gürültüsü ve şimşegin *Mwene-Nyaga*'nın kutsal bir yerden diğerine hareket ettiği yolunu temizlemek için bir uyarı olduğu düşünülür.¹³⁴ Tüm bunlar Ngai'nin yeryüzü ile bağlantısını gösterirken O'nun içkin bir Tanrı olduğu anlamına da gelir. Bu nedenle Gikuyular her yerde O'nun izlerine rastlarlar. Ancak Ngai aynı zamanda aşkındır, cennet olarak algılanan gökyüzü O'nun yeridir ve O her şeyin üstündedir.¹³⁵

Gikuyuların Yüce Tanrı Ngai için gündelik yaşamda kullandıkları isim ve sıfatlar Geleneksel Gikuyu Dini'nin Tanrı algısını gösterme konusunda en canlı ve açık verileri oluşturur. Bu isim ve sıfatlar aynı zamanda O'nun tanrısal kimliğini tanımlar. Bu nedenle bu bölümün alt başlıkları olarak öncelikle Yüce Tanrı Ngai için kullanılan isim ve tanımlamalar ele alınmıştır. Bu sayede Ngai'nin tanrısal kimliğinin daha açık ve anlaşılır olması hedeflenmiştir.

¹³⁰ Aylward Shorter, *Prayer in the Religious Traditions of Africa*, Oxford University Press, 1975, s. 69.

¹³¹ Kamenju, "Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...", s. 47.

¹³² Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 234.

¹³³ Benjamin C. Ray, "East African Religions: Northeast Bantu Religions", *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale Publishing, 2005, s. 2574

¹³⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 236.

¹³⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 236.

1.2.1. Yüce Tanrı Ngai İçin Kullanılan İsim ve Tanımlamalar

Gikuyular kendilerini, evreni, hayatı ve varlığı nasıl anlamlandırdıklarını sözlü kültür üzerinden ifade ederler. Bu nedenle Gikuyuların dili onları anlamak için somut bir kaynak niteliğindedir. Aynı şekilde Tanrı ile ilişkilerini, Tanrı'yı nasıl anladıkları ve hayatlarının neresinde durduğunu, O'nun özelliklerini ve insan hayatına olan etkilerini yine sözlü edebiyat üzerinden anlatırlar. Ngai'nin her bir özelliği için bir isim kullanırlar. Bu isimler, Ngai'nin tanrısal kimliğini belirtirken aynı zamanda insan hayatındaki yerini ve etkisini saptamak için önemli verilerdir. Çünkü Gikuyular yaşam, evren, olan ve olacak olanlar hakkında Ngai ile ilişkili açıklamalar getirirler. Bu nedenle de Ngai'ye hitap ederken genellikle O'nun kendi hayatlarına yansıyan etkisini, doğa ile ilişkili olaylara müdahale edici özelliklerini ve gücünü tanımlayan isimler kullanırlar.

Geleneksel Gikuyu halkı, Tanrı'yı anarken yaygın olarak üç isim kullanır. Bunlar; Ngai, *Murungu* ve *Mwene Nyaga*'dır. Ancak bu üçü arasında Ngai daha yaygın olarak kullanılmaktadır.¹³⁶ Bazı araştırmacılar *Murungu* isminin Gikuyuların Tanrı için kullandıkları asıl isim olduğunu düşünseler de yaygın olarak kullanılan isim Ngai'dir.¹³⁷ Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı bu üç isim dışında duruma ve taşıdığı özelliklere göre farklı sıfatlar alır. Dolayısıyla Ngai için bu üç yaygın isim dışında O'nun tanrı kimliğini ifade eden birçok isim ve tamlama mevcuttur. Ngai'nin yaygın olarak kullanılan isimleri dışında diğer isim ve sıfatları da ele alınarak insan yaşamına tesir eden fiillerinin belirlemesi ve böylece O'nun insan yönüne etki eden tanrısal kimliğinin açıklanması hedeflenmektedir.

Ngai, Yüce Varlık'tan bahsederken birbirine komşu Masai, Gikuyu ve Akamba kabileleri tarafından kullanılan ortak isimdir. Dua ve sunu/kurbanlarda yaygın olarak yine Ngai ismi kullanılmaktadır.¹³⁸ Gikuyular kendi aralarında yaratıcı Tanrı olarak Ngai ismini kullanırlar.¹³⁹

¹³⁶ G. J. Wanjohi, "An African Conception of God: The Case of the Gikuyu", **Journal of Religion in Africa**, vol. 9, no. 2, 1978, s. 136.

¹³⁷ P. J. L. Frankl, "The Word for 'God' in Swahili: Further Considerations", **Journal of Religion in Africa**, vol. 25, no. 2, 1995, s. 205.

¹³⁸ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, 235.

¹³⁹ Mukuyu, "Gikuyu Names for God", <https://mukuyu.wordpress.com> 2011, (E.T: 15.01.2020).

Murungu, Gikuyularda *Murungu* kelimesinin sözlük anlamı ‘Yeraltı Dünyası’nın Sakinleri’dir. Ancak bu ismi Tanrı için ‘O her şeyin kaynağıdır’ anlamında kullanırlar. Veren anlamına da gelen bu kelime ile Gikuyular Ngai’yi her şeyin kaynağı ve her şeyi veren olarak tanımlarlar.¹⁴⁰ *Murungu*, bazı Bantu toplulukları tarafından da paylaşılan bir isimdir. Örneğin Merularda, *Murungu*, Tanrı’nın anahtar adıdır. Dolayısıyla Ngai sadece Gikuyuların değil diğer bazı Afrika kabilelerinin de tanrısıdır. Gikuyular arasında Tanrı, *Murungu* ismi nadiren kullanılır. *Murungu* Kambalar ve Merular arasında daha yoğunlukta kullanılan bir Tanrı ismidir. Afrika’nın geleneksel kabilelerinden olan Merulara göre *Murungu*, çok açıklayıcı bir kelime değildir ancak Tanrı’nın kim olduğunu bildiren isim olarak kullanılır. Geleneksel Gikuyu Dini’nin merkezinde yer alan Ngai, insana hayat bahşeden ve yaşamasını sürdürmesi için insana gerekli olan her şeyi yaratandır. Bu nedenle O her şeyin sahibi ve insana ihtiyacı olanı verendir. Gikuyular, evrende hiçbirşeyin kendi kendine var olduğunu düşünmezler. Onlara göre var olan her şeyin, gerçekleşen her olayın bir kaynağı vardır ve o da Ngai’dir. Ayrıca, Ngai durağan bir özellikte değildir ve elindeki varlığın kaynağı olarak insanlara ihtiyacı nispetinde verir. Hayat, nefes, ruh, yağmur, güneş kısaca insanın dünya yaşamını idame ettirmesinde ihtiyacı olan ne varsa herşeyin yegâne kaynağı Ngai’dir. Kaynağın insan hayatına akışı daimidir ve kesintiye uğramamaktadır. Bu nedenle *Murungu* hem her şeyin kaynağı hem de her şeyi veren anlamında kullanılır. *Murungu* ismi, çok anlamlıdır. Her şeyin kaynağı ve her şeyi veren anlamları dışında Ngai’nin gizemini, gücünü ve farklılığını da ifade eden bir isimdir. Hatta yaygın olarak Ngai-*Murungu* şeklinde ikisi birleşik olarak da kullanılmaktadır.¹⁴¹ Bu durumda iki isim birlikte Gizemli Tanrı veya Güçlü Tanrı anlamlarına gelir.

Mwene Nyaga, ‘beyaz parşömenin sahibi’ anlamında kullanılan bir tamlamadır. Kenya Dağı’ndaki beyaz toprak parçası *Nyaga*’nın (devekuşu) beyaz parşömenine benzetilmiş ve bu yüzden ona *Mwene Nyaga* (beyaz parşömenin sahibi) denilmiştir. Böylelikle tamamen saf olduğuna inanılan Ngai’ye “Beyazlık Mucizesi” tanımlaması yapılır. Onun saf olması dolayısı ile O’na yapılan kurban ve sunuların

¹⁴⁰ Andrew R. Mukaria, **Christianity and African Spirituality**, (LAP) Lambert Academic Publishing, 2011, s. 29

¹⁴¹ Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: ...**”, s. 134.

saf, temiz olmasını gerektirmiştir. Genellikle kurban hayvanı olarak O'na bir keçi kurban edilirken de keçinin lekesiz veya işaretsiz olması gerekir. Ngai'nin ikametgâhındaki bu beyaz leke, O'nun öz olarak saf ve temiz olduğuna olan inancın bir sembolü haline gelmiştir. Örneğin Ngai'ye *Kere-Nyaga Dağı*'nda ibadet edildiğinde temizlik ve saflık işareti olarak ayakkabı çıkarılır.¹⁴² *Mwene-Nyaga* aynı zamanda 'parlaklık sahibi' anlamında kullanılmaktadır. Bu ad, Gikuyular için *Kere-Nyaga Dağı* ile Ngai'nin özdeşleşmesi ile ilişkilidir ve 'parlaklığa veya parlayan dağa sahip olan' demektir.¹⁴³ Öz olarak hem Ngai'nin parlak, temiz bir varlık olması hem de *Kere-Nyaga Dağı*'nın üzerindeki beyaz bölgenin ona bir parlaklık vermesi bu ismin Ngai için yeni bir benzetme de vardır.

Ngai wa Gikuyu na Mumbi, 'Gikuyu ve *Mumbi*'nin Tanrısı, Ngai'dir' anlamında¹⁴⁴ mitolojik bir ifadedir. Gikuyu mitolojisinde Ngai, ilk önce *Gikuyu*'yu yaratmış ve ona güzel topraklar bahşetmiştir. Ardından Gikuyu ve *Mumbi* o topraklarda uzun bir süre yaşamışlardır. Bu zaman diliminde Gikuyu ve *Mumbi* yeryüzünde var olan insanlardır. Ngai de sadece bu iki insanın tanrısıdır. *Gikuyu* ve *Mumbi*, Ngai'ye ibadet ederdi; bu yüzden Gikuyu halkı Ngai'yi tanrı olarak görmeye ve O'na ibadet etmeye devam ettiler. Ancak *Gikuyu* ve *Mumbi*, Ngai için her zaman ayrı bir yerde tutulmuştur. Çünkü Ngai'nin yarattığı ilk insanlar onlardır ve bunun dışında Ngai hiçbir insan ile doğrudan iletişime geçmezken yaratılışın başlarında Gikuyu ile görüşmüş, hatta onunla yürümüş ve arkadaşlık etmiştir. Ancak Gikuyu mitolojisi Ngai'nin daha sonra dağlara çekildiğini ve artık insanoğlu ile doğudan iletişim kurmadığını anlatır. Yine de Ngai yarattığı şeyleri gözlemlemek için ara sıra gökyüzünden *Kere-Nyaga*'ya ve oradan da insanların arasına iner.

Kuroora, 'Ngai servetini denetliyor' anlamındadır. Gikuyular Ngai'nin gökyüzünden insanların ne yaptıklarını gözlemlemek ve yarattığı şeyleri izlemek için *Kere-Nyaga Dağı*'na inme durumuna "*kuroora*" derler. Bu isim evren ve insanın Ngai'nin eseri olduğu, onları sürekli ve canlı bir şekilde izlediği anlamına gelmektedir. Buna göre Ngai, göğe çekilmiş bir Tanrı değildir ve yerine görevlendirdiği başka varlıklar da yoktur. O, göksel ve aşkın olduğu kadar içkin bir

¹⁴² Mukuyu, "Gikuyu Names for God".

¹⁴³ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, 235.

¹⁴⁴ Mukaria, *Christianity and African Spirituality*, s. 29.

varlıktır ve insanların arasında sürekli canlıdır ve varlığını hissettirir. Ngai'nin insanları denetlemek için dağlara indiği ve belirli dağlarda ikamet ettiğine inanılır. Bir anlatıya göre Gikuyu topraklarında yer alan *Karima* Tepesi'ndeki izler Ngai'nin ayak izleridir ve *Aberdares Sıradağları (Nyandarua)* ile ana ikametgâhı olan Kenya Dağı arasında gidip gelirken oluşmuştur. Gikuyular, Ngai'yi insani özelliklere sahip bir varlık olarak algılamazlar ancak bazen onun fiillerini somutlaştırmada insan fiiliyle tanımlama yapılabilir. Örneğin Ngai'nin iki dağ arasında gidip gelirken oluşan izleri Ngai'nin bıraktığı işaretler olarak kabul edilebilir. Çünkü evren, insan ve doğa da Tanrı'nın eseridir ve Tanrı yeryüzünde kendinden birtakım işaretler bırakmıştır.

Ngai, Nniwe mugai, 'Tek yardımcı Tanrı Ngai'dir' anlamında kullanılan sözdür. Onlara göre her şey O'na aittir ve Tanrı'nın bilgeliğinde ve merhametinden onlara da pay düşer. Gikuyular bu sözü sadece teorik olarak değil fiilen de gösterirler. Yeryüzünde herhangi bir doğal afet meydana geldiğinde veya insan ilişkileri arasında tüm toplumu ilgilendiren meselelerde Gikuyu halkının ilk başvurduğu güç Yüce Tanrı Ngai'dir. O'nun kendilerine yardım edebilecek yegâne güç olduğuna inanırlar. Çünkü insanları ve evreni yaratan O'dur ve O'nun yarattıkları üzerinde hükmü geçer. Doğa olaylarına insanın gücü yetmemektedir ancak insanlar Tanrı'dan doğanın yatıştırılmasını isteyebilirler. Aynı zamanda insanların kritik bir noktada oldukları ve bir bilge aklına ihtiyaç duydukları dönemlerde sadece Ngai'ye yönelirler. Bu durumu, Gikuyuların ortaya koydukları ritüel ve sunu/kurbanlarda belirgindir. Yapılan her bir ritüel ve sunu/kurban bir yardım çağrısı veya danışma amaçlı olduğu kadar kutsama anlamı da taşır.

Ngai wa Kirinyaga, 'Ngai'nin *Kere-Nyaga*'sı' anlamındadır. Bu betimleme Ngai'nin *Kere-Nyaga Dağı*'nı kendisi için bir ikamet yeri olarak kullanması ve bu sebeple O'nun bu dağ ile bütünleştirilmesinden ileri gelir. *Kere-Nyaga Dağı* yaratılışın cereyan ettiği üç önemli mekândan biridir. Yaratılıştan beri bu dağ Ngai'ye atfetmişlerdir ve yeryüzünde hiç kimse bu dağı sahiplenmeye çalışmamıştır. Gikuyu halkı Ngai'ye yapılan önemli ritüelleri bu dağın etrafında gerçekleştirir. Bu yüzden *Kere-Nyaga* bir tapınak özelliğini taşır.

Mugai, Ngai için kullanılan ‘bölüştüren veya paylaştıran’ anlamında bir isimdir. Aynı zamanda sağlığı, malı mülkü, ünü bahşeden anlamındadır.¹⁴⁵ Her şeyi verendir ve doğal olarak herşeyin sahibi olan Ngai, her insana ihtiyacı nispetinde vermiştir. Ngai hayat, güneş, yağmur gibi lütuflarını her insan için eşit olarak vermiştir. Ancak zenginlik bu şekilde değildir. İnsan Tanrı’ya bağlı olarak yaşamını sürdüren bir zayıflıktadır ve aynı zamanda kendi hayatında bazı kazançları elde etmek onun elindedir. Ngai’nin bu ismi özellikle zenginliği ve ganimeti dağıtan, paylaştıran anlamında kullanılır. Ancak Ngai zenginliğin, ganimetin kaynağını eşit bir şekilde gösteren ve ancak onları elde etme yolunu insana bırakan bir Tanrı’dır. Bu nedenle Gikuyular, kendi hayatlarında gerçekleşen her türlü olayı Ngai ile ilişkilendirdikleri için zengin veya fakir olmanın da Ngai vasıtasıyla gerçekleştiğini düşünürler. Böylece zengin veya fakir olmanın dini dayanağını gösterirler. Burada suçlayıcı olarak Ngai gösterilmez. Çünkü Ngai hayatın başlarında her şeyi eşit bir şekilde insana bahşetmiştir. O yeryüzünün zenginliğini tüm insanlara eşit bir şekilde paylaştırmış, ancak insanın bunu kendi çabasıyla elde etmesini istemiştir.

Ngai Ndatangatangagwo, ‘Ngai nedensizce rahatsız edilmemelidir’ anlamına gelen bir ifadedir. Ngai insanlardan uzaktır ve zaman zaman onları ziyaret etmesine rağmen dünyadaki insanların işlerine karışmamaktadır. Özellikle atasal ruhların yardımı ile çözülebilen küçük sıkıntılar yüzünden rahatsız edilmemelidir. Sadece diğer çözüm yollarının başarısız olduğu bazı özel durumlarda kendisinden yardım istenir. Bu asla bireysel bir şekilde yapılmaz. Örneğin uzun süreli bir kuraklık veya kıtlık döneminde kurban ve sununun yapılması toplumsal bir meseledir ve tüm halk toplu bir şekilde bu ibadeti yerine getirmelidir. İlk insan olan Gikuyu dışında hiç kimse Ngai ile kişisel bir ilişki kurmamıştır.¹⁴⁶ Çünkü Ngai insanlara bazı meseleleri kendilerinin çözebileceği alternatifler vermiştir. Ancak bir kutsalın dokunmasını gerektiren, tanrısal bir gücün varlığını zorunlu kılan durumlarda kendisinden yardım istenir. Bu durum Ngai’nin insanları yüzüstü bıraktığı ve keyfi bir mesele olarak algılanabilir. Ancak Ngai’nin Gikuyulara belirli zaman ve durumlarda yardım etmesi, Kendisine bireysel küçük meseleler ile danışılmaması hem Ngai’nin yüceliği hem de

¹⁴⁵ Wanjohi, “An African Conception of God: The Case of the Gikuyu.”, s. 139.

¹⁴⁶ Mukuyu, “Gikuyu Names for God”.

insana başka alternatifler sunması ile ilişkilidir. Ayrıca yüce bir varlık olan Ngai'ye saygısının bir göstergesi olarak da görülür.

Githuri, 'Büyük Bilge' demektir. Özellikle toplumsal dualarda kullanılan bir isimdir ve Tanrı'nın bilgeliğini, sevgisini, çocuklarının bakımını ve korkmadan güvene yaklaşmayı vurgulamaktadır.¹⁴⁷ Geleneksel Gikuyu halkı Ngai'nin bilge ve sevgi dolu, güven veren bir yaratıcı Tanrı olduğuna vurgu yaparlar. Gikuyuların Ngai'yi bu yönüyle görmeleri, O'ndan korktukları kadar O'na karşı sevgi beslemeleriyle alakalıdır. Ngai, insanları sadece cezalandıran değil aynı zamanda onlara merhamet edendir. O gerekli yerde cezalandıran gerekli yerde merhametle seven bir Tanrı'dır.

1.2.2. Yüce Tanrı Ngai'nin Tanrısal Özellikleri

Geleneksel Afrika inançlarında Tanrı, genellikle tek tanrı olması, gökyüzünde varlığını sürdürmesi, atasal ruhlar ile ilişkili olması gibi belli başlı özelliklere sahiptir.¹⁴⁸ Bu özellikler bazı kabilelerde daha baskın olarak görülürken bazılarında ise tartışmaya yol açan bir belirsizliktedir. Geleneksel Gikuyu Dini'nde de Ngai tek tanrı özelliğine sahiptir. Ngai'nin tanrısal özellikleri olarak diğer Afrika inançlarındaki tanrı fikri ile aynı sistemde yer alsa da bazı özellikler Gikuyu Dini'nde daha belirgin ve tartışmasızdır. Ngai'nin tanrısal özellikleri genellikle tek tanrı olma figürünü destekler yapıdadır. Yaratılıştan itibaren evrenin tek idarecisi Ngai'dir. Evrenin yönetilmesi ile beliren fiilleri, O'nun tek ve yüce Tanrı özelliklerini açığa çıkarır. Ngai'nin insan ile ilişkisi ve insan hayatına olan müdahalesi ile de farklı özellikler taşır. İnsana hayat vermesi, yeryüzü yaşamını idame ettirecek gerekli yaşamsal ihtiyaçlarını sağlaması yönüyle insan ile olan ilişkisinde Ngai'nin farklı özellikleri açığa çıkar.

Gikuyular, Ngai için kullandıkları isim ve tanımlamalardan yola çıkarak Ngai'yi nasıl algıladıklarına bakıldığında Ngai'nin iki yönlü özellikleri olduğu görülür. Bunlardan ilki Ngai'yi bir varlık olarak tanımlayan isim ve açıklamalardır. Ngai'nin kendi kendine var olması, ruhsal bir varlık olması, gökte olması gibi

¹⁴⁷ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 51.

¹⁴⁸ "Bantu Mythology", <https://en.wikipedia.org> 2020.

özellikler, O'nun tanrısal kimliği ile ilgili özellikleridir. İkincisi Ngai'nin insan ve âlem ile ilişkili özellikleridir. Bunlar yaratıcı, her şeyi veren, yaşamı sürdüren, insanlara merhamet eden veya cezalandıran gibi özelliklerdir. İkinci gruptaki özellikler Ngai'nin kimliğine ilişkin anlamlar barındıran özellikler olsa da evren ve insana, yani insan yaşam alanına doğrudan işaret etmeleri nedeniyle ayrı başlıkta ele alınması daha doğrudur. Böylece Ngai'nin tanrısal kimliğine ait özellikleri ve insanla ilişkisinde açığa çıkan özellikleri farklı iki başlık olarak işlenmiştir.

1.2.2.1 Yüce Tanrı Ngai'nin Tanrısal Kimliği

Ngai, yüce tanrı olarak kendisine ait, evren ve insan yaratılmadan önce bazı önemli özellikleri vardır. Bunlar, Ngai'de ezelden beri var olan ve başka bir varlık üzerinde ortaya çıkmayan özelliklerdir. İlk olarak Ngai kendi kendine var olan bir tanrıdır. Gikuyular Tanrı'nın kendi kendine varlığını idame ettirdiğini ve başka bir varlığa dayanmadığını veya başka bir varlıktan doğmadığını düşünürler. Tanrı'nın bu tür özelliklerini şu şekilde açıklarlar:

“Ne anne baba ne de eşi ve çocukları vardır.

O tamamiyle yalnızdır.

O ne bir çocuk ne de yaşlı bir adamdır

O dün ne ise bugün de odur.”¹⁴⁹

Tanrı bu şekilde tanımlanırken onun yaş, zaman ve mekân olarak, değişim veya gelişim geçirmediğini söyleyerek ezeli ve ebedi olduğu ifade edilir. Böylece, evreni yaratan ve idame ettiren varlıktaki en önemli kusur bertaraf edilmiştir. Ngai'nin başka bir varlığa bağlı olarak ortaya çıkmaması veya kendisi ile birlikte başka varlıkların yokluğu, Geleneksel Gikuyu Dini'nin güçlü bir Tanrı inancı ve felsefesi üzerinde kurulmasını ve modern dönemde bu inancın korunmasını sağlamıştır. Ngai, her şeyin kaynağı olarak görülmesine rağmen O'nun varlığının bir dayanağı yoktur. Gikuyuların *Hinya* olarak düşündükleri evreni ayakta tutan gücün bizzat kendisidir ve *Hinya*, Ngai ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kendi varlığı yine kendisine dayanan bir varlık olarak Yüce Tanrı Ngai olmadan evrendeki akışı, sürekliliği sağlayan, doğa fenomenlerinde ortaya çıkan *Hinya*, yani Ngai'den

¹⁴⁹ Mbiti, **African Religions and Philosophy**, s. 43.

doğan güç de olamaz. Ayrıca bu güç görünmezdir, beş duyuyla algılanamaz, ancak evren ve insanda işaretleri vardır.

Ngai varlığın, kendisi dışında varlık sahasındaki her şeyin meydana gelmesinin ilk nedenidir. Evrenin meydana gelmesi, hayat bulması, yani yaratılışın başlamasında tek itici unsurdur. Tanrı'nın varlığı diğer varlıkların bir dayanağıdır. O'nun yarattığı O'nsuz var olmaya devam edemez. Ayrıca O her zaman ilk neden olarak kalmaya devam etmektedir. Ngai'nin yaratıcı özelliği sürekli, geçmişte yarattığı gibi günlük hayatın devamını sağlayarak yaratmaya devam etmektedir. O hala canlı olarak var etmeyi ve yaşamın dayanağı, ilk nedeni olmayı sürdürmektedir. Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan her şeyi yapmakta, özellikle yağmur yağdırmakta, güneşin dönmesini devam ettirmekte, canlı organizmaya hayat vermektedir. Tanrı'nın her şeyin ilk nedeni olma durumu Mbiti tarafından şöyle özetlenmektedir:

“Başlangıçta Tanrı vardır

Bugün Tanrı var

Ve yarın da Tanrı olacaktır.”¹⁵⁰

Yüce Tanrı Ngai, insana nefes vermiştir ve ona bir kader tayin etmiştir. Aynı zamanda insanı ölümlü kılmıştır. Ölümün Ngai'den geldiğini belirten bir örnek şöyledir: Herhangi bir hastalık durumunda kişiye ilk tıbbi tedavi uygulanır ve tedavi yanıt vermezse bu sefer hastalığın bir ataya karşı işlenmiş bir saygısızlıktan kaynaklı olup olmadığını görmek için bir *mundu mugoya* (şifacı) başvurmak gerekir. Eğer öyleyse, gerekli kefaretiler yapılır ve hasta kişinin iyileşmesi beklenir. İyileşmezse veya hastalığın nedeni atalar değil ise Ngai'nin kendisine başvurulur. Bu durumda, evin reisi hem yaşayan hem de ölen akrabaları olan atasal ruhları sevdiklerine Ngai'ye şifa vermesi için dua etmeye çağırır. Ngai'ye yapılan aile duasına kurban da eklenebilir. Ancak her şeye rağmen, hasta kişi ölürse bu durumda insanlar artık vazgeçerler ve ölümü Ngai'nin iradesine bağlarlar.¹⁵¹ Görüldüğü üzere hayat veren Ngai olduğu gibi ölüm de Onun iradesine bağlanmıştır. Eğer varlık hala devam ediyorsa bunun nedeni yine Ngai'dir. Bu açıdan Ngai yaratılışı başlatan ilk neden olsa bile yaratılan âlemin

¹⁵⁰ Mbiti, **Introduction to African Religion**, s. 58.

¹⁵¹ Wanjohi, “An African Conception of God: The Case of the Gikuyu”, s. 142.

sürdürülmesinde bir dayanaktır. Bu yüzden Ngai her zaman aktif bir şekilde yaratıcı özelliğini barındırır.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Ngai sonsuz, zamansız bir varlıktır. Çünkü ilk neden olma ve ilk neden olmayı sürdürme, Ngai'nin sonsuz bir varlık olduğunu gösterir. O'ndan önce varlık sahasında hiçbirşey yoktu ve varlığı O oluşturdu. Varlığı devam ettirecek olan da Ngai'dir. Ngai'nin zamansız olarak sonsuz nitelikli bir tanrı olması O'ndan öncesinde ne olduğu sorularına da cevap verir. Gikuyu Dini'nde Ngai öncesi ile ilgili bir inanç ve anlatı bulunmamakla beraber O sonsuz bir varlık olarak düşünülür.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Yüce Tanrı Ngai ruhsaldır. Tanrı'nın soyut oluşunu *Ngai ndari nduiri* (Tanrının somut bir şekli yoktur) cümlesi ile ifade ederler. Soyut oluşu ve herhangi bir forma bürünmemesi Ngai'nin tanrısal kimliği için oldukça önemli bir özelliktir. Gikuyu halkı, bu şekilde O'nu varlık sahasında hem en üst mertebede tutmakta hem de herhangi bir yaratılmış cisme bürünmemesi ile O'nun saf ve soyut oluşunu kesin kılmaktadırlar. Ngai'nin insanlar arasında görülebilen bir somut formda olmaması, O'nun yüceliğini ve saflığını, madde ile temasının olmamasından kaynaklı temiz ve parlak olmasını sağlar. En önemlisi bu O'nu bilinemez kılmaktadır. Bilinmeyen bir tanrı olarak Ngai, Gikuyuların zihninde ise her şeyi yapabilen, zamansız ve mekânsız bir varlıktır. Böylece Ngai'nin, yüce ve tek tanrı olma özelliği pekişmektedir. Çünkü o soyut oluşu ile bilinmez olduğu kadar açıklanamaz ve tanımlanamaz olarak da inanılan ruhsal bir varlıktır.¹⁵² Onun nasıllığı ile ilgili bir fikir yürütelemez. Gikuyu halkı Yüce Varlığın ne formlarını ve özelliklerini bilirler ne de şimdiye kadar O'nun maddi temsilini yapmaya çalışmışlardır.¹⁵³ Ancak bunlarla beraber yani somut bir formu ve bilinemez olmasına rağmen Ngai, Gikuyulara göre aktif ve etkindir. Soyut oluşu O'nun etkin olma durumu ile de ilişkilendirilmiştir. Çünkü O soyut bir varlık olduğu için insanlar ile doğrudan görüşmez veya temas kurmaz, ancak kendisini insanlara başka yollarla hissettirir. Bu yollar veya vasıtalar yıldırım, sert ve güçlü rüzgâr, şimşek gibi doğa fenomenleridir. Örneğin yıldırımın, Tanrı'nın düşmanlarına karşı kullandığı bazı

¹⁵² Wanjohi, "An African Conception of God: The Case of the Gikuyu", s. 137.

¹⁵³ Rose M. Mutunga, "The Akamba Traditional Religion and Christianity: A Philosophical Study", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Nairobi, 1994, s. 61-62.

silahlarının görünür bir temsili olduğu söylenir.¹⁵⁴ Ngai, kendisini bu yollar ile Gikuyu halkına hissettirir. Ngai'nin bu şekillerde kendisini hissettirmesi ise genellikle toplumun refahı veya felaketler ile ilişkilendirilir.¹⁵⁵ Çünkü gerçekleşen doğa olayına göre Ngai'nin insanlardan memnun olup olmadığı anlaşılır. Şayet toplumun başına bir felaket gelmişse Ngai'nin insanların yaptığı bir şeyden memnun olmadığı anlaşılır.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Yüce Tanrı Ngai, gökyüzünün sahibidir ve O'nun gökyüzünde olduğuna inanılır. Bazıları Ngai'nin gökyüzünde, dağın hemen ötesinde yaşadığını ve ceza ve mükâfatları dağıtmak için sık sık Dünya'yı ziyaret ettiğini söyler. Bununla birlikte, her şeyden önce, yarattığı güzel ve cömert Dünya'yı düzenli olarak denetler ve insanları kendisine hayran bırakır.¹⁵⁶ Ngai aşkın bir Tanrı olması ile ilgili olarak aslında göksel bir tanrıdır. En yüksektedir ve yücedir. Gökyüzünün yeryüzüne hayat veren unsur olması Ngai'nin gökte olması ile yakından ilgilidir. Gökyüzü yeryüzüne yağmurun geldiği ve güneşin doğduğu yerdir. Dolayısı ile gökyüzü bir hayat kaynağıdır. Ngai gökyüzünün de sahibi olarak varlık alemindek hem en yüce olan hem de kendi tanrısallığı ile bir bütünlük oluşturan bir konumdadır. Gökyüzü bir yücelik, saflık, ulaşılmazlık, hayatın kaynağı ve sonsuzluk imgesi oluşturur. Bu yönde gökyüzü ile Ngai'nin bütünleştirilmesi oldukça manidardır. Tüm bunlarla beraber Ngai arasına asıl mekânı olan gökyüzünden yeryüzüne, insan âlemine iner. Bu da O'nun evren ve insan ile ilişkili gelişen fiillerinde beliren özellikleri arasındadır.

1.2.2.2 Yüce Tanrı Ngai'nin Âlem-İnsan ile İlişkili Tanrısal Özellikleri

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Yüce Tanrı Ngai'nin evren-insan ile ilişkili tanrısal özellikleri O'nun yarattıkları ile ilişkisinde icra ettiği fiillerinden açığa çıkar. Yani Ngai'nin evren-insan ile ilişkili tanrısal özellikleri yarattıklarını gözetlemesi, evrene hükmedip yönetmesi ile belirginleşir. Hem aşkın hem de içkin olan Yüce Tanrı Ngai, kendisine ait kişisel tanrısal güçleri ile aşkın bir varlık iken evren ve insan ilişkisinde belirginleşen tanrısal özellikleri ile de içkin bir tanrıdır. Bu nedenle evren ve insan ilişkisi ile ilgili tanrısal özellikleri aynı zamanda O'nun içkin bir tanrı

¹⁵⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 237.

¹⁵⁵ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 49.

¹⁵⁶ Reed, "Mount Kenya", s. 431.

olduğunu gösterir. Her şeyin özünde Ngai'ye dayandığı Gikuyu inancına göre Ngai gücüyle ve iradesiyle var olarak insanlarla iç içedir.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı anlayışı, temelde monoteisttir.¹⁵⁷ Tek Tanrı olarak da evren ve insanla ilişkisinde en önde gelen özelliği ise insanı ve diğer her şeyi yaratmasıdır.¹⁵⁸ Ngai'nin yaratıcı özelliği, âlemi ve insanı yarattığı Gikuyuların yaratılış mitlerinde açıktır. Aslında Ngai'nin evren ve insanla ilişkisinde ortaya çıkan diğer tüm özellikleri Onun yaratıcı olma vasfının bir parçası veya yaratıcı olması ile ilişkili olarak tezahür eder. Ngai'nin yaratıcı olma özelliği canlı ve sürekli. O yaratıcı olma vasfı ile hayatın devamını sağlar. Dolayısıyla yaratıcı olma unsuru olmuş bitmiş bir durum değil, aksine varlık sahasında vücut bulan her şeyin canlı kalmasını ve devam etmesini sağlayan bir süreklilik durumudur.

Gikuyu düşüncesinde Ngai tek tanrı olarak her şeyin sahibidir. Bu şekilde o her şeyi veren olarak *Mugai*¹⁵⁹ veya *Nyene*¹⁶⁰ ismi ile çağırılır. Aslında insanın Tanrı ile yakın ilişkide olmasını gerektiren en önemli vasıflardan birisi de her şeyin sahibi olmasıdır. Gikuyular arasında *ciumaga iguru iri ngaye* (mallar, Ngai'nin yaşadığı gökyüzü yerden ayrılmadan önce tahsis edilmiştir)¹⁶¹ ifadesi evrenin yaratılışında yer ile göğün birbirinden ayrılışı öncesinde malların (kaderin) tashih edilmesi, bir anlamda tahsis edilen insanın önceden takdir edilmesi, ruhların yaratılması anlamına gelir. Bu inanç, Gikuyuların aldıkları her şey için Ngai'ye minnettar olmalarını ve ayrıca diğer insanların sahip oldukları şeyler için de daha az kıskanç olmalarını sağlar. Böylece Ngai dolaylı olarak toplumsal hukukun sağlayıcısı olarak ortaya çıkar. Gikuyular O'nun her şeyin sahibi olarak kendilerine veren olmasını şöyle anlatırlar:

*“Tanrı Gikuyu'ya (Gikuyu halkına) iyi bir toprak verdi
Su ve güneş olmadan 'toprak' da olmaz
Bu yüzden iyidir.*

¹⁵⁷ Veli Matti Karkkainen, **The Doctrine of God: A Global Introduction**, Baker Academic, USA, 2004, s. 248.

¹⁵⁸ Wanjohu, “An African Conception of God: Case of Gikuyu”, s. 139.

¹⁵⁹ G. J. Wanjohi, **The Wisdom and Philosophy of the Gikūyū Proverbs**, Paulines Publications Africa, 1997, s. 181.

¹⁶⁰ Karangi, “Revisiting the Roots of Gikūyū ...”, s. 119.

¹⁶¹ Wanjohu, “An African Conception of God: Case of Gikuyu”, s. 139.

Hepimiz Tanrı'ya minnettarız

Çünkü O bize büyük cömertliğini gösterdi.”¹⁶²

Geleneksel Gikuyu Dini'nde, Ngai her şeye gücü yeten bir yüce Tanrı'dır. O'na herşeye gücü yeten anlamında *Murungu* denilir.¹⁶³ Tanrı'nın ulaşılmaz, ruhsal, aşkın, içkin, sürdürülebilir, insanlara karşı hayırsever ve her an her yerde, gücünün her şeyin üstünde olduğuna ve yarattıklarını gözetlediğine inanılır.¹⁶⁴ Gikuyular için Tanrı, ruhsal varlıklar ile başa çıkma ve onları kontrol etme gibi özellikleri ile her şeye gücü yetendir. Bu nedenle yağmur için dağları yerinden oynatan ve nehirleri taşıran Ngai'ye dua edip kurbanlar sunar ve O'ndan yardım isterler.¹⁶⁵ Yaratılışı başlatan ve yaratılışa etkin rol oynayan Ngai,¹⁶⁶ insanoğluna bir başlangıç bahsettiği gibi dünya hayatını da O idare eder. Ngai, *Mwene-Hinya*'dır, yani 'gücün sahibi'dir.¹⁶⁷ Kıtık, kuraklık veya herhangi bir ruhsal güç ile karşı karşıya kaldıklarında, savaş dönemlerinde ve insan elinin çözemediği sorunlarda Gikuyu halkı her şeye gücü yeten Yüce Tanrı Ngai'den yardım isterler.

Gikuyular ortaya çıkan her türlü oluş için Tanrı dilerse veya Tanrı isterse olur şeklinde düşünürler. Varlığı başlatan O olduğu gibi sürdürecektir olan da Yine Ngai'dir. Yaşamın ve ölümün de Ngai'nin iradesiyle gerçekleştiğine inanılır.¹⁶⁸ Gikuyu halkı tüm çabaların ancak Ngai dilerse sonuç vereceğine bilir. Aslında bu yüzden Ngai verendir. İradesi ve gücüyle insanın hayatına müdahale eden bir yüce tanrıdır. Geleneksel Gikuyu Dini'nde her şey Yüce Tanrı Ngai'nin iradesi ile gerçekleştiğinden dolayı felaketler, salgın hastalıklar, kuraklıklar, ölümler söz konusu olduğunda dua ve kurban/sunular ile O'ndan yardım istenir.¹⁶⁹ İnsanın kaderinin de tamamen Ngai'nin elinde olduğuna inanılır. Ngai'nin bir kişinin doğumunda kişinin kaderi olarak bir düğüm bağladığına ve kişinin ölümü sırasında o

¹⁶² J. Smith Mbiti, **Concept of God in Africa**, Praeger Publishers New York, 1970, s. 59.

¹⁶³ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 51.

¹⁶⁴ Veli Matti Karkkainen, **The Doctrine of God: A Global Introduction**, Baker Academic, USA, 2004, s. 248.

¹⁶⁵ Mbiti, **African Religions and Philosophy**, s. 41.

¹⁶⁶ Reed, "Mount of Kenya", 432.

¹⁶⁷ Derek Raymond Peterson, "Writing Gikuyu Christian Literacy and Ethnic debate in Northern Central Kenya, 1908-1952", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Minnesota, 2001., s. 52.

¹⁶⁸ Mbiti, **African Religions and Philosophy**, s. 48.

¹⁶⁹ Mutunga, **The Akamba Traditional Religion and Christianity: ...**, s. 61-62.

düğümü çözdüğüne inanılır.¹⁷⁰ Bu inanç Ngai'nin insanın yeryüzündeki yaşamını doğmadan evvel belirlediğine işaret eder. Talihsizlik veya felaket zamanlarında Gikuyular bu tür kötülöklere izin veren Tanrı'ya sitem etmezler; 'bu, Tanrı'nın iradesidir'¹⁷¹ deyip kadere razı olurlar. O her şeyi bilendir ve her şey onun iradesi ile gerçekleşir. Geleceğı de O'ndan başkası bilemez. Gikuyular bu durumu şu deyimle açıklarlar: *Rahimdeki fetus geleceğı taşıır*.¹⁷² Yani rahimdeki fetus bir gelecektir ve geleceğı Ngai kurmaktadır. Bu Ngai'nin iradesi ile gerçekleşmektedir ve O'nun ne irade ettiğini kimse bilemediğı için fetusun durumu da insanlar tarafından bilinemez.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı, adalet ve sevgi tanrısıdır.¹⁷³ Gikuyular, Tanrı'nın hayat veren, toprağı paylaştıran olduğuna ve aynı zamanda barış ve adalet tanrısı olduğuna inanır. Tanrı'nın adalet tanrısı olduğunu Ngai için kullandıkları *Ngai gihoti* (Muzaffer Tanrı) tamlaması ile ifade ederler. Gikuyularda adalet kavramı gerçek, mantıklı veya doğru yargı anlamına gelen *gihoto* kelimesi ile açıklanır. Bir Gikuyu terimi olan *hota* 'mümkün', 'yetenekli' ya da 'muzaffer' anlamlarına gelir. Bu iki kelime Ngai'nin özellikleri ile bağdaştırılarak adaletin kazandığı ve Tanrı'nın asla yenilemeyeceğı anlamına gelen bir ifadeye dönüştürölmüştür.¹⁷⁴ Ngai kendisine itaat etmeyenleri kıtlık, hastalık ve ölüm ile cezalandırır. O'na uyanları ise mükâfatlandırır. Yani insanların dünya hayatına göre ceza ve mükâfatı veren Ngai'dir. Gikuyular, her şeyin yaratıcısı ve sürdürücüsü olarak açık bir Tanrı anlayışına sahiptir. Doğal olarak O yarattıklarını sürekli gözetler. Bu gözetleme işini bazen gökyüzünden yeryüzüne inerek yapmaktadır. *Kere-Nyaga Dağı*, O'nun yeryüzündeki ikametgâhıdır ve oraya insanları gözetlemek, ceza ve mükâfatı sağlamak için iner.¹⁷⁵ Her şekilde aşkın olmasına rağmen, yarattığı insanlar için içkindir ve insanlar O'na güvenle yaklaşabilirler. İnsanlar Ngai'nin adaleti yerine getirdiğine inanırlar ve O'na güvenirler. Nadiren de olsa yıldırım çarpması ile

¹⁷⁰ Wanjohu, "An African Conception of God: Case of Gikuyu", s. 139.

¹⁷¹ Mutunga, **The Akamba Traditional Religion and Christianity: ...**, s. 61-62.

¹⁷² G. Barra, **1000 Kikuyu Proverbs**, Nairobi: Kenya Literature Bureau, 1960, s. 95.

¹⁷³ Mbiti, **Concepts of God in Africa**, s. 33.

¹⁷⁴ Dickson Nkonge Kagea, "The Role of the African Traditional Religion in the Promotion of Justice, Reconciliation and Peace in Africa in the Twenty-first Century: A Kenyan Experience", **International Journal of African and Asian Studies an International Peer-reviewed Journal**, Vol.15, 2015, s. 6.

¹⁷⁵ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 49.

cezalandırdığına inanırlar.¹⁷⁶ Aynı zamanda verilen nimetler ve yetenekler doğru şekilde kullanılırsa Ngai'nin sıkıntı zamanlarında yardım edeceği bilinir. O, her şeyin üstünde adalet ve merhamet tanrısıdır ve tüm insanların yaşamlarını sürdürmesi ve refahı için onlara yardım eder.¹⁷⁷ Gikuyular, Yüce Tanrı Ngai'nin gücünü ve yardımseverliğini her canlı organizmaya özgürce ve eşit bir şekilde dağıttığına inanırlar.¹⁷⁸ O, insanlara verdiklerinde de adaletlidir. Toplumun ahlak kurallarının da aslında Ngai'nin adalet tanrısı olması ile ilişkili olarak oluştuğu görülür. İnsanlar kendilerini sürekli gözetleyen bir yargıç olduğu bilinci ile ahlaki uygunlukta davranır ve bununla toplumun refahı sağlanır.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Yüce Tanrı Ngai ibadetler aracılığı ile her zaman ulaşılabilir.¹⁷⁹ Bununla birlikte Tanrı'nın insanlar arasında bir elçisi olmadığına inanılır.¹⁸⁰ O aracısız olarak, insanlara en yakın aynı zamanda en uzak varlık olarak görülmektedir. O aslında her zaman her yerdedir, bir elçiye ihtiyacı yoktur. Ancak Gikuyular, Ngai'ye gitmek istediklerinde bunun için önemli bir nedenleri olmalıdır. O'na sadece zor zamanlarda değil, aynı zamanda şükretmek veya rehberlik istemek için de ibadet edilir. Ayrıca Gikuyuların tanrı fikrinin temeli olarak kalan¹⁸¹ Ngai'nin, dünyevi bir şef gibi, insanları geleceği konusunda uyarmak ve yolu hazırlamak ve temizlemek için gönderebileceği elçileri yoktur. Ngai'nin yaklaştığını haber verebilen tek şey O'nun hareketleri olduğu söylenir. Örneğin gök gürültüsü, Ngai'nin hareket ederken bir savaşçı gibi eklemelerini çıtlatması olduğu düşünülür ve insanlar böylelikle O'nun gökyüzünden indiğinden haberdar olur. Aynı zamanda, göksel âlemin sahibi yani Ngai'nin yaklaştığını insanlara haber vermek için davullar dövülür ve boynuzlar üflenir. Ayrıca yolunu temizlemek için şimşegi kılıç olarak kullanır.¹⁸² Bu inanç, Geleneksel Gikuyu Dini'nde Ngai'nin tek tanrı olma özelliğini pekiştirdiği gibi Tanrı'nın aracılar ile olan ilişkisinde ortaya çıkacak olan inançsal sorunları engellemektedir. Ngai, insanlar ile fiziki âlemde iletişime

¹⁷⁶ Elochukwu Eugene Uzukwu, **God, Spirit, and Human Wholeness: Appropriating Faith and Culture in West**, Pickwick Publications, Oregon, 2012, s. 84.

¹⁷⁷ Park, "Spirituality of Kenyan Pastors: ...", s. 134.

¹⁷⁸ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 51.

¹⁷⁹ Wanjohi, **The Wisdom and Philosophy of the Gikūyū Proverbs**, s. 32.

¹⁸⁰ Mbiti, **Concepts of God in Africa**, s. 20.

¹⁸¹ Veli Matti Karkkainen, **The Doctrine of God: A Global Introduction**, Baker Academic, USA, 2004, s. 248.

¹⁸² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 237.

geçmemektedir, ancak *Kere-Nyaga Dağı*'nda ve doğa fenomenlerinde kendisini hissettirmekte, böylece Gikuyu halkı ile sürekli bir iletişim halinde olmaktadır.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Ngai aracısız olduğu gibi bilinen bir tapınağı da yoktur. Ancak Gikuyu inancında kutsal *mugumo* ağaçları her zaman bir tapınak görevi taşımıştır. Bu kutsal ağacın altında Ngai'ye dualar edilmiş ve ritüeller gerçekleşmiştir.¹⁸³ Kuzeydeki *Kere-Nyaga Dağı*, Ngai'nin resmi ikametgâhıdır. Ancak Ngai bunun dışında *Kea-Njahe*, *Kea-Mbiroiro* ve *Kea-Nyandarwa* dağları ile de ilişkilendirilmiştir. Bütün bunlar saygıyla Tanrı'nın simgesi olan harika yerler ve gizemler olarak kabul edilmiştir. Ngai için *Manage na oriro wa Ngai* (insan eli ile yapılmış bir tapınağı) olmayan Gikuyu halkı, genellikle *mugumo* gibi kutsal görülen dev ağaçların altında Ngai'ye kurban/sunu ibadetini yerine getirirler.¹⁸⁴ Ngai, topluluk adına şefler veya yaşlılar tarafından çağrılır. Ngai'ye ancak atalar dâhil olmak üzere daha az ruhsal güçlerden sonra yaklaşılır.¹⁸⁵ Çünkü dinin bir gereği olarak Ngai, insanların yaşadığı problemler için iki yol sunmuştur. İlki Ngai'nin müdahalesi gerekmeyen ve atasal ruhların yardımıyla çözülebilen sorunlardır, ikincisi yalnızca Ngai'nin çözebileceği sorunlardır. Dolayısıyla ataların çözebileceği bir problemde Ngai'ye danışmak O'nun öfkesine neden olabilir.

Gikuyularda Yüce Tanrı Ngai'nin gökyüzünde, dağın hemen ötesinde yaşadığına, ceza ve mükâfatları dağıtmak için sık sık Dünya'yı ziyaret ettiğine inanılır. Ngai her ne kadar yeryüzünde ikamet etse de insanlar ile ilişkisini sınırlandırmıştır. Yani Ngai hem yakın hem de uzaktır. Zira O'nun huzuruna çıkabilmek için bazı özel durum ve şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Ngai'nin yeryüzünde ikamet etmesi O'nu insan dünyasına indirgeyen ve basitleştiren bir algıya yol açmamalıdır. Çünkü özellikle ikamet ettiği yer olan Kenya Dağı'nın heybeti ve ayrıca her zaman kendisine gidilememesi aslında O'nu çok daha yüceltir. O her an insanların içinde iken insanlar ise ona her an yaklaşamamakta sadece belirli koşullar meydana geldiğinde ulaşabilmektedirler. Bunun temel sebeplerinden birisi kendi içerisinde bölünmüş ve görev bakımından sınıflandırılmış toplumsal yapının

¹⁸³ John Middleton, "East African Religions: An Overview", *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale Publishing, 2005, s. 2568

¹⁸⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 236.

¹⁸⁵ David Ogunbile, "God: African Supreme Beings", *Encyclopedia of Religion*, Second Editions, Cilt 5, MacMillan, New York, 2005, s. 3575.

aksine yaşamın oldukça basit olmasıdır. Basit yaşamın içerisinde gerçekleşen gök gürültüsü ve yağmur gibi olgu ve olayların Ngai tarafından gerçekleştirilmesi, özel durumlar haricinde Tanrı'nın yaklaşılmaz ve ulaşılmaz olduğunu gösterir. Ancak insanların aksine Ngai her zaman ve her yerde onlarla birlikte. Bunun dışında gündelik meseleleri, yani insani problemleri yine hem hala insandan bir parça olup insanlar arasında yaşayan hem de ruhsal âleme geçip artık kutsanmış olan atalar vasıtasıyla çözebilmektedirler. Ngai ise insanın çözemediği problemleri çözmektedir. Yağmur yağdırmak gibi önemli ve tanrısal dokunuş gerektiren durumlarda çağırılmaktadır. Bu da Ngai'nin insanın çözebileceği meseleler ile ilgilenmediği çünkü insana bu yetiyi verdiğini ancak kendi sorumluluğunda olan durumlar ile ilgilendiği gibi bir görev ayrımını düşündürmektedir.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde Tanrı ibadet edilen tek varlıktır. Gündelik hayatın sıradan bir şekilde sabah ve akşam ibadeti gibi organize dualar veya dini törenler yoktur. İnsanlar ve işler iyi gittikçe ve geliştikçe, Tanrı'nın halkın genel davranışından ve ülkenin refahından memnun olduğu kabul edilir. Bu mutlu durumda dua etmeye gerek duyulmaz ancak zaman zaman şükretmek ve kutsanmak için kurban gibi ibadetler yapılır. Ancak bu durumlarda ibadet etmek tavsiye edilemez, çünkü Ngai'nin gereksiz yere rahatsız edilmemesi gerekir. Sadece insanlar gerçekten ihtiyaç duyduklarında, O'nu rahatsız etme ve gazabına uğrama korkusu olmadan O'na yaklaşabilirler. Halk kabilenin durumunu konuşmak veya bir davaya karar vermek için bir araya geldiğinde koruma ve rehberlik için dualar sunar. Gikuyularda *ndegiagiagwo* (Ngai rahatsız edilmemesi) inancı hâkimdir.¹⁸⁶ Bununla birlikte düzenli olarak yapılan bir ibadet de bulunmamaktadır.¹⁸⁷ Ancak Gikuyu halkının çok önemli doğum, arınma, evlilik ve ölüm zamanlarında¹⁸⁸ Ngai'ye uzun ritüeller ile ibadet ile toplu şekilde edilir. Grup lideri halka öncülük eder, dualar edip kurbanlar sunar. Ngai'nin rahatsız edilmemesi gerektiği inancı aslında O'nun bireylerin günlük küçük problemleri ile ilgilenmemesidir. O'na sadece insanların büyük krizlerinde, toplumsal büyük problemlerde danışılır, dua edilir ve O'ndan yardım istenir.¹⁸⁹ Buna

¹⁸⁶ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 238.

¹⁸⁷ Douglas Thomas, "Kikuyu", *African Religions: Beliefs and Practices through History*, ABC-CLIO, 2018, ss. 146-148.

¹⁸⁸ Thomas, "Kikuyu", s. 147.

¹⁸⁹ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 49.

göre insana kendi hayatını sürdürmesi için bir güç bahşetmiş, ancak tanrısal bir dokunuş gerektiren durumlarda aciz bırakmıştır. Ngai, yüce tanrı olarak aşkın bir tanrıdır. O her ne kadar insanlar için ulaşılabilir olsa da bunun belirli kriterlere bağlanmış olması ancak O'nun yüceliği ile açıklanabilir. Bunun tam tersi bir düşünce veya yorum zaten Geleneksel Gikuyu Dini ile uyuşmamaktadır. Evlilik, ölüm, doğum ve sünnet törenleri Gikuyu halkı için derin anlamları olan kutsal olaylardır. Her biri varlığın başka bir boyutuna geçişi ifade eder. Bu nedenle bu olayların gerçekleşmesinde kutsal ve yüce olan Ngai'ye ibadet edilmesi gerekir. Bunlar dışında doğal felaketler veya insanın çözemeyeceği durumlarda elbette yine Ngai'ye danışılmalıdır. Ancak bir bireyin sıradan gündelik ve dünyevi işlerinde Ngai'ye danışması hoş görülmez. Gikuyuların dini düşüncesinde her şey belirli bir düzen ve plan içerisinde yaratılmıştır ve âlem bu düzen içerisinde var olmaktadır. İnsan dünyasında var olabilecek sıradan problemler için Ngai, insana atalar ile görüşme ve onlardan yardım isteme şansı vermiştir. Bu nedenle Gikuyular insanın çözebileceği gündelik veya dünyevi sorunlar için atasal ruhlara danışırken, ancak Tanrı'nın çözebileceği meselelerde Ngai'ye giderler. Böylece Ngai dünyevi işlerden uzakta sadece kutsal bir alanda ve kutsal işlerle uğraşır.

Gikuyuların Tanrı'ya yükledikleri anlamlar, O'nun evren ve insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan özellikleriyle tek ve Yüce Tanrı olduğunu gösterir. Evren ve insanlarla ilişkisinde kendisini gösteren özellikleri O'nun içkin, yani insan hayatına dokunan bir Tanrı olduğu anlamına gelir. Gikuyu inancında O her şeyi yaratan, yarattığını gözetleyendir. Yarattıklarını gözetleyen olarak insanlara zor durumlarda yardım edendir. Dünya hayatında adaletin sağlayıcısı olarak da ahlaki hukuğu sağlayandır. İnsanlar her şeyin O'ndan geldiğine ve her şeyi O'nun verdiğine inanırlar. Bu nedenle Ngai, insan hayatının canlılığını sağlayan ve hayatın sürüp gitmesini sağlayan tek dayanaktır. Evren ve insan ilişkisine dayanan tanrısal özelliklerinde Ngai yaratılıştan itibaren oldukça aktif bir tanrı özelliğine sahiptir. Hem göksel bir tanrı olarak aşkın olması hem de insanlar ile ilişkisinin bir süreklilik içerisinde gerçekleşmesi ile içkin olması O'nun tanrısal kimliğinin çok boyutlu ve kuşatıcı olduğunu gösterir. Kendisi ile insanlar arasında bir aracının olmaması ve insanlara kendisini hissettiren simgeler ile göstermesi, O'nu insanların inandığı, güvendiği ve yöneldiği bir tanrı yapmaktadır. Çünkü insan ile tanrı arasına bir aracı,

din adamı, tapınak gibi unsurlar girdiği vakitte insanlar bu unsurların sürdürülmesi için gerekli maddi desteğin altında ezilebilmekte ve Tanrı'ya sorgulayıcı bir yaklaşım sergileyebilmektedirler. Ancak Yüce Tanrı Ngai'nin insan ile olan ilişkisinde güven ve saygı, korku ve sevgi görülmektedir.

1.3. GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE İNSAN FİKRİ

Geleneksel Gikuyu Dini'nin merkezinde yer alan üç bileşenden biri insandır. İnsanın varlık sahasındaki yeri ve anlamı, dini yürütücü fonksiyonu ve inanç ile harmanlanmış yaşam döngüsü, dinin insan merkezli olduğunu gösteren temel hususlardır. Gikuyu halkının evreni anlamlandırması ve bir merkeze dayatması, yani varlığa bir anlam ve dayanak göstermeleri dini bir sistem dâhilindedir. Varlık sahasında insan olarak nerede durduklarını ve yaşam sürecinin nasıl gerçekleştiği ile ilgili inançları aynı zamanda onların evren anlayışını ortaya koyar. Gikuyularda insan fikri evren anlayışı, doğum-yaşam-ölüm süreci, ruh anlayışı ve atasal kült hususlarının bütünlüğü ile tamalanan bir konudur. Doğrudan insanı ilgilendiren bu hususlar aslında Gikuyularda insan fikrinin geniş bir yelpazede incelenmesidir.

Gikuyu Dini'nde evren algısı Gikuyuların yaşamı üzerindeki etkisinden dolayı insan fikrinin dahilinde ele alınmalıdır. Gikuyuların var olma süreci ve hayattaki maddi ve manevi faktörler sahip oldukları evren algısına paralel olarak gelişir. İnsan öncelikle kendini varlığın içinde bir yere konumlandırmıştır ve hayat sürecini bu konuma göre anlamlandırmaktadır. Evren algısına dayalı olarak, insan kendini bir bütünün içinde bulur ve bu bütüne göre doğum-yaşam-ölüm sürecini bir anlama yerleştirir. Çünkü Gikuyu Dini'nde evren anlayışı doğum-yaşam-ölüm sürecini şekillendirmektedir. Bu nedenle yeryüzü yaşam süreci anlatılmadan önce Gikuyu evren anlayışının çözümlenmesi gerekir.

Gikuyuların evren algısı doğum-yaşam-ölüm sürecinde veya başlangıç ve son fikrinde belirginleşir. İnsanın hayat döngüsünün iki alanın birleşmesi ile tamamlandığı görülür. Birincisi insan yaşam alanı olan fiziksel dünya, ikincisi bunu aşan ve varlığına inanılan tanrısal alandır. Ancak tanrısal alan Gikuyu insan yaşamında somutlaşarak açığa çıkar. Buna bağlı olarak insan da varlığını farklı boyutlarda, farklı şekillerde devam ettirir. İnsanın doğumu ile başlayan dünya hayatı

fiziksel âlemde gerçekleşirken ölümden sonra ruhsal bir âlemde var olmaya devam eder. İnsanın fiziksel ile ruhsal âlem arasındaki geçişi ifade eden ölüm olgusu ve ruh anlayışı büyük bir öneme sahiptir. İnsanın ölümden sonra nerede durduğu, nasıl olduğu ve hangi süreçleri yaşadığı gibi konular ruhsal alanda gerçekleşir. Ancak ölüme ve ölüye yüklenen anlam bu konuları fiziksel alana da taşımaktadır. Gikuyu kabilesinde insanı ruh ve beden olarak ayıran kesin bir düşünceye rastlanmaz. Bununla birlikte insanın bedenden ayrı bir ruha sahip olduğuna inanç ve bir ruh fikrinin varlığı görülmektedir. Gikuyularda ruh fikrinde en belirgin olan husus atasal ruh inancı ve buna bağlı gelenektir. İnsan için bir sonun var olup olmadığını açıklayan başlıca unsurlar ölüm sonrası hayat inancıyla açığa çıkan ruh ve cennet-cehennem fikirleri veya reenkarnasyon inancıdır. Bu unsurların ele alınmasıyla Gikuyuların sonlu ya da sonsuz bir evren anlayışı olduğu belirlenir. Ancak Gikuyulara ait ölüm sonrası hayat ile ilgili bilgiler çeşitli ve çelişkilidir. Buna rağmen Gikuyu Dini'nde bir son fikrinin olmadığını kanıtlacayak yeterli veri mevcuttur.

1.3.1. Gikuyu Evren Algısı ve İnsan Fikri

Gikuyularda evren ve insan fikri iki önemli alanda belirir. Birincisi Gikuyu yaratılış mitleridir, ikincisi ise Gikuyuların yaşam alanıdır. Evren ve insan fikrinin öncelikle yaratılış mitlerinde ele alınması gerekir. Ancak yaratılış mitlerinin yetersiz kaldığı birçok nokta vardır, dolayısıyla Gikuyu yaşam alanına başvurmak bu eksiklerin giderilmesini ve konunun açık ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Gikuyuların evren anlayışı üzerine daha önce bazı fikirler öne sürülmüştür. Dolayısıyla konuya giriş yapılmadan önce bu fikirlerin ele alınması daha uygundur. Çalışmada öne sürülen fikirler Gikuyuların mitlerine ve yaşam alanlarına, dini unsurlarına ve bu unsurların işlevlerine göre ele alınmıştır. Böylece bu fikirler Gikuyu dininin bütünlüğü içerisinde doğru bir terazide tartılarak eksik, hatalı veya doğru taraflar ortaya konmuştur. Ardından Gikuyuların mitlerine ve yaşam alanına göre evren ve insan fikri bir bütün olarak ele alınmıştır. Gikuyuların yaşamının onların evren ve insan algısına göre şekillendiği görülür. Bu nedenle aslında konu oldukça geniştir. Ancak Gikuyu yaşamında önemli yer tutan mitler, sosyal yapı, yaş,

zaman ve toprak gibi dinlerine ait unsurlar evren ve insan fikirlerinin anlaşılır boyutta ortaya konmasında yeterlidir.

Kozmoloji zamanı, uzayı, gezegenleri, yıldızları ve diğer göksel olayları birleştiren düzenli ve uyumlu bir çerçeve kurmaya çalışır. Geleneksel toplumlarda kozmoloji, insanların evrenin geri kalanıyla ilişkilerini açıklamaya yardımcı olur ve bu nedenle dini inançlara ve pratiklere yakından bağlantılıdır.¹⁹⁰ Gikuyulara bakıldığında Gikuyu kozmolojisinin düalist bir yapıda olduğu ve Yüce Tanrı Ngai ve *ngoma* olmak üzere iki inanç bileşeninden oluştuğu düşünülmüştür.¹⁹¹ Bu düalist fikrin ele alınabilmesi için Ngai ve *ngomanın* ne olduğuna bir açıklık getirilmelidir. Öncelike Ngai yüce Tanrı'dır ve Gikuyularda tek tanrı olarak kabul edilir. Ngai'nin kimliği açıktır. Ancak düalist kozmolojinin anlaşılmasını zorlaştıran asıl unsur *ngoma*dır. Bu nedenle önce *ngomanın* Gikiyu Dini'ndeki yeri ortaya konmalıdır.

Gikuyu dilinde *ngoma* kelimesi uyku veya uykuya dalmak anlamına gelen *gukoma* fiilinden gelmektedir. Böylece insanların ölmediğine, sadece uyuduklarına inanırlar. Gikuyular ölmüş atalara da *ngoma* demektedirler. Buna göre *ngoma* insanın fiziksel âlemde Gikuyu yaşam kriterlerine göre iyi bir yaşama ve yaş olgunluğuna erişip öldükten sonra atasal ruh olması ve varlığını farklı bir âlemde, yeraltında devam ettirmesidir. Bu durumda *ngoma* ölmüş ata ruhlarının genel adıdır. Dolayısıyla *ngomalar* yine Ngai'nin insanları olarak var olmaya devam eden ölümlerdir. Doğal ölümle ölenler *ngoma* (atasal ruh) olur. *Ngoma* kelimesi hem tekil hem de çoğul formlarda kullanılır. Gikuyular, ataların ontolojik olarak üst mertebede yer aldıklarına ve bu nedenle saygı duyulmaya değer olduklarına inanırlar. Yani aslında ölüm geçişi ile ruhsal olmak, varlığın bir üst mertebesine çıkmak demektir. Ritüeller ve törenler onları yatıştırmak, kötülüklerinden ve talihsizliklerinden korunmak ve aynı zamanda onlardan yardım istemek için yapılır. Düalist kozmolojiyi savunanlara göre Gikuyular inançsal olarak Ngai'yi ve *ngomayı* aynı düzeyde tutarlar. Gikuyu Dini'nide Ngai ile her zaman iletişime geçilmemesi, Ngai'nin rahatsız edilmemesi gerektiği düşüncesinden doğan boşluğun *ngoma* fikri

¹⁹⁰ Eric Donald Hirsch, Joseph F. Kett ve James S. Trefil, "Anthropology, Psychology, and Sociology", **The American Heritage New Dictionary of Cultural Literacy Third Edition**, Houghton Mifflin Company, New York, 2002, s. 430.

¹⁹¹ Bernardo Bernardi, "Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura ...", s. 193.

ile doldurulduğu düşünülmüştür. Bunun temel nedeni Gikuyu yaşam alanında Ngai'nin ilgilenmediği sorunlar oluştuğunda insanların *ngomalar* danışmasıdır. Hastalık veya sıkıntı zamanlarında düzenli aralıklarla *ngomalar* saygı gösterilir ve onlardan yardım istenir. Ayrıca Ngai'nin gökyüzünde, *ngomaların* ise yeraltında yaşıyor olması yeryüzü hayatının iki yöneticisi olduğu fikrine yol açmıştır. Bu düşünceye göre Ngai ve *ngomanın* mekânı olan gök ve yeraltından oluşan düalist kozmoloji Gikuyuların tüm hayatını, dünya görüşünü ve sosyal düzenini sarmıştır.¹⁹² Böylece gök-yeraltı zıtlığı düalist kozmolojinin yanı sıra Ngai ile *ngoma* arasında bir karşılaştırma yapılmasına neden olmuştur. Bu karşılaştırmaya göre Gikuyularda Ngai dini-politik hiyerarşide en yüksek seviyeyi alırken, *ngoma* ikinci sıraya yerleştirilmiştir. Hem Ngai hem de *ngoma*, diğer canlılar gibi, bireyin, ailenin veya toplumun üyelerinin davranışlarından memnun veya hoşnutsuz olabilirler. Bu nedenle Gikuyular, *ngomalarla* daha sık iletişim kurmak zorundadırlar.¹⁹³ Düalist kozmolojiye göre *ngomalar* Gikuyu yaşam alanında birçok şey ile ilişkili ve etkilidir, bu nedenle daha aktiftir. Bu özellikler düalist fikirde kullanılmıştır.

Yukarıda verilen fikir öncelikle metot yönünden hatalıdır. Çünkü birbirine denk ve eşit olmayan iki farklı unsurun bir arada tutulması söz konusudur. Ngai bir Yüce Tanrı iken *ngoma* ölmüş insan ruhudur. İkisi arasında ontolojik bir bağlantı olmadığı gibi birbirlerine karşıtlık ta yoktur. Ayrıca ikisi arasındaki ilişki Tanrı-insan ilişkisinin ötesinde de değildir. Düalist kozmolojiye göre iki zıt düşüncenin insan hayatına aynı derecede etkisinin olması,¹⁹⁴ dünya hayatını ve başlangıç ile son fikrini şekillendirmesi gerekir. Ancak bu alanlarda *ngomanın* etkisinin olmadığı, hatta yaratılışta *ngomalardan* söz edilmediği görülür. Ayrıca *ngoma* zaten yer altında, yani bir kozmolojik alan dahilindedir ve başlı başına ne inançsal ne de mekânsal açıdan kozmolojinin kendisi ya da parçası değildir. Bununla beraber yeraltına da sadece yeryüzü hayatının tamamlandığı zamanda gidilir, dolayısıyla yerlatı ile *ngoma* arasında bir özdeşlik yoktur. Yeraltı sonradan *ngomanın* evi olmaktadır, *ngoma* başından beri orada değildir. Başka bir ifadeyle *nogama* yeryüzünde yaşayan insanın

¹⁹² Bernardi, "Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura", s. 195.

¹⁹³ Matthew M. Karangi, "The Creation of Gũkũyũ Image and Identity", **Revisiting the Roots of an African Shrine: The Sacred Mugumo Tree: An Investigation of the Religion and Politics of the Gikuyu People in Kenya**, Lambert Academic Publishing, 2013, s. 20.

¹⁹⁴ "Dualism in Cosmology", <https://en.wikipedia.org/>, 2020, (E.T: 24.07.2020)

ölüm sonrası hayattaki devamıdır. Dolayısıyla ölümle insan tanrılaşmaz, tanrısallaşmaz, ama insan için kutsallığını sürdürür.

Gikuyuların düalist bir kozmolojiye sahip olduğu düşüncesi, *ngomanın* Gikuyu yaşam alanındaki etkisinden kaynaklanmıştır. *Ngoma* fikri toplumu fiziksel ile ruhsal âlemde yaşayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Ancak her iki grup sürekli iletişindedir ve bu iletişimi farklı bir seviyede devam ettirirler. Artık ruhsal âlemde olan *ngoma* bir ruhaniyete sahip olmuştur. Bununla beraber onlar hayattayken toplumun bilge başları olarak topluma önderlik ederken öldükten sonra ruhsal âlemde de bunu sürdürürler. Bu nedenle Gikuyular arasında *ngomalar*, inancın başat bir unsuru olmaktan ziyade sosyal bütünlüğün temel yapılarından biridir. Ngai ve *ngomanın* iki kozmolojik bileşen şeklinde gösterilmesi, iki farklı alanı tek bir alana dâhil etmek demektir. Eğer Ngai ve *ngoma* iki kozmolojik bileşen olarak gösterilebiliyor ise Gikuyu kabile yaşantısında kurban, sünnet, sosyalleşme gibi unsurlar da kozmolojik bileşenler arasında bulunmalıdır. Oysa bunların her biri inancın ve inançtan doğan farklı âlemlerin ve evrelerin unsurlarıdır. Bunların her biri bir bütün olarak evren anlayışının ve insan yaşamının dahilindedir. Dolayısıyla Ngai, inancın merkezinde yer alırken *mugumo* toplumsal uygulamaların merkezindedir.

Ngomanın tanrısal bir varlık olarak yaşamın hâkimi olması geçerli bir düşünce değildir. Öncelikle Gikuyu Dini'nde atasal ruhların varlığı çok açık olmasa da yaratılıştaki görülen bir durumdur. *Gikuyu*'nun öldükten sonra ruhlar dünyasına gitmesi olayı¹⁹⁵ yeraltı dünyasında yaşayan atasal ruh konumunun yaratılışın bir parçası olarak tasarlandığı ve bu tasarımın Ngai'nin eli ile gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla *ngoma*, Tanrı'nın yaratılıştaki biçimlendirdiği insan dünyasının, beşeri alemin ve görünmeyen alemin bir unsurudur. Ayrıca *ngoma* yaratılan olarak hala yaratıcı tanrı Ngai'nin sorumluluğundadır. Dolayısıyla *ngomalar* ile Ngai arasında bir hiyerarşi ya da alemlerin ve idarelerinin paylaşımı söz konusu olamaz. İnsanlar Ngai'ye toplu şekilde ibadet ederken, bu ibadete atasal ruhların da katılımını sağlamaya çalışarak tüm kabilenin bir arada bulunmasını amaçlar. Çünkü onlar toplumun bir üyesi olarak hala var olmaya devam ettikleri için

¹⁹⁵ <http://yamumbi.com/>

ibadet hayatına da dahil olmak zorundalar. Gikuyular yalnızca tüm toplumu ilgilendiren sorunlar söz konusu olduğunda ve beşeri güç yetersiz kaldığında, yani sadece Tanrı'nın el atması gerektiğinde Ngai'ye başvururlar. Ancak diğer bireysel konularda ve basit sorunların çözümünde *ngomalar* sorumludur. Ayrıca yeryüzü insanı ile ilişkilerinde doğrudan tapınılan kutsallar da değildirler. Dolaylı, sınırlı ve aracı şekilde sorumludurlar. Daha önce belirtildiği gibi *ngoma*, insani problemler ile ilgilenen toplumun bilge ve ruhani başı konumundadır. Onlar ölmeden önce de toplumda önder ve bilge kişilerdir. Öldükten sonra bunu ruhani bir boyutta devam ettirirler. Dolayısıyla topluma insani konularda yol gösteren onlardır. Ancak Ngai, tüm varlığı ilgilendiren konulara el atan, lütfe eden ve aynı zamanda yıkımı gerçekleştiren (*Ngai wa kiguni na gitei*) Yüce Tanrı'dır.¹⁹⁶ Bu bilgiler doğrultusunda Gikuyu evren anlayışının Ngai ve *ngoma* ikilisinden oluşan düalist bir yapıda olmadığı açıktır.

Gikuyulara göre yeryüzünde var olan herşeyde bir ruhsallık vardır ve bu nedenle kendileri dışındaki varlıklarla yakın ve hayati bir ilişki sürdürürler. Doğaüstü olayların gerçekleştiği dönemlerde yapılan kurban/sunu gibi uygulamalara olan inanç, Gikuyuların günlük yaşamlarını hem bireysel hem de grup olarak, her noktada etkilemektedir. Hem Yüce Tanrı hem de diğer ruhsal varlıklar ile bağlantı kurmak onlar için bir yaşam biçimidir. Gikuyuların bu anlayışına göre Ngai ve *ngoma* gerçekten hayati öneme sahiptir, fakat farklı alanlarda çalışırlar. Kabilenin huzuru söz konusu olduğunda Yüce Tanrı'ya sunulan kurban ritüellerine *ngomaların* da katılmasının gerekmesi,¹⁹⁷ onların kabilenin yaşayanları ile bir birlik oluşturmaları, aslında Ngai'nin yarattığı, ancak öldükten sonra yine Ngai sayesinde bir ruhaniyete ve ruhaniyetle beraber bazı vasıflara sahip insan grubu olmaları birbirine paralel özellik ve görevlerdir. Dolayısıyla *ngomaların* beşeri varlıklardan başka birşey olmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Ngai'ye yapılan ibadetlerde *ngomaların* hazır bulunması, Gikuyu düşüncesinde *ngomaların* Ngai'yi ikna edici bir değere sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu durum Ngai'nin tapınılan *ngomaların* ise tapan taraf olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ilk ata Gikuyu'dan bugüne *ngomalar*, görünen alemin insanına görünmeyen alemin kendilerinden olan varlıkları olarak Yüce Tanrı

¹⁹⁶ Karangi, "The Creation of Güküyü Image and Identity", s. 22

¹⁹⁷ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 231-233, 266-267.

Ngai karşısında yol gösterici üstün yüce insan ruhlarıdır. Bu durum ne gök ile yeraltı arasında ne de Ngai ile *ngomalar* arasında bir zıtlık olmadığını, karşıt iki alemden oluşan tek düalist bir evren fikri bulunmadığını, bilakis evrende teklik üzerine kurulu bir bütünlük olduğunu, bu bütünlük içerisinde gökte ve tanrısal alemde Ngai'nin, yeraltında *ngomaların* ve yeryüzünde bu iki alem ve varlıklarıyla iletişim kurarak bir yaşam biçimi ortaya koyan yeryüzü insanlarından oluşan bir evren kurgusu olduğunu ortaya koymaktadır.

Gikuyu kozmolojisinin düalist bir yapıda olduğu fikri Gikuyuların dini felsefelerini açıklayıcı nitelikte değildir. Çünkü düalist olarak kabul ettikleri Ngai ve *ngoma* birbirleri ile kıyaslanabilecek unsurlar değildir. Ngai, dinin bütünlüğünü sağlayan bir temel unsurdur. O tanrısal bir yerdedir ve insanın durduğu evren ve insanla ilişkisi dini kapsayıcı durumdadır. *Ngoma* ise Ngai'nin yarattığı ruh olarak insan yaşamının sadece bir kısmında etkilidir ve sosyal bir olgu olarak dinin temel unsurlarından değildir. *Ngoma*, Gikuyu kabilesinde toplumun bütünlüğünü sağlayan unsurdur. Çünkü onlar, ölmeden önce toplumun dini, politik, ahlaki ve toplumsal hayatının kurallarının yönetici organları oldukları gibi öldükten sonra da bu özelliklerini devam ettirmektedirler. Ancak bu durum, *ngomaları* tanrısal olan ile yan yana ve aynı kefeye koymayı gerektirecek yüceliğe sahip olduklarını göstermez. Bunun en önemli kanıtı Ngai'nin yaratılışı ve insan hayatını başlatan yegâne yaratıcı iken *ngomaların* Ngai'nin yarattığı insanlar olup ölen ve yine Ngai'nin vermiş olduğu ruh ile var olmaya devam eden varlıklar olmalarıdır. Mitlerde veya Gikuyuların sözlü geleneğinde *ngomaların* Ngai ile bir görev, güç paylaşımına dair bir veriye rastlanmadığı gibi *ngomalar* ne yaratılışta ne de insan hayatında etkili temel güçlerden biri de değildirler.

Gikuyu evren anlayışının düalist yapıda olduğunu savunanlar bunu kozmolojik açıdan değil inançsal yönden ele almışlardır. Ancak evren anlayışının kozmolojik açıdan işlenmesi gerekir. Çünkü Gikuyuların evren algısı mitlerle beraber insanın yaşam alanında belirginleşir. Aynı zamanda, özellikle yaratılış mitleri Gikuyu kozmolojisinin saptanmasında birincil kaynaktır. Çünkü mitler insan aklını kurmakta, evrene ve hayata dair inancı şekillendirdiği gibi dünya hayatını da

biçimlendirmektedir. Gikuyu yaratılış mitlerinin anlaşılır hale gelmesi için öncelikle mitlerin türlerinin belirlenmesi yerinde olur.

Yapılan bir çalışmaya göre yaratılışı anlatan mitler genel olarak üç kategori altında incelenmektedir: 1) yeryüzü yaratılmadan önceki başlangıç noktasını anlatan mitler, 2) insanların gökyüzünden geldiğini anlatan mitler, 3) statik bir evrenden ziyade evreni değiştiren mitlerdir.¹⁹⁸ Geleneksel Gikuyu inancında yaratılışın başlangıcı ile ilgili belirsizlik yaratılış mitlerinin bu üç kategoriden hangisinde yer aldığını tartışmalı kılmaktadır. Gikuyu yaratılış miti “*Ngai dünyayı ve Kenya Dağı’nı yaratır. Gikuyuların atası ve ilk insan olan Gikuyu’yu yarratı ve onu incir ağaçları ile dolu güzel bir yere gönderir. Ona ihtiyacı olduğu zaman Kenya Dağı’na gelip belli hayvanları kurban ederek yardım isteyebileceğini söyler*”¹⁹⁹ şeklinde özetlenebilir. Yaratılış mitinin bu kısa versiyonunda Ngai ilk önce dünyayı yaratmaktadır. Burada bir yaratma, yoktan var etme eylemi söz konusudur. Ancak bundan öncesi metinde geçmez. Her ne kadar Gikuyular ile ortak geçmişe sahip kabile mitlerinde yer ile göğün ayrımı söz konusu olsa da bu mitler Gikuyulara ait olmadıklarından dolayı kesin bir kanıt niteliğinde değillerdir. Evren, insandan önce bir sessizlik içinde miydi, primordial sudan mı oluştu yoksa diğer bazı Afrika kabilelerinde olduğu gibi Yüce Varlık’ın düşüncesinden mi türedi bilinmemektedir. Ayrıca eğer yer ile gök ayrımı söz konusu ise o zaman bu ayırma işleminden sonra yeryüzünün düzenlenmesine geçilmiş demektir. İkincisi, cümlede Ngai, Kenya Dağı’nı yaratmaktadır. Buna göre Kenya Dağı yeryüzünde yaratılan ilk şeydir. Çünkü Ngai orada insanlık ile iletişime geçecektir, bu nedenle öncelikle insanların kendisine ulaşabileceği bir yer yaratmıştır. Fiziksel olmanın dışında kozmolojik özelliğine bakılırsa Kenya Dağı, Gikuyular için evrenin merkezidir. Bu merkez kutsaldır ve kutsal olanın yeridir. Bu nedenle Gikuyularda yerleşimin genellikle Kenya Dağı etrafında olduğu görülmektedir. Gikuyuların ruhsal ve kutsal varlıklar ile iletişime geçebilme özelliğine göre Kenya Dağı evrenin ruhani merkezi olma özelliğine de sahiptir.

¹⁹⁸ J. C. Holbrook, “African Cosmology”, **Cosmology Across Cultures ASP Conference Series**, Vol. 409, 2009, s. 139.

¹⁹⁹ Leeming, **Creation Myths of the World: An Encyclopedia Hardcover**, s. 162.

İnsanın gökyüzünden geldiğini anlatan ikinci gruptaki Afrika mitlerine göre bir değerlendirme yapıldığında Gikuyu mitlerinde durumun böyle olmadığı görülür. Gikuyu mitlerinde Gikuyu ve *Mumbi*'nin yeryüzünde yaratılması açıktır. Ayrıca, insandan önce Ngai'nin yeryüzünü insan hayatı için düzenlediği ve insan yaşamını başlattığı da açık olan başka bir konudur. Bu başlangıç Ngai'nin, Kenya Dağı'nda Gikuyu ile buluşması ve sonrasında insanlığın türemesi ve yeryüzüne yayılması ile gerçekleşen bir süreçtir.

Üçüncü gruptaki mitlerin temel özelliği statik evrenin bir güç tarafından dinamik evrene çevirilmesidir. Ancak burada Gikuyuların mitolojisine ters düşen nokta ortada bir evrenin olmasıdır. Yani yaratılmış değildir. Ancak Ngai'nin yaratıcı özelliği açıktır. Çünkü Ngai kutsal ve ruhsal bir güç olmadan önce bir Tanrı'dır ve dolayısı ile yaratıcıdır. Üstelik mitlere ve genel Gikuyu inanç sistemine bakıldığında Ngai'nin sadece harekete geçiren güç olma özelliği oldukça düşük bir ihtimaldir.

Gikuyu evren algısındaki belirsizlik Gikuyu düşüncesinde var olan bir özelliğe işaret etmektedir. Geleneksel Gikuyu inancında anlatılan ve yaşanan olaylar, mitler, insan ile bağlantısı olduğu, insana bildirildiği veya insanın anlayabileceği izleri olduğu sürece bilinmektedir. Diğer yandan *Gikuyu*'nun Ngai ile olan konuşmasında Tanrı'dan yaratılışa ve insanın soyut yönüne dair bilgiler aldığı da düşünülebilir. İnsan yaşamı *Gikuyu* ile başlar. Din yaşamla birlikte vardır dolayısıyla dini yaşam da *Gikuyu* ile başlamaktadır. Onun Ngai ile ilişkisi bunu ortaya koymaktadır. O zamana kadar *Gikuyu*'nun bildiği tek şey bir Tanrı'nın yani Ngai'nin var olduğudur. Ngai'nin zamansız ve mekânsız olarak sonsuz bir varlık olduğuna olan inanç Gikuyuların O'nun için “... *her zaman vardı ve hep olacaktır*” demesinden anlaşılır. Buna göre Gikuyular evrenin yaratıcısı ve idarecisi olarak Ngai'nin yeryüzü ile metafiziksel âlemlerinin ortaya çıkmadan çok önce, yani her şeyden önce vardır ve sonra da var olacağına inanmaktadır. Böylece O'nun bir başlangıcı ve sonu da yoktur. Bir evren yaratmış ve ona hayat vermiştir; insan yaşamını bu evrenin merkezine koymuştur.

Yaratılış mitlerinde evrenin başlangıcı olmasına rağmen son ile ilgili bir veri yoktur. Gikuyu yaşam alanı, yani inanç ve uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda başlangıcı açık olan evrenin sonu ile ilgili açık bir fikrin

olmadığı görülür. Dolayısıyla Gikuyularda son ve kıyamet gibi bir düşüncenin varlığı söz konusu olamaz. Aynı zamanda ölüm ve ölümden sonrası hayat gibi olguların insan yaşamının bir süreklilik içinde olduğunu, dolayısıyla Gikuyuların evreni bir sonsuzluk içinde düşündüklerini gösterir. Doğum ile başlayan insanın yeryüzü hayatı ölüm ile son bulmakta ancak yeryüzü yaşananları ile ilişkisi devam etmesi yaratılan evrenin öğeleri sürekli birbirini beslemekte ve desteklemektedir. Bu yönüyle bu evrenin içinde gerçekleşen olay ve olguların bir sonsuzluk içerisinde olması muhtemeldir. Ngai de sonu olmayan bir varlık olarak bu döngüyü devam ettiren ebediyete sahiptir. Ngai evreni bir son olmadan yaratmıştır. Dolayısıyla yaratılan evren artık yok olmayacaktır.

Gikuyu evren algısı mitlerde kesin ve açık değildir. Ancak inanç ve geleneğin birbirini takip eden ve tetikleyen unsurlardan oluşmasından, mitlerin aynı zamanda insan yaşamına aktarılmış ve insan yaşamı mitlerdeki açıklıkları tamamlayıcı özellikte olmasından dolayı Gikuyuların evren algısı insanın yaşam alanına bakılarak açıklanabilir.

Gikuyulara göre metafiziksel âlem fiziksel âleme paraleldir. Gikuyular sosyal yapıları ve kültürel gelenekleri toplumun geri kalan yaşamından hiçbir noktada kolayca ayıramayan ruhsal bir düğüm ile birbirine bağlıdır. Dini olgular, geçim, akrabalık, dil, politika ve düşünce dışında ayrı bir inanç ve ritüel sistemi olarak analiz etmek, genel Gikuyu inanç ve kozmolojisini yanlış anlamaya yol açar. Gikuyularda din tutum ve davranış, ahlak, politika ve ekonominin karmaşık bir ağı olarak tanımlanabilir.²⁰⁰ Ancak Gikuyuların evren algısını ve dünya görüşünü onların geçim, akrabalık, dil, sosyal ve politik yapısının incelenmesi açıklığa kavuşur. Gikuyuların evren anlayışını ortaya koymayı sağlayan insan yaşamının temel öğeleri, fiziksel ile metafiziksel veya ruhsal/kutsal âlem ile ruhsal/kutsal olmayan âlemlerde gerçekleşmektedir. Çünkü Gikuyu inancında ruhsal-kutsal olan ve ruhsal olmayan varlıkların ile iç içe olduğu görülür. Dolayısıyla Gikuyuların evren anlayışını oluşturan somut öğelerin de bu zemin üzerinde işlenmesi gerekmektedir.

²⁰⁰ Afe Adogame, "Cozmology", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 178.

Gikuyuların yaşam alanında nanlaşıldığı kadarıyla evren gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç katmanlıdır. Gökyüzü Yüce Tanrı Ngai'nin yaşadığı kutsal alandır.²⁰¹ Yeryüzü insan ve insanlarla beraber var olan canlıların dünyasıdır. Yani Ngai'nin yarattığı âlemdir. Yeraltı ise insanın öldükten sonra gittiği yerdir.²⁰² Bu üç âlemin her biri iç içedir. Birbirini etkilerler ve birbirlerinin varlığını tetikler niteliktedirler. Gökyüzü ve yeraltı soyut âlemler olarak belirirken yeryüzü fiziksel dünya olarak kendini gösterir. Bu âlemlerin her birinin kendisine göre bir eylemi ve görevi olmakla beraber bu eylem ve görevlerin odağı yeryüzü, yani insan yaşamıdır. Manevi güçlerle ilişkili inançlar ve ritüeller, dini düşünce ve eylemin ayırt edici bir modelini oluşturur. Dini dünya, çok sayıda tanrısallık, ruh ve ata ile karakterizedir; bunlarla ilgili inançlar ve uygulamalar baskın bir unsurdur.²⁰³ Gikuyu inanç sistemi iki ruhsal ile bir fiziksel âlem olmak üzere üç bölümden oluşurken bu âlemler arasındaki iletişim ve etkileşim insanın somut yaşantısında dini olgular olarak belirir.

Ritüeller âlemler arasındaki ilişkide hayati bir role sahiptir. Çünkü evrenin üç katmanı arasındaki ilişkinin sürekliliği neredeyse ritüellere bağlıdır. İnsanlar yaşam standartlarını bu iki ruhsal âlem ile paralel bir şekilde kurmuşlardır. Sadece sosyal yapı değil, zaman ve mekân fikri gibi unsurlar da bu ruhsal âleme göre oluşturulmuştur. Geleneksel Gikuyu Dini'nin somut yapısını oluşturan ve yaratılışa paralel olarak kurulmuş olan, yaratılış sürecinde gerçekleşen evrene ve insana dair mekân, zaman ve insan-tanrı ilişkisi ile insan-doğa ilişkisi, Gikuyuların topluluk olarak yaşam düzenini oluşturur. Tanrısallık düşüncesinin somuta indirgenmesi olan yaratılış süreci ile başlayan sosyo-politik yapının, zaman-mekân fikrinin, insan-Tanrı ve insan-doğa ilişkisinin fiziksel ile metafiziksel âlemlerin zemininde işlemesi, bu konuların bir bütünlük içinde ele alınmasını sağlar.

Gikuyularda gökyüzü âlemi ile iletişime geçmek, Tanrı ile iletişime geçmek demektir. Gökyüzü ile yeryüzü arasındaki iletişim Ngai'nin yeryüzüne inmesi ile gerçekleşir. Bu nedenle Gikuyular direk Gökyüzüne değil Ngai'nin yeryüzündeki ikametgâhına yönelirler. Bu da tanrısallık olanın fiziksel âleme taşınması demektir.

²⁰¹ Josie Elias, Robert Pateman, **Kenya: Third Edition**, Cavendish Square Publishing, New York, 2014, s. 84.

²⁰² John Middleton, Greet Kershaw, **The Kikuyu and Kamba of Kenya: East Central Africa Part V**, Routledge Publisher, New York, 2017, s. 87.

²⁰³ Adogame, "Cozmology", s. 179.

Dolayısıyla bu iletişimin kutsal bir atmosferde gerçekleşmesi gerekir. Ancak yeraltı âlemi ile yeryüzü âlemi arasındaki ilişki gökyüzü ile yeryüzü arasındaki ilişkiden farklı bir boyuttadır. İki âlem de insan ve insan unsurlarına ait olduğundan dolayı bu ilişki de daha çok insani boyutlarda gerçekleşir. Bununla birlikte yeryüzü yaşayanları yeraltı halkının tümüyle değil sadece belirli bir kesim ile iletişime geçebilir. Bunlar *ngom*alardır. Gikuyularda evrene dair olgu ve olaylar ritüeller aracılığı ile tasvir edilir ve yaşanılır. Dolayısıyla evrenin insan tarafından görünmeyen metafiziksel tarafı oluşturan gökyüzü ile yeraltı âlemlerinin insan ile ilişkisi uygulamalar üzerinden sağlanır. Bu, soyut olanın somuta indirgenmesi, insanüstü olanın insan aklına uydurulmasıdır. Bu nedenle, Gikuyular arasında yapılan törenler ve ritüeller derin anlamlar ve amaçlar barındırır. Bunlar Gikuyuların evrenin görünmeyen parçasına, yani fizik ötesi âleme kendilerini ifade etme biçimidir. Soyut olan ile iletişime geçmeyi ifade eden bir süreç ve yoldur. Özellikle yeraltı ile yeryüzünün birleşmesiyle insan varlığı ölümler ile yaşayanlar olarak bir bütün olur. Bu nedenle yeryüzü halkı ve yeraltı halkı aslında birbirlerinin varlığını tamamlar niteliktedirler. İkisi birbirine karşı sorumlu olması ile insan dünyası ile görünmeyen âlemin bütünleşmesi, insanın evrene ve insan dünyasına katılma hakkı kazanarak kendi varlığını tamamlama söz konusudur. Birey var olduğu sürece birtakım ritüeller vasıtasıyla evrende ve toplumda varlık olarak ve görev olarak bütünleşmeyi, kemali ve böylece bir üst basamağa geçmeyi elde eder. Gikuyularda bunun en güzel örnekleri evlilik, sünnet, yaş, mevsimsel ve yıllık ritüellerdir.²⁰⁴ Bu ritüellerin anlamı bireyin toplumun bir üyesi olarak yaşamını sürdürebilmesi için toplumun vaz ettiği ve onayladığı çeşitli kademelerden geçip düzene katılmak ve ayak uydurmak demektir.

Gikuyu kabilesinin sosyal düzenine göre, her genç büyüdükçe kademeli olarak aşiret hayatının çeşitli derecelerinden geçer. Öncelikle birey hayata *kihe*, yani sünnetsiz bir çocuk olarak başlar ve sünnetin ardından bir *mwana* ve son olarak bir *muthuri* olur. Kabilenin sistemine göre her bir sınıfa adım adım başlatılmalı ve her aşamaya giriş için ritüel yapılmalıdır.²⁰⁵ Bu ritüeller bireye iki yönlü olarak bazı

²⁰⁴ Paul Kyalo, "Initiation Rites and Rituals in African Cosmology", **International Journal of Philosophy and Theology**, 1(1), 2013, s. 35.

²⁰⁵ C. W. Hobley, **Bantu Beliefs and Magic**, H. F. & G. Witherby, London, 1922, s. 209.

özellikler vermektedir. Bireyin toplumunun resmi olarak bir parçasına dâhil olmayı ve sosyalleşmeyi sağlarken aynı zamanda dini olarak manevi bir sorumluluğu ve yükselişi ifade eder. Dolayısıyla Gikuyuların evrene düşüncesi, evrenin statik değil dinamik olduğu yönündedir. Bu dinamiklik insan ile evren arasında gerçekleşen karşılıklı bir iletişim olduğu gibi diğer tüm canlılar için de bir iç içe olma döngüsüdür. Varlık âlemindeki her unsur birbirine bakan ve birbirleri ile alışverişte olan aynalar gibidir. Merkez düşüncesi dini bir olguya dayanan bu evrenin merkezi insandır. Yüce Tanrı Ngai ise bu merkezin yörüngesidir.

Gikuyu evren anlayışında en önemli görülen konulardan biri sosyal yapı ve bu sosyal yapının hiyerarşik özellikleridir. Gikuyu halkı, toplumu belli birimlere ayırarak hem toplumsal görev ve sorumlulukları paylaştırmakta hem de geleneksel yapısını bu sayede sağlam ve istikrarlı bir şekilde tutabilmektedir. Gikuyuların geleneksel sosyal yapısını oluşturan birimler şöyledir:

1) Erkek ve Kadın (kadınsı ve erkeksi)

2) Ev / *Nyumba* (kadınsı) Kadının kulübesi çekirdek ailenin merkezidir. Bir erkek diğer kabile üyeleri gibi çok eşli ise, evdeki her kişi bir annenin *Nyumbası* ile özdeşleşir.

3) Evler / *Mucii*: Birkaç *Nyumba* ve erkeğin kulübesi, *thingira*, sığır ve tahıl ambarları gibi diğer ikincil unsurlardan oluşan tüm çiftlik evi bir çitle çevrelenir ve tamamı *Mucii* veya ev olarak adlandırılır ve bu evin sahibi ile tanınır.

4) *Mbari* / Alt-klan: İlgili kuzenlerin ve çok uzak olmayan kuzenlerin birkaç çiftlik evi, bir *mbariye* ait olarak tanımlanır. *Mbari*, *Mumbi*'nin evi olmasına rağmen erkek isimleriyle özdeşleştirilir.

5) Klan / *Muhiriga*: Gikuyu için kimlik duygusu açısından en önemli sınıflandırmadır. Evlilik, sünnet gibi önemli ritüelleri yöneten farklı özellikler ve ortak kurallarla ilişkili klandır.

6) Kabile / *Ririri*: Bu, tüm klanların toplamıdır ve kendilerini (*nyumba*) “*Mumbi Evi*” ne ait olarak ifade ederler.²⁰⁶

Gikuyu sosyal yapısının, altı hiyerarşik rütbeden oluştuğu anlaşılmaktadır. Yani kabile hiyerarşik olarak altı yapıya bölünmektedir. Kabile yönetimi de bu hiyerarşik sıralamaya öncülük eden yaşlıların liderliğinde yapılmaktadır. Her köy dokuz yaşlıdan oluşan bir kurul tarafından yönetilir. Her dokuz köyün lideri *mbari* denilen daha yüksek bir kurul için bir temsilci seçer. Ardından her *mbari* bölge kurulu için bir temsilci atar. Kurul gerektiği zaman kanun gibi hareket edebilir.²⁰⁷ Gikuyu sosyal yapısı en küçük yapıdan yani bireyden en büyük yapıya yani kabileye doğru yükselir ve genişler. Kabilenin bu şekilde bir sosyal organizasyon içinde yürütülmesi, pratik açıdan hem yaşamı kolaylaştırır hem de kuşak aktarımının sistemi sağlar. Üstelik dini görevlerin de sosyal görevler ve yapılara paralel olarak gelişmesi söz konusudur. Bu nedenle bu hiyerarşik sıralanma fiziksel bir bölünme olduğu kadar ruhani bir ayrışma da sayılabilir. Aslında dinin tüm sosyal yapıyı açıklaması ve dini değerlerin sosyal yapıyı oluşturan aile, toplum, ekonomi, politika gibi unsurlardan teşkil olması geleneksel toplumların temel özelliklerindendir.²⁰⁸ Gikuyu örneğine bakıldığında dinin bireysel değil toplumsal bir olgu olduğu görülür. Bir kişi inancı bir tek kendisine mal edemez ve inanç bakımından kişisel sorumluluk alanı yoktur. Kişi, toplumun inancını taşır ve bu konuda dinden önce topluma karşı sorumludur. Çünkü dinin gereklilikleri aslında toplumun gereklilikleridir.

Ngai, topluluk adına şefler veya yaşlılar tarafından çağrılır. Bu aynı zamanda fiziksel âlemin ruhsal âleme olan çağrısıdır. Ngai’ye atasal ruhlardan ve ruhsal güçlerden sonra yaklaşılr. Bu ilişki düzeyi, toplumsal sorunların veya anlaşmazlıkların çözülmesinde Gikuyu toplumunun geleneksel, sosyal ve politik hiyerarşik yapısını ve modelini yansıtır.²⁰⁹ Bu modele göre Gikuyu Dini’nin Yüce Tanrı inancı, ruhlar ve birliktelik inancı olmak üzere üç ana bileşenden oluştuğu

²⁰⁶ Mukuyu, Gikuyu Kiondo Cosmology, <https://mukuyu.wordpress.com>, 2008, (E.T: 04.05.2020).

²⁰⁷ Jamie Stokes, Anthony Gorman, Andrew Newman (Ed.), **Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East**, Facts on File, Incorporated Infobase Publishing, 2009, s. 373.

²⁰⁸ Kojo Senah, “In Search of Health and Well-being in Africa”, **Africa in Contemporary Perspective: A Textbook for Undergraduate Students**, Sub Saharan Publishers, Ghana, 2013, s. 287.

²⁰⁹ David Ogunbile, “God: African Supreme Beings”, s. 3575.

düşünülmüştür.²¹⁰ Ancak birliktelik inancı Gikuyu kabile hayatında Yüce Tanrı ve ruhsal/kutsal varlık inançlarının bir iskeleti gibi işlemektedir. Çünkü bir kişi tek başına bu iki inanca sahip olamaz. Bu iki inanç toplumda birliktelik olgusuyla belirginleşir. Yüce Tanrı ve ruhsal/kutsal varlık inançları tüm topluma mal olmuştur. Bu nedenle Gikuyuların dini geleneği bireysellikten uzaktır. Gikuyular Dini toplumsal bir ruha sahiptir. Gikuyular için toplumun birliği her şeyden önde gelir. Bireyler Tanrı'ya kısa bir dua etseler de Tanrı'ya toplumsal yaklaşım daha çok vurgulanır. Birey bireysel olarak Tanrı'ya ibadet edemez, ancak tüm ailesi ile birlikte bunu yapabilmektedir.²¹¹ Gikuyular toplumsal birliği *indo nikurimithania* (zenginlik birlikte çalışarak gelir) ifadesinde vurgularlar. *Mugogo umwe nduaraga iriuko* (bir kütükten tek başına köprü olmaz) deyişi yine toplumsal birliği ve desteği vurgulayan başka bir deyimdir. Bu, kişinin kendi başına, bir birey olarak, önemli bir şey yapamayacağı anlamına gelir.²¹²

Gikuyu kozmozlojisinde önemli görülen hususlardan biri toprak anlayışıdır. Gikuyulara göre toprak, atalara ait olduğu için alınıp satılamaz.²¹³ Çünkü toprağın ataları olan *Gikuyu*'ya yeryüzündeki evini kurması için Ngai tarafından verildiğine inanılır.²¹⁴ Dolayısıyla toprak kutsalın emaneti olarak kullanılır. Toprağın insana Tanrı tarafından verilen bir lütuf olarak görülmesi, insanın toprak üzerindeki haklarını da kısıtlamıştır. İnsanlar Tanrı'nın lütfuna saygı ile yaklaşmalıdırlar. Çünkü toprak ruhsal âlemin somut yüzü olarak düşünülür. Ngai'nin *Kere-Nyaga Dağı*'na inmesi, toprağın O'nun mülkiyetinde daimî olduğunu ve doğal olarak insanın toprak konusunda Ngai'ye karşı sorumlu olduğunu gösterir. Ngai yeryüzüne inmesi ile hem toprağı, yeryüzünü kutsar hem de yeryüzündeki hâkimiyetini sık sık hatırlatır. Böylece aslında fiziksel âlem olan yeryüzü ruhsal ve kutsal âleme katılır.

²¹⁰ S. A. Thorpe, **Primal Religions Worldwide: An Introductory, Descriptive Review**, Pretoria: UNISA, 1992, s. 30.

²¹¹ Park, "**Spirituality of Kenyan Pastors ...**", s. 150.

²¹² Julius Mutugi Gathogo, "Some Expressions of African Hospitality Today", **Scriptura**, 99, 2008, s. 276.

²¹³ Delali M. Badasu, "The population of Sub-Saharan Africa", **Africa in Contemporary Perspective: A Textbook for Undergraduate Students**, Sub Saharan Publishers, Ghana, 2013, s.56.

²¹⁴ S. Awoniyi, "Religious Ethics and the Environment: A Quest for Sustainable Development in the Modern World", **International Journal of Humanities and Social Science**, Vol. 5, No. 6; 2015, s. 217

Gikuyular, Tanrı'nın yarattıklarına karşı doğuştan bir saygıya sahiptirler ve Ngai'nin yarattıklarına zarar veren kişilerin bir suçlu olarak lanete uğradığına inanırlar. Ancak bu lanet bireysel değil toplumsaldır. Ekolojiye müdahale eden her şey topluma bir lanettir. Doğayı mahvetmenin, herkes için bir lanetlenme ile sonuçlandığına inanırlar.²¹⁵ Gikuyu halkı hayatta kalabilmek için tamamen karaya bağımlıydı. Toprak, onlara ruhsal ve zihinsel memnuniyetin sağlandığı yaşamın maddi ihtiyaçlarını sağlar. Ataların ruhlarıyla iletişim, topluluğun atalarının gömüldüğü toprakla temas yoluyla sürdürülür. Gikuyular toprağı topluluğun annesi olarak kabul eder, çünkü annenin rahminde bebeğı dokuz ay taşıyıp sonra emzirdiğı gibi toprak da insanı besler ve ona yaşam için zemin olur.²¹⁶ Dolayısıyla toprak annedir. Gikuyular toprağı derin bir saygı duyup ona saygı duyarlar. Dolayısıyla Gikuyuların toprağı, onların kimliğı haline gelmiştir. Araştırmacılar bu duruma dikkat çekmek için Afrika kabileleri arasında hiçbir kabilenin Gikuyular kadar atalarının topraklarıyla tanınmadığını ifade ederler. Ataların hem kelime hem de sembolik anlamında yerleşik olduğı Gikuyu topraklarında şimdiki nesil geçmiş nesil ile bağlantı kurar ve onlara katılarak bir araya gelirler.²¹⁷ Böylece Gikuyulara göre geçmişte ölmüş atalar toprak vasıtası ile (yeraltından yaşamaya devam ettikleri ve ritüeller vasıtasıyla yaşayan topluma katıldıkları düşünöldüğünde) şimdiki zamanda var olmaya devam ederler.

Gikuyu halkı için toprak mülkiyeti, insanların varlığı için tek başına hayati önem taşır, çünkü maddi ihtiyaçlarını karşılayan ve onları gerçekleştirmek için yüksek bir yer aramalarına izin veren değerli toprağı barışçıl ve güvenli bir şekilde kullanmalarını sağlar. Geleneksel törenlerin belki de en önemlisi Kenya Dağı'na bakan bir *mugumo* ağacının altında ritüel olarak otlar yakmak ve rahatsız edilmeden huzur içinde kurban yapmaktır. Kurbanlık hayvanların *mugumonun* altında boğularak kurban edildiğı için bazen 'boğucu ağaç' olarak adlandırılan *mugumo* ağacı, kutsal kabul edilir. *Mugumo*, 'Tanrı'nın evi' gibidir. *Mugumo* ağacının Kenya Dağı'nı simgelediğı söylenir ve Gikuyular her zaman bu ağacın altında ibadet ederler.

²¹⁵ Mukaria, **Christianity and African Spirituality**, s. 9.

²¹⁶ Michael Wainaina, **The Worlds of Gikuyu Mythology: A Structural Analysis**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kenyatta University, 2002, s. 145.

²¹⁷ James Olney, **Tell Me Africa: An Approach to African Literature**, Princeton University Press, 1973, s. 111.

Gikuyuların birçoğu ekim mevsiminin başlangıcı ve geçiş ayinleri (doğum, sünnet, evlilik, ölüm törenleri) gibi kutsal olaylarda bu ağacın altında sunular sunmaya devam ederler. Salgın sonrasında, kuraklık sırasında veya ‘ilk meyvelerin’ hasatının gecikmesi durumlarında arındırma törenleri yapılır. Son olarak, Gikuyu halkı geleneksel olarak evlerinin girişi dağa bakacak şekilde inşa ederler. Ayrıca ölüleri başlarını en kutsal yer olan *Kere-Nyaga Dağı*’na doğru gelecek şekilde gömerler.²¹⁸

Gikuyu evren anlayışının bir parçasını zaman algısı oluşturur. Zamanın takvim gibi bir çizele ile değil insanın yaşam döngüsü ile ölçülür. Dolayısıyla zaman kavramı Gikuyu yaşam alanının bir parçası olarak gelişmektedir. Zaman çoğunlukla yaş ile şekillenir. Yaş belirleme, sadece bir kişinin değil toplumun yaşı olarak da hesaplanır. Gikuyu tarihinde zaman yaş dereceli isimlerle ölçülür. Geleneksel olarak erkek ve kız çocukları için yaklaşık beş yıllık dönemlere göre bir sünnet töreni düzenlenir. Bu sünnet grubundaki tüm erkekler yaş sınıfından bir isim alır.²¹⁹ *Mbari* soyağacına doğrusal zaman dâhil edilir ve isimleri hiç tekrarlanmayan yıllık yaş grupları güncel olaylar ile adlandırılır. Yaş grubu, *riika*, gruplandırılma ve isimlendirilme yönü ile bir tekrar içerisindedir. Çünkü zaman döngüseldir ve olayların sürekli yenilenmesidir. Evren kendini neredeyse bitmeyen bir refah, çürüme ve varoluş dönemlerinde tekrarlar.²²⁰ Bu nedenle yaş grupları tarih içerisinde aynı olaylara denk gelip aynı ismi alabilirler.

Gikuyularda bölünmüş bir zaman çizgisi yoktur. Bunun yerine sürekli devam eden ve tekrar eden bir zaman döngüsü söz konusudur. Örneğin Gikuyu inancında atayı geçmişten geleceğe taşıyan önemli ritüellerden biri adlandırma sistemidir. Atalar adlandırma sisteminde onurlandırılır ve genellikle büyükanne veya büyükbabanın ismi kendi torunlarına verilir.²²¹ Bireyin ölümü onu geçmişte bırakması gerekirken Gikuyulardaki bireyin isminin torununa verilmesi, birey toplum içinde sürekli anılan ve hatırlanan biri olarak geleceğe taşınmaktadır. Ayrıca zaman dilimlerinin döngüsel olarak devam eden mevsimsel veya toplumsal olaylara göre

²¹⁸ Reed, “Mount of Kenya”, 433.

²¹⁹ Orville Jenkins, “The Kikuyu People of Kenya”, 2010, <http://orvillejenkins.com/> (E.T: 27.08.2019).

²²⁰ James Karanja, **The Missionary Movement in Colonial Kenya: The foundation of Africa Inland Church**, Cuvillier Verlag, 2009, s. 76.

²²¹ Jenkins, “The Kikuyu People of Kenya”.

Çizilmiş olması, zamanın geniş boyutunu gösterirken aynı zamanda geleceği ile geçmişi şimdiki zaman içerisinde yaşatır.

Zamanın sürekli tekrar eden olay ve kişiilerden oluşması Gikuyu evren anlayışında “son” fikrini de açıklar. Buna göre zaman kendini tekrar eden bir döngüde sonsuzdur. Zamanın sonsuz olmasını gösteren bir başka veri ise Gikuyularda lm sonrasında beliren olarak ahiret, kıyamet, cennet cehennem gibi inançların olmamasıdır. Özellikle Ngai’nin ceza ve mkfatları vermek için yeryüzüne inmesi²²² cennet ve cehennem fikirlerinin olmadığını destekleyen güçlü bir veridir. Gikuyular için insan doğduktan sonra yeryüzünde yaşını doldurur ve daha sonra yeraltında ruhlar dünyasına katılır. Yaptığı herhangi bir iyiliğin veya kötülüğün sonucunu yeryüzünde yaşarken görür veya ölürken huzursuz bir ruh olarak kalır. Bu gibi inanışlar zamanın lemlere göre bölünmediğini; gökyüzünü, yeryüzünü ve yeraltını kapsayacak bir bütünsel zaman inanışı olduğunu gösterir. Böylece zamanın akışı tüm evren için aynı düzeydedir. Gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı alemlerinin arasındaki ilişkin ve iletişim  katmanın aynı zaman çizgisinde olduğunu grtermektedir.

Gikuyu kabilesinde insanoğlu doğanın bütünleyicisi ve doğayı işleyendir. Doğayı kirletmek veya deforme etmek hayata zarar verir ve insanın refahını zedeler. Bu nedenle insanoğlu doğayı bilgece kullanmalı ve onu korumalıdır. Kendisi ve hayatın devamı için doğaya merhamet etmelidir. Doğada mistik bir yaşantı vardır. Doğa sadece insanın değil ruhsal varlıkların da evidir. Örneğin eğer bulundukları glde bir ruhun varlığı söz konusu ise kurbanlar, sunular, dualarla harmanlanmış çeşitli ritüeller ile bu ruhun zararından korunmaya çalışırlar. İnsanoğlundaki doğayı kontrol etme ve yönetme fikrinin altında da dini inanışlar yatmaktadır. İnsan doğa ile fiziksel, mistik, zihinsel ve doğaüstü yöntemler ile iletişime geçmeye çalışır, doğada insanın aleyhine olan durmları bu yollar ile lehine çevirirler.²²³ İnsan, doğa ile harmanlanmış ve doğada olup bitenler hakkında bilgisi olması gereken bir varlık olarak görülmüştür. İnsanın doğa ile ilişkisi, birbirine muhtaç ve birbirini besleyen iki alan gibidir. Gikuyularda kabir hayatı toprağa ve doğaya bağlı olarak gelişmekte

²²² Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu...”, s. 49.

²²³ Mbiti, **Introduction of African Religion**, s. 53.

ve devam etmektedir. Bu nedenle, Gikuyularda doğa ve insan arasında görünmez bir anlaşma vardır. Aynı şekilde doğanın kutsal ve ruhsal yanının da bulunması, Gikuyu inancında doğaya saygı duymayı ve ona bilgece yaklaşmayı gerektirmiştir.

1.3.2. Gikuyularda Doğum-Yaşam-Ölüm

Gikuyu kabilesinde hayat döngüsü belirli ritüeller ile başlar ve bu ritüeller ile devam eder. Yaşam süreci doğum ritüeli ile başlar, kabul töreni ve evlilik töreni ile devam ederken ölüm ritüeli ile son bulur.²²⁴ Bu ritüellerin her biri insanın varlığının dönüm noktalarını ifade ederken, yeryüzü ve yeryüzü hayatının sonrası ile ilişkili olarak onun varlığının da bir kabulüdür. Bu nedenle Gikuyuların dini yaşamında bireyin evrenin ve toplumun bir parçası olarak kabul edilmesi ve varlığının sürdürülmesi için bu ritüeller yerine getirilmelidir.

Birey yeryüzüne geldiğinde kendisi için gerçekleştirilen ilk uygulama doğum ayini ve isim törenidir. Doğum ayininde bireyin toplumdaki varlığı kabul edilirken isim verme töreninde bireye bir kimlik verilir. Bireyin sosyal kimliğinin sağlanması isim verme töreni ile gerçekleşir. İsimsiz kişiler, toplumda herhangi bir gruba dâhil değildir veya isimsiz bir gruba dâhil olanların toplumda yeri yoktur.²²⁵ Yeni doğan bir çocuk bu törenle sadece bir kimlik kazanmakla kalmaz, aynı zamanda onu toplumdaki diğer insanlara, özellikle de klana ve tüm Gikuyu topluluğuna bağlayan bir sosyal statüye sahip olur. Kabilenin bir parçası olabilmesi için isim töreninin yerine getirilmesi gerekmektedir. Ancak kişinin kabilenin bir parçası olması yetmez. Kişinin, kabilenin içinde bir yer edinmesi gerekir. Gikuyu kabile hayatının bir parçası olduktan sonra bunu yıkmamalıdır ve devam ettirmelidir. Bu noktada bireyin hayatının ikinci dönüm noktası devreye girer. Bu geçiş ritlerinden biri kabileye kabul, yani inisiyasyon törenidir. Kız veya erkek fark etmeksizin kabul töreni anlamındaki sünnet ritüeli gerçekleştirilir. Gikuyu kabile inancında, sünnet her zaman biyolojik olgunlaşma ile ilişkilendirilir, ancak öncelikle sosyal statüdeki bir değişikliği sembolize ettiği anlaşılmalıdır. Gikuyularda erkek ve kız çocuklarının geçiş ayini (*irua*), bu kişilerin kabile yönetimindeki çeşitli gruplara katılımının başlangıcıdır. Sünnet çok önemli bir eğitim aşaması ve Gikuyu ailesinin ve kabile

²²⁴ Karanja, *The Missionary Movement in Colonial Kenya* ..., s. 78.

²²⁵ Jenkins, *The Kikuyu People of Kenya*, <http://orvillejenkins.com/>

hayatının temel taşıdır. Yeni statüleri, yetişkin olarak görevleri ve kabile hayatının sırları hakkında kapsamlı bilgi edindikten sonra geçiş ritüeli gerçekleştirilir. Tüm bu fiziksel ve ruhsal eğitimden sonra birey artık evlenebilir ve çocuk sahibi olabilir. Erkekler toprağa, sığırlara sahip olabilirler ve siyasi faaliyetlerde bulunabilirler. *İrua* ritüeli aynı yıl başlatılan gençler aynı yaş sınıfına dâhil olurlar. Yaş derecesinin birbirleriyle çok güçlü bağlantıları vardır. Aynı yaş grubuna dâhil olanlardan kan kardeşleri gibi birbirlerine yardım etmeleri ve kabilenin refahını belirleyen büyük kararlarda birleşmeleri beklenir. *İrua* aynı zamanda Gikuyu halkının kollektif ve aşiret dayanışmasının bir simgesidir. Kişi bu sayede toplumda artık soumluluk sahibi bir bireydir. *İrua*dan sonra yetişkin ve kararlar alabilen biri olarak bir sonraki yani hayatının üçüncü önemli dönüm ayinini gerçekleştirebilir. Bu da evlilik ritüelidir. Gikuyu kültüründe doğum ve sünnet gelenekleri bireyleri bir statüden diğerine taşıma niteliğindedirler. Evlilik ayinleri ise rol değişikliklerini sembolize eder. Gikuyu evlilikleri çiftten daha fazlasını içermektedir. Evlilik aile grupları arasında ittifak işlevi görür. Farklı akrabalık grupları arasındaki sosyal ilişkileri güçlendirmek için evlilikler aile reisleri tarafından düzenlenir. Düğünün kendisi gelin kıyafeti, geleneksel bira, çay, bal, inekler ve keçiler gibi sembollerle dolu yasal sözleşmeler, geleneksel dini yeminler ve sosyal bayramlardan oluşur. Aile, geleneksel sosyal sistemin dayandığı temel birimdir. Aile aynı zamanda akrabalık ve klan düzeyindeki daha geniş bağları da göz önünde bulundurarak, bu bağların karşılıklı anlaşılmalari ile gerçekleşen bir olaydır.²²⁶

Birey evlilik töreninden sonra çocuk sahibi ve varlıklı biri olarak toplumda yer edinmiştir. Yeterli olgunluğa erişene kadar, törenler ile aldığı kabuller ile toplumda dini-sosyo-politik hiyerarşisinde en üstlerdedir. Tüm kabile hayatını ilgilendiren konularda danışılan bir bilge kimliğine sahiptir. Ölüme kadar yegâne görevi kabile hayatındaki konumunun gereğini yapmaktır. Gikuyu inancında belirli bir yaşa erişmek, artık sosyo-dini-politik yapıda olan kabileye liderlik veya öncülük etme olgunluğuna erişmek demektir. Yaşlı olmak Gikuyu inancında yeryüzü yaşamını yeterince tecrübe etmiş, kutsal ve ruhsal olanı tanıyan ve onlarla nasıl iletişime geçeceğini bilen bir bilgeliğe sahip olmak demektir. Bu tür kişiler, sahip

²²⁶ Karanja, *The Missionary Movement in Colonial Kenya ...*, s. 79.

olduğu tecrübeyi kendinden sonraki nesle aktarmakla da görevlidir. Ancak kendinden sonraki nesli hazırlarken aynı zamanda kendinden önceki nesle saygısını sunmaktan geri kalmamalıdır. Yani yaşayan yaşlılar yeryüzü ile yer altı âlemi arasındaki iletişim kaynağı olarak görülür. Çünkü yeryüzü yaşamını doldurmuş ve ruhsal âleme geçiş yapan bir ataya saygıyı sunacak kişi de ona layık bir mertebede olmalıdır. Bu da evin veya kabilenin, toplumun en yaşlı ve bilgini demektir.

Birey ölüm ile yüzleştğinde yeryüzü hayatının son ritüeli ailesi veya konumuna göre kabile liderleri tarafından gerçekleştirilebilir. Ancak cenaze töreni birey için sadece yeryüzünde yapılan son ritüeldir. Kendisi öldükten sonra onun için ritüeller devam edecektir. Gikuyu Dini'ne göre ruh ölümsüzdür. Aynı zamanda ölen ile yaşayan arasında sosyal bir etkileşimin varlığına inanılır. Ölüm töreninin temel işlevi bedenden kurtulma, ruhun yeni varlık sahası için hazırlanması ve 'yaşayan ölümler'in²²⁷ toplumdaki yeni rollerine yeniden entegresidir. Ayrıca bir aile üyesinin hayatta olduğu zaman onu rahatsız etmesi durumunda ölümlerin ruhlarının yatıştırılması için yapılan temel ritüeldir. Ölüm töreni acıyı hafifletmek ve ölenin yaşayan aile üyelerine ve arkadaşlarına rahatlık ve destek sağlar. Gikuyuların hayata bağlı inanç ve anlamlarını yeniden teyit eder.²²⁸

Gikuyu mitlerine göre ölümün varlığının bir başlangıcı vardır. Mite göre, yaratılışın başlarında insan ölümlü değildir. Ngai insanlara asla ölmeyeceklerini söylemesi için bir bukalemun göndermiştir. Ancak bukalemunun ayrılmasından kısa süre sonra Ngai fikrini değiştirmiştir. İkinci bir haberci olarak bir kuşu gönderip onlara öleceklerini ve bir daha asla doğmayacaklarını söylemesini emretmiştir. Kuş insanlara vardığında bukalemun Ngai'nin ölüm hakkındaki emrini söylemek üzereymiş. Kuş, bukalemun sözünü bitirmeden öne atlamış ve Ngai'nin ikinci emrini haber vermiştir.²²⁹ Artık insanlar arasında görülmeye başlayan ölüm, yaşamın bir devamı olarak görülmüştür. Ölüm bir insanın tüm hayatının tamamlayıcısı ve görünür ve görünmez dünyalar arasındaki iletişimin başlangıcı olarak daha derin bir anlamı ifade eder.

²²⁷ Mbiti, **African Religion and Philosophy**, s. 81.

²²⁸ Karanja, **The Missionary Movement in Colonial Kenya** ..., s. 81.

²²⁹ African Folklore: An Encyclopedia editör: Philip M. Peek, Kwesi Yankah

Yaşamın amacı ölümden sonra bir ata olmaktır. Bu yüzden ölen bireyler için dini ritüellerle desteklenen doğru bir cenaze düzenlenmelidir. Bu yapılmazsa, ölü kişi ölümden sonra düzgün bir şekilde yaşayamayabilir ve yeryüzünde dolaşan bir ruh olarak insanlar için bir tehlike olabilir. Dolayısıyla uygun ölüm ayinleri ölü için güvenli bir geçiş sağladığı kadar yeryüzü yaşayanları için de bir koruma garantisidir. Bununla beraber ölümlere yönelik tutumlarda bir yandan sevgi ve saygı, diğer yandan korku ve umutsuzluk görülür. Özellikle ölümlerin yaşam üzerinde güce sahip olduğuna inanılır.²³⁰ Aynı şekilde ölmek üzere olan yaşlılardan da korkulur. Çünkü ölmek üzere olan yaşlılar, yaşamı boyunca derin bir maneviyat ve bilgelik ile dolmuşlardır. Dolayısıyla manevi yönleri güçlü olan bu insanların kötü istek ve arzularının gerçekleşmesinden korkulur. Örneğin Gikuyu tabiriyle ‘çoğu dişini kaybeden’ çok yaşlı kadınlar, büyük bir saygı görür ve kurban törenlerinde aktif bir şekilde yer almasına izin verilir. Ancak çok yaşlı kadınlardan aynı zamanlarda korkulur. Çünkü kötü şans getirebilme gücüne sahip olduğuna inanılır. Her iki cinsiyet için de yaşlı insanlara, yani ölüme yaklaşan kişilere *kirumi* (ölmek üzere olan bir kişinin yaşayan kişiye ya da onların mülküne lanet etmeleri) korkusuyla büyük bir saygı ve dikkatle muamele edilir.²³¹

Birey öldükten sonra yeryüzü âlemi ile birlikte fakat farklı bir boyutta yaşamaya devam eder. Ölenin ruhu ataların dünyası (Kwa *Ngoma*) olan yeraltına gider. Onlara göre orası her şekilde mükemmeldir, çünkü atalarının yaşadığı yerdir. Bu nedenle Gikuyular korkmadan veya şüphe duymadan atalarına katılmayı, yani ölmeyi beklerler.²³² Ölen kişi, yeryüzünden ayrılan bir ruh olarak hayatının nahoş olmayacağından emindir, çünkü ihtiyaçları yeryüzünde kalan akrabaları tarafından sağlanacak ve sonunda ruhsal âlemde yaşayanlar arasında bir kez daha yerini alacaktır. Topluluğun ayrılan üyeleri, ölenden sonra adlandırılan aile içinde bir çocuğun doğumu ile eski haline getirilir.

Ölen bir kişi için *ikundo ria mundu ucio niriathenga* (o adamın düğümü çözüldü) denilir. Çünkü Gikuyulara göre bir kişi doğduğunda ölüm gününe kadar her

²³⁰ Mwangi, *Kikuyu Folktales*, s. 144.

²³¹ Jean Davison, *Voices from Mutira: Change in the Lives of Rural Gikuyo Women, 1910-1995*, s. 35.

²³² Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu...”, s. 55.

gün için bir ip parçası halinde düğümler atılır. Kişi öldüğünde bu düğümler çözülür. Dolayısıyla ölüm kavramı, bireyin belirlenen ölüm gününün gelmiş olmasıdır ve ölüm günü gelince endişelenmeye gerek duymazlar. Gikuyular ölüm gününün doğmadan önce belirlendiğine ve onların ifadesi ile bir adamın ‘günleri kaçtığında’ ölümün müdahale ettiğine inanırlar. Çünkü insanın ölümünü durduracak veya ölüm zamanını değiştirecek hiçbirşeyin olmadığına, bu nedenle endişelenmenin yersiz olduğuna inanılır. Ölüm anlayışı karmaşık bir şekilde hayata bağlıdır, aslında bunlar birbirini dışlayan kavramlar değildir ancak bir süreklilik içinde var olurlar. Ölüm sadece başka bir varoluş düzene geçmeyi ifade eder. İnsanın varlığını sona erdirmez ancak başka bir âlemde var olamaya devam etmesini sağlar. Bu, ölen ama toplumda yaşamaya ve aileleri ile iletişim kurmaya devam eden bireyler olan ‘atasal ruh’ fikrinde ifade edilir. Ölümün amacı bir ata olmaktır. Bu nedenle, bireylere bol miktarda dini ritüeller ile doğru bir cenaze töreni düzenlenmelidir.²³³ Bu durumda cenaze töreni, ölünün iki âlem arasındaki geçiş anahtarı gibi görülmektedir.

Gikuyular ölümü çeşitlendirmişlerdir. Kabile hayatında, hastalık veya çiçek hastalığı dışındaki hastalıklara veya yaşlılığa bağlı gerçekleşen ölümler için ‘normal ölüm’ terimi kullanılır. Şiddet, intihar ya da kaza nedeniyle meydana gelen ölümler veya evden uzakta meydana gelen ölümler normal olmayan ölümler olarak görülmüş ve bu yollar ile ölenler için farklı yöntemler uygulanmıştır. Normal veya doğal olmayan ölümler arasında ölümler mızrakların, okların, dişlerin, pençelerin veya vahşi hayvanların boynuzlarının neden olduğu ölümler, kesilen ağaçların dalları, oyun çukurları, kaya veya toprak düşmeleri, yıldırım çarpması sonucu gerçekleşen ölümler doğal olmayan ölümlerdir. Bunların herhangi birinden derhal ölümüne neden olan bir kişi hiçbir zaman dokunulmaz veya süsleri çıkarılmaz, ancak olduğu yerde bırakılmıştır, böylece geceleri vahşi hayvanlar gelip onu sürükleyebilir. Boğulmakla ölmek özel bir durumdur. Vücut nehirden alındığında yere yatırılır ve vahşi hayvanlar tarafından yenilmek üzere orada bırakılır. İntihar nedeniyle ölüm genellikle kendini asmaktır. Böyle bir durumda, vücut bulunduğu yapılan şey vücudun aşağı düşmesi için ipin kesilmesidir. İntihar kulübenin içinde olmuştusa

²³³ Vyonna Bondi, “Death and Burial in the African Context: A Case Study on Kenyan Customs and Kenyan Customary Law”, 2015, <https://hitchhikersguidetolaw.wordpress.com/> (26.08.2019).

kulübenin kapısı dikenler ve taşlarla kapatılır ve kulübenin duvarında bir delik açılır; böylece vahşi hayvanların geceleri içeri girip vücudu yemesi sağlanır.

Kıtlık nedeniyle ölümler yaygındır, çünkü uzun süreli kuraklık olduğunda yiyecek kıtlığından dolayı çok sayıda insan ölür. Salgın veya kuraklık gibi birçok kişinin öldüğü durumlarda normal cenaze törenleri askıya alınır. Bunun temel neden, hiç kimsenin cesedi *kibiriraya* (mezarlık) gömecek veya cesetleri taşıyacak kadar güçlü olmamasıdır. Sonuç olarak, bedenler yattığı yerde ya çürür veya vahşi hayvanlar tarafından yenir.²³⁴ Gikuyu toplumunda sağlıklı bir insanın önceden bir hastalığı olmadan aniden ölmesinin büyücülükten kaynaklandığı düşünülür.²³⁵ Anormal olarak görülen ölümlerin bu şekilde algılanmasının nedeni insanın vaktinden önce ölmesi inancından kaynaklandığı görülmektedir. Gikuyulara göre herkesin ölümü belli bir yaşa gelince gerçekleşir. Dünyadaki günlerini henüz tamamlamadan ölen bir kişinin kötü ruhlardan olması tehlikesi de dünyada tamamlanmamış bir ömrünün olması ve bu nedenle huzursuz olmasıdır.

Ölüm şekline göre ölümün sınıflandırıldığı gibi ölümler de buna göre gruplandırılmıştır. Ölüm, yaşayanlara elveda demek ya da Tanrı'nın çağrısına evet demek (*gwitika*) olarak tasvir edilmiştir. Birçok insan ölümü eve gitmek (*kuinuka*) veya basitçe bir kalkış (*guthie*) olarak tanımlar. Ölüm aynı zamanda uyku veya dinlenme olarak da tanımlanır. Dolayısıyla “ata”lık örnek ölümler için ayrılmış bir onur statüsüdür. Bu noktada atasal ruh normal ve iyi şekilde ölenler için kullanılır. Gikuyular bu tür ölümlerden, *mwendo ni iri* (halkın sevgilisi) olarak söz eder. Tersine, dünyasal yükümlülüklerinde başarısız olanlar ya da eylemleri yaşamı beslemek yerine yıkıcı olanlar, ölümden sonra hızla unutulur ve toplumdan dışlanır. Gikuyularda bu kişilere *muimwo ni iri* (halk tarafından reddedildi) denir. Bu nedenle reddedilmek ve unutulmak Afrika anlayışında gerçekten ölmek demektir.²³⁶ Atalar, gerçek ölümden korkmalarından dolayı yeryüzü yaşayanları tarafından sürekli hatırlanmak için onlarla iyi geçinirler.

²³⁴ Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu...”, s. 73.

²³⁵ Kiiru, *Going Gentle into that Good Night* ..., s. 305.

²³⁶ Teresia mbari Hinga, *Afterlife: African Concepts*, 2005, <https://www.encyclopedia.com/>.

Gikuyu Dini'ne göre ölüm gayet basit bir olaydır ve ölüm ile ilgili kötü bir inançları yoktur. Örneğin ölümün olağan bir durum olduğunu belirtmek için *ng'ania niaretiruo* (öyle veya böyle (Ngai tarafından) olacaktı) denir. Ya da *ng'ania niaram batire* (öyle veya böyle yükseldi), *niarakuire* (öylesine öldü)²³⁷ denilir. Ölüm fikri Gikuyularda bu kadar basit oluşunun temel nedenlerinden birisi ölümün insanın veya ruhun sonu olmadığı inancıdır. Buna göre ölen kişi farklı bir şekilde var olmaya devam eder. Ancak Gikuyularda ölümden sonra var olma düşüncesi, ölümün basit görülmesi kadar açık ve basit değildir. İnançlarının yansıdığı deyim ve sözlere, uyguallamalara ve mitlere göre ölen kişi birçok şekilde var olabilmektedir.

1.3.3. Gikuyularda Ölüm Sonrası Hayat: Ruh Algısı ve Atasal Ruh

Ngoma

Gikuyu Dini'nde ruh veya ruhlar anlamında *ngoma* kelimesi kullanılır.²³⁸ Ancak yeryüzü hayatı ile ölüm sonrası hayat için iki farklı ruh kelimesi vardır. Yeryüzünde yaşayanların sahip olduğu ruha *ngora* denilirken *ngoma* ölümden sonra yaşamaya devam eden ruhlar için kullanılır.²³⁹ Bunun dışında Ngai'nin insana vermiş olduğu nefes, yani can, ruh anlamında *mwoyo* kelimesi de vardır. Bu nefesin veya ruhun öldükten sonra bedenden ayrıldığına inanılır.²⁴⁰ Ancak yaygın olarak *ngoma* kelimesinin atasal ruhları ifade etmek için kullanıldığı, böylece bu kelimenin terim anlamının atasal ruh demek olduğu görülür.

Batılılarca oluşturulan ilk İngilizce-Gikuyu sözlükte *ngoma* kelimesi 'melekler' ve 'şeytanlar', 'şeytanlar' ve 'ruhlar', 'Şeytan' ve 'Kutsal Ruh' şeklinde çevrilmiştir. Ancak bu yanlış çevirinin farkına varılmış ve 1912'de *ngoma* kelimesi basitçe 'ölü olanların ruhları' olarak kayda geçmiştir. Dolayısıyla *ngomanın* kötülük ile alakasız olduğu anlaşılmıştır.²⁴¹ Daha sonraları İncil, 1926'da Gikuyu diline çevrildiğinde şeytan kelimesi *ngoma*, 'cehennem' kelimesi aslında yeraltı ruh dünyası olan *kwangoma* olarak tercüme edilmiştir. Bu nedenle Hristiyanlaşmış

²³⁷ Wanjohi, "An African Conception of God: The Case of the Gikuyu", s. 139.

²³⁸ Middleton ve Kershaw, **The Kikuyu and Kamba of Kenya: East Central Africa Part V**, s. 67.

²³⁹ Middleton ve Kershaw, **The Kikuyu and Kamba of Kenya: East Central Africa Part V**, s. 67.

²⁴⁰ George Macharia Njeri, *Life After Death among the Agikuyu People of Kenya*, <https://www.academia.edu/>, 2014 s. 2.

²⁴¹ Peterson, **Writing Gikuyu Christian Literacy**, s. 141.

Gikuyular biri öldüğünde kötü bir kişiye (bir şeytana) dönüştüğüne ve cehennemde (*kwangoma*) yaşadığına inanmaya başlamışlardır. Bu da Gikuyuların şeytana ibadet ettiği, Gikuyuların bir tek Tanrı inancı olmadığı, varsa da belirsiz olduğu algısına neden olmuştur ve geleneksel olarak var olmayan, neredeyse patolojik bir ölüm korkusu yaratmıştır.²⁴² Ancak Gikuyulardaki bu inanç ruh ve ölüm algısı ile alakasızdır. Gikuyu inanç sisteminde cennet veya cehennem fikri de yoktur. Gikuyu Dini'ne göre insan ruhundan, ölümden sonrası için bahsedilir çünkü ruh yalnızca ölüm geçişi ile ulaşılabilen bir yükseliş olarak görülür. Ölüm geçişinden sonra kişi ruhsal olarak yaşama tekrar katılır. Ölen kişinin ruhsal yaşamı önceki yeryüzü yaşamı ile bütünleştirilir. Bu nedenle yaşamın devamı sayılan ruhsal hayatın iyi olması için insanlar yeryüzü hayatının iyi geçmesine dikkat etmelidirler. İnsanın yeryüzü hayatının ruhsal hayatına olan etkisi sadece kişiyi değil tüm toplumu ilgilendirir.

Gikuyular ölümlerin ruhlarını iyi ve kötü ruhlar olarak ayırmışlardır. Bir toplulukta bira ikram edilmeden önce iyi ruhlar olan atalara ritüel olarak içki dökme eylemini yapmak atalara bağlılığı göstermek anlamına gelir. Ancak barış içinde olmayan, hiç dinlenmemiş olanların kötü ruhları dünyayı dolaştıklarına ve fesat ve talihsizliğin kaynağı olduklarına inanılır.²⁴³ İyi veya kötü ruhsal hayata sahip kişiler topluma da iyi veya kötü yönde bir etki yapabilirler. Çönlü kişi kötü bir hayat sürmüşse ölümden sonra huzursuz bir ruh olarak yeryüzünde dolaşır ve yeryüzü yaşayanlarına kötülük edebilir. Bu nedenle toplum bu kişilerin kötülüğünden sakınmak veya iyiliklerinin devamını sağlamak için birtakım ritüeller yapmalıdır. İyi bir yaşam süren ruhlar ise ya ruhlar dünyasında akrabalarına katılır ve yeryüzü ile ilişkisi kesilir ya da *ngoma* yeryüzü yaşayanları ile bazı zamanlarda iletişime geçebilir.²⁴⁴

Gikuyu inancına göre yeryüzünde dolaşan huzursuz ve kötü ruhlar dışında klanla bağlantıları zaman zaman zayıflamış olan bazı *ngomalar* da insanlara karşı hastalıklara veya felaketlere neden olur. Bunun nedeni ise yeryüzü yaşayanları

²⁴² Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 52.

²⁴³ Jomo Kenyatta, "Kikuyu Religion, Ancestor-Worship, and Sacrificial Practices." **Africa: Journal of the International African Institute**, vol. 10, no. 3, 1937, s. 324.

²⁴⁴ Wainaina, **The Worlds of Gikuyu Mythology: A Structural Analysis**, s. 145.

tarafından yeterince saygı görülmemeleri ve anılmamalarıdır. Bu tür ruhların kasaba ve köylerin etrafında saklandıklarına, salgın taşıyan kasırgalar gibi harekete geçtiklerine inanılır. Bu nedenle, herhangi bir salgın veya afet olduğunda, ilk düşündükleri şey bu kötü ruhların dönüşüdür. Ruhların bu tür kötü eylemlerinden kurtulmak veya engellemek için ritüeller yapılır. Belirlenen tören, tayin edilen herhangi bir günün akşamı gerçekleştirilir. İnsanlar tüm çalıları döver ve sonunda silahlarını nehre atarlar, bunun kötü ruhlardan ve kötü ruhların zararlarından uzak tuttuğuna inanılır. Gikuyu kabile inancında hoşnutsuz varlıkların bir topluma sorun getirdiğine ve kanları dökülürse tüm topluma daha büyük bir tehlikeye neden olacağına dair inançları da vardır.²⁴⁵ Bu nedenle bu tür varlıklar ile kanlı bir savaşak girmek yerine ayinlere başvurulur ve gerekli kurban/sunular yerine getirilir.

Gikuyularda ruh anlayışı içerisinde en önemli ve sık görülen inanç *ngomadır*. Öldükten sonra ata olan ve hala topluluğun bir parçası olarak kalan insanlara atasal ruh anlamında *ngoma* denilir. Ayrıca yaşayan ölümler olarak da adlandırılırlar.²⁴⁶ Atasal ruh inancı, mitlerde açık olan bir inanç olmamakla beraber *Gikuyu*'nun öldükten sonra ruhlar dünyasına gitmesi²⁴⁷ atsal ruh inancına bir işaret olarak kabul edilebilir. Böylece Gikuyu Dini'nde ilk atasal ruh *Gikuyu* olmuştur. *Ngomalar* üç gruptan oluşur. İlki bir ailenin atası olan ve yaşayan ailesi tarafından simgesel olarak hala aralarında bulunduğu anlamında kendisine içecek ve yiyeceklerin sunulduğu ataların ruhlarıdır. Bu atalar sadece atası olduğu aile tarafından anılır ve saygı gösterilir. İkincisi, bir klanın atası olan atasal ruhlardır. Bu atasal ruh, atası olduğu klanın refahını sağlamaya çalışır. Tüm klan tarafından büyük saygı ve ritüeller ile anılır. Klan içerisinde oluşan olaylarda kendisine danışılır. Üçüncü grup ise yaş-grubu ruhlarıdır. Bunlar kabile yönetiminde rol almış ve tüm kabilenin refahı ile ilgilenen ata ruhlarıdır. Bu ruh grubu tüm topluluğun iyiliği ile ilişkilidir. Ayrıca yeryüzü yaşayanlarına yaş-gruplarının liderleri tarafından yol gösterilirler.²⁴⁸ Çünkü bu atasal ruhlar daha önce kabileyeye liderlik etmişlerdir ve bilge bir grup olarak anılır. Ruhların gruplara ayrılması, yine toplumsal hiyerarşi ile bir paralellik sağladığı

²⁴⁵ M. Y. Nabofa, "Blood Symbolism in African Religion." **Religious Studies**, Vol. 21, No. 3, 1985, s.396.

²⁴⁶ Mbiti, **African Religions & Philosophy**, s. 81.

²⁴⁷ <http://yamumbi.com/>

²⁴⁸ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 266.

görülür. *Ngomalar* arasında daha geniş çapta anılan klan ruhlarıdır. Bu ruhlar ölmeden önce kabilenin önde gelenleri, liderleri veya yöneticileriydiler, bu nedenle yeryüzü halkı onları toplumsal düzeyde anmalı ve onlara saygı göstermelidirler.

Ngoma inancı, Gikuyu inanç sisteminde somut ile soyut âlemi birleştiren anahtar unsur olarak tanımlanabilir. Geleneğe göre yaşayan ölüler beş nesil boyunca sözlü gelenekte hatırlanır. Onların hatırlanması ya da unutulması yeryüzünde ne kadar iyi olduklarına, özellikle misafirperver olmalarına bağlıdır.²⁴⁹ Atalar var olmaya devam edebilmek için yeryüzü yaşayanlarının kendisini hatırlamalarına ihtiyaç duyar. Aynı şekilde toplumsal olarak hareket eden Gikuyu kabilesi de toplumun bir parçası olan *ngomalar* ile arasındaki iletişimi sağlam tutmak zorundadır. Çünkü Ngai, onların günlük, insani sorunları için atasal ruhları görevlendirmiştir. Yani Ngai ve halk arasındaki ilişki tek taraflı iken, atalarla olan ilişkileri karşılıklıdır. İnsanlar Ngai'ye vermeyi ya da vermemeyi seçtiği nimetleri için yalvarırken, olumlu cevap vermeleri beklenen atalar için bira sunulur ve kanlı kurbanlar yapılır.²⁵⁰

Afrika inanç sisteminde ve Gikuyularda akrabalık sistemi ölü akrabaların ruhlarını ve henüz geniş ailede doğmamış akrabalarını içerir. Atasal ruhlar veya yaşayan ölüler akraba silsilesine dâhil sayılmışlardır. Yaşayan ölü, fiziksel olarak ölmüş ancak hayatında onu tanıyanların anısına yaşayan bir kişidir. Dolayısıyla kurtuluşun yaşayan ölülere bira, süt veya su dökülmesinden ya da onlara yiyecek sunmaktan geçtiğine inanılır. Bunların tümü aslında *ngomaya* duyulan saygı, dostluk ve onu anma sembolleridir.²⁵¹ Ailede hastalık zamanlarında veya zor dönemlerde düzenli olarak atalara saygı gösterilir, onlardan yardım istenir.²⁵² Ritüeller genellikle evin yaşlısı tarafından eve yakın ya da kutsal bir ağaç altında yapılır.²⁵³

²⁴⁹ Edmund Abaka, "Ancestor Veneration", *The Oxford Encyclopedia of African Thought*, Cilt 1, Oxford University Press, 2010, New York, s. 72.

²⁵⁰ Ray, "East African Religions: Northeast Bantu Religions", s. 2576.

²⁵¹ Park, "**Spirituality of Kenyan Pastors...**", s. 118.

²⁵² Bernardo Bernardi, "Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: Sacrifice and Sex; Rereading Kenyatta's Ethnography", *The Notion of Religion in Comparative Research: Selected Proceedings of the XVI Congress of the International Association for the History of...*, Multilingual Edition, 1994, s. 193.

²⁵³ Bernardi, "Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: ...", s. 193.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde ölüm sonrası hayat için iki sorunun cevabı önem arz etmektedir. Birincisi ödükten sonra ölen kişinin ruhunun nereye gittiğidir. Gikuyularda ölen kişinin nereye gittiği konusu açıktır. Ancak modern dönemde uğradığı kültürel değişimler bu inancı karmaşık hale getirmiştir. Geleneksel Gikuyu Dini'nde bir kişinin ahlaki suistimali ilahi öfke ve cezayı tetikleyebilse de bu ceza ertelenmiş değildir ve diğer dünyadan ziyade bu dünyada gerçekleşir. Ancak kültürler arasındaki tarihsel karşılaşmaların etkisi ve ortaya çıkan fikirlerin dinamizmi, dönüşümü Gikuyular arasında olmayan bir cehennem fikrini yaratmıştır. Burada ve şimdi yaşamak Gikuyuların en önemli kaygısıdır. Ahirette hayat bile materyalist ve fiziksel terimlerle düşünülür. Ahirettene umulacak bir cennet ne de kaçınılacak bir cehennem yoktur.²⁵⁴ Çünkü Yüce Tanrı Ngai ceza ve mükâfatları dağıtmak için yeryüzüne iner.²⁵⁵ Dolayısıyla belirlenmiş bir hesap vakti olmadığı gibi Ngai insanlara yaptıklarının karşılığını yeryüzünde verir. Gikuyular öte âlemde daha iyi bir hayat için çalışan bir topluluk değildir. Çünkü böyle bir inanç ve düşünce olsaydı, bu inancın somutlaştığı bir alan, yani uygulamaları da olurdu. Ayrıca sözlü geleneklerinde de cennet veya cehennem fikrine dair herhangi bir kavrama rastlanmaz. Gikuyu inancında ölüm, kişinin fiziksel dünyadan ayrılışının simgesi olarak görülmüştür. Bununla birlikte ruhun ölümsüzlüğüne inanan Gikuyularda, ölümden sonrası karmaşık bir yapı görülür. Bunun temel nedenleri Gikuyularda son ve cennet cehennem gibi fikirlerinin olmaması ile birlikte yeraltı âleminin olması ve reenkarnasyonun varlığını düşündürecek birtakım uygulamaların olmasıdır.

Gikuyu Dini'nde ölen ruhların yeraltı dünyasında yaşadığına inanılır. Yeraltı dünyası Gikuyu dilinde sözlük anlamı 'yeraltı dünyası'nın sakinleri' olan *murungu* kelimesi ile ifade edilir. Buranın bir şekilde kutsal incir ağacı *mugumonun* köklerine bağlı olan bu yeraltı dünyasında, ataların ruhları yaşamaktalar.²⁵⁶ Bu nedenle yeraltı için sıklıkla ata ruhlarının yeri anlamında *kwa ngoma* kelimesi kullanılır.²⁵⁷ Ölen kişilerin ruhları atalarının ruh dünyası olan *kwa ngoma*'ya katılır. Gikuyular arasında yer altı dünyası genellikle atasal ruhlar için kullanılır, ancak yeraltı dünyasına sadece atasal ruhlar değil tüm ölenlerin ruhları gider. Bu ruhlar, yeraltı dünyasında

²⁵⁴ Mbiti, *African Religions and Philosophy*, s. 4-5.

²⁵⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 234.

²⁵⁶ Mukaria, *Christianity and African Spirituality*, s. 29

²⁵⁷ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 57.

akrabalarına katılır ve yeryüzü ile ilişkisi kesilir ya da atasal ruh olup yeryüzü yaşayanları ile bazı zamanlarda iletişime geçebilirler.

Yeraltı dünyasının ruhları ile yeraltı yaşayanları arasındaki iletişim *mugumo* ağacı ile sağlanır. Gikuyular *mugumo* ağacının kökleri olarak işaret ettiği âleme, yeraltı dünyasına *miri-ini ya mukongoe* (kökleri, ataların yaşadığı yer altı dünyasıdır) derler.²⁵⁸ Gikuyu yaratılış mitolojisinde *mugumo* ağacının inanç yönünden yapılan incelemesine göre *mugumo* ağacı kozmik ve ruhsal boyutları olan bir ağaçtır. Kökleri ile yeryüzüne, dalları ile de gökyüzüne ulaşır. Yeraltı âleminin *mugumo* kutsal ağacın kökleri ile ilişkilendirilmesi, bir bakıma yeryüzü ile iletişimi sağladığı anlamına gelir. Çünkü atasal ruhlarla yapılan büyük çaplı sunu/kurbanlar, ayinler genellikle *mugumo* ağacının altında yapılır. Buradaki düşünce, *mugumonun* yeraltı sakinleri ile iletişimi sağlamasıdır. Aynı zamanda kökleri ile yeryüzüne hayat veren bir hayat ağacı figürü olarak da anlaşılabilir. Tanrının bu ağacın altında ataları duyduğuna inanılır. Ayrıca dini önderler olarak da bilinen yaşılar bu ağacın altında Tanrı'nın atalarını duyduğu gibi kendilerini de duyacağı umulur.²⁵⁹ Yeraltı âleminin *mugumo* ağacının köklerinde olması Gikuyu yaratılış mitinde dokuz oğlanın nasıl ortaya çıktığını hatırlatır. Ataların yaşadığı yeraltının *mugumonun* köklerinde olması, yaratılıшта ilk ataların oradan geldiği ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca *mugumo*, Gikuyu halkının ölen ve yaşayanları ile bütün kabile olarak bir araya geldikleri yerdir. Yani yeryüzü ile yeraltının buluştuğu, kesiştiği noktadır. Ağaçlar geleneksel olarak yaşam ve yenilenme ile ilişkili olduğu gibi, onlar da ölümle ve ölenle bağlantılıdır. Gikuyu halkı, inançlarına göre kutsal olan *mugumo* ağacının altında atasal ruhlarla bir araya geldiklerine inanırlar. Bu nedenle kabilenin yaşayan ve ölenleri ile bir bütün olmasını gerektiren durumlarda yeryüzü yaşayanları bu bütünlüğü sağlamak için *mugumo* ağacının altında bazı ritüeller yapar ve ölmüş atalarının ruhlarını kendilerine katılmaları için çağırırlar. Ayrıca *mugumo* ağacının kökleri, atasal ruhların yaşadığı yer altı dünyası ile yeryüzü dünyasını bir arada tuttuğuna inanılır. Böylece yaşayan ile ölenler bu ağaç sayesinde bir arada tutulur.

²⁵⁸ Middleton ve Kershaw, *The Kikuyu and Kamba of Kenya: East Central Africa Part V*, s. 68.

²⁵⁹ Aylward Shorter, *Prayer in the Religious Traditions of Africa*, Oxford University Press, 1975, s. 69.

Gikuyu Dini'nde ölümden sonrasını karmaşık hale getiren ikinci önemli sorun reenkarnasyonun var olup olmadığıdır. Gikuyularda görülen bazı inanç ve anlatılar bu noktanın açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü bazı durumlarda reenkarnasyonun varlığı söz konusu iken bazı durumlarda böyle olmadığı görülür. Reenkarnasyon fikrini savunan bir teze göre yeryüzünden ayrılmış bir ruh ihtiyaçları yeryüzünde kalan akrabaları tarafından görülür ve sonunda ruhu reenkarne olarak bir kez daha yeryüzü hayatına döner.²⁶⁰ Ancak bu tezin bir yanlış anlamadan ibaret olduğu açıktır. Bunun temel nedeni de adlandırma törenidir. Çünkü reenkarnasyonun var olduğuna işaret eden durumlardan birisi adlandırma törenidir. Bu törende atalar adlandırma sisteminde onurlandırılır ve ataların isimleri yeni doğan çocuğa verilir. Böylece büyükanne veya büyükbabanın gerçek ruhunun kendilerinden sonra adlandırılan yeni çocuğa geldiğine dair geleneksel inanç benimsenir.²⁶¹ Ancak yeni doğan bebek ile ölen ata arasındaki farklılıklara göre bunun sembolik olduğu belirtilir.²⁶² Çünkü aynı zamanda anne ve çocuk adlandırma töreni sırasında ve sonrasında sembolik olarak ölür ve tekrar yükselir.²⁶³ Dolayısıyla burada sözü edilen reenkarnasyon gerçek değil sadece bir onurlandırma ve sembolik olarak ölüm ile doğumu ifade etme biçimidir. Reenkaransyona işaret eden bir başka durum ise yaş gruplarıdır. Yaş grupları *Mwangi* ve *Maina* isimleri altında dönüşümlü olarak kendi torunlarında reenkarne olduklarına inanılır.²⁶⁴ Ancak *Mwangi* ve *Maina*, Gikuyularda yönetimin teslim edilmesinde biri teslim eden diğeri teslim alan yaş grubudur. Bu nedenle burada aslında bir reenkarnasyon söz konusu değildir. Sonuç olarak Gikuyularda reenkarnasyonun kesin olarak olmaması ile beraber, ataya duyulan saygı ve önemden ötürü bazı ritüellerde onların anılması ve aralarındaymış gibi davranılması reenkarnasyonun var olduğu fikrine yol açmıştır. Reenkarnasyonun olmadığı fikri Gikuyuların ölüm ile ilgili mitolojilerinde açıktır. Buna göre Ngai insanlara ikinci haberi olarak bir kuşu gönderip onlara öleceklerini ve asla bir daha

²⁶⁰ Muchugu Kiiru, "Going Gentle into that Good Night: Indigenous Therapy on Death in Kenya" **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 114 (2014) 298 – 310, s. 300.

²⁶¹ Jenkins, "The Kikuyu People of Kenya", <http://orvillejenkins.com/>

²⁶² Michael C. Kirwen, **Naming Rites and Rituals**, Maryknoll Institute of African Studies, Nairobi, 2004, s. 16.

²⁶³ David O. Ogungbile, "Seclusion", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 598.

²⁶⁴ John Lonsdale, "The Prayers of Waiyaki", **Revealing Prophets: Prophecy in Eastern African History**, East African Educational Publishers, Nairobi, 1995, s. 265.

doğmayacaklarını söylemesini emretmiştir.²⁶⁵ Mitte Ngai'nin insana kesin bir ölüm ile beraber bir daha doğmayacakları mesajını vermesi, reenkarnasyon fikrini çürüten yeterli bir kanıttır.

²⁶⁵ Mungai, “Birth and Death Rituals among the Gikuyu”, s. 53.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL GİKUYU DİNİNDE UYGULAMALAR

Gikuyu Dini’de uygulamalar, inancın insan yaşam alanına taşınmasıdır. İnanç dinin soyut tarafını oluştururken uygulamalar inancın pratiğe uyarlanması ile dinin somut tarafını oluşturur. Dolayısıyla uygulamalar Gikuyu Dini’nin bütünlüğünü oluşturan dinin iki önemli yönünden biridir. İnanç Gikuyularda fiziksel olarak nasıl şekillendiği belirlenirken inanç kısmında açık olamayan bazı noktalar da uygulamalar vasıtasıyla açıklığa kavuşmuş olur. Aynı şekilde görünürde neyi ifade ettiği anlaşılmayan uygulamalar, inancın bilinmesiyle görünenin ardındaki anlamı açığa çıkmaktadır. Bu yönüyle Gikuyularda uygulamalar ruhsal ve fiziksel olmak üzere iki yönlü olan dinin ruhsala göre şekillenen fiziksel yönüdür. Özellikle barındırdığı dini figür ve unsurların anlam ve fonksiyonlarıyla tam olarak belirgin olmamasından dolayı ince bir çizgi üzerinde düşünülmesi gereken Gikuyu gibi dinlerde ritüeller öne sürülen fikir ve iddiaları doğrulayıcı veya reddedici bir güce sahiptir. Dolayısıyla ele alınan Gikuyu inanç sistemine paralel olarak gelişen uygulamalar konusu da aslında birinci bölümde öne sürülen iddiaların kanıtı niteliğindedir.

Geleneksel Gikuyu Dini’nde uygulamalar konusu dinin sahip olduğu inanç sisteminden dolayı dışarıdan bakan gözlere karmaşık gelmiş ve bu karmaşıklık yanlış yöntemlerle çözülmüştür. Bunun temel nedenlerinden birisi Gikuyularda var olan atasal ruh inancıdır. Bu da Gikuyu Dini’ne dışarıdan bakan insanlar açısından anlaşılması karmaşık olan bir duruma dönüşmüştür. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda Gikuyularda ataya tapınım ve Tanrıya tapınım şeklinde ikiye ayrılmıştır. Ancak Gikuyu Dini’nde ataya tapınım olarak görülen sunu ve kurbanların

zamanına ve ritüel bakımından nasıllığına bakıldığında durum anlaşılır bir şekilde açık olur.

Ölümünden sonra ruhsal âleme geçen artık bir kutsallığa sahip olan atasal ruh hem danışılan hem de hala insanlar içinde yaşayan bir varlıktır. Buradan da yer üstü ile yer altı dünyalarının iç içe girift oldukları görülür. Böyle bir durumda yeraltındaki atasal ruhların yeryüzü yaşayanlarına yardım edebileceği bir konuma geldiği anlaşılır. Daha önce görüldüğü üzere Ngai, göksel ve bir tanrıdır. Ancak, insanın başa çıkabileceği durumlara karışmamakta ve böyle durumlarda atasal ruhlar devreye girmektedir. Sisteme bakıldığı zaman gayet mantıklı olduğu görülmektedir. İnsan, atasal ruh olduğu zaman Ngai tarafından artık bir kutsallık ve ruhsallık kazanır. Bu nedenle yeryüzü yaşayanlarına yardım edebilme özelliği elde eder. Ayrıca, atasal ruh olmanın birtakım kriterlerinin bulunması, atasal ruhun işlevi ile alakalıdır. Çünkü bir atasal ruh, yeryüzünde yaşayan ailesine birtakım iyilikler vermek zorundadır. Ailenin sıkıntılı durumlarından kurtulması için bir müracaat yeridir, bu nedenle yeterli bilgi ve deneyime sahip olmalıdır. İşte bu nedenle atasal ruh olmak için, dünya hayatında iyi bir yaşam sürmek, Gikuyu toplum hiyerarşisinde görevler almak ve normal bir ölüm ile ölmek gibi şartlar belirtilmiştir. Bu özellikler, kişinin daha sonra yeryüzü yaşayanlarına yardım edebilecek ve iyi yönde bir iletişim sağlayabilecek biri olduğunu kanıtlamaktır. Öte yandan, atasal ruh, sürekli ilgi isteyen bir özelliğe sahiptir. Gikuyu kabile inancında atasal ruhlar ile yeryüzü insanları arasında karşılıklı bir alışveriş olduğu görülür. Yani toplum içerisine farklı bir boyutta dâhil olmaya devam eden yaşayan-ölüler olduklarından dolayı hala insansı yanları vardır. İnsanın insana muhtaç olması gibi yeryüzü yaşayanına muhtaçtırlar. Bu nedenle atasal ruha yapılan ibadet kısmen bir alışveriştir. Ancak Ngai'ye yapılan ibadet atasal ruhun adına da yapılır. Yani atasal ruh, Ngai'ye yeryüzü yaşayanları vasıtası ile ibadet etmeye devam etmektedir. Yeryüzü yaşayanları, atasal ruha ibadet etmemekte, onlarla iletişime geçip danışmaktadırlar. Oysa Ngai'ye yapılan sunu/kurbanlar ibadet maksadıyla yapılan ritüellerdir.

Ataya ibadet olarak görülen uygulamalar aslında atanın saygıyla anılması ve yaşayanları tarafından aralarına katılmaları için davet edilmesidir. Bunun için en sık yapılan ritüel bira dökümüdür. Bu ritüele *guthinjira na quitangira ngoma njohi*

(ataya bira ve kurban sunumu) Burada özellikle sunu kelimesinin kullanıldığına dikkat edilmelidir. Çünkü Gikuyular, Ngai'ye yapılan ritüellere *guthathaiya Ngi* yani 'Yüce Tanrı Ngai'ye ibadet etmek' derken atalara yapılan ritüeller için "ibadet" kelimesi kullanılmaz. Dolayısıyla *guthathaiya* kelimesi sadece Ngai için kullanılır ve ataya tapınım Gikuyu dilinde kavramı veya betimlemesi olmayan tamlamadır. Bu kelime yalnızca Ngai için yapılan ibadetin ifadesidir.²⁶⁶ Gikuyu inancında ibadet denilince akla gelen tek varlık Yüce Tanrı Ngai'dir. Gikuyuların atalara ve Ngai'ye olmak üzere iki yönde ibadet ettiklerine dair iddialar, görünüşte yapılan somut ritüellerin altındaki anlamın anlaşılmamasından ileri gelir. Ancak atalara yapılan ritüeller ile Ngai'ye yapılan ibadet aynı anlamda değildir. Atalara yapılan ritüeller veya törenler, ataların anısına yapılır. Toplum, yaşayan üyeleriyle onur ve nezaketten ötürü ataların ruhlarını memnun etmek ve onlarla toplumun bütünlüğünü sağlama amacıyla günlük hayatın her noktasında ataları anar ve onlara saygı gösterirler.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde uygulamalar, birtakım ritüeller ile iç içedir. Uygulamaların yapılma amacı, zaman, mekân, uygulamayı yöneten kişi ve uygulamanın türü gibi unsurlar bu karmaşık durumun çözülmesinde yardımcı olan öğelerdir. Gikuyular din ile geleneği bir bütünlük içinde ele almaları, onların hayatını kuşatan uygulamaların hem dini hem de geleneksel olmasına yol açmıştır. Bir uygulamanın amacı tamamen dini değildir ve dinden bağımsız bir sosyal uygulamanın varlığı da söz konusu değildir. Ancak, tüm dini uygulamalar tüm toplumu ilgilendiren sosyal birer uygulama iken, tüm sosyal uygulamaların temel amacının din olduğu söylenemez. Çünkü Gikuyular için din toplumu kuşatan bir özelliktedir. Dolayısıyla yapılan dini uygulamalarda toplumun bir bütün olarak hazır bulunması gerekir. Öte yandan bazı sosyal uygulamaların temel amacı dini bir vazife veya gereklilik olmadığı gibi bu uygulamalar dinden bağımsız olarak da gerçekleşmez. Ayrıca dini uygulamaların temel amacı Ngai ile iletişim kurmak ve O'na isteklerin iletilmesidir. Ayrıca bu uygulamaların mutlaka kutsal mekânlarda ve belirli şartlar altında yapılması gerekir. Sosyal uygulamalar ise temel amacı sosyal düzenin devamlılığını sağlayan kültürel, politik, mevsimsel uygulamadır; içerdği dini ritüellerin belirlenen kutsal mekânlarda yapılması dışında sosyal uygulamalar

²⁶⁶ Humphrey Waweru, **The Bible and African Culture: Mapping Transactional Inroads**, Zaph Chancery Publishers Africa, Kenya, 2011, s. 100.

farklı bir mekânda gerçekleşebilir. Dolayısıyla Gikuyularda yapılan uygulamalar arasındaki amaç, zaman ve mekân farkı uygulamaların ‘Gikuyularda İbadet Maksatlı Uygulamalar’ ve ‘Dini İçerikli Sosyal Uygulamalar’ olmak üzere iki başlık altında ele alınmasını gerektirir.

İbadet maksatlı uygulamalarda başlıca unsurlar vardır. İbadet maksatlı yapılan uygulamalarda zaman, mekân ve özne önemli konulardır. Bu nedenle öncelikle ibadetin arka planı olan din adamı ve tapınak fikrinin açıklığa kavuşturulması gerekir. Bunlarla ilintili olarak sunu/kurban ibadeti, dua ibadeti, yağmur ritüeli ve ibadet olarak dans ve şarkı ritüelleri ibadet maksatlı uygulamalardır. Ardından Gikuyu toplumunda temel ibadetler sayılmayan ancak dini içerikli olan uygulamalar gelir. Bunlar, toplumsal olup ancak dini birtakım ritüeller de gerektiren uygulamalardır. Cenaze töreni, inisinasyon töreni, devir teslim anlamında *ituka* töreni, manevi kirlenme olan *tahu* ve arınma ile Gikuyularda büyü ve kehanet dini içerikli sosyal uygulamalardandır.

2.1. GİKUYULARDA İBADET MAKSATLI UYGULAMALAR

Geleneksel Gikuyu Dini’nde ibadet maksatlı temel uygulamaların inanç yönü daha baskındır. Dini argümanların yoğunlukta olduğu bu tür uygulamalar, dini bir görev niteliği taşırlar ve genellikle Yüce Tanrı Ngai’ye yapılan ibadetlerdir. Ayrıca Gikuyularda var olan Ngai’nin gereksiz yere rahatsız edilmemesi gerektiği inancı, bu uygulamaları bir zaman ve mekânla sınırlandırmaktadır. Yapılan ibadetlerde genellikle Ngai’nin tanrısal özelliklerine vurgu yapılır, yani Ngai yüceltilir. İbadet maksatlı uygulamaların çoğunlukla topluca yapıldığı görülür. Bunun temel nedenlerinden bir tanesi Ngai’ye yapılan ibadetlerin tüm toplumu ilgilendirmesidir. Örneğin kıtlık, hastalık, yağmursuzluk gibi durumlar tüm halkı ilgilendirir ve bunun çözümü için Ngai’ye topluca ibadet edilir.

İbadet amaçlı temel uygulamalarda ibadeti meydana getiren unsurlar oldukça önemlidir. Bu nedenle Gikuyularda mabet ve din adamı fikirleri açıklığa kavuşturulması gereken konulardır. Çünkü bunlar ibadetin arka planını oluştururlar ve ibadeti tamamlayıcı öğelerdir. Dolayısıyla temel ibadetlerin inanç ve anlam açısından bir bütün olarak ele alınması için Gikuyularda mabet ve din adamı fikrinin

ele alınması gerekir. Gikuyular arasında Ngai'ye yapılan ibadetler genellikle kurban/sunu ve dualardır. Aynı zamanda bu iki ibadet diğer bütün ritüellerin de özüdür. Tüm uygulamalar bu iki ibadet türüyle yürütülür. Bu nedenle sunu/kurban ve dua Gikuyularda iki temel ibadettir denilebilir. Bununla beraber ibadetin tamamlayıcı ritüelleri arasında dans ve şarkılar da bulunur. Gikuyu halkı kendilerini dans ve şarkı vasıtasıyla ifade ederek bir birlik içinde olurlar. Böylece ibadet sırasında yapılan danslar ve söylenen şarkılar tek bir beden ve tek bir ses olmayı hedeflemektedir. Yağmur ritüeli, ibadet olarak yapılan bir başka uygulamadır. Bu uygulama kurban, dua, dans ve şarkı ibadetlerini bir bütün olarak içerir. Böylece Gikuyularda kriz dönemlerinde ibadet olarak yapılan ritüllerin bir bütün olarak gerçekleştiği görülür.

2.1.1. Gikuyularda Din Adamı

Gikuyu Dini'nde dini lider veya din adamı gibi belirlenmiş bir statü yoktur.²⁶⁷ Bunun yerine Ngai'ye yapılan dini ritüellerde ve meselelerde öncülük eden kıdemli yaşlılar vardır.²⁶⁸ Dini uygulamaları yürüten kıdemli yaşlılar dışında dini öğreten, dini inanç vazifelerini vaz eden kimse de yoktur. Bunun nedeni dinin toplumun ve kültürün her noktasında yerleşmiş bir durumda olması, toplumdaki her bireyin dini bizzat yaşayarak yetişmesidir. Birey, hayatının her aşamasında bir sonraki adımı için yetiştirilir. Özellikle yaş gruplarına ve toplumsal statülere göre yapılan sosyal-dini-politik eğitim ağı, kişinin yerinde ve zamanında kullanacağı bilgiyi almasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Gikuyu kabilesinde din öğrenilen değil yaşanılan bir olgudur. Bu nedenle dini bilgilerin öğretildiği bir merkez olmadığı gibi bunun öğreticisi de yoktur. Ancak, kişinin dini bir uygulamaya öncülük edebilmesi için toplumda kabul görülen yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Bu kişiler ailenin veya toplumun diğer üyelerine ritüelin aşamalarında rehberlik ederler. Yaşlılık statüsü, yeteri olgunluğa ve maneviyata ulaşmanın sembolüdür. Bu nedenle, kutsal olan bir eylemin bu eyleme layık birinin liderliğinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Böylece Gikuyu kabile inancında, ailevi ve sosyal ritüellerin liderliği ailenin veya toplumun en yaşlısı tarafından yapılır.

²⁶⁷ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 241.

²⁶⁸ Karanja, **The Missionary Movement in Colonial Kenya: The foundation of Africa Inland Church**, 2009, s. 82.

Geleneksel Gikuyuların yaşadığı dünya ruhsal ile fiziksel olmak üzere iki yönü olan bir dünyadır.²⁶⁹ Birçok ruhsal/tanrısal varlık ile iç içe olan bu evren anlayışında, insan ile ruhsal/tanrısal varlıklar arasında bir iletişim söz konusudur. Ancak bu iletişimi herkes sağlayamaz. Bunun için özel kişiler vardır. Bu kişiler bir tür zihinsel uğraşlar vasıtasıyla evrenin ruhsal yönü ile iletişime geçerek insanların mesajını veya ruhsal âlemin insana vermek istediği mesajı anlamaya çalışır. Bu iletişimi sağlamak üzere birtakım ritüeller gerekir. Dini inanç bakımından ruhsal/tanrısal varlık anlayışı oldukça geniş olan Gikuyularda ruhsal varlıklarla iletişime geçme yöntemi zihinsel, beşerî bir çaba ve gereklilikler içerir. Bu nedenle ruhsal/kutsal âlem veya ruhsal varlıklarla iletişime geçmek için yapılan ritüeller, sunu/kurbanlar hem dini hem de beşerîdir. Bu ritüeller zaman zaman dinsel inanç için yapılırken zaman zaman da insanın ruhsal varlıklar ile iletişime geçme çabaları için yapılır. Böylece dinsel ve zihinsel uğraşlar iç içe geçmiştir.²⁷⁰

Gikuyu Dini'nde aracı tanrısal varlıklar yoktur.²⁷¹ Aracıların veya bir elçinin olmaması, Gikuyu halkını tanrı veya ruhsal âlem ile iletişimi sağlayacak farklı yöntemlere yönlendirmiştir. Bu nedenle Gikuyu kabilesinde kelime anlamıyla bir din adamı pozisyonu olmamakla beraber kâhin veya öngörücü anlamına gelen *murati*, *arati* veya *muraguri* denilen kişiler²⁷² ile *wantu mungu* veya *mundu mugo* olarak bilinen ve Tanrı'nın adamı denilen şifacılar vardır.²⁷³

Mundu mugo bir tıp adamı veya şifacı olarak görev yapar ve herkes *mundu mugo* olamaz. Gikuyular arasında *mundu mugo*, bir doktor, ritüel uzmanı, kâhin ve büyü koruma uzmanının hizmetlerini yerine getirmek için Tanrı tarafından seçilen bir kişidir.²⁷⁴ *Mundu mugo* görevi elde edilmez, yani *mundu mugo* olan bir kişinin Tanrı tarafından atandığına inanılır. Tanrı, rüyada onun şifacı olmasını emretmektedir. Sonraki sabah, *mundu mugo* insanlara rüyasını anlatır. Gün batımında ormana gider ve bütün gece Ngai ile iletişimde kalır. Ertesi gün köyüne

²⁶⁹ Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: ...**”, s. 149.

²⁷⁰ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 280.

²⁷¹ Marete Dedan Gitari, “**Concepts of God in The Traditional Faith of the Meru People of Kenya**”, Master Thesis, University Of South Africa, s. 13.

²⁷² Ray, “East African Religions: Northeast Bantu Religions”, s. 2577.

²⁷³ Godfrey Mwakikagile, **Africa and the West**, Nova Biomedical, New York, 2000, s. 115.

²⁷⁴ R.F. Morton, “The Structure of East African Age-Set Systems”, **PULA: Botswana Journal of African Studies**, Vol. 01 No. 2, 1979, s. 86.

döner ve Ngai tarafından bir şifacı olarak seçildiğini duyurur. Kendisine bir miktar yerli bira ve bir keçi edinir, aynı zamanda başka bir *mundu mugoya* da aynılarını gönderir. Bu kişi kendisi için ilaç torbası denilen *mwano*, küçük bir taş, demir, fasulye parçaları ile dolu bir sukabağı sağlar. *Mwano* ve içindeki malzemeler ile gelecekteki olayları önceden öngörmek için kullanılır. *Mundu mugo* adayına nehre gidip arınmak ve daha küçük taşlar toplamak için talimat verilir. Sonra keçi kurban edilir ve *mundu mugo* bu keçinin derisinden yapılmış küçük bir deri ip ile sukabağını boynuna bağlanır. Keçi eti köyde herkes tarafından pişirilir ve yenilir; kanı ise sadece yaşlılar tarafından içilir. Daha sonra aday *mwanonun* kullanımı, falcılık ve kehanet sanatı konusunda bilgilendirilir. Aynı zamanda bitkilerden ilaçların nasıl yapılacağı gösterilir. Deneyimi arttıkça bilgisine zaman zaman eklemeler yapar. Bunlardan sonra artık mesleğin bir üyesi olarak görülür.

Mundu mugo, gelecekteki olayları tahmin etmeye çalışan biridir. Bunun için bir keçinin derisini yere serer, taşları kabakta sallar ve onları zar gibi atar. Bu şekilde gelecekteki olayları tahmin etmeye çalışır. Ancak bazı Gikuyu şifacıların gelecekteki olaylar hakkında verdikleri uzun menzilli kehanetlerin yaratıcı Tanrı Ngai tarafından gösterilen rüyaların ilhamı olduğuna inanılır.²⁷⁵ *Mundu mugu* birçok toplumsal ve bireysel konularda danışılır. Örneğin evlenmek isteyen bir genç tarafından eş konusunda kendisinden bilgi alınır. Veya keçiler, koyunlar nedeni belirsiz bir durumda ölürlerse yine bunun nedeni hakkında kendisine danışılır.²⁷⁶ Gikuyu kabile hayatında önemli bir yeri olan sünnet töreninde de *mundu mugo* görev almaktadır. Tören doktoru olarak görev yapan *mundu mugo* aynı zamanda katılımcıların büyücülük ve kötülükten korunması için ritüeller gerçekleştirir.²⁷⁷ Gikuyu halkı kötü ruhları uzak tutmak ve iyi ruhların yardımını çekmek için bazı takılar kullanır. Bu takıları bir tıp adamı, *mundu mugo* veya onları şekillendiren demirci tarafından kutsanmış ve büyülenmiş olduğuna inanılır.

Mundu mugo, toplumdaki olayların çözülmesinde büyük rol oynar. Örneğin faili bilinmeyen cinayet, hırsızlık ya da kundaklama herhangi bir suçtan şüpheli bir kişinin suçunu veya masumiyetini belirlemek için çile töreni uygulanır. Şüpheli

²⁷⁵ Ray, "East African Religions: Northeast Bantu Religions", s. 2578.

²⁷⁶ J. W. Crawford, "30. The Kikuyu Medicine-Man", *Man*, vol. 9, 1909, s. 58.

²⁷⁷ Morton, "The Structure of East African Age-Set Systems", s. 84.

kişiler tutuklanır ve yerel şef veya ihtiyarlar konseyi huzuruna çıkarılır. *Mundu mugodan* daha sonra bir çile hazırlaması istenir ve birkaç test uygulanır. Küçük vakalarda şüpheli kişiden kan görünene kadar vücudunun bir yerini kesmesi ve yaradan kendi kanını akıtması istenir. Eğer masum ise bişey olmayacaktır, ancak suçlu ise kısa sürede ölecektir. Bir başka testte ise şüpheli kişiye çıplak kolunu *mundu mugonun* ilaç döktüğü büyük kaynar suya daldırmasını ve çıkarması söylenir. Suçlu ise kötü haşlanacaktır, masum ise yaralanmayacaktır. Yine bir başka testte ateşte ısıtılan bir kılıca ilaç sürülür. Şüpheli kişiden diliyle kılıcı yalaması istenir. Kişi masum ise dili yaralanmadan kurtulacaktır. Ancak bir başka testte ise bir keçi kurban edilir, kanı şifacının uyguladığı bir muz yaprağında tutulur. Şüphelenilen kişinin kanı kucaklaması gerekir. Şüpheli suçlu ise kısa sürede ölecektir, masum ise kurtulacaktır.

Arati ile *mundu mugonun* görevleri birbirlerine benzemektedir. Ancak görev ve icraat yeri açısından aralarında önemli ince farklar vardır. Aslında bu iki grubun görevi de ruhsal âlem ve ruhsal varlıklarla iletişime geçmek, onların iyiliğini istemek veya kötülüklerine çözüm bulmaktır. *Aratiler* mesajı direk olarak Ngai'den alır ve insanlara ulaştırır. Örneğin zamanında yağmur yağmadığında yaşlılar bir *aratiye* danışır ve ne yapılabileceğine bakılır. Eğer bir kurban/sunu gerekiyorsa *arati* yaşlılara bunun nasıl yapılacağını anlatır. Bu kişiler de Ngai'nin diğer insanların iyiliği için elçi olarak seçtiği bir adam olduğuna inanılır. Öte yandan Ngai tarafından gönderilen ve dini tebliğ eden bir elçinin bulunmadığı fikri de vardır. *Aratilerin*, Ngai tarafından seçilme durumu ise ortada iki görüşün var olduğu düşüncesine yol açabilir. Ancak gerçekten de Ngai'nin dini tebliğ eden bir elçi göndermediği açıktır. Çünkü seçilen *aratiler* dini öğreten kişiler değildir. Onlar Ngai tarafından ruhsal âlem ile iletişime geçmelerine izin verilen kimselerdir. Gikuyuların Ngai'ye ulaşmak istediklerinde arada vasıta olacak kişilerdir. Ayrıca bunun ötesinde dini alanda pek bir işlevleri yoktur. Ancak *mundu mugo* dini alanda daha etkindir. Örneğin Gikuyu kabile inancına göre yeryüzünde gerçekleşen olumsuz olayların kökeni kötü niyetli ruhsal varlıklardır. Hastalık gibi şeylerin arkasında kötü ruhlar vardır ve bu kötü ruhları defetmek için *mundu mugo* devreye girer.

Mundu mugoya her türlü konuda, özellikle hastalıklarda danışılır. *Mundu mugo* hastalıklara karşı bitkisel ilaçlar yazar veya bazı büyümlü ritüeller yapar. Ancak şifacı olarak *mundu mugo*, *aratiden* farklı bir kişilik ve meslektedir. *Arati* atalar ve Tanrı ile iletişim kurma kabiliyeti ile gelecekte olayları önceden bildiren bir şamandır. Savaşa gitmek veya belirli ritüelleri gerçekleştirmek gibi belirli eylemler için elverişli zamanlarda bu kâhinlere danışılır. Çoğunlukla insanın bilemeyeceği olaylar, yani gelecek hakkında danışılır. Bu kâhinler kabilede çok azdır ve toplumda her bir bölgede olup tıp adamlarından çok daha yüksek bir seviyede tutulurlar.²⁷⁸ Örneğin Gikuyu tarihinde önemli bir kişilik olan kâhin *Waiyaki wa Hinga*, Gikuyu topraklarına beyaz adamların geleceğini haber vermekle yaptığı kehanetin doğruluğu tarh içerisinde gerçekleşmesi²⁷⁹ Gikuyu halkında derin bir inanç ve iz bırakmıştır. Gelecek ile ilgili bir arkadaşınız uzun süre uzaktaysa, bulunduğu yere, sağlık durumuna ve olası geri dönüş tarihine ilişkin *murati* tahminlerde bulunur. Ya da yolculuk yapmak isteyen kişi en uygun mevsimi belirlemek için yine ona gider gider. Öte yandan sıradan hastalık vakalarında bir *mundu mugoya* danışılır ve o sırada ilaç verilebilir. Aslında, tavsiye ve rehberliğe ihtiyaç duydukları yaşamın her detayında bu önemli kişilere danışılır. Bu hizmetler için *mundu mugo* veya *aratiler* küçük bir ücret alırlar.

Mundu mugo ile *murati* arasında görev ayrımı olmasına rağmen yapılan araştırmalarda bu ikisi bir tutulmuş ve yapılan ritüellerin hangisi tarafından yapıldığı karıştırılmıştır. Örneğin bir köyün lideri hırsızlardan, hastalıktan, büyücülükten veya zehirden korkarsa çözüm için *mundu mugoya* danışır. Köyün sahibi şifacıya köyün ve çevredeki bahçelerin etrafında yürümesi için bir koç veya keçi verir. Çember tamamlandığında Köye geri döner ve hayvan kurban edilir, pişirilir ve herkes tarafından yenilir. *Mundu mugo* daha sonra müşterisinin ödeme kabiliyetine ve kendisinin profesyonel durumuna göre yaptığı hizmet için ücret olarak iki, üç, hatta dört koyun alabilir. Ya da sığır, sürü, iyi ürün ve çocuk gibi bereket istenen konularda bir şifacı çağırılır ve istekler ona açıklanır.²⁸⁰ Bu tür meseleler için ritüeli gerçekleştiren kişi *mundu mugo* olarak gösterilir ancak bu tür uygulamaları *muratilerin*

²⁷⁸ Kamenju, “Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...”, s. 48.

²⁷⁹ Irene E. Gnara, “Waiyaki wa Hinga”, **Holy People of the World: A Cross-Cultural Encyclopedia**, 3. Cilt, ABC CLIO, California, 2004, s. 905-906.

²⁸⁰ Crawford, “30. The Kikuyu Medicine-Man”, s. 59.

yaptığı açıktır. *Mundu mugo* ile *arati* arasındaki çalışma alanının birbirine benzemesi ve ikisinin de bilinmeyen şeylerle uğraşmalarından dolayı ikisi de bir tutulmuş ve zaman zaman isimleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Bu nedenle hangi ritüelin kimin tarafından yapıldığının saptanması olanaksız bir hal almıştır. *Mundu mugo* ile *aratilerin* birbirleri ile karıştırılmasındaki en büyük nedenlerden biri Gikuyu inanç sistemidir. Gikuyular hastalıklar dâhil her türlü olayın arkasında ruhsal bir neden ararlar. Bu nedenle şifacılar, sadece maddi olarak ilaç üretip tedavi etmekle uğraşmaz. Gikuyular için şifa yöntemleri, somut ve soyut olarak iki türdür ve bir *mundu mugo* bu iki yöntemi de iyi bilmelidir. Örneğin köye hırsızların girmesini engellemek bir şifacının işidir, çünkü o köyü kötü niyetlerden iyileştirmektedir. Burada, arındırmak oldukça önemli bir tedavidir. Kişilerin kötülükten, ruhsal varlıklardan arındırılması ile bir hastalıktan arındırılması ile aynıdır. İkisi de şifacının işidir ve her iki durum için de bakış açısı aynıdır. Çünkü hastalık, hırsızlık veya kötü ruhların işi olabilmektedir ve bunun için arındırma yapmak gerekebilir. Bu nedenle *mundu mugo* sadece bitkilerden ilaç üretmekle kalmaz, kötücül ruhlarla başa çıkmayı da bilmelidir. Dolayısıyla görünmeyen bir şey ile uğraşmaktadır. Oysa görünmeyen, bilinmeyen veya gelecek ile ilgili konularla ilgililenen *muratiler*dir. İkisi de soyut ve bilinmez olan ile ilgilendikleri için görevleri birbirlerine benzemektedir. Ancak bu görevler detaylandırıldığında birbirlerinden ayrılabilir.

Gikuyu kabilesinde evrende insan veya doğa eliyle gerçekleşen ve genellikle bilgileri olmayan konularda *mundu mugo* veya *aratilere* danışılır. Bunun temel nedenlerinden birisi, yeryüzünü kendileri dışında başka varlıklarla paylaşıyor olduklarını düşünmeleridir. Öte yandan, bir başka neden ise bilmedikleri, anlam veremedikleri olaylarda veya sünnet ile arındırma törenleri gibi ritüellerde bu kişilerin görünmeyen tarafı görebildiklerine ve iletişimi sağlayabildiklerine olan inançtır. Özellikle *mundu mugonun* insan tarafından değil Ngai tarafından seçilmesi de güven uyandırmaktadır. Ancak önemli bir nokta ise, Ngai'nin insani konulara karışmamasına olan inanç ile şifacıların bu konuları ele alması arasındaki bağdır. Ngai'ye sadece belli başlı konularda danışılır. Ancak şifacılar günlük hayat akışında insanın kafasında soru işareti bırakan hemen her konuya el atabilmektedir. Bu kişilerin Ngai tarafından seçilmesi, inanç noktasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ngai'nin insanın günlük meselelerine karışmaması ve bununla

birlikte yardım edecek bir yol olmaması durumunda Ngai'nin tanrı kimliğinde büyük bir eksiklik ortaya çıkar. Ancak şifacıların varlığı ve onların Ngai tarafından seçilmesi bu durumu ortadan kaldırdığı gibi şifacıların Ngai ile yarışan bir güç olmadıklarına da işaret eder. Gikuyu inanç sisteminin bu şekilde nasıl pratiğe döküldüğü, inanç ve uygulamaların birbirine paralel olarak geliştiği de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Mundu mugo ve aratiler her ne kadar Gikuyularda yaygın iki grup ise de Gikuyularda din adına bir kararın verilmesi ihtiyarlar konseyinde gerçekleşir. *Mundu mugo* ve *aratiler* ise ihtiyarlar konseyinin kararlarına göre ritüeller yaparlar ve onların istekleri doğrultusunda ruhsal âlem ile iletişime geçerler. İhtiyarlar konseyi kabilede oldukça önemli bir konumda yer alır. Gikuyu toplumunda ihtiyarların, Gikuyu Dini'nin temel unsurlarını toplumun diğer üyelerinden daha fazla uygulamaları beklenir. Bu durum, diğer insanlara karşı empati kurmanın ve inancı ifade etmenin yanı sıra diğer toplum üyelerine yardım etmeye derinden bağlı olmayı da ifade eder. Toplumda destek sağlamaları için ihtiyarlar oldukça önemlidir ve bu kısmen de onların görevlerindeki başarılarına bağlıdır. Bu kişiler toplumda ayırım yapmadan tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap vermekle görevlidirler. Bu görev toplum ile görevliler arasında karşılıklı gerçekleşir. Toplum, onların bu görevini derinden benimsemiştir ve görevi yerine getirmeleri için sürekli fırsatlar verir. Eğer onlara danışmaz ise o zaman toplum da görevini aksatmış olur. Bu nedenle ihtiyarlar konseyi özellikle kabilenin yönetilmesinde merkezi bir konumdadır.

Gikuyular kâhin veya şifacılara danışmaktan çok ihtiyarlar konseyinden yardım ister. Bu da Gikuyu Dini'nde yaşamın toplumsal yönünün kutsal ayinlerde ve törenlerde vurgulanması anlamına gelir. Gikuyularda ihtiyarlar konseyi özellikle dua etmeye öncülük eder. En basit ritüelde bile yapılması beklenen, kesin bir zaman çizelgesiyle şartlandırılmayan ancak hem bireyler hem de toplum yaşamında bir görgü ve ibadet olan dualar aslında ihtiyarların sözleridir. Gikuyuların dini yaşam alanında önemli kararlar almak veya eğlenmek için bir araya gelinen tüm toplumsal toplantılara ihtiyarların çağırılması ve rehberlik etmeleri gerekir. İhtiyarlar tarafından bu toplantılar yönetilir ve toplantılar genellikle ihtiyarların sözleri olan dua ile başlanır. Dua ihtiyarlar ile halk arasında karşılıklı bir konuşma gibi ilerler. Okunması

gereken belirli bir dua yoktur. Dua, aşağıda görüldüğü gibi ihtiyarların nutuk şeklinde konuşması olarak da gerçekleşebilir:

“Halk: Ngai’ye Övgü. Barış bizimle olsun.

Yaşlılar: Söyleyin! Ülke sükûnet içinde olsun ve insanlar çoğalmaya devam etsin.

Halk: Ngai’ye Övgü. Barış bizimle olsun.

Yaşlılar: Söyleyin, insanlar, sürüler zenginleşsin ve hastalıktan arınmış olsun.

Halk: Ngai’ye Övgü. Barış bizimle olsun.

Yaşlılar: Söyleyin! Fıstıklar çok fazla dayansın ve toprak bereketli olmaya devam etsin.

Halk: Ngai’ye Övgü. Barış bizimle olsun.”²⁸¹

2.1.2. Gikuyularda Mabet

Gikuyularda tapınaklar temel dini ibadetlerin ve dini ritüellerin gerçekleştiği mekânlardır. Bu faaliyetler dualar, arınma ritüelleri, kurban, kehanetler, sunular, istişareler ve diğer kutsal olayları içerir. Ancak tapınakların tamamı insan yapımı değildir. Bazıları insan yapımı iken diğerleri doğada bulunan unsurlardan seçilmiştir. Bu doğal alanlar ortak inanç, uygulama ve kabul ile dini yerler olarak ayrılmıştır.²⁸² Gikuyularda da Nagi için yapılan ibadet merkezlerinden birisi *Kere-Nyaga Dağı*’dır.²⁸³ Bu nedenle *Kere-Nyaga Dağı*, Tanrı’nın evi olduğu kadar ibadet mekânı olarak da işlev görmektedir. Aslında Tanrı tapınağı düşüncesi, Tanrı ile evreni kusursuz bir şekilde bir arada tutmaktadır. Tanrı tapınağı dünya, gökyüzü ve sonsuz evren açısından görülmektedir. Tanrı’nın tapınağını göstermek evreni göstermek demektir. Bu fikrin temelinde yatan düşüncenin en güzel örneğini bir Avrupalı ile Afrikalının diyalogunda görmek mümkündür: “*Tanrınızın tapınağı nerede?*” diye soran Avrupalıya, Benin’deki Afrikalı bir din adamının cevabı şu

²⁸¹ Kamenju, “Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...”, s. 48

²⁸² Mbiti, *Introduction to African Religion*, s. 148.

²⁸³ Thomas, “Kikuyu”, s. 147.

olmuştur: “*Tanrı bir binada yer alamayacak kadar büyük ve yücedir.*”²⁸⁴ Gikuyu Dini’nde de Yüce Tanrı Ngai gökyüzündedir ve o kutsal yer sadece O’na aittir. Ancak Ngai zaman zaman dağlara iner ve halkını gözetler.

Ngai’nin asıl yerinin gökyüzü olduğu ve dağların gökyüzü ile ilişkili sembolik anlamları göz önünde bulundurulduğunda Gikuyulardaki mabet fikri daha açık olur. Dağlar sembolik olarak gökler veya gökyüzü ile yeryüzü ve dolayısıyla görünmez ve görünür dünyalar arasındaki buluşma noktalarıdır. İnsanlar buraları, dağları ritüeller, törenler, sunu, kurban ve dua gibi ibadetler için kullanırlar. Bu tür yerler ortak kullanıma açık değildir; bu durum onların kutsal yerler olmaları ile ilişkilidir. Ayrıca bu yerlerin kullanımından sorumlu olan ve gerektiğinde düzenli tutan kişiler vardır. Bu dini yerler kamuya aittir ve toplumsal inancın, değerlerin ve duyguların odak noktasıdır.²⁸⁵

Gikuyularda tapınaklar fonksiyonları ve türleri bakımından farklı sınıflara ayrılmaktadır. Tapınak fikri, tapınağın sadece ibadet merkezli gelişen bir mekân olmaması, doğa ve insan yapımı tapınaklar olarak ayrılması, ruhsal güçlere olan inanç ile birlikte gelişen mekânların olması gibi belli başlı özelliklere sahiptirler. Ancak ibadet maksatlı tapınaklar oldukça kısıtlıdır ve genellikle insan yapımı değildirler. Öte yandan tapınaklardaki ritüellerin ibadet olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Böylece ibadetin Gikuyu düşüncesindeki anlamına bir açıklık getirilerek, mekânların kullanım amaçları belirlenir. Doğada var olan mekânların ve bu mekânlarda gerçekleşen uygulamaların ibadet merkezli olup olmadığı da anlaşılır hale gelir. Bu tapınakların genel özellikleri biçim ve yere göre değişmektedir. Genellikle doğada bulunan doğal malzemelerden yapılırlar ve eğitimli kişiler veya aile büyükleri tarafından korunur. Mabetler aynı zamanda hem hayvanlar hem de insanlar için bir sığınak görevi görebilir.²⁸⁶ Ayrıca bu doğal tapınakların her biri insan ile Tanrı arasındaki iletişiminin sağlandığı ruhsal bir merkez olmaları yönünden önemlidir.

²⁸⁴ Molefi Kete Asante, “Temples, Concept in Ancient Times”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 658.

²⁸⁵ Mbiti, **Introduction to African Religion**, 149.

²⁸⁶ Kefentse K. Chike, “Shrines”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 617.

Gikuyu Dini'nde ibadet, tanrı merkezli gelişen uygulamalardır. Yapılan dualar, kurban ve sunuların hepsi Tanrı içindir. Bu nedenle dini bir faktör olarak ve tanrı merkezli gelişen uygulamalar asıl ibadetlerdir. Aynı şekilde İbadet merkezli tapınaklar, Tanrı ile iletişime geçme veya dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlardır. Bu tapınakların temel özellikleri tanrı merkezli olmalarıdır. Ancak, Gikuyular toplumsal olaylarda da bir takım dini içerikli uygulamalar gerçekleştirirler. Bu ritüeller genellikle dini içeriklidir ancak temel bir ibadet değildirler. Ata ruhuna saygı ve dileklerini iletmek için yapılan veya şifacıların kullandığı mekânlarda gerçekleşen ritüeller temel ibadetler arasında sayılamazlar. Gikuyuların ruhsal dünya anlayışına göre gelişen ve şekillenen ve gerekli görülen uygulamalar her ne kadar ibadet algısı yaratsa da tanrıya ulaşmak için yapılan ritüeller ile atalara veya diğer ruhsal varlıklara ulaşmak için yapılan uygulamalar arasındaki nedensel farklılıklar iki gruptaki uygulamaların ibadet olarak ifade edilmesini engellemektedir. Bu nedenle sadece Ngai'ye adanmış mekânlar tapınak olarak kabul edilirken aynı zamanda sadece Ngai'ye hitaben yapılan uygulamalar ve ritüeller de ibadettir.

Geleneksel Gikuyu mitolojisinde, Ngai'ye atfedilen tapınaklar ile ilgili iki önemli özellik dikkat çekmektedir. İlki Gikuyu kabile inancında tapınak olarak kullanılan iki belirli noktanın olmasıdır. Bunlardan ilki *Kere-Nyaga Dağı*'dır. Tepeler ve dağlar insanların gözlerini gökyüzüne, dolayısıyla Tanrı'ya ve göksel dünyaya doğru kaldırması demektir. Bu nedenle, bölgenin en yüksek dağları olan Masailerde *Kilimanjaro Dağı*, Gikuyularda ise Kenya Dağı, Yüce Tanrı Ngai'ye atfedilmiştir. Bu dağlar yaşayan halklar için doğal dini anıtlardır. Dağlarda, dağlara bakan veya söz konusu dağ ve tepelerin eteklerinde ritüeller, sunu ve kurbanlar, dualar yapılır.²⁸⁷ Bir diğer nokta ise *mugumo* ağaçlarıdır. Gikuyularda, Yüce Tanrı genellikle gökyüzü ile ilişkilendirilir. Çoğu Afrika inancında oldukça az sayıda tapınak ve din adamı bulunur, ancak Gikuyular bir istisnadır. Ngai'ye kutsal incir ağacı (*mugumo*) altında ibadet edilir.²⁸⁸ Gikuyularda kutsal incir ağaçları olan *mugumo* ağaçları, tapınakların merkezinde yer alır. Bu ağaçlar kesilemez. Hayvanlar

²⁸⁷ Mbiti, **Introduction to African Religion**, 151.

²⁸⁸ Mamawu Alhassan Alolo, "African Traditional Religion and Concept of Development: A Background Paper", **Religions and Development Research Programme (RAP)**, Work paper, 2017, s. 19-20.

veya insanlar için kutsal oldukları kadar bir yaşam kaynağıdır.²⁸⁹ Gikuyu inancında tapınak fikri bu iki farklı mekânın veya noktanın kombinasyonundan oluşmaktadır. *Mugumo* ağacı altında ibadet edilirken aynı zamanda *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelmek gerekir. İki kutsal alanın birleşmesi yaratılış mitlerinde de belirgindir. Dolayısıyla bu durum Tanrı tarafından Gikuyulara verilen bir talimattır. Çünkü Gikuyu köken mitine göre Tanrı, *Gikuyu* 'ya, ayrılmadan önce, ihtiyaç duyduğu her zaman *mugumo* ağacının altında bir kurban/sunu yapması ve ellerini *Kere-Nyaga Dağı*'na doğru kaldırması gerektiğini söyler. Tanrı, her istediği zaman yardımına devam edeceğine söz verir.²⁹⁰ Mitolojide, yapılacak olan ibadetin iki farklı mekânın birleşiminden söz edilmektedir. İbadet *mugumo* ağacı altında ama *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelik olarak yapılmalıdır. Bu aynı zamanda Gikuyu kozmolojisinde iki kutsal alanın bir araya gelmesidir. Kenya Dağı'nın dünyayı ziyaret ettiğinde Tanrı'nın dinlenme yerlerinden biri olduğuna inanılması²⁹¹ ve *mugumo* ağacının yeraltı dünyasında büyüdüğü ve aynı zamanda gerçekte yerde yükselip gökyüzüne ulaşması ile birlikte, kutsal olarak tutulup, yaşamın ve sürekliliğin sembolü olarak anılması söz konusudur.²⁹² Bu da iki kutsal alanın kozmolojik olarak ibadet sırasında birleştirilmesini ifade etmektedir.

Gikuyu inancında mitolojide belirlenen talimatlar hayata uyarlanmıştır. Mitolojide Ngai'nin, *Gikuyu* 'ya anlattığı gibi toplumu ya da topluma ait bireyleri etkileyen sorunlara çözüm bulmaya çalışan Gikuyu büyükleri Tanrı'nın verdiği tavsiyeye uygun olarak bir araya gelirler. Bunun çarpıcı bir örneği olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi, Gikuyulardan olan altı Kenya vatandaşına yönelik suçlamaların duruşma tarihini duyurduğunda Gikuyu büyükleri ayakkabılarını çıkarıp, geleneksel kıyafetleri giyerek *Muranga*'daki *Mukurwe wa Nyagathanga* 'da bir *mugumo* ağacının altında Kenya Dağı'na yönelerek ellerini kaldırıp Ngai'den yardım istemişlerdir. Uluslararası Ceza Mahkemesiyle yüzleşmeye hazırlanırken oğullarına zafer kazandırmak için Tanrı'ya yalvarmışlardır.²⁹³ Bu inancın modern döneme kadar sürdürülmesi, Gikuyularda inancın çok derinlerde ve değiştirilmesinin

²⁸⁹ Mbiti, *African Religions and Philosophy*, s. 94.

²⁹⁰ Kagwiria, *The Contributions of Councils of Elders to ...*, s. 23.

²⁹¹ Mbiti, *Introduction to African Religion*, 151.

²⁹² Mbiti, *Introduction to African Religion*, 150.

²⁹³ Kagwiria, *The Contributions of Councils of Elders to ...*, s. 23.

çok zor olduğunu ayrıca vurgulamaktadır. Ancak bu örneğin asıl amacı, tapınak fikrinde iki farklı noktanın kombinasyonunun gösterilmesidir.

Gikuyu inancında mabet fikrinin en önemli ikinci özelliği Tanrı'ya atfedilen mabetlerin Tanrı tarafından belirlenmesidir. Mitolojide Ngai'nin *Kere-Nyaga Dağı*'nı yarattığı ve orayı kendisine ait kıldığı anlatılır. Buna göre Ngai'nin, *Gikuyu* ile *Kere-Nyaga Dağı*'nda görüşmesi sırasında O'na ihtiyacı olduğu zaman bu dağa yönelip belirli ritüeller yaparak dua etmesini söylemiştir. Ancak bu ritüellerin gerçekleştiği yer *Kere-Nyaga Dağı* değil *mugumo* ağacının altıdır. Böylece iki mekân kombinasyonunu Ngai'nin kendisi oluşturmuş ve insanlık için bir mabet sunmuştur. Bu iki önemli mekânı belirleyen insanoğlu olmadığı, kutsal bir seçim olduğu için ayrıca büyük saygı duyulması gerekir. İnsanoğlunun elinin değmediği bu mabet (*Kere-Nyaga+mugumo*) Tanrı ile iletişime geçilmesi için kutsal alanlardır.

Mugumo ağacının altında yapılan ritüeller genellikle kanlı kurban ile duanın birleşmesidir. Öncelikle kurban ritüeli yapılır. Ritüelin yapılacağı maksada göre bir kâhin rüyalarında Ngai ile iletişim kurar ve ne zaman sunu/kurban yapmanın uygun olacağını belirler. Gikuyu Dini'nde mabetler kutsal alanlardır. Hayvanlar veya insanlar kutsal bahçelere ve ormanlara saklanırsa öldürülemezler. Onları öldürmek kutsal yerleri kirletmek olur ve Tanrı veya ruhsal varlıklar olan atalar tarafından cezalandırılır. Dini faaliyetler için kullanılan incir ağacı (*mugumo*) yeraltı dünyasında (veya ülkelerinin kuzeyinde) büyür ve yeryüzünden gökyüzüne doğru yükselir. Bu ağaçlar kutsal olarak tutulur. İnsanlar kutsal ağaçları yaşamın ve sürekliliğin sembolü olduğu için saygıyla selamlarlar.²⁹⁴ Gikuyularda hemen her olay için bir ritüel yapılır ve bu ritüellerin gerçekleştiği birçok farklı alan vardır. Bu durum birçok tapınağın varlığı olarak algılanmaktadır ama aslında mabet Tanrı'ya atfedilen ve Tanrı için yapılan ritüelleri içeren mekânlardır. Bunun dışındaki mekânlar türbe, sunak veya mezarlıklar olarak sayılabilen ve kendilerine ait özellikleri ile ritüelleri olan kutsal yerlerdir. Ancak bunlar da doğal olan veya insan eli ile yapılan yerler olarak ayrılmaktadırlar.

²⁹⁴ Mbiti, *Introduction to African Religion*, 150.

Gikuyu kabilesinde ölen atalar için türbeler yapılır. Ancak bu türbelerde yapılan ritüeller sosyal ilişkiye dayalı olup ibadet maksatlı değildir. Bazı türbeler, ailenin ayrılan üyeleri veya mezarlarıyla bağlantılı olanlar gibi bir aileye aittir. Diğerleri topluluğa aittir ve bunlar genellikle korular, kayalar, mağaralar, tepeler, dağlar, belirli ağaçların altında ve benzer yerlerde bulunur. İnsanlar bu tür yerlere saygı duyarlar ve bazı toplumlarda bu tür yerlerde saklanıyorsa kuş, hayvan ya da insan öldürülemez. Türbelerde ve kutsal yerlerde, insanlar hayvanlar, kümes hayvanları, yiyecek, mutfak eşyaları, aletler ve madeni paralar gibi kurban ve sunular yapılır. Bu yerleri insanların Tanrı ile bulunduğu kutsal yerler olarak görürler.²⁹⁵ Türbeler dışında Afrika ve Gikuyularda sunaklar bulunur. Bunlar, sunu ve kurbanların yerleştirilebileceği küçük yapılardır. Genellikle türbeler ve tapınaklar gibi diğer dini yerlerde bulunurlar, ancak açıkta kendi başlarına da durabilirler.²⁹⁶

2.1.3. Gikuyularda Kurban ve Sunu

Geleneksel Gikuyu Dini'nde kurban ve sunu uygulamaları, dua ile birlikte temel iki ibadetten biridir. Gikuyu Dini'nde kurbanın kökeni yaratılış mitlerine dayanır. Yüce Tanrı Ngai, yaratılıştan sonra ilk insan olan *Gikuyu*'ya bir isteği olduğunda *mugumo* ağacının altında bir kurban kesip *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelerek dua etmesini söylemiştir. Ngai'nin ibadet için şart koştuğu iki önemli ritüelden biri kurbandır. Daha sonra Gikuyu, kızları için oğlanlar istediğinde Ngai ondan bir koyun ve yavrusunu *mugumo* ağacının altında kurban etmesini istemiştir.²⁹⁷ Böylece kurban ibadeti ilk defa uygulanmıştır. Dolayısıyla kurban insanın seçtiği değil, Tanrının kendisine yaklaşmaları için insanoğluna öğrettiği bir uygulamadır. Gikuyuların dini yaşantısında da kurban ibadet olarak oldukça önemli bir yerde durmuştur. Ancak yapılan kurban ritüelini ibadet yapan şey diğer uygulamalarda olduğu gibi Yüce tanrı Ngai'ye yönelik ve dini merkezli bir gereklilik olarak yapılmasıdır.

Gikuyu inancında kanlı ibadetler kurban olarak anılırken kanlı olmayan ve Tanrı'ya verilen şeylere sunu denilir. Kurban, Gikuyu inancında kurban ve sunu

²⁹⁵ Mbiti, *Introduction to African Religion*, s. 20.

²⁹⁶ Mbiti, *Introduction to African Religion*, s. 148.

²⁹⁷ Simon Muriu Wanyoike, "The Transformation of an African Religious Movement: A Case of the Akurinu of Kandara Sub-County in Murang'a County, Kenya, 1926-2000", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kenyatta University, 2016, s. 42.

birlikte verildiği görülmekle beraber çok önemli olaylarda yapılan bir ibadet iken sunu, daha genel olayarda yapılır. Aynı şekilde kurban ibadetinin genellikle yüce tanrı Ngai'ye yapıldığı görülür. Sunu ise yine Ngai'ye verildiği olmakla birlikte genellikle atasal ruhlara verilir. Bunun temel nedenlerinden birisi mitolojide belirtilen Ngai'nin kurban olarak bir keçi veya koyun ile yavrusunun kurban edilmesini istemesidir. Bunun bir diğer nedeni ise kurban ritüelinde kurban edilen hayvanın keçi veya koyunun Gikuyu kabilesinde ekonomik olarak çok değerli olmalarıdır. Bu nedenle kurban olarak genellikle keçi veya koyun seçilir. Ancak bu iki hayvan dışında tavuk veya inek gibi hayvanlar kurban olarak sunulmaz.²⁹⁸

Ngai için yapılan kurban ayinlerine *igongona* denir.²⁹⁹ Ngai için kurban ibadeti keçi veya koyun kurbanına *kuruta igongona*,³⁰⁰ atalara içki sunumu ritüeline ise *goitangera ngoma njoh* (ruhlara veya atalara içki dökümü/sunumu) veya kurban ibadeti ile birlikte yapılan bira sunumuna *gothenjera na goitangera ngoma njohi* (ataya bira dökümü ve kurban sunumu) denilir.³⁰¹ Görüldüğü üzere “kurban ayini” demek olan *igongona* kelimesi Ngai ile kullanılırken atasal ruhlar için kullanılmaz. Bu da iki taraf için yapılan kurbanların farklı anlamlar taşıdığına işaret eder. Kurban Ngai'ye yapılan bir ibadet iken atalar için bir iletişim kaynağı veya ziyafet demektir.

Gikuyularda kurban ve sunu hemen her ritüelde yapılan önemli ibadetlerdir. Ancak kurban ve sunuların dualar ile tamamlandığı görülür. Doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi çeşitli törenler sırasında dua ve kurban/sunu kombinasyonu oldukça yaygındır. Tüm bu durumlarda Tanrı ile iletişim ailenin veya toplumun yaşlılar grubu tarafından sağlanır. Kurban ritüeli nadir durumlar dışında toplumsal bir ibadettir. Çünkü kurban ibadetini gerektiren durumlar tüm toplumu ilgilendirir ve tüm kabilenin hep birlikte olmasını gerektirir. Ayrıca Gikuyu Tanrı düşüncesinde Tanrı göklerde yaşar ve yalnız bir adamın işi ya da işleriyle uğraşmaz. Bu nedenle tek bir adamın dini veya kurbanı yoktur.³⁰² Bu dini düşünce, kurbanın Gikuyu kabile ve dini

²⁹⁸ Bernardi, “Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: ...”, s. 193.

²⁹⁹ Bernardi, “Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: ...”, s. 193.

³⁰⁰ Wanyoike, **The Transformation of an African Religious Movement** ..., s. 47.

³⁰¹ Bernardi, “Old Kikuyu Religion: Igongona and Mambura”, s. 194.

³⁰² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 236.

yaşantısında neredeyse inanç kadar önemli olduğunu gösterir. Ancak bununla beraber hastalık dönemlerinde, arınma törenleri sırasında yapılan aile dualarına kurbanlar da eşlik edebilir. Yine de bu dualarla birlikte kurban ibadeti her zaman yapılmaz ve daha küçük çaplı bir ibadet olduğu için *mugumo* ağacı altında da gerçekleşmeyebilir. Ancak toplumsal dualar *mugumo* ağacının altında ve bir kurban ibadeti eşliğinde yapılmalıdır.³⁰³ Bu durum kurbanın kabilenin tümünü ilgilendiren bir ibadet olmasından ve *mugumo* ağacının kutsalın merkezi ve tapınak olmasından kaynaklanır. Gikuyularda her bölgenin toplumsal ibadet ve Ngai'ye kurban sunumu için ayrılmış bir *mugumo* ağacı bulunur.

Sunu/kurban ile ilgili zaman, mekân ve ritüeli gerçekleştiren kişiler sunu/kurban ibadetini tamamlayan öğelerdir. Kurban ibadeti gerçek anlamda bu öğeler ile tamamlanır. Zaman olarak Gikuyularda genel olarak belirli bir ibadet takvimi yoktur. Ancak ritüeller gerçekleşen olayların çözümü üzerinden yapılır. Bu nedenle hangi olaylarda hangi ritüelin uygulanacağına dair bir sistem mevcuttur. Günlük ibadet daha dar bir kesim, örneğin aile veya geniş aile tarafından yapılırken toplumsal ibadetlerin yapılmasına olayların akışı üzerinden karar verilir ve halka duyurulur. Bu olaylar genellikle salgın, kuraklık savaş gibi kriz zamanlarıdır. Bu zamanların seçilmesinin ardındaki neden ise Ngai'nin küçük problemler için rahatsız edilmemesi ve bu düşüncenin arkasındaki dini felsefedir. Bu nedenle Tanrı'ya sunu/kurbanlar nadiren yapılır ve yaşlılar tarafından sadece felaket zamanlarında veya tüm toplumu ilgilendiren geçiş ayinlerinde yapılır. Ngai'ye kurban sunulduğunda (*magongona*) Gikuyular Tanrı'ya geçici ve yerel verimsizlik koşullarını düzeltmesi için dualar ile yalvarır. Böyle durumlarda kurban ritüeline eşlik eden bir dua örneği şöyledir:

*“Ngai, öfkeni durdurması için bu yağı iç. Babamın, annemim, büyükbabamın ve büyükannemin ruhları da içsin. Hayvanlar, çocuklar ve diğer insanların iyileşmeleri, çoğalmaları ve parlak (sağlıklı) olabilmeleri için mutlu olmanızı diliyoruz.”*³⁰⁴

³⁰³ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 236.

³⁰⁴ Peterson, **Writing Gikuyu Christian Literacy**, s. 53.

Halk, kurban ritüelinin yapılacağı tarihten haberdar edildikten sonra topluluğun her üyesinin kendi hayatını incelemeye alması gerekir. Beş gün ve beş gece geçtikten sonra altıncı günün Ngai ile bir iletişim günü olacağı ve kimsenin çalışmayacağı bildirilir. Böylece tüm cemaatin o gün beraber olması sağlanır ve ayrılmalarına izin verilmez.³⁰⁵ Bu süre içerisinde tüm topluluk günahları için af diler ve krizi sonlandırması için Ngai'ye yalvarır. Kurban yemeği Gikuyuların önde gelen bir yaşlısı tarafından kutsanarak sunulur. Su kabaklarını tutarak ellerini *Kere-Nyaga*'ya doğru kaldırır. Buna ek olarak bu pozisyonda dururken şu sözleri söyler: *“Kere-Nyaga'da yaşayan Yüce Tanrı! Sana dua ediyoruz ve size bu kurbanı sunuyoruz. Ayrıca sizin için rafine edilmiş bal ve süt getirdik. Bu kurban ve sunuyu kabul et”*.³⁰⁶

Şükür için yapılan bir kurban örneği ise şöyledir: Bir koyun kurban edildikten sonra bağırsakları ağacın etrafına bağlanır ve etin bir kısmı ayağa yerleştirilir. Daha sonra dua ritüline geçilir. Dualar Kenya Dağı'na yönelinerek Ngai'ye sunulmaktadır. İki gün sonra oldukça önemli görülen bira içme töreni yapılır ve yağmur, sağlık, refah veya çocukların çoğalması için tekrar Ngai'ye dualar yapılır.

Toplum içinde bir yasağın kırılması kurban ibadetinin yapılmasını gerektiren durumlardan bir tanesidir. Bu tür durumlarda genellikle atasal ruhlara danışılır, ancak tüm toplumu ilgilendiren ölçüde bir kırılma ise dört kutsal dağda yaşayan gökyüzünün sahibi Ngai'ye gidilir.³⁰⁷ Bu durum Gikuyuların Ngai ve atasal ruhlara olmak üzere iki tür tapınım akla getirmiştir ancak Ngai için yapılan uygulamalar karşılıksız birer ibadet olarak kabul edilirken atasal ruhlar için yapılan uygulamalar toplumsal yaşantı içerisindeki bir alışveriş olarak görülmüştür. Atasal ruhların toplumun veya ailenin problemine cevap vermemesi durumunda da Ngai'ye kurban sunulur. Böyle durumlarda genellikle yaşanan problemin atasal ruhların çözemeyeceği kadar büyük olduğu düşünülür ve o zaman Ngai'ye gidilmesi gerektiğine inanılır. Toplumun yaşlı ileri gelenleri bölgenin merkezine yakın bir *muğumo* ağacının altında lekesiz bir koç kurban ederler. Daha sonra kurban eti

³⁰⁵ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 245.

³⁰⁶ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 247.

³⁰⁷ Molefi Kete Asante ve Ama Mazama, “Introduction”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. xxv.

pişirilip yenilir. Kurban etinin yenilmesi, etin kutsandığını ve toplumun bu kutsanmış eti yiyerek arındığını gösterir. Kutsanan kurban etinin onu yiyen halka iyi geleceğine inanılır. Yenilen kurban eti ile birlikte yağmur, nimet, verimlilik ve şükür için dua edilir.³⁰⁸

Kurban ritüeli için ikinci önemli öge kurbanın gerçekleştiği mekândır. Gikuyularda Ngai ile ilgili olarak bir *mugumo* ağacının altında kurbanlar sunulur. *Mugumo* ağacı, Gikuyular için kutsal bir tapınak görevi görür. Kutsal olan *mugumo* ağaçları bazı özel durumlar dışında yakacak odun veya ev inşa etmek gibi şeyler için kullanılmaz.³⁰⁹ *Mugumo* ağacı tüm toplumu kapsayan kurban ritüellerinde kullanılırken ev veya ailevi kurbanlar ve sunular ile ilgili kutsama ritüelleri için kullanılan diğer çevresel simgeler dağlardır. Bu tür kurbanlarda Ker-Nyaga Dağı'na yönelmek gerekir. *Kere-Nyaga Dağı* dışında *Kia-Njahi* (Fasulye Dağı, yani Kilimambogo Dağı), *Kia-Mbiruiru* (Mavi-Blak Dağı, yani *Ngong* Tepeleri) ve *Kia-Nyandarua* (Kinangop veya Abadares) dağlarına da yönelinir. Bu dağların kutsanmış ve yüce Tanrı'nın dünyadaki ziyaretgâhı olduğuna; bu dağlara saygı duymak gerektiğine ve çevresine verilecek bir zararın lanet getireceğine inanılır.³¹⁰ Gikuyular kurban mekânı ile ilgili oldukça titiz davranırlar. Gikuyu Dini'nde bu mekânların yeri ve önemine bakıldığında kurbanın gerçekleşeceği veya kurban sırasında yönelinen bu mekânların kutsanmış olması gerektiği akla gelir. Bu aslında kutsala yönelmek demektir ve kurbanın kime sunulduğunun bariz bir ifadesidir. Böylece ister atasal ruhlar için olsun ister başka bir neden için olsun, yapılan her kurbanın nihai alıcısı yine Yüce Tanrı Ngai'dir.

Kurban ritüelini tamamlayan üçüncü önemli öge ritüeli idare eden kişidir. Genellikle kabilenin en yaşlısı ritüeli gerçekleştirir. Ritüel için gerekli olan kurban kesimini kendisi yaparken aynı zamanda ritüelin ayrılmaz parçası olan duaya da kendisi öncülük eder.³¹¹ Kabile hayatında belirli bir yaşa geçme ve toplum hayatına göre bir hayat geçirmek kişiye toplumun en önemli olan uygulamalarında önderlik yapmayı kazandırır. Ancak Gikuyu kabilesinde yaşlı olan kişi aynı zamanda

³⁰⁸ Peterson, *Writing Gikuyu Christian Literacy ...*, s. 52.

³⁰⁹ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 50.

³¹⁰ Mukaria, *Christianity and African Spirituality*, s. 9.

³¹¹ Mary Ann Burris, Kaitlin Christenson, *Ears to the Ground: An Exploration of African Culture and Health*, Program for Appropriate Technology in Health (PATH), 2007, s.

gelecekteki atasal ruhtur. Bu nedeleye ruhsal âleme geçmeden önce ruhsal ve kutsal bir atmosfer gerektiren dini uygulamalara da yaşlılar öncülük eder. Kurban ritüeli, Tanrı ile bir iletişim yoludur. Kurban sunumunu da bu iletişimi sağlamaya uygun olan hem topluma öncülük edecek hem de Tanrı ile iletişimi iyi bilen birisinin yapması gerekir. Bazı toplumsal olaylar için *mundu mugo* gibi şifacılar veya *arati* gibi kâhinler kurban ritüelini gerçekleştirirken asıl maksadı ibadet olan ve Tanrı ile iletişim için yapılan kurban sunumlarını kabilenin yaşlıları tarafından gerçekleştirildiği görülür. Ancak bununla birlikte, kâhinler yeterli ölçüde bir maneviyata sahip ve bilgi ile tecrübesi varsa kıtlık, hastalık gibi kriz dönemlerinde yapılan arınma ritüellerinde kurban ve dua ile ibadet gerçekleştirilir. Böyle durumlarda şifacılar ile birlikte bitkisel kürler hazırlar ve arınma için krizlere yol açan kötülük için somut tedaviler de uygulayabilirler.³¹²

Kurban ritüeli Gikuyu kabile hayatında en sık görülen ve en değerli uygulamadır. Kendileri ile birlikte doğanın bir parçası olarak kabul ettikleri hayvan âleminden bir hayvanın Yüce Tanrı'ya sunulması varlığın bir parçasının feda edilmesi anlamına gelir. Çoğu Afrika kabilesinde sunulan kurbanların temel nedeni insanın Tanrı ve diğer varlıklar ile uyum sağlamasını hedefler. Gikuyuların da doğaüstü bir durumda kurban sunumu yapmaları onların doğada bozulan uyumun tekrar sağlanması içindir. Bu da Tanrı'nın uyumu bozmasına neden olan her neyse affetmesi için yalvarmalarını gerektirir. Öte yandan kurban hem Tanrı hem de insan tarafından iki yönlü olarak bir armağan anlamı taşır. Tanrı'ya armağan edilen kurban, Tanrıya evrende dengeyi sağlaması veya sağladığı için bir hediye iken insan için kurban karşılığında evrenin, varlığın bir iyilik haline bürünmesi anlamındadır. Böylece kurban ritüeli hem insan hem de Tanrı için iki yönlü işleyen bir hediyeleşme eylemine dönüşür.

İnsanların dört dağa bakarak Ngai'ye kurbanlar sunması, insanları ve Tanrı'yı birbirine bağlarken kurban edilecek hayvan ve sunulacak yiyecekler sayesinde fiziksel alem ruhsal âleme nüfuz eder. Bu nedenle kurban hayvanı ve sunu yiyecekleri fiziksel alemin ruhsal âleme sembolik bir teklifidir.³¹³ İnsanoğlu ve Tanrı

³¹² Kiarie, *An Inculturative Critique of Holy Communion Symbols* ..., s. 53

³¹³ Mbiti, *Introduction Africa Religion*, s. 146.

arasındaki bu karşılaşma yolu ile insanlar varlıklarının ve emeklerinin meyvelerini kültürel ortamlarında Tanrı'ya ibadet ederek alırlar. Nihai evren ve insanlarla dolu bu yakınlık, Tanrı'nın her şeyin sağlayıcısı olduğunu kesinleştirir ve insan hayatında bir güven sağlar.³¹⁴

Özetle kurban, Gikuyuların dini yaşamında en kutsal ibadet biçimidir. Onların başlıca işlevi Tanrı ile insan, ölenler ve yaşayanlar arasında sağlıklı bir ilişki kurmaktır. Bu ilişki bozulduğunda, insanların talihsizlik ve acı çektiğine inanılır. Böylece, doğaüstü güçleri yatıştırmak için kurbanlar sunulur. Kurbanlar ayrıca manevi ve fiziksel dünyalar arasında bağlantı kurmaya ve yenilemeye de hizmet eder. Bu durumlarda sadece iyi sosyal konuma sahip yeterli insanlar kurban töreninde görevlendirilir.

2.1.4. Gikuyularda Dua

Dua, Gikuyu geleneksel dininde toplumsal veya dini temelli ritüellerde kurban ile birlikte yapılan en önemli ikinci ibadettir. Dua, ritüelleri tamamlayıcı olarak kurban ile sürekli bulunurken, kurbanın gerekmediği durumlarda bile yapılır. Kurban gibi belirli şartlara sahip olmasına rağmen zaman ve mekân açısından daha geniş bir yelpazeye sahip olan dua ibadeti, duayı yapacak kişi için de esnektir. Ancak genel olarak dualar, diğer dini uygulama ve törenlerde olduğu gibi yine kabilenin veya ailenin reisi, yani en yaşlısı tarafından yapılır. Barındırdığı derin anlam ve yapıldığı dönemlerden dolayı dualar tek bir kişi tarafından yapılamamaktadır.³¹⁵ Doğum, evlilik, sünnet ve ölüm törenleri³¹⁶ ile birlikte kıtlık, kuraklık ve hastalık zamanlarında Gikuyu halkı birlik olur ve ellerini *Kere-Nyaga Dağı*'na veya gökyüzüne doğru yükselterek dua ederler.³¹⁷

Gikuyu kabile hayatında Tanrı ile iletişim üç kategoride incelenmiştir. Bunlar bireysel, aile ve toplumsal konulara göre düzenlenmiş ve bu üç grup olarak

³¹⁴ George Kuria Kiarie, “An Inculturative Critique of Holy Communion Symbols Within the Anglican Community of the Diocese of Thika Kenya”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Kwa-Zulu Natal, 2015, s. 50-51.

³¹⁵ Brockman, “Mount Kenya, Kenya”, 358.

³¹⁶ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 234.

³¹⁷ Thomas, “Kikuyu”, s. 148.

belirlenmiştir.³¹⁸ Ancak Gikuyu inancında yapılan temel ibadetlerin aslında iki grup tarafından yapıldığı görülür: aile ve toplum. Dolayısıyla bireysel dua ile bireyin kendisi için sunulan dua değil, bireyin kendisinin Ngai'ye hitap ettiği dua kastedilir. Ancak Gikuyular arasında dinin tek bir kişiye aidiyeti olmadığı³¹⁹ gibi dini ritüellerin de bireysel örneklerine rastlanmaz. Sadece hastalık veya yıldırım çarpması durumunda birey için ailece dua edilir ancak bu yine aile birlikteliğini gerektiren bir durumdur.³²⁰ Bu da krizlerin bireyin hayatında olmasına ve onu ilgilendirmesine rağmen, bireyin kendi adına dua edemediğini gösterir. Çünkü bireyin tüm aile üyelerinin desteğine ihtiyaç vardır. Ancak aileden kasıt sadece anne-baba-çocuklar değildir; aile aslında toplumsal düzenin bir parçası olan *mbaridir*.³²¹ *Mbari*, yani alt-klan olan soy grubunun Tanrı ile iletişim kurması ve ona destek olması için katıldığı diğer durumlar, yukarıda belirtilen dört ana olayın yanı sıra, aile veya evcil hayvanlarda hastalık, bir adamın evlat edinme töreni gibi durumlardır. Bu olaylar sırasında kişi Ngai'ye yönelirken *mbarinin* hazır bulunması zorunludur. Hastalık döneminde önce atasal ruhlara danışılır; eğer hastalığın nedeni onlarda değilse o zaman eller Ngai'ye çevrilir. Bu duaya bir kurban da eşlik edebilir. Durum çok ciddi boyutlarda ise hane halkı yaşayanlarıyla birlikte atasal ruhları da yanına alır.³²² Böylece Ngai'ye durumun ciddi olduğu göstermek için *mbari*, yaşayanları ve ölüleri ile bir bütün haline gelir.

Kurban ibadetinde olduğu gibi dua ibadetini de tamamlayıcı unsurlar vardır. Duanın yapıldığı veya dua sırasında yönelinen mekân, duayı yapan kişi veya kişiler duanın temel öğeleridir. Bu öğeler Gikuyu Dini'nde toplumsal ibadet içerisinde ve ikinci tür dua olan toplumsal dualarda daha belirgindir. Gikuyu topraklarının her bölgesinde, Tanrı'ya ortak ibadet ve kurbanlık için özel bir yer olarak ayrılmış büyük bir incir ağacı vardır. Diğer incir ağacı türleri bir koru oluşturmak için ana ağaç çevresinde büyür. İbadet olarak ister kurban/sunu olsun ister dua; Gikuyularda toplumsal ibadetlerin merkezi *mugumo* ağacıdır. Ailevi dualar, evin kendine özel alanlarında yapılırken toplumsal dualar bu özel incir ağacının altında ve *Kere-Nyga*

³¹⁸ Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: ...**”, s. 135.

³¹⁹ Keyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 236.

³²⁰ Wanjohi, “An African Conception of God: The Case of the Gikuyu”, s. 140.

³²¹ Irving Kaplan ve diğerleri, **Area Handbook for Kenya**, Unknown Binding, 1967, s. 265.

³²² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 240.

Dağı'na yönelerek yapılmalıdır.³²³ Duayı yapan kişi, tüm kurban ibadetinde olduğu gibi toplumsal dualarda kabilenin reisi konumunda olan en yaşlı kişi, aile dualarında ise ailenin en yaşlısıdır. Atasal ruhun ve kabiledaki inançsal sosyal düzenin bir gereği olarak yaşlı kişilerin konumu dua ibadetinde de geçerlidir. Dua ibadetini tamamlayıcı diğer bir önemli unsur ise zamandır. Kurban ibadetinde kurbanın yapıldığı zamanlar ve şartlar belirli iken dua için toplumsal ve ailevi dualarda bu unsur değişmektedir. Toplumsal dualar, genellikle kurban ibadeti ile birlikte ve toplumsal kriz ve kutlama dönemlerinde yapılır. Ancak dua ile birlikte kurban sadece salgın, kuraklık ve ciddi hastalıklarda yapıldığı da söylenmektedir.³²⁴ Bu gibi durumlarda, ihtiyaçlar Tanrı'ya kurbanı sunmakla görevlidirler. *Mbari* duaları ise günlük dualar şeklinde olabilir ve ailede bir kutlama, davet, misafir ağırlama şeklinde ve ailevi törenlerde veya ailevi sıkıntıların yaşandığı zamanlarda yapılır.

Gikuyu kabile hayatında dualar, tüm halkın adına yapılır. Aşağıda verilen dua örneği, kabile adına yapılan bir duadır. Ngai'den tek bir birey için bir şey istenmez ve tüm kabilenin refahı için dua edilir.

*“Ugai thaai, thaai,
ciana ciroagira thaai,
micu iturorathimwo thaai, atumia aitu marothegea thaai,
ona mahiu maitu thaai
...Kuroaga murimu thaai
...thaai thathaiyai Ngai thaai.”*³²⁵

*“Hadi Söyleyin, Barış! Barış!
Çocuklarımız sağlıklı olsun... Barış.
Kabilemiz kutsansın... Barış.
Kadınlarımız ve ineklerimiz bereketli olsun... Barış.
Hiçbir hastalık veya felaket olmasın... Barış
Barış Yüce Ngai! Sana yalvarıyoruz, barış.”*

³²³ Park, “**Spirituality of Kenyan Pastors: ...**”, s. 135.

³²⁴ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 242.

³²⁵ Karangi, “Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...”, s. 122.

Dua, duaya önderlik edenlerin kendi göğsüne tükürmeleri ile bitirilir. Böylece kutsanma tamamlanır ve duaların Nga tarafından cevaplanacağına inanılır. Bu gibi dualar kurban sırasında ve *mugumo* ağacının altında yapılıyor olsa da bu dualar törensel değil daha ziyade günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası konumundadır.³²⁶ Dualarda görülen önemli bir nokta “barış” kelimesinin kullanılmasıdır. Barış kelimesinin kullanılması Gikuyu Dini’nde var olan bir inançtan dolayıdır. Buna göre Gikuyular, Ngai’nin kendilerine kızgın olabileceğine ve kızgın olduğu için cezalandırabileceğine inanırlar. Dolayısıyla dualarında Ngai ile aralarında bir barış çağrısı yaparlar.

Kikuyu topraklarındaki tüm kamu meclislerinde Tanrı’ya aşağıdaki dua edilir ve bu duaya yaşlılar liderlik eder, halk da yaşlıların sözlerini ya tekrarlar ya da destekleyici sözlerle karşılık verir:

“Korathimithla”

“Yaşlılar: *Ugai kiama kiroiguana.*

Halk: *Thaithayai Ngai thaaai.*

Yaşlılar: *Ugai borori uroagirira, na ando maroingeha.*

Halk: *Thaithayai Ngai thaaai,*

Yaşlılar: *Ugai ando na mahio marogia uhoru,*

Halk: *Thaithayai Ngai thaaai.*

Yaşlılar: *Ugai megonda irogia iro, na ithaka irokiria konora.*

Halk: *Thaithayai Ngai thaaai.”*

“Lütuf Dileme”

“Yaşlılar: *Yaşlılar bilgeliğe sahiptir ve tek bir sesle konuşurlar.*

Halk: *Ngai’ye övgü. Barış bizimle olsun.*

Yaşlılar: *Ülkemizin huzur içinde olsun ve halkımız artmaya devam etsin.*

³²⁶ Karangi, “Revisiting the Roots of Gĩkũyũ ...”, s. 122.

Halk: Ngai'ye övgü. Barış bizimle olsun.

Yaşlılar: İnsanlar ve sürüler çoğalsın ve hastalıktan arınmış olsun.

Halk: Ngai'ye övgü. Barış bizimle olsun.

Yaşlılar: Tarlalar çok meyve versin ve toprak verimli olmaya devam etsin.

Halk: Ngai'ye övgü. Barış bizimle olsun.”³²⁷

Aşağıdaki dua ise Gikuyu kabilesinde kuraklık zamanında *mugumo* ağacı altında yapılan kurban ibadeti ile beraber edilen dua örneğidir. Gikuyu halkı atalarının geçmişten bu yana yaptıkları ibadeti tekrarlayıp yenilemektedirler. Böylece dua hem eskiden kalma hem de yenilenenerek tekrar üretilmiş olur. Yağmur duası gibi bazı dualar kurban sırasında *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelerek yapıldığı içeriğinden de anlaşılmaktadır. Yağmur dualarının kısa bir örneği şudur:

“Murungu wa thiiri, ii

Tue ukiri, ii

Turetere mbura, ii”

“Barışın tanrısı,

Bize merhmet et,

Bize yağmur ver.”³²⁸

Gikuyu kabilesinde ekim dönemi için yapılan törenler Ngai'den bereket ve yağmur istemeye dayalıdır. Özellikle tohumlarını ekmek için yaptıkları hazırlık süreci bir tören gibi gerçekleşir. Bu zamanda yapılan bereket ve yağmur duası şöyledir:

“Mwene-Nyaga, we otuureirie mbura ya kemera, reu ne hingo tokwanbia mbeothi, oirathime noreke iciarefagikonyi.”

“Bizi yağmur mevsimine yetiştiren Mwene-Nyaga, şimdi tohumları toprağa dökmek üzereyiz; onları kutsa ve gekonyi (verimli bir sarmaşık türü) kadar verimli yap.”³²⁹

³²⁷ Kenyatta, **Facind Mount Kenya**, s. 238-239.

³²⁸ Kagema, “The Role of the African Traditional Religion in the Promotion of Justice ...”, s. 6.

Gikuyularda hastalıklar ve afetlerle birlikte hemen her şey için Ngai'ye dua edilir. Bunlardan birisi de şükür dualarıdır. Aşağıdaki duada Ngai'ye, ataları olan *Gikuyu* 'a atfedilerek ona verilen topraklar ve verimlilik için şükredilir. Her şeyin vericisi ve sağlayıcısı olarak Ngai'nin, Gikuyu kabile inancında sadece olumsuz zamanlarda değil günlük hayat akışında da sürekli anıldığına işaret etmektedir:

*“Ey Yüce Büyüğüm,
Sana yeteri kadar teşekkür edecek kelimelerim yok,
Ama derin bilgeliğinle
Görebildiğine eminim
Muhteşem hediyelerine nasıl değer verdiğimi.
Senin büyüklüğüne baktığımda,
Huşu ile şaşıyorum.
Ey Büyük Önder,
Her şeyin hükümdarı,
Ben senin savaşçınım,
İsteğine göre hareket etmeye hazırım.”³³⁰*

Günlük dualar arasında bir evin veya çiftliğin kurulmasına yönelik dualar vardır. Bu dualara bira ve süt dökümü eşlik eder. Duanın amacı çiftlik evinin ve sahiplerinin kutsanmasıdır. Dua, yine Ngai'nin yaşadığı yeri vurgulamakta ve bu da duanın bu yere yönelinerek yapıldığını göstermektedir:

*“Ngai, Yaratıcı ve Gök Tanrısı:
Sen, Kere-Nyaga 'da yaşayan
Yüce Önder,
Senin lütfun ev sahiplerinin çoğalmasını sağlar
Öfken ise onları yok eder.
Sana yalvarıyoruz ve bunun için biz bir birlik içindeyiz
Atalarımızın ruhlarıyla;
Senden bu evsahiplerini korumanı ve onların çoğalmasını dileriz
Kadınların, sürülerin, halkın bereketli olmalarını sağla.*

³²⁹ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 253.

³³⁰ John S. Mbiti, **The Prayers of African Religions**, Orbis Books, 1975, s. 18.

*Barış, Ngai'ye övgüler olsun,
Barış bizimle olsun!”³³¹*

Hastalık ile ilgili yapılan bir aile duası örneği ise aşağıdaki dua gibidir. Bu dua, doğum yapmak üzere olan bir kadının çektiği sancının hafiflemesi için yapılmaktadır:

*“Ngai iyukia, undeithie.
Unduikrine mutumia uyu wakwa, oke na jir ya thama”*
“Tanrım bunu kabul et ve bana yardım et.

Karımın gidebilmesine izin ver, bu sayede çocuk doğabilir.”³³²

Aşağıdaki dua sözcükleri, Gikuyuların tüm dualarda tekrarladıkları cümlelerdir. Bu cümleler tek başına söylendiği gibi uzun bir duanın içerisinde de olabilirler:

*“Thaii!
Thathaiya Ngai!
Thai!”*
“Barış!
Sana yalvarıyoruz Tanrım (Ngai)!
Barış!”³³³

2.1.5. Gikuyularda Yağmur Ritüeli

Gikuyu kabile hayatında Yüce Tanrı Ngai'ye toplu olarak ibadet etmeyi gerektiren ciddi durumlardan biri kuraklık dönemidir. Temel geçim kaynağı tarım olan kabile, yağmurun gecikmesi durumunda bunu çözebilecek tek varlığın Ngai olduğunun bilincindedir. Çünkü bu kutsal ve yüce olanın işidir ve Ngai'den başkası yağmur yağdıramaz. Kabile, durumu tüm ciddiyetiyle ele alır ve kabilenin yaşlıları bir toplantı yapar. Yaşlılar öncelikle ne yapabileceklerini öğrenmek için bir *aratiye* danışır. Eğer bir kurban/sunu gerekiyorsa *arati* bunu yaşlılara bildirir ve nasıl

³³¹ Shorter, **Prayer in the Religious Traditions of ...**, s. 69.

³³² L S B Leakey, **The Southern Kikuyu Before 1903**, Vol. 2, Academic Press, London; New York 1977, s. 524.

³³³ Kagema, “The Role of the African Traditional Religion in the Promotion of Justice ...”, s. 6.

yapılacağını anlatır.³³⁴ *Aratiye* danışma aslında yağmur için yapılması gereken ritüellerin belirlenmesidir. Böylece, yağmur için doğru adımın atılması sağlanır. *Arati*, Yüce Tanrı Ngai ile iletişime geçerek O'nun ne istediğini anlar ve bunu halka bildirir. Yağmur duası için seçilen ritüel genellikle kurbandır. Çünkü kurban genellikle çok ciddi ve toplumsal olaylarda ve Ngai'ye yapılan en büyük ibadettir.

Yağmur duası için yapılacak ritüel belirlendikten sonra kurbanı ve sunuyu yapacak kişiler seçilir. Bu kişiler yaşını almış ve dünyevi arayışları önemsemeyen, topluluğun yararını en önemli şey olarak gören erkekler, tüm topluluğun annesi olma sorumluluğunu kabul eden kadınlar, sekiz yaşının altında erkek ve kız çocuklarıdır. Kurban için seçilen kurban hayvanından ritüelde rol alacak kişilere kadar her şeyin temiz ve saf olması gerekir. Öncelikle kurban edilecek hayvan bir kuzudur, yani bakire bir hayvandır. Herhangi bir lekesi bulunmaması gerekir. Ritüelde görev alan kişiler de yaşlı ve dünyeyi isteklerden arınmış kişilerdir.³³⁵ Böylece Ngai'ye saf ve temiz bir şekilde yaklaşabilirler. Kız ve erkek çocuklar ise temiz bir kalbin saflığının simgesi olarak seçilir. Çünkü Ngai'ye yaklaşımı gerçekleştirenlerin tamamen temiz ve arınmış olmalarına özen gösterilir. Hem yağmurun kendisi saflığı ve bereketi simgelediği ve hayat kaynağı olmasından hem de yağmur bahşeden Ngai'ye tertemiz bir yüce Tanrı olmasından dolayı ritüeli gerçekleştirenlerin de saf kalplerden oluşmasını gerektirir.

Kurban ayininin hazırlık aşamasında atılacak bir sonraki adım, kurbanı sunmak için uygun bir yer seçmektir. Seçilecek yer kutsal ağaçlardan birinin altında olmalıdır. Ayinin *mugumo* ağacının altında gerçekleşmesinin temel nedenleri arasında ağaç ile yağmur arasındaki ilişkidir. Yağmur kaynakları en yaygın olarak özellikle göklerle ya da genel olarak yaratıcı Tanrı ile ilişkilendirilir.³³⁶ Dolayısıyla ağaç, gökyüzündeki yağmuru bahşeden Yüce Tanrı ile iletişime geçen bir varlık olarak düşünülmüştür. Böylece *mugumo* ağacının gökyüzüne yükselen dalları vasıtası ile Tanrı'dan yağmur istenir.

³³⁴ Thomas, "Kikuyu", s. 147-148.

³³⁵ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 245.

³³⁶ Amots Dafni, "Rituals, Ceremonies and Customs Related to Sacred Trees with a Special Reference to The Middle East", **Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine**, Vol. 3, Is. 2, 2007, s. 8.

Yağmur ritüelinin yapılacağı uygun bir yer seçilip gerekli tüm düzenlemeler yapıldıktan sonra kurbanın sunulacağı bir gün belirlenir. Daha sonra tören tarihini ilan eden bir kamu bildirisi yapılır. Beş gün ve beş gece geçtikten sonra, altıncı günün *Mwene-Nyaga* ile birleşme günü olacağına ve onun için kimsenin bir yolculuğa çıkmasına izin verilmeyeceğine dair bir uyarı verilir. Savaşçıların o gün savaşta dans etmelerine izin verilmez, çünkü danstaki bir anlaşmazlıktan kaynaklanabilecek ve savaşçılar arasında kavgaya yol açabilecek bir durum kurban törenini bozabilir. Kurban gününü huzurlu hale getirmek için tüm ilçelerde önlemler alınır. Ayrıca kurban tüm ilçelerde ve köylerde aynı anda yapılır.³³⁷ Halk nehirlere veya akarsulara göre bölünerek kurban alanına yerleştirilir. Dolayısıyla, bir nehir ile diğeri arasındaki insanların bir bütün olarak kurban topluluğu olduğu düşünülür. Altlarında ise kabile halkının kurbanlarını ortak olarak sundukları bir kutsal ağaç veya koru vardır.³³⁸

Kurban ayini ile görevli kişilerin hazırlık ve performans sırasında herhangi bir cinsel ilişkiye girmelerine veya eşlerinin kulübelerinde uyumalarına izin verilmez. Ayin, kurban ayininden altı gece önce ve iki gece sonra olmak üzere sekiz gece sürer. Kurban töreninin arifesinde kurban konseyindeki tüm yaşlılar önde gelen yaşlıların evlerinde toplanırlar; kurban edilecek kuzu ve görevlendirilmiş iki çocuk da getirilir. Burada az miktarda bal ve bira hazırlanır ve biranın gece boyunca mayalanması için ateşin yanında tutulur. Sabah erkenden bira süzülür ve küçük bir tören sukabağına (*kanya ka igongona*) konur. Aynı zamanda törensel bir ineğin sütü (*ng'omheya igongona*) başka bir küçük sukabağına sağılır.³³⁹ Seçilen kişilerin her birinin ritüelde önemli bir görevi vardır. Oğlanlar sütü taşıırken kızlar balı ve birayı taşır. Gözleri kapalı olan kurbanlık kuzu ise yaşlılar tarafından taşınır.³⁴⁰ Alay yavaş yavaş kutsal ağaca doğru hareket eder. Alay kutsal ağacın tabanına ulaştığında yaşlılar çocuklardan iki sukabağını alır. Su kabaklarını tutan yaşlılar, *Kere-Nyaga* 'ya doğru ellerini kaldırır ve bu pozisyonda dururken *Mwene-Nyaga*'ya şu duayı okurlar:

³³⁷ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 245.

³³⁸ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 246.

³³⁹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 246.

³⁴⁰ Thomas, "Kikuyu", s. 147-148.

*“Kere-Nyaga’da yaşayan Saygılı Büyüğümüz (Tanrı),
Sen dağları titretiyorsun ve nehirleri sel haline getiriyorsun;
Bize yağmur vermen için sana bu kurbanı sunuyoruz.
İnsanlar ve çocuklar ağlıyor; koyun, keçi ve sığırlar ağlıyor.
Mwene Nyaga, sana yalvarıyoruz,
Sana bu kuzuyu kanı ve yağıyla
Ve Senin için getirdiğimiz rafine bal ve sütü sunuyoruz.
Aynı ağacın altında,
Seni, atalarımız tarafından övüldüğün gibi övüyoruz,
Sen onları duydun, yağmur yağdırdın.
Bunu, kurbanı kabul etmen için yalvarıyoruz,
Bize refah yağmuru getir.
Barış, sana yalvarıyoruz,
Ngai, barış bizimle olsun!”³⁴¹*

Topluluk her cümlenin ardından koro şeklinde duayı tekrar eder. Duayı yöneten yaşlı ellerini indirir ve iki sukabağındaki sıvıyı yudumlar. Bu, *Mwene-Nyaga*'ya yani Ngai'ye, sukabaklarının zararlı veya değersiz bir şey içermediğini ve kurbanın iyi niyetle sunulduğunu kanıtlamak içindir. Yaşlılar yudumladıkları sıvıdan *mugumonun* koruyucuları olan ve tören sırasında bir kısmı büyükleri yönlendiren, bir kısmı ise alayda olan atasal ruhların da içmesi için sağ ve sol omuzlarına tükürürler.³⁴² Duada “*Barış, sana yalvarıyoruz*” diyerek Ngai ile kendileri arasında barış çağrısı yaparlar.

Ön tören tamamlandığında, ihtiyarlar sağdan sola hareket ederek kutsal ağacın etrafında yedi kez dönerek sütü, balı ve birayı kutsal ağacın gövdesine serpiştirirler. İhtiyarlar sekizinci dönüşte bir daire oluşturacak şekilde otururlar; kurbanlık kuzu, başı *Kere-Nyaga*’ya bakacak şekilde yere yatırılır. Çocuklar küçük başparmaklarını kuzunun boğazına yerleştirirken ihtiyarlardan biri kuzuyu kurban eder. Çocukların başparmakları, kuzunun tanımsız ellerle öldürüldüğünü gösteren bir sembol olarak kabul edilir. Bazı yaşlılar kurbanın derisini soyarken bazıları ise ateş

³⁴¹ Aylward Shorter, **Prayer in the Religious Traditions of Africa**, Oxford University Press, Nairobi, 1975, s. 235

³⁴² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 247.

için yaprak ve yakacak odun toplar. Bu ateş, kutsal ağaçtan kesilen iki çubuk arasındaki sürtünme vasıtasıyla yakılır. Etin kavrulması için büyük bir ateş yakılır. Kuzunun kanı daha önce süt içeren su kabaklarına konur, kuzunun etinden yağı eritilir ve bal ile biranın taşındığı su kabaklarına dökülür. Kurban dikkatlice yüzüldükten sonra bağırsaklar çıkarılır ve ağacın etrafına bağlanır; daha sonra üzerine yağ ve kan dökülür. Et kavrulduğunda bayram başlamadan önce küçük et parçaları kesilir. Tatma daha önce tarif edildiği şekilde yapılır. *Mwene-Nyaga* için ayrılmış küçük et parçaları bir yığın halinde toplanır; geri kalanı yaşlılar ve iki çocuk tarafından yenilir.³⁴³

Ziyafeti bitirdiklerinde, küçük et parçaları ve tüm kemikler bir yığın halinde bir araya getirilir ve tatlı kokulu bir ağacın bazı yaprakları ve dallarıyla birlikte ateşe verilir. Bunlar yanarken ve duman gökyüzüne doğru giderken, yaşlılar yükselir gibi ayağa kalkar ve ateşin etrafında dua etmeye başlarlar. Ellerini havada tutarak ayakta dururlar ve başlarını kuzeye, *Kere-Nyaga* 'ya doğru kaldırır. Birkaç dakika içinde sağa, doğuda Kea-Njahe'ye, daha sonra güneyde Kea-Mbiroiro'ya ve batıda Kea-Nyandarwa'ya doğru yönelirler. Bunu yedi kez yaparlar ve sekizincisinde alay evlere dağılır. Tören alanından ayrılmadan önce ekim töreninde kullanılmak üzere, kuzu midesinin içeriğinin az bir miktarını yanlarına alırlar. Bu, yağmur için kurban törenindeki prosedürü tamamlayan bir ritüeldir.³⁴⁴ Bu dönemlerde, kurban sunmak için 'kalp, zihin ve bedende saf kabul edilen ve dünyevi günahlardan arınmış' bir ekibin kurulması yağmurun yağması üzerinde etkilidir. Genellikle her yağmur töreninin ardından yağmur yağmaktadır ancak tören başarısız olursa, törende yapılan ritüeller üzerinde ayrıntılı soruşturmalar yapılarak törendeki saflığı bozan bir şeyin varlığı aranır. Yağmur yağana kadar tören özenle tekrar edilir. Yüce Tanrı Ngai topluluğun sesini duyup yağmur yağdırdığında topluluk hemen ekim törenine başlar.³⁴⁵

³⁴³ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 248.

³⁴⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 249.

³⁴⁵ Mokua Ombati, "Rainmaking rituals: Song and Dance for Climate Change in the Making of Livelihoods in Africa", *International Journal of Modern Anthropology*, Vol 1, No 10, 2017, s. 74- 96.

2.1.6. Gikuyularda İbadet Olarak Şarkı ve Dans

Geleneksel Gikuyu Dini'nde temel ibadetler dua ve kurbandır. Ancak ibadet ruhunu desteklemek ve ibadet sırasında toplumu bir bütün olmasını sağlamak için dans ve şarkılar sıkça kullanılır. Dans ve şarkı, sıradan toplumsal uygulamalarda yaygın bir şekilde kullanıldığı gibi ibadet maksatlı yapılan uygulamalarda da etkisini göstermektedir. Dans ve şarkılar sünnet gibi dönemsel yapılan³⁴⁶ veya yağmur duası gibi ihtiyaç duyulduğu zaman yapılan törenlerin tamamlayıcı bir parçasıdır.

Gikuyu halkı ibadet ve törenleri coşkulu bir şekilde yerine getirirler. Çocukluk yaşından beri dansa meyilli olarak yetiştirilirler ve bunu oldukça pratik bir şekilde yaparlar.³⁴⁷ Özellikle toplu bir şekilde ibadet için *Kere-Nyaga*'ya yani Tanrı'nın ikametgâhına doğru ilerlerken dua şeklinde neşeli şarkılar söyleyip dans ederler.³⁴⁸ Yüce Tanrı Ngai için yoğun duyguların beslendiğini göstermek için dans ve şarkılar kutsal bir ritüel olarak sergilenir.³⁴⁹ Bir nevi ruhsal bütünlüğü sağlayan dans ve şarkılar, aynı zamanda atasal ruhlara kendilerine katılmaları için bir çağrıdır. Bu çağrı özellikle sünnet töreninde yapılır³⁵⁰ ve yeni neslin atasal ruhlar tarafından kutsanması amacını taşır.

Gikuyularda törenlerde yapılacak danslar için ayrılmış halka açık yerlere *inaaro* denir. Dans ve şarkılar çoğunlukla herhangi bir müzik aleti olmadan gerçekleşmesine³⁵¹ rağmen bazı durumlar kullanılmak üzere davul (*kehembe*), büyük çingirak (*kegamba*), çingirak (*njingiri*) ve flüt (*motoriro*) ve törensel amaç için çalınan çeşitli boynuz türleri vardır.³⁵² Müziğin inanç ile bağlantılı şekilde kullanılması, aslında evren anlayışlarından ileri gelmektedir. Ruhsal ve fiziksel âlemin birbirini tetikleyecek herhangi bir fiilden kaçınırlar. Dolayısıyla Gikuyularda müziğin kullanılması her zaman iyi bir şey değildir. Çünkü müziğin ayartıcı gücünün kötü ruhları çağırarak kadar güçlü olduğuna inanılır. Müzik aletleri arasında özellikle flütün bazı durumlarda kullanılması yasaktır. Örneğin sürü otlatma alanındayken

³⁴⁶ Karanja, *The Missionary Movement in Colonial Kenya ...*, s. 92.

³⁴⁷ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 104.

³⁴⁸ Asente ve Mazama, "Introduction", s. xxv.

³⁴⁹ Karanja, *The Missionary Movement in Colonial Kenya ...*, s. 86.

³⁵⁰ Gary Ferraro, *Cultural Anthropology: An Applied Perspective*, Thomson Wadsworth, 2008, USA, s. 351

³⁵¹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 93.

³⁵² Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 93.

çobanların flüt çalmasına izin verilmez. Çünkü tatlı melodilerin kötü ruhları çağırabileceğinden ve böylece sürülere yağma getirebileceğinden korkulur. Aynı zamanda flüt veya bir kulübe içinde ıslık çalmak da bir tabudur (*mogiro*), çünkü tatlı müziğin dolaşan kötü ruhları dikkatini kolayca çekebileceğine ve onların ev sahibine rahatsızlık vereceğine inanılır.³⁵³

Danslar, yapıldığı zamana ve yere göre farklı işlevdedirler ve bunlara göre farklı isimler alırlar. Sadece kadınlar için olan dans ve şarkılara *getirs*³⁵⁴ denilirken sadece erkeklerin yaptığı dansa *nguro* denmektedir.³⁵⁵ Genç erkeklere özel dansa ise *njong* denir. *Gecuka* ise ay ışığı altında yapılan gençlere özel bir danstır.³⁵⁶ Sünnet töreninin bir parçası olan *matumo* (büyük tören dansı)³⁵⁷ en çok bilineni ve en derin anlama sahip olanıdır. Büyük tören dansında yapılan dans ve söylenen şarkılara özel olarak *mambura* (kutsal hizmetler) denir.³⁵⁸ Bu dans için tören alanı temizlenir ve kız ve erkekler yetişkinliğe adım atmadan önce tüm hünelerini gösterirler. Kabul töreninin bir parçasını oluşturan büyük tören dansına bir günün tamamı ayrılır ve adaylar o günü karşılıklı dans ve şarkılarla geçirirler.³⁵⁹ Böylece yetişkinliğe geçişlerini ve topluluğa kabüllerini dans ve şarkılarla kutlarlar.

Gikuyu halkı müzikal bir halktır. Gittikleri her yerde şarkı söyleyip dans edebilirler. Savaşçılar uzun marşlar eşliğinde tek bir vücut gibi dans ederler.³⁶⁰ Tarlalar verimli ve yapılacak çok iş olduğunda tüm işçiler şarkılarla birbirlerine eşlik eder. İşler yoğun olmadığında ise akşamları dans ve şarkılarla geçirirler.³⁶¹ Özellikle savaşçılar, savaşçı özelliklerini gösteren danslar yaparlar. Savaşçıların savaş dansına *ndogo* denir ve *ndogo ya ita* da dans eşliğinde yapılan bir savaş çılgılığıdır.³⁶² *Kebata*

³⁵³ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 95.

³⁵⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 320.

³⁵⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 327.

³⁵⁶ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 320.

³⁵⁷ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 139.

³⁵⁸ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 136.

³⁵⁹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 139.

³⁶⁰ C.W.L. Bulpett, *King of the Wa-Kikuyu: A True Story of Travel and Adventure in Africa*, Frank Cass and CO LTD., 1986.

³⁶¹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 208.

³⁶² Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 326.

ise sadece savaşçılar için popüler bir muhteşem gün dansıdır ve fiziksel uygunluğun bir göstereimidir.³⁶³

Dans ve şarkılar aynı zamanda yağmur yağdırma ritüelinin de bir parçasıdır. Temel ibadetin kurban ve dua olduğu görölmektedir, ancak yapılan tek ibadet bu değildir. Topluluk yağmur için ayrıca dans edip şarkılar söyler. Dans ve şarkı, ibadet olarak yer alırken aslında topluluğun ilahi zevke ulaşmasını ve daha güçlü ve coşkulu bir şekilde ibadet etmesini sağlar. Toplumsal törenlerde sıkça rastlanan dans ve şarkılar, kültürel oldukları kadar topluluğun tek ses ve tek beden olarak ibadet etmesine de yardımcı olur. Yüce Tanrı Ngai'ye yağmur için gidildiğinde yapılan danslar ve söylenen şarkılar da aynı bu şekilde işlev görmektedir.

2.2. GİKUYULARDA DİNİ İÇERİKLİ SOSYAL UYGULAMALAR

Gikuyu kabilesinde hayatın hemen her alanında belirli uygulamaların gerçekleştirildiği görülür. Bu uygulamaların bazılarının temel amacı dini bir gereklilik veya Tanrı ile iletişime geçmek olmamakla birlikte bu amaçlardan bağımsız değillerdir. Gikuyuların dini hayatı ile sosyal hayatı girift bir şekilde yaşandığından toplumsal, kültürel veya politik uygulamalarda dini içerikli ritüellere sık rastlanır. Özellikle toplumsal birlikteliğini keskin bir şekilde yaşanması, yapılan uygulamaların tek bir kişi için olsa bile toplu bir şekilde icra edilmesini gerektirmiştir. Örneğin sünnet gibi bir uygulama toplumdaki her bireyi tek tek ilgilendiren bir konu olsa bile, sünnetin temel amacı ve fonksiyonu, bireye kazandırdıkları açısından toplumsal bir olay gibi yaşanır. Bu nedenle dini içerikli bireysel uygulamalara rastlanmaz. Gikuyu halkı için birey tüm toplum demektir, dolayısıyla birey ve toplum arasında bir ayırım yoktur.

Dini içerikli sosyal uygulamalar Gikuyu kabilesinde belirgin olarak yaşanan toplumsal tören ve ritüelleri kapsar. Bu uygulamaların temel ortak özellikleri komünal olarak yapılmasıdır ve inanç ile ilgili öğeler içermeleridir. Özellikle Gikuyularda Ngai ile iletişime geçilen ve insan hayatının dönüm noktaları olan doğum, sünnet, evlilik ve ölüm törenleri ele alınmaları gereken önemli sosyal uygulamalardır. Bu törenlerde görülen *Kere-Nyaga Dağı*'na yönelmesi, dua ve

³⁶³ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 321.

kurban sunulması, önemli bir ibadet yeri olan *mugumo* ağacının altında gerekli ritüellerin yapılması toplumsal bir olayın dini boyuta taşınmasını gösterir. Toplumsal uygulamalar arasında yönetimin el değiştirmesi, yani devir teslim töreni olan *ituka* töreni bulunur. *Ituka* töreni, politik bir tören olarak görülmesine rağmen birçok kültürel ve dinsel ritüel içerir. Devir teslim töreni yine yüce Tanrı Ngai huzurunda yapılır. İşlenen konular arasında Gikuyu kabilesinde manevi kirlenme olan *tahu* da vardır. *Tahu*, her koşulda toplumsal bir olay olmasa da çoğunlukla *tahuyu* işleyen kişi tüm toplumu tehlikeye atmıştır. Bu nedenle *tahudan* arınmak da aslında toplumsal bir arınmadır. Arınma bazı durumlarda tek bir kişi için geçerliken çoğunlukla tüm toplumun arınması gerekmektedir. Dini içerikli toplumsal uygulamalar arasında kehanet ve büyücülük de vardır. Kehanet veya büyü Gikuyuların geleneksel hayatında bilinmeyene ulaşma ve bilinmeyenden haberdar olma yöntemidir. Kehaneti gerçekleştirenler ise Ngai'ye iletişimi sağlayabilen ve manevi rahatsızlıklara çözüm sunabilen kişilerdir.

2.2.1. Gikuyularda Doğum ve Ad Verme Töreni

Gikuyularda yeni doğan bir bebek için birtakım uygulamalar düzenlenir. Bu uygulamalar bireyin yeryüzündeki yaşamına bir kabul ve alışma süreci olarak tanımlanabilir. Bu kabul ve alışma süreci iki ritüel ile gerçekleşir. Birey yeryüzüne geldiğinde, yani doğduğunda kendisi için gerçekleştirilen ilk uygulama doğum ayinleridir. Bu ayin bebeğin doğduğu an itibari ile başlar ve bir sonraki uygulama olan ad verme törenine kadar devam eder. Bu süreçte gerçekleşen birçok ritüelin sembolik bir anlam taşıdığı görülür. Bu sembollerin çoğu ölüm ve doğum ile ilişkili olup insanın yeryüzü hayatının başlangıcı ile sonunu gösterir. Gikuyular için soyut olan ölüm ile yaşamın somutlaştırılması, onların doğum sırasında ölümü anmaları, doğan çocuğa yeryüzü hayatının sınırlarını tanıtmak anlamında da anlaşılabilir.

Anne doğum yaptıktan kısa bir süre sonra çığlık atarak çocuğun cinsiyetini duyurur: çocuk kız ise dört kez ve erkek ise beş kez çığlık atar. Plasenta ve göbek kordonu çocuğun anneye bağlılığının güçlü sembolleridir, bu nedenle çoğu Afrika toplumunda özel tedavi yöntemlerinde kullanılır. Gikuyular plasentayı ekilmemiş bir alana bırakırlar ve doğurganlığı simgeleyen tahıl ve çim ile örterler. Ekilmemiş alanın kendisi de doğurganlık, güç ve tazeliğin sembolüdür; dolayısıyla bu ritüel

anneninin rahminin daha fazla çocuğun doğumu için verimli ve güçlü kalmasını hedefleyen sessiz bir dua gibidir. Doğumdan sonra çocuk yıkanır ve yağlanır. Doğum zorlu geçmişse baba bir keçiyi kurban eder ve evi arıtması için bir şifacı çağırır. Anne ve yeni doğan bebek, çocuk bir kız ise dört, bir erkek ise beş gün boyunca gözaltında tutulur. İnziya sırasında sadece yakın akrabalar ve refakatçiler evi ziyaret edebilirler ve inzivaya çekilme süresi boyunca ailenin hiçbir üyesinin nehirde yıkanmasına izin verilmez, hiçbir ev süpürülmez ve bir evden diğerine ateş alınamaz. Doğum ile beraber gelişen çoğu olayın sembolik bir anlamı olduğu görülür. Örneğin inziva veya tecrit ölüm ve diriliş kavramlarını sembolize eder. Yani bir hayatta ölüm daha dolu bir yaşama diriliş anlamındadır. Anne ve bebek, ailedeki herkes adına 'ölür' ve 'tekrar yükselir' anlamını barındırır. İnziya dönemi bittiğinde, anne kafasını tıraş eder ve kocası Tanrı'ya ve yaşayan ölümlere teşekkürlerini ifade etmek için bir koyun kurban eder. Bu kurban törenine *kumathithia mwana* denir.³⁶⁴

Annenin saçının tıraş edilmesi çocuğun toplum tarafından kabul edilmesi ve sahiplenilmesi anlamına gelir. Saç anne ve bebek arasında sembolik bir bağlantıyı ifade eder. Tıraş etmek bebeğin artık sadece ona değil, tüm akraba, komşu ve toplumun diğer üyelerine ait olduğunu gösterir. Çocuğa karşı kendi başına sorumlu değildir: çocuk artık tıraşlı saçları gibi 'dağınık'tır. Yani herkesin sorumluluğundadır. Ayrıca bir devletin ölümünü ve bir başkasının yükselişini simgeleyen ve dramatize eden başka bir eylemdir. Saç kadının hamileliğini temsil eder, ancak şimdi hamilelik süreci bittiğine göre, yeni saçın yeni yaşamın sembolü haline gelmek için eski saçların tıraş edilmesi gerekir. Dolayısıyla yeni saç annenin hamilelik için, yani başka bir bebeğin doğumu için hazır olduğunu anlamına gelir. Artık kadın yeni bir insanın, başka bir çocuğun rahmine girmesi için hazırdır; böylece yaşam akışının devam eder.³⁶⁵ Kurbanın saç tıraşından sonra yapılması da anlamlıdır. Bu bir anlamda Ngai'ye biz çocuğu kabul ettik ve onu sahiplendik, bunun için sana teşekkür ederiz demektir.

İnziva bittiğinde, anne tarlalara sembolik bir ziyarette bulunur ve tatlı patatesleri toplar. Kadının buradaki görevi doğumu ile durdurulan hayatını yine

³⁶⁴ Jeans Finke, "Kikuyu - Society (Mbari ya Mumbi)", 2003, <http://www.bluegecko.org/>, (E.T: 15.07.2020).

³⁶⁵ Finke, "Kikuyu - Society (Mbari ya Mumbi)".

kendi eli ile devam ettirmesidir. Kadının bu hareketi ile normal yaşam köydeki herkes tarafından devam ettirilir, yenilenir, yeniden canlandırılır. Bundan sonra yeni doğan çocuk için ad verme töreni gerçekleştirilir ve böylece varlığı, toplumun bir parçası olduğu kabul edilen bebek sosyal kimliğini de elde etmiş olur. Doğum töreni çocuğun doğumu ile başlar ve ad verme töreni ile tamamlanır, dolayısıyla çocuğun doğumu ile yerine getirilen uygulamalardan sonra adlandırma töreni düzenlenir ve bu törende kişiye bir isim verilerek sosyal kimliklerinin oluşması sağlanır. Adlandırma töreninin yapılması oldukça önemlidir çünkü isimsiz kişiler, toplumda herhangi bir gruba dâhil değildir veya isimsiz bir gruba dâhil olup toplumda yeri yoktur.³⁶⁶ Adlandırma ritüelinde bebeğin uygun şekilde adlandırılması gerekir. Öncelikle baba, bebeğin koluna keçi derisinden yapılmış küçük bir bileklik yerleştirir. Bu bileklik çocuk ile tüm kabile arasındaki bağı sembolize eder. Bileklik, yaşamın uzun zincirinde, bebeği hem yaşayanlarla hem de ölenlerle bağlayan bir semboldür. Asla kırılmaması gereken kutsal bir bağıdır.³⁶⁷

Gikuyularda yeni doğan çocuklar atalarının isimlerini alırlar. Ata isimleri sistemli bir şekilde verilir. Bir evlilikte doğan ilk erkek çocuk baba tarafından dedesinin ismini alır. İkinci erkek çocuk anne tarafından dedesinin ismini alır. İlk kız çocuğu babaannesinin, ikinci kız çocuğu ise anneannesinin adını alır. Sonraki çocuklar, baba ve annenin ailesine dönüşümlü olarak en büyüktен en küçüğe, büyükanne ve büyükbabanın erkek ve kız kardeşlerinin adıyla benzer şekilde adlandırılırlar. Bu sistem ile aynı zamanda bireylerin diğer klanlardan kadın veya erkeklerle evlendikleri için klanların soylarını birleştirmeyi sağlar.³⁶⁸ Yeni doğan bir çocuk bu törenle sadece bir kimlik kazanmakla kalmaz, aynı zamanda onu toplumdaki diğer insanlara, özellikle de klana ve tüm Gikuyu topluluğuna bağlamak için sosyal bir statüye sahip olur. Kabilenin bir parçası olabilmesi için isim töreninin yerine getirilmesi gerekmektedir. Ancak kişinin kabilenin bir parçası olması yetmez. Kişinin, kabilenin içinde bir yer edinmesi gerekir. Topluma kabul ve sosyal kimlik sağlandıktan sonra çocuğun kabilede yer edinmesi için bir sonraki uygulama sünnet törenidir.

³⁶⁶ Jenkins, "The Kikuyu People of Kenya", <http://orvillejenkins.com/>.

³⁶⁷ Finke, "Kikuyu - Society (Mbari ya Mumbi)".

³⁶⁸ Finke, "Kikuyu - Society (Mbari ya Mumbi)".

2.2.2. Gikuyularda Kabul Töreni: Sünnet (İrua)

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş olan sünnet geleneğinin Gikuyulardaki adı *iruadır*.³⁶⁹ Gikuyuların geleneksel yaşamında sünnet töreni hem toplumun yönetimi hem de sünnet adayları için bir dönüm noktasıdır. Sünnet töreni, bireylere toplumda bir kimlik kazandırırken, topluma da hizmet edecek yeni bireyleri yetiştirme fırsatı verir. Sünnet cerrahi bir işlem olmanın çok ötesindedir ve birçok anlam barındırır. Çok yönlü bir işleve sahip olması yönüyle sünnet töreni Gikuyular arasında uygulanan en belirgin uygulamadır denilebilir. Tören birkaç aşamada tamamlanan bir süreçtir ve her aşaması birey ve toplum için farklı bir anlama gelir. Aylara yayılan bu tören, sünnet olacak bireyler ve bireylerin aileleri, akrabaları, arkadaşları ve kabile yönetiminde olan kişiler tarafından coşkuyla kutlanır. Bu coşkunun temel nedeni ise sünnet olacak kişilerin artık hayatın yeni bir aşamasına geçişleridir. Bu nedenle sünnet töreni, olgunlaşma veya kabul töreni olarak da bilinir.

Gikuyular arasındaki sünnet töreninin önemi oldukça büyüktür. Çünkü sünnet töreni Gikuyu halkının Ngai ile iletişime geçtiği dört önemli zamandan biridir. Kenya Dağı'na doğru elini açıp Ngai'den lütuf istenmesi dört zamanda yani doğum, kabul törenleri, evlilik ve ölüm zamanlarında gerçekleşebilir. Kabul törenlerinin en önemlisi ise sünnet (çocukluktan yetişkinliğe geçiş) ve toplumda yaşlı statüsünü kazanma törenidir. Sünnet töreninde yaşlılar Kenya Dağı'ndan getirilen bir tebeşir ile kabul edilecek kişinin bedeninde bir amblem çizerler.³⁷⁰ Tören boyunca yapılan ritüellerin hepsi *Kere-Nyaga Dağı*, *muğumo* ağacı, dua ve kurban gibi temel dini öğeler içerir. Törenin özellikle kutsal mekânlarda gerçekleştiği görülür. Çünkü kişinin artık bir yetişkin olması yüce ve kutsal olanın şahitliğini gerektiren bir olaydır. Bu nedenle sünnet töreni Ngai'nin huzurunda yapılır. Bu da törende sünnet adaylarının kutsanması demektir.

Sosyal sistemin içerisinde temel bir gereklilik olan ergenlik, olgunlaşma ritüeli olan sünnet töreninin amacı genç erkek veya kızları yetişkin erkek veya kızlara dönüştürmektir. Sünnet töreninde yapılan fiziksel operasyon derin bir anlam

³⁶⁹ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 136.

³⁷⁰ Norbert C. Brockman, "Mount Kenya, Kenya", **Encyclopedia of Sacred Places**, Second Edition, Vol. 1, A-M, LLC Publisher, California, 2011, s. 358.

ve amacın sembolüdür. Sünnet adayları için bu, yeni bir toplumsal konum ve içsel ahlaki değişimin dış belirsitisi olarak kabul edilir. Geçiş ayini olarak da kabul edilen sünnet töreni, bireylerin toplumdaki yönetim gruplarına katılımın bir başlangıcıdır. Çünkü Gikuyu kabile yönetiminde önemli bir fonksiyona sahip olan yaş grupları sünnet ile başlamaktadır. Bu törende sünnet adaylarına toplumun tarihi, geleneği ve kültürü hakkında eğitimler verilir. Bu geçişe Ngai ve atasal ruhların da eşlik etmeleri sağlanır. Çocukluğun yanlışları sembolik olarak atılır ve adaylar Gikuyu topluluğuna bir sadakat ve hizmet yemini ederler.³⁷¹ Sünnet töreninden sonra birey artık yetişkinliğe adım atmış olur ve bundan sonra evlenip çocuk sahibi olabilir. Yani kısaca birey artık kendi hayatını kuracak olgunluğa erişerek toplumun bir üyesi olur.

Gikuyulara göre kabilenin ahlaki kodu sünnet geleneğine bağlıdır ve bu tören tüm kabilenin birleşmesini simgeler. Gikuyular tarihi olayları ve geleneği sünnet töreni ile oluşturulan çeşitli yaş gruplarına verilen isimlere göre kodlar ve böylece tarihi olayların hatırlanmasını sağlarlar. Örneğin, sünnetin yapıldığı yıl yıkıcı bir kıtlık meydana gelirse, o yılın *irua* grubu veya yaş grubu ‘kıtlık’ (*ng'aragu*) olarak bilinir. Tarihsel olaylar da aynı şekilde kaydedilir ve hatırlanır. *İruanın* Gikuyu halkının yaşamında bu kadar önemli bir rol oynamasının ana nedeni de budur. *İrua*, kabile yönetimindeki çeşitli yönetim gruplarına katılımın başlangıcıdır. Çünkü kabilede yönetime geçen gerçek yaş grupları fiziksel operasyon gününden başlar.³⁷² Bu gelenek sayesinde yazılı tarihi olmayan Gikuyu halkı bu gelenek sayesinde yaşamlarındaki önemli olayların kaydını tutabilmektedirler. Her yaş grubu kendi dönemindeki olayları hafızasına kaydetmekle kalmaz aynı zamanda o olayın sembolü olur. Böylece Gikuyu kabile sünnet töreni ile kültürün ve tarihin kaydı için canlı bir formül oluşturmuşlardır.

Sünnet töreni bir günde olup biten ve kısıtlı kişiler tarafından yapılan bir olay değildir. Tören başlamadan önceki hazırlıklar ve tören bittikten sonraki aşamalar ile birlikte neredeyse aylarca devam eder. Tören sürecinde belirli günlere ayrılmış ritüeller vardır. Bu ritüellerin her biri törenin önemli bir parçası olarak gerçekleşir ve sünnetin anlamının tamamlayıcısıdır. Bu nedenle sünnet kendi içerisinde birkaç

³⁷¹ Ray, “East African Religions: Northeast Bantu Religions”, s. 2579.

³⁷² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 136.

uygulamaya dayanır. Bu uygulamalar şu şekilde bölünmüştür: 1) doğa fenomenlerine ilişkin olarak geniş bir şekilde organize edilmiş ve aralıklı bir eğitim süreci; 2) cinsiyet gruplarının kabile hayatındaki yeri ve konumuna dair eğitim; 3) kabile ihtiyaçlarına, geleneğe ve otoriteye saygı da dâhil olmak üzere çok sayıda sosyal ve bireysel erdemleri telkin; 4) çocukluktan yetişkinliğe geçişin dış kanıtı olan ve dayandığı takdirde çocukluğun sonunun sembolü olan cinsel organların cerrahi operasyonu.³⁷³ Hazırlık süreci ile başlayan tören fiziksel operasyondan sonra kişinin topluma ve aileye yetişkin olarak dönmesi ile bitmektedir. Bu iki aşama arasında ise kabile topluca kutlama ve kutsama ritüelleri yapar.

Genel itibarı ile kabul töreni şu şekilde gerçekleşmektedir: Tören başlamadan haftalar öncesinden adaylar sünnet için bir hazırlık sürecine girerler. Bu hem psikolojik hem de fiziksel olarak hazır olmayı sağlar. Kızlar iki hafta öncesinden özel bir diyetle tabi tutulur. Bu diyet, onların operasyon sırasında ve sonrasında sağlıklı olmalarına yöneliktir. Sünnet adayı olan bir kız için onunla ilgilenen ve kabul töreni hakkında gerekli tüm talimatları veren destekleyici olarak da görülen bir *motiri* (yardımcı) vardır. Kızlar kendilerine ayrılmış *motiriler* tarafından ilgilenirler. Fiziksel operasyon başlamadan önce kızın yeteri olgunlukta olup olmadığına dikkat edilir. Kız bakire değilse, önce arınma işlemleri yapılır. Bu arınma işlemine *koruta mogiro* denir.³⁷⁴

Gerçek fiziksel operasyondan üç ya da dört gün önce adaylar törenin gerçekleşeceği çiftlik evine götürülür. Bu süreçte çiftlik evinin sahibi olan karı koca sünnet adaylarını evlat edinmiştir. Adaylar orada diğer adaylar ile tanışır. Adayların hepsi, onları *irua* amacıyla çocukları olarak evlat edinen ev sahibine ve eşine tanıtılır. Bu özel günde, *irua* grubunun erkek ve kızları, akrabaları ve arkadaşlarıyla birlikte, ruhsal varlıkları uyanık tutmak için bütün gece şarkı söyleyip dans ederler. Bu ritüelin adı *koraria morungu*dur (ataları uyandırmak). Bu törende atasal ruhlar *irua* aracılığı ile toplanır. Onlardan korunma ve bilgelik istenir. Gikuyuların tören sırasındaki atalar ile temasına *morungu* denilir. Dans ve şarkı söyleme sırasında, hiçbir kız veya oğlanın yatağa gitmesine izin verilmez, çünkü bunun *morungu* ile

³⁷³ Ralph J. Bunche, "The Irua Ceremony among the Kikuyu of Kiambu District, Kenya." **The Journal of Negro History**, Vol. 26, No. 1, 1941, s. 53.

³⁷⁴ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 136.

doğrudan temasa geçme fırsatını kaçırmaya neden olduğu düşünülür, bu da *irua* zamanında talihsizlikle sonuçlanır.³⁷⁵ *Koraria morungudan* sonraki sabah, adayların babaları ve anneleri bir araya getirilirler ve aileler özel olarak hazırlanmış biranın serbestçe tüketildiği bir ziyafete katılırlar. Bu uygulama çiftlik evinin bahçesinde yapılır. Bir daire içinde otururlar. Daha sonra evlat edinme sırasına göre çocuklar tek tek çağrılır. Şimdi *korathima ciana* (çocukları kutsama) törenine sıra gelmiştir. Alın, yanaklar, gözler, burun, boğaz ve göbek üzerine *Kere-Nyaga Dağı*'ndan alınan ve *ira* (kar) denilen bir tür beyaz tebeşirle bazı semboller ve işaretlemeler yapılır. Tören meclisinde üst düzey konumu elinde tutan bir yaşlı (*kerera bir keruri*) bu işaretleme görevini üstlenir. *İrayı* (beyaz tebeşir) sol elinin avuç içine yerleştirir ve sağ başparmağını içine daldırarak, önünden geçen adayları birer birer işaretler. Tören konseyinin bir üyesi olan yaşlı bir kadın da bir sukabağı (*kinando*) içinde taşınan yağı her kızın ve erkeğin kafasına, boynuna ve ayaklarına döker. Diğer yaşlılar da önlerinden geçen her çocuğa bu kutsamayı yaparlar. Bu sırada şu tören cümleleri kullanılır: *Ciana irogea thaai, Thathayai Ngai thaau-ai-ciana irogea thai, thaaai-thai-thaithaaa-i* (Barış çocuklarla olsun. Tanrım! Barış-barış, barış. Barış çocuklarla beraber olsun).³⁷⁶ Törenin bu bölümü tamamlandığında, erkekler ve kızlar akrabaları ve arkadaşları tarafından eşlik edilen evlerine bırakılır, giderken de şenlikli şarkılar söylenir. Kızın gideceği çiftlik evinin girişinde, şarkı söyleyen, dans eden ve zıplayan klanın genç evli ve evli olmayan kadınları (*ahiki na airetu*) ellerinden yulaf ezmesi içeren bir içecek tutarak beklerler. Daha sonra adaylar kadınlar tarafından tutulan her su kabağından bir yudum alır. Bu bittiğinde, adaylar büyük *matumo* yani tören dansı gününe kadar dinlenmeye bırakılır.³⁷⁷

Dinlenme sürecinden sonra ve fiziksel operasyondan bir gün önce *matumo*, yani tören dansı günüdür. Kızlar dans için diğer kadınlar tarafından hazırlanır. Adaylara bulundukları çiftlik evinden dansın yapılacağı alana kadar dans ve şarkılarla bir alay eşlik eder.³⁷⁸ *Matumo* günü dans ve şarkılar güneş doğmadan önce başlar ve tüm gün devam eder. Bu ritüel dans için temizlenmiş geniş bir alanda yapılır. Tören doktoru olan *mundu mugo*, adaylara yönelik herhangi bir kötü niyete

³⁷⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 137.

³⁷⁶ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 137.

³⁷⁷ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 138.

³⁷⁸ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 138.

karşı koymak için yere *rothuko* adı verilen kahverengimsi bir toz serperek etrafta dolaşır. Büyük etkinlik için toplanan kalabalık alanda kalın bir duvar oluşturur. Dans ve şarkı söylerken tören boynuzu aralıklarla kulağa hoş gelecek şekilde üflenir. *Matumonun* gerçekleştiği çiftlik evinin girişinde bir muz ağacı ve şeker kamışı kemeri inşa edilir. Kemer, birçok şekil ve renkteki kutsal çiçeklerle süslenmiştir; hiçbir yetkisiz kişi kemerden geçemez. Kemer, tören konseyinin törende talihsizlik getirmemek için tanrı Ngai'ye kurban sunduğu ve atasal ruhların *irua* ile uyumlu hale getirilebileceği ve yatıştırılabileceği bir ortak birleşme alanı olarak kabul edilir.³⁷⁹

Kemerin dekorasyonu tamamlandığında dans durdurulur. *Irua* adayları *matumonun* sonunda yapılacak kurban için hazırlanır. Bu *mugumo* ağacına yaklaşık iki millik bir koşu yarışı hazırlığıdır. Bu koşuya çocukluğu atma ve yetişkilğe geçme anlamında *guteuhii* denilir. Kızlar bir daire oluşturacak şekilde toplanıp şarkı söylerler ve aynı zamanda erkeklerin bıraktığı yaprakları ve dalları toplarlar. Yarışa başlamak için tören boynuzu üflenir. Bu noktada, yarışa katılmasına izin verilmeyen kızlar, üst düzey savaşçılar ve kahramanca şarkı söyleyen kadınlar tarafından eşlik edilen bir grup ağaca doğru yürümeye başlar. Ağaca varıp kızların koşusu bitince tören boynuzu tekrar duyulur, bu kez erkeklerin yarışa başlama zamanının geldiğini gösterir. Daha sonra çocuklar sanki bir savaşa gidiyorlar gibi büyük bir heyecanla koşmaya başlarlar. Bu koşu çocukluk ruhu ile yetişkinlik ruhu arasında bir çeşit kavgayı sembol eder. Ağacın etrafında toplanan kalabalık, yarışın galibi için erkeklerin gelmesini bekler. Çocuklar koştukça heyecanla bağırıp tahta mızraklarını yükseltir, onları kutsal ağacın üzerine atmaya hazırlanırlar. Bu tören yarışının önemi, o yaş grubunun liderinin belirlemenmesidir. Ağaca ilk ulaşan ve ahşap mızrakını ağacın üzerine atan kişi orada ve daha sonraki hayatı boyunca içinde bulunduğu yaş grubunun lideri ve sözcüsü olarak seçilir. Bu seçimin ata ruhlarının iradesi olduğuna inanılır ve bu nedenle karara saygı duyulur.³⁸⁰

Kutsal ağaca ilk gelen kız favori haline gelir ve hepsi onunla evlenme umuduyla sevgisini kazanmaya çalışır. *Mogumo* töreni kısa sürer. Çocuklar ağaca tırmanır, üst dalları kırar ve kızlar yere düşen yaprakları toplar. Bunlar daha sonra

³⁷⁹ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 139.

³⁸⁰ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 140.

demetlere bağlanır ve kutsal ateşin bütün gece yanmasını sağlamak ve aynı zamanda diğer ritüellerde, özellikle adayların yataklarını yapmak için kullanılmak üzere çiftlik evine götürülür. Akraba ve arkadaşlar tarafından ağacın dibinde yapılan şarkılar genellikle kız ve erkelerin karşılıklı ilişkileri ile ilgilidir. Bu, adaylara erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal ilişkiyi düzenleyen gerekli tüm kural ve düzenlemeleri tanıma fırsatı verir. *Kuuna mogumo* (kutsal ağacın kırılması) tamamlandığında, erkekler ve kızlar evlat edinme sırasına göre dizilirler. Burada tören konseyinin yaşlıları tarafından kabile yemini (*muma wa anake*) alma töreni yapılır. Adaylar, topluluğun refahı için tüm sorumlulukları üstleneceklerine ve kabileyi korumak için herhangi bir hizmet veya görev yapmaya çağırıldıklarında geride kalmayacaklarına, kabilenin bir bütün olarak ilerlemesi için gerekli her şeyi yapacaklarına dair söz verirler. Ayrıca kabilenin sırlarını başka bir kabileye hatta henüz var olmayan bir kabileye bile asla söylemeyeceklerine dair yemin ederler.³⁸¹

Yemin töreninin sonunda alayın başına bir grup üst düzey savaşçı geçer ve diğerleri bu grubu takip eder. Sonra kalabalık geçit töreninin her iki tarafını da bir koruma olarak kuşatır. Kutsal ağaç *mogumodan* toplanan yaprakları ve dalları taşıyan kalabalık yavaş yavaş *matumonun* evine doğru yürür. Adaylar, ilerledikçe asla arkasına bakmamaları konusunda uyarılırlar, çünkü bunu yapmak *irua* zamanında onlara talihsizlik getirir ve ayrıca kutsal ağaç *muqumonun* üzerine fırlattıkları çocukluk yanlışları onlara geri döner. Ev sahibi yürüyüşünde söyledikleri şarkılar, topluluğun herhangi bir yetişkin üyesinin yapması için uygun ve uygun olmayan her şeyi kınamaya yöneliktir. Ayrıca, bu şarkılarda yer alan ifadeler, girişimleri, mezun olacakları yetişkin topluluğunun değerli ve onurlu üyeleri olmaya teşvik etmek içindir. Çiftlik evine vardıklarında, ayrılık töreni, *gotiihera ciana* yapılır, yani adaylara bal çiyeleri püskürtülür. Tören konseyi avluda bir daire oluşturur; tören konseyinin lideri sütle karıştırılmış bal suyu ve cesaret veya dayanıklılık veren, *oomo* adında özel bir Gikuyu ilacı içeren bir sukabağı tutar. Tören konseyi bu sıvıdan ağız dolusu alır ve adaylar kemerden geçerken onların üstüne püskürtür. Bu ritüeli yaşlı bir kadının *gethambio* adı verilen başka bir sıvıyı püskürtmesi takip eder. Bu, adayları korkuya, kötü ayartmalara ve kötü ruhların

³⁸¹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 141.

saldırılarına karşı korumak için yapılır. Bu devam ederken, kalabalık hep birlikte şu cümleleri söyler: ‘*Togotiherwo rerea rea njoke twerirageria*’, yani ‘arzu ettiğimiz arı sokmaları püskürtüldü. Anıların bilgeliğini ve enerjisini takip edeceğiz.’³⁸²

Törenin sonunda erkekler ve kızlar ertesi sabaha kadar dinlenmek için kendi evlerine gidebilirler. Kanama kötü şansın alameti olarak kabul edildiğinden, onları yara yaratabilecek herhangi bir şeyden korumaya dikkat edilir. Adaylar bütün gece üst düzey savaşçılar tarafından da dış müdahalelere karşı korunur. Her evde, törenleri büyücülükten gelebilecek olası saldırılara karşı korumak için geleneksel konsey (*njama ya kirera*) tarafından bir tören doktoru (*mondo-mogo wa mambura*) atanır.³⁸³ Fiziksel operasyondan sonraki bir hafta boyunca adayların yürümelerine izin verilmez. Hepsini bir arada tutulur ve hemşirelerin gözetiminde olurlar. Bu sırada yakında iyileşecekleri ve şarkı söyleyip dans edebileceklerini vurgulayan sözlerle onlara cesaret verilir.³⁸⁴ Cesaret verici telkinler, ritüeller ve dikkatli bakım kendilerinden sonraki nesli de heyecanlandırır ve sadece cerrahi operasyona odaklanmalarını engeller. Böylece toplum, bir bütün olarak bir neslin yetişkinliğe geçişini kutlarken, kendisi için de yönetimde rol oynayacak bir sonraki nesli seçmiş ve eğitmiştir.

Adaylar iyileştiklerinde onlara sponsor olup evinde tutan yaşlı çift tören konseyine bildirir. Belirlenen bir günde adayların ebeveynleri *iruanın* çiftlik evinde toplanırlar. Tören, erkek ve kız çocuklarının bileklerine ödürülen bir koyunun derisinden şeritler halinde kesilen bilekliklerin (*ngwaro*) bağlanmasından oluşur. *Írua* zamanında çocukları evlat edinen yaşlı, kulübesinin girişinin bir tarafında dururken, karısı ona bakan karşı tarafta dururlar. Eşleri olan yaşlıların geri kalanı avluda birbirine bakacak şekilde iki sıra halinde durur. Çocuklara yaşlılardan önce gelmeleri çağrılır. Çocuklar iki sıra arasında geçerken, yaşlılar kutsamalar yaparlar ve aynı zamanda *mataathi* ve *maturanguru* adı verilen kutsal yapraklarla kafalarına dokunurlar. Bu dokunma hem kutsama hem de onlara korunma sağlamaktadır. Kulübenin girişinde anne ve babalar kulübeye girerken kız veya erkek çocuklarının bileklerine *ngwaroyı* bağlar. Adaylar kulübeye girdikten sonra anne ve baba onları

³⁸² Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 142.

³⁸³ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 143.

³⁸⁴ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 148

takip eder. Çocuklar otururken anne-baba yatağa giderler. Kapı (*riige*) kapalıdır ve hem kulübenin içinde hem de dışarıda olanlar tarafından sessizlikle korunur. Kısa bir süre sonra anne sanki büyük acı çekiyormuş gibi inlemeye başlar; baba kalkıp kapıyı hızla açar.³⁸⁵ Öldürülen koyun bağırsağını taşıyan yaşlı bir kadın olan *mociarithlayi* (bir ebe) çağırır. Annenin oturduğu yere saklanır. Başka bir kadın içeri girer ve bağırsakları keser. Bu girişte çocuk aslan gibi bir kükreme yayar ve kızlar *ngemi-ari-ri-ri-i-ri* ile alkışlamaya başlarlar. Bundan sonra bağırsak uzun bir şerit halinde kesilir ve adaylar bir grupta birbirine yakın dururken, şerit onları çevreler, dairenin dış tarafındaki göbekleri kaplayacak şekilde bağlanır. Birkaç dakika bu pozisyonda dururlar; sonra ebe koyun kanına batırılmış bir ustura ile birlikte gelir ve şeridi ikiye böler. Bu, göbek kordonunun doğumda kesilmesinin sembolüdür ve adayın yeniden doğuşunu ifade etmek için yapılır. Daha sonra başka bir kadın kanla serpiştirilmiş tören yaprakları (*mathalcwa*) taşır ve kesilmiş olan şeridi sarar. Bu, doğum sonrası ile benzerdir ve gömülmek için dışarıya taşınır. Kadın dışarıda görüldüğünde, hala oturan ebeveynler *ciana irogea ohoro, thaai, ehathayai Ngai thaai* (Barış çocuklarla birlikte olsun. Ngai! Barış diliyoruz) derler. Bundan sonra çocukları evlat edinen yaşlı, eşi ile gelir ve onları çocuklar takip eder. Koyun etinin kavrulduğu ateşin etrafında büyük bir daire oluştururlar. Tören konseyinin bir yaşlısı, kavrulmuş koyun göğsünü alır (*gethori*) ve her iki eli ile havada tutarak *Kere-Nyaga* 'ya bakar. Yaşlılar, Ngai'ye dua eden bir ilahiyi söyler. Etten parçaları dişleriyle yırtar ve kuzeyden başlayıp doğuya, güneye, batıya ve son olarak yine kuzey tarafına, yere tükürür. Eti çiftlik evinin yaşlısına ve karısına teslim eder. Daha sonra ikisi, eti bir arada tutarak, eşit şekilde kesip her adaya verirler. Yaşlı adam ve karısı çocuklara 'kabile oğlum ya da kabile kızım' der, çocuklar da cevap verir: 'Kabile babam ve kabile annem'.³⁸⁶

Törenden sonra hafta adaylar birkaç herhangi bir şey yapmazlar. Zamanın çoğunu birlikte geçirirler ve şarkı söyleyip oyun oynarlar. Tatil döneminin sonunda, adayların *iruanın* gerçekleştiği çiftlik evine dönmeleri için bir gün belirlenir. Burada son temizlik veya saflaştırma töreni yapılır. Buna *menjo* veya *gotltiga* denir. Bu zamana kadar adaylar çocuk (*ciana*) veya yeni gelenler (*ciumeri*) olarak kabul edilir ve bu nedenle, geçiş dönemlerinde oldukları için toplulukta herhangi bir sorumluluk

³⁸⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 149.

³⁸⁶ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 150.

sahibi değillerdir. Onlara ne çocuk ne de yetişkin yasaları uygulanamaz. Tören için belirlenen günde, insanlar ‘yeni gelenler’ in topluma tanıtıldığı festival dansına katılmak için uzaklardan ve yakınlardan toplanırlar. Tören, kız ve erkek çocukların kafalarını (*kwenja*) tıraş etmekten ibarettir. Geçiş döneminde giyilen kıyafetler ve süs eşyaları atılır; vücutları yağ ile karıştırılmış kırmızı hardal ile boyanır, daha sonra yeni kıyafetler giyilir. Erkek çocuklara savaşçı ekipmanı verilir; kızlar boncuk, kolçak ve diğer süslemelerle bezenmiştir. Daha sonra ünlü üyeler olarak topluluğa tanıtıldıkları dansa yönlendirilirler. Dans devam ederken anneler ve babalar genellikle tüm önemli törenler sırasında gerçekleşen bir bira içme ziyafeti (*njohi*) yaparlar.³⁸⁷

2.2.3. Gikuyularda Evlilik Töreni

Gikuyularda birey, sünnet töreninden sonra artık evlenebilir ve kendi ailesini kurabilir. Geleneksel Gikuyu düğününe *ngurario* denir.³⁸⁸ Evlilik töreni uzun süreli bir uygulamadır ve Gikuyulara göre kızın aileden istemesi ile başlayıp oğlanın çeyiz ödemelerini bitirmesi ile son bulur. Evlilik töreninde çiftler diğer sosyal uygulamalarda olduğu gibi kurban ritüeli ile Yüce Tanrı Ngai’nin huzurunda kutsanır ve O’dan evli çiftleri koruması istenir. Evlilik töreni her ne kadar toplumun Ngai ile bulunduğu dört olaydan biri olarak kabul edilse de bu tören tüm kabile veya klanla ilişkili değildir. Evlilik ile ilgilenen sadece geniş aile olan *mbaridir*. Evlilik meseleleri, görüşmeler, kararlar *mbari* içerisinde alınır ve uygulanır. Öncelikle erkek evlenmek istediği kıza, evine gelip yulaf lapası yiyebilir miyim diye sorar. Bu kendisine talip olduğu anlamına gelir. Kız hayır derse isteme gerçekleşmez. Evet derse o zaman kız annesine belli bir gencin gelip evlerine yulaf lapası almak istediğini söyler.³⁸⁹ Böylece evlilik öncesi ilk adım atılmış olur.

İki aile arasında gerçekleşen ilk olay erkek tarafının kızın evine yaptığı kumenya muciidir, ‘resmi ziyaret’ tir. Bu resmi ziyarette erkek tarafının kız tarafının evini tanıdığı ve saygı duyduğu anlamına gelir. *Ndurume* (kurbanlık koç) olarak bilinen iki yağlı koç, gelinin evliliğine dair bir gösterge olarak gelinin ailesine verilir.

³⁸⁷ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 152.

³⁸⁸ “Kikuyu Wedding”, <https://weddings.traditionscustoms.com>, (E.T: 06.07.2020).

³⁸⁹ “Mukuyu, Gikuyu Marriage Ceremonies: Uhikania”, <https://wordpress.com/>, 2008, (E.T: 15.07.2020)

Gelin aracılığıyla damat gelinin ailesine, ailesinin belirli bir günde ziyaret edeceğini bildirir. Gelinin ailesi damadın ziyaretine hazırlanırken yapacağı tüm yiyecek ve masraflar damadın ailesi tarafından karşılanır. Ziyaret sırasında iki aile yemek yedikten sonra birbirlerini tanırlar. Gelin ziyaretin amacı hakkında orada hazır bulunanları bilgilendirir. Damat ayrıca gelinle evlenme niyetini de belirtir. İki grup bir sonraki aşamada hemfikir olduktan sonra çeyiz ödemesi üzerinde konuşulur. Gikuyu evliliklerinde erkeğin kızın ailesine ödemesi gereken bir çeyiz vardır ve çeyiz ödemesi ömür boyu sürebilir. Çeyiz ödemesi bazı aşamalardan oluşur. Birincisi, damat tarafına çeyiz ödemesi olarak tam olarak ne getirmeleri gerektiği konuşulur. Damadın yapacağı ilk çeyiz ödemesine (*kuunirwo miti*) karar verilir. Ödenecek çeyiz genellikle kızın babasının annesi için ödediği miktarla belirlenir.

Bir sonraki adım, gelin adayının resmi olarak bir damat adayı tarafından istenildiğini, yani nişanlandığını sembolize etmek için *kuhanda ithigadır* (bir ağaç dalını dikmesi). Bir sonraki adım çeyiz ödemesidir. Bu işlem genellikle bir ömür sürer. Ancak, kızın evlenmesine izin verilmeden önce damadın belli bir yüzdesini ödemesi beklenir. Ödeme süreci genellikle kızın bulunduğu eyalet tarafından belirlenir. Gelin hamile ise, o zaman bebeğin istikrarlı bir evde doğmasını sağlamak için acele edilir. Çeyiz ödemesi erkeğin vereceği çeyiz ile kadının vereceği çeyiz olmak üzere iki kategoride yapılır. Erkeklerin vereceği çeyize *athuri* ve kadınların vereceği çeyize ise *atumia* denir. Geleneksel olarak, çeyiz ödendikten sonra, kadın evine geri dönemez. Çeyiz ödemesi sırasında damat, kavrulmuş bir koçun ön kolundan bir parça et keser ve onun sonsuza dek kendisine ait olduğunun bir işareti olarak karısına verir.³⁹⁰

Bir adam çeyiz ödemesini bitirememiş ise ve bu sırada evlilik çağında bir kızı olmuşsa, bu adam karısının çeyiz ödemesini tamamlayana kadar kızı evlenemez. Adam çeyiz ödemesini tamamladığında evliliği simgeleyen bir tören yapılır. Bu törende bir keçi gelinin ailesi tarafından kesilir ve ön bacaklar kocasına verilir. Bu ritüel şimdi onun kocası olduğunu ve kadının artık babasının değil, kocasının sorumluluğunda olduğunu belirtmek içindir. Bu törenin dini boyutu, bu amaçla yetiştirilen bir koyunun kurban edilmesidir. Koyunlar, ilgili belirli klan tarafından

³⁹⁰ “The Kikuyu Traditional Marriage Ceremony”.

ritüel amaçlarına uygun olarak siyah-beyaz, beyaz veya kahverengi renkte olmalıdır. Kurbanlık hayvan *Kere-Nyaga Dağı*'na bakacak şekilde kurban edilir ve kanı bu dağa doğru akıtılır; midenin içeriği de aynı şekilde serilir. Bu ritüelin amacı herhangi bir kötülükten arındırıldığını ve korunduğunu ve çocuğun ebeveynlerinin onları iyi bir inanç işareti olarak kızın ebeveynlerine sunduğunu gösterir. Bu andan itibaren iki klanın çıkarları doğrultusunda ilişkiler kurulur.³⁹¹ Kurban, törenin önemli bir parçasını oluşturur, çünkü artık evlilik töreninin tamamlandığının ve Ngai'nin desteğinin alındığının işaretidir. Evlilik töreni birey için toplum içerisinde, yeryüzünde yaşarken gerçekleştirilen son törendir. Ancak bu sadece bireyin hala hayattayken yapılan son uygulamadır, bundan sonra birey için son olarak öldükten sonra ölüm durumuna göre bir cenaze töreni düzenlenir.

2.2.4. Gikuyularda Cenaze Töreni: Kuhukura

Gikuyularda aile bireyin doğum, ergenlik, evlilik ve ölüm ritüellerinden sorumludur.³⁹² Cenaze doğum ergenlik ve evlilikte olduğu gibi bireyin hayatında bir dönüm noktasını ifade eder. Ölü bedeninin hazırlanması ve mezara yerleştirilmesi, yas tutulması ölenlerin öldükten sonraki hayatını, kaderini güvence altına almak demektir. Aynı zamanda yaşayanların ölenlerle yeni bir ilişki kurma ve toplumsal ilişkilerin geri kazanılmasını hedefleyen sayısız ritüel ölen kişinin varlığının sürekliliğinin onaylanmasını yansıtır. Cenaze törenleri ölen kişinin yaşı, medeni durumu ve toplumdaki durumuna göre farklı şekillerde düzenlenir. En özenli cenazeler bilge, tanınmış yaşlılar için yapılır. Küçük, evli gençler veya çocuksuz kişilerin cenazeleri daha basit şekilde yapılır ya da yapılmaz.

Geleneksel Gikuyu Dini'nde cenaze töreni, ölüm ve ruh anlayışı ile ilişkili olarak gelişir. Ölüm ve ruh anlayışı, ölen kişinin cenazesini etkileyen temel konulardır. Ölüm ile ilgili olarak Gikuyular, ölüm şeklinin cenaze törenine temel etkisi olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle ölüm şekli, cenazenin yapılıp yapılmamasını veya ne tür bir cenaze töreni yapılacağını belirleyen temel etkidir. Gikuyulara göre iki tür ölüm şekli vardı. İlki doğal ölümdür, ikincisi doğal olmayan

³⁹¹ Kenyatta, **Facing Mount Kenya**, s. 168.

³⁹² M. Tillotson, "Family Rites", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, s. 259.

ölümdür. Doğal ölüm, kişinin herhangi bir kaza sonucu veya hastalıktan olmamak şartıyla yatağında yaşını doldurmuş şekilde ölmesidir. Doğal ölümden önce toplumsal durumu da göz önünde bulundurulur. Buna göre kişinin belli bir yaşa gelip çocuk veya torun sahibi olması, çok eşli olması ve eşlerinin kendisine ait kulübelerinin bulunması, geniş bir aileye sahip olması gibi şartlar kişinin iyi bir cenaze töreni ile uğurlanmasında oldukça etkilidir.³⁹³ Doğal olmayan ölümler toprak veya taş düşmesi, yıldırım çarpması, ağaçtan düşme, vahşi hayvanların saldırısı ile ölme, mızrak ile ölme, oyun için kazılmış çukurlara düşüp ölme gibi ölüm yollarıdır. Bu şekilde ölenlerin bedenlerine asla dokunulmaz veya yerinden kaldırılmaz. Olduğu yerde bırakılır ve gece vahşi hayvanların onu yemesi beklenir. Boğularak ölmeye, ceset nehirden çıkarılır ve yere konulur. Hayvanların cesedi yemesi beklenir. İntihar durumlarında ceset kulübenin içinde ise kulübenin tüm girişleri kapatılır sadece hayvanların girebileceği kadar bir delik açık bırakılır. Dışarıda bir ağaçta asılı ise ip kesilir cesed yere düşürülür. Her iki durumda da hayvanların cesedi yemesi beklenir. Kıtık zamanında da ölümler yine hayvanların yemesine bırakılır. Bunun nedeni ise kimsenin gömme törenini gerçekleştirecek kadar güçlü olmamasıdır.³⁹⁴ Gömülmeyen cesetler *kibirira* adı verilen bir mezarlığa götürülür.³⁹⁵ Burası ölü cesetten kurtulmak için vahşi hayvanların yemesi için bırakılan yerdir. *Kibiriraya* sadece doğal olmayan yollarla ölen kişiler getirilmez. Çünkü cenaze töreninin yapılmaması sadece doğal yolla ölmeyen kişiler için değil doğal yolla ölmelerine rağmen sosyal konumu cenaze töreni için uygunsuz olan kişiler için de geçerlidir. Bu kişiler arasında evli ve genç kadınlar veya çocuklar da vardır. Normal şekilde ölen ve oğlu olmayan genç bir yetişkin adam gömülmez. Bunun yerine kulübesinin girişi taşlarla kapatılır ve cesedi yemeleri için hayvanların girebileceği kadar bir açıklık bırakılır. Ancak kişi henüz ölmemişse, ölmek üzere ise erkek kardeşlerine veya erkek yeğenlerine onu kibiraya götürmeleri için haber gönderilir. Orada kişi ölene kadar nöbet tutarlar. Ölmeden önce tüm süs eşyalarını çıkarıp yanına koymak gerekir. Kişi öldüğünde birkaç gün içinde cesedi yabani hayvanlar tarafından yenilmiş olur. Bu sırada akrabaları başları dizlerinin üstünde

³⁹³ Mbugua, **Funeral Rites Reformation for any African Ethnic Community Based on the ...**, s. 51.

³⁹⁴ Mbugua, **Funeral Rites Reformation for any African Ethnic Community Based on the ...**, s. 52.

³⁹⁵ Bondi, "Death and Burial in the African Context: ...".

sessizce toplanıp iç çekerek *uhoro ni muthiru* (her şey bitti) derler. Ancak ceset birkaç gün içinde yenilmediyse bunun kötü bir şans olarak kaldığına inanılır.³⁹⁶ Evli olmayan yaşlı ve genç kadınların da ölü bedeni *kibiriraya* götürülür ve öldüğünde vahşi hayvanlar tarafından yenmeye bırakılır.³⁹⁷

Cenaze töreni, ölüm şekline göre gelişen bir olaydır ve doğal olmayan yollardan ölenlerin dokunulmadığı, gömülmediği veya onlar için herhangi bir ritüel düzenlenmediği görülür. Dolayısıyla Gikuyu kabilesinde cenaze töreninin sadece toplumsal statüsü yerinde ve doğal yolla ölenler için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Durum daha da özelleştirilirse, cenaze töreninin sadece yaşlılar yani atasal ruh olacak kişiler için düzenlenen bir olay olduğu düşünülebilir. Bu noktada cenaze töreni ile ruh anlayışı arasındaki bağın da çözülmesi gerekir. Birisi öldüğünde, bu onun dünyevi bedeninin sonudur, ama ruhunun sonu değildir, çünkü ölümden hemen sonra atalara katılmak için gitmiştir. Dolayısıyla ölüm bir geçittir ve cenaze bu geçiti sağlayan, karşılıklı bir anlaşma niteliğindeki törendir. Ölen kişinin ruhu ile yaşayanlar arasında sosyal bir etkileşimin varlığı söz konusudur. Bu etkileşimi etkileyen en önemli faktörlerden birisi iyi düzeyde yapılan bir cenaze törenidir. Ölen ile ilişkili yapılan ölüm töreninin birtakım işlevleri vardır. Bu işlevler ölen ile yaşayan kişileri farklı yönlerde etkilemektedir. Örneğin bedenin elden çıkarılması, ölen kişi için ruhun yeni dünyası için hazırlanmasıdır. Yani yaşayan ölüleri toplumdaki yeni rollerine yeniden entegre etmektir. Ancak yaşayan kişiler için ise ölen kişinin ruhunun kendileri ile iyi geçinen bir ruh olmasını sağlar. Böylece ölenin ruhu yaşayan ailesine, akrabaları ve arkadaşlarına rahatlık ve destek verir.³⁹⁸ Bu da bir noktadan itibaren Gikuyuların hayata bağlı inanç ve anlamının akıllarda yeniden inşa edilmesi demektir. Ölümden sonra ruh çok farklı bir statüye ulaşmıştır ve bu da yeryüzü yaşayanları için hayatı iyi bir şekilde yaşamanın sonuçları demektir.

Cenaze töreni, ölen kişinin ölümünün kesinleşmesi ile birlikte başlayan ve birtakım aşamaları olan bir süreçtir. Cenaze, ölümün kesinleştirilmesi, ölünün gömülmesi, ölümün getirdiği kirlilikten arınma ve yas tutma ile tamamlanmaktadır. Ölümün kesinleştirilmesi işlemi Gikuyularda oldukça yaygındır. Bunun temel nedeni

³⁹⁶ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 72.

³⁹⁷ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu...", s. 73.

³⁹⁸ Karanja, *The Missionary Movement in Colonial Kenya ...*, s. 81.

de Gikuyuların ölü bedene dokunmamasıdır. Ölüm döşeğinde veya ölü olup olmadıkları kesin olmayanların bedenleri köyden belirli bir mesafede olan ormana veya bir yamaca yerleştirilir. Sağ taraflarına kol veya bacağa tasma gibi bir şey bağlanır. Gün boyunca özellikle yemek zamanlarında kişinin hala hayatta olup olmadığını kontrol etmek için tasma çekilir. Bedende herhangi bir hareketlenme olmaz ise ölümün gerçekleştiğine kanaat getirilir.³⁹⁹ Ölümün gerçekleştiğinden emin olunduktan sonra ölen kişinin durumuna ve ölüm şekline göre bir ölü gömme töreni yapılır ya da yapılmaz. Ölümün kesinleştirilmesi her birey ve her şartta farklılık gösterir. İntihar eden veya normal şekilde ölen kişiler öylece doğaya bırakılırken bu durum yaşlılar için geçerli değildir. Onlar toplumda saygın kişilerdir ve ölmeden önce ailesi ile bir görüşme yapmaları beklenir. Ölmek üzere olan çok eşli bir Gikuyu adamı kendisini ölüm döşeğinde bulduğunda son dileğini ifade etmek için akrabalarını etrafına çağırır. Eğer bu kişi yönetimde yer almışsa aynı sınıftan veya daha fazla güvenilir yaşlı kişileri de çağırır ve onlara yönetim ile ilgili bilgiler verir. Kişi ölüm döşeğindeyken aile tarafından rahatsız edilmemeye özen gösterilir. Çünkü bu tür kişilerin daha sonra bir atasal ruh olacağı bilinir ve ağzından lanet gibi kötü bir sözün çıkmasına neden olmak istemezler. Ölüm yatağındaki kişi daha sonra tüm mal varlığını bölüştürür.⁴⁰⁰ Yaşlı ölmeden önce ailesine cenaze sürecini takip etmelerini özellikle *hukura* sürecinde dışarı çıkmamalarını tembihler. Bu hem ölen kişinin sağlıklı bir geçiş sağlayabilmesi de yaşayan ailesine rahatsızlılık vermemesi için önemlidir.⁴⁰¹ Ölüm gerçekleştikten sonra cenaze törenini tamamlayan uygulamalar gerçekleştirilir.

Ölümün kesinleştirilmesinin ardından (gömülmeyi hak edenler için) ölü gömme töreni yapılır. Ölü gömme töreni Gikuyu kabile hayatında şartlara göre farklı şekillerde gerçekleştirilir. Gömülmeyi hak edecek şekilde yaşamış ve doğal yoldan ölmüşse ailesi tarafından tüm hazırlıklar yapılır. Eğer tüm aile bireyleri özellikle oğulları hazır değillerse ölünün gömülmesi ertelenir. Ölü gömülene kadar ailede hayat durur. Bu durum sadece insanlar için değil hayvanlar için de geçerlidir. Bu nedenle hayvanlar arasında çiftleşmenin engellenmesi için dişil ve eril hayvanlar

³⁹⁹ Jenny Goldade, "Cultural Spotlight: Kikuyu People of Kenya Funeral Traditions", <https://www.frazerconsultants.com/>, 2019.

⁴⁰⁰ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 58.

⁴⁰¹ Mbugua, "A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...", s. 60.

ayrılır veya kısırlaştırılır. Tarlaya su çekmek veya çalışmak yasaklanır. Ancak oğullardan biri bir gün veya daha fazla gecikirse bu yasaklar uygulanmaz. Oğul geldikten sonra gerçekleşecek olan gömme töreninde ise yasaklar tekrar uygulanır. O gün kimse evine gidemez ve çalışamaz. Gikuyuların yaşlılara verdiği önem ve ölüm sonrası oynadıkları rol sebebiyle vefat eden yaşlıların mümkünse aynı gün güneş batmadan önce gömülmesi daha uygun görülür.⁴⁰²

Tüm ön hazırlıklar tamamlandığında ve aile bireyleri bir araya geldiğinde köyün ileri gelen yaşlıları mezarın yerini seçer. Mezar alanı, *kiaraininin*, yani tüm kulübelerin küllerinin biriktiği yere yakın veya uzak olmalıdır. Ancak kişi ölmeden önce bir mezar yeri seçmiş olabilir, bu durumda seçtiği yere gömülür. Mezarın kazılması işlemi ölenin evli olmayan, kıdemli bir oğlu tarafından yapılır. Bekâr oğlu yoksa bekâr bir yeğeni tarafından yapılması gerekir.⁴⁰³ Cesedi gömülenler arasında yaşlı ve evli kadınlar da vardır. Bunların gömülmesi oldukça nadirdir ve yaşlı erkeklerin aksine sade bir tören ile gerçekleştirilir. Ayrıca gömülmesi de oğulları tarafından değil torunları tarafından yapılır.⁴⁰⁴

Gömülmesi gereken ölünün bedeni rastgele mezara yerleştirilmez. Beden, eller ve kollar uyku pozisyonunda olacak şekilde sarılır. Yönü ise *kibiriraya* bakacak şekilde yerleştirilir. Ölünün gömülmesi işlemi Gikuyularda pahalı bir işlem olarak görülür. Çünkü bu ayinlerde keçi veya koç kurbanı gerekmektedir ve bunlar kabile hayatında zenginlerin sahip olduğu hayvanlardır.⁴⁰⁵ Mezarlarda kurban töreninin gerekliliği gömülen kişinin yaşarken ve ölümden sonraki kimliği ile alakalıdır.

Ölünün gömülmesinden sonraki en önemli adım ölümden arınma işlemleridir. Gikuyularda ölüm her ne kadar kötü son olarak algılanmasa da ölümden arınma işlemleri ölümün kendisinin yaşayanlar için iyi şans getirmediği inancı vardır. Arınma ritüelleri genel olarak ölünün ve dolayısıyla ölümün dokunduğu yerlerin ve ölü ile temas eden kişilerin arındırılmasıdır. Nesneler arındırılmak için genellikle yakılırken insanlar ise birtakım işlemlerden geçerler. Böylece yeryüzüne uğrayan

⁴⁰² Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...”, s. 61.

⁴⁰³ Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...”, s. 60.

⁴⁰⁴ Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...”, s. 73.

⁴⁰⁵ Bondi, “Death and Burial in the African Context: ...”.

ölümün insan hayatına kalıcı bir uğursuzluğu engellenmiş olur. Aynı şekilde ölen kişiye ait eşyalardan da kurtulmak onun artık yeryüzünde olmadığı ve başka bir âleme geçtiği anlamından doğar.

Arındırma işlemleri törenler bittikten sonra kalan ahşap plakalar avluda veya giriş alanında yanan yangınlar için odun olarak kullanılabilir, ancak herhangi bir kulübe içindeki ateş için kullanılamaz. Bir erkeğin öldüğü bir kulübeden herhangi bir ağaç veya ahşap, başka bir kulübe inşa etmek için veya yemek pişirmek amacıyla asla kullanılamaz. Yas dönemini ifade eden *hukura* töreninin tamamlanmasından kısa bir süre sonra, ölen kişiye ait tüm çiftlik evi yeni bir alana taşınır. Gikuyular arasında buna *guthamira gikuu* (ölümden uzaklaşmak) denir. Bu sadece törensel ve sembolik bir harekettir. Çiftlik yerinin çok fazla ileri taşınması gerekmez. Ancak çiftlik sakinlerinin yeni bir hayata başlaması için taşınma işlemi tek bir günde tamamlanmalıdır.⁴⁰⁶

Arınma ritüeli, mezarı kazıp ölü bedeni taşıyan genç adamlar için de bir gerekliliktir. Hiçbirşey yemeden veya yapmadan önce arınmanın yapılması zorunludur. Bunun için küçük bakire bir dişi keçi kesilir ve mide içeriği su ile karıştırılır. Genç adamlar bedenlerini bu karışımla yıkarlar. Böylece ölümden arınmış olunur.⁴⁰⁷ Öte yandan ölü bedenden kurtulmanın yolu olan hayvanların yemesi için cesedin çalılıklara veya uygun yere bırakılması da bir tür ölümden arınmadır. Özellikle kişi kulübede ölürse orada hayvanlar tarafından yenilmek üzere bırakılması kimsenin ölüye dokunmak istememesinden kaynaklıdır. Bu işlemlerin tümü Gikuyuların manevi kirlenme olan *tahu* inancı ve arınma ile ilgilidir.⁴⁰⁸ Ölümün bulaşıcı olarak düşünülmesi, fiziksel âlemde manevi bir kirlenmeden korkulmasından kaynaklanır. Hem ölümün kendisi hem de ölü beden ve onunla ilişkili her şeyin arındırılması işlemi ölümün yeryüzüne ait olan bir olgu olmamasıdır. Aynı şekilde ölüm ruhsal âlem ile fiziksel âlem arasında bir geçiştir ve bu geçişin ölünün uğurlanmasından sonra kapanması gerekir. Böylece ölü uğurlandıktan sonra yeni hayatına başlarken, yaşayanlar da ölünün eksikliğinden ve

⁴⁰⁶ Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...”, s. 69.

⁴⁰⁷ Mbugua, A Study to Formulate a Model for Agikuyu ..., s. 61.

⁴⁰⁸ Wilkinson, Disease and Death amongst ..., s. 60

ölüm işleminden sonra yapılan değişikliklerden dolayı yeni hayatlarına başlayabilirler.

Ölümünden arınma işleminden sonra cenazenin son parçası olan yas tutma süreci başlar. Ölen kişi *kibiriraya* götürüldükten ve cesedi tamamen ortadan kalktıktan veya gömülme işlemi tamamlandıktan sonra ölenlerin evli oğulları evlerine döner. Eve döndükten sonra *hukura*, yani yas süreci başlar. Bu süreç içerisinde cinsel temasa girilemez ve eşlerinin değil, kendi kulübelerinde uyurlar. *Hukura* dönemi aslında evi ölümden kurtarmak için bir arınma töreni gibidir. Bu nedenle fiziksel olarak yapılan arınmanın manevi boyutu denilebilir. Bunun temel amacı yine ölümün bulaşmasını engellemektir. Böylece ailenin tüm üyelerinin normal hayata devam etmeleri sağlanır. Öte yandan ölen kişi için *hukura* süreci, yaşayan bir kişinin ayrılan bir ataya dönüşümüne işaret eden son bir geçiş ayini olarak da tasarlanır. Kişinin diğer âleme geçmesi ve oraya yerleşmesini beklemek ve kolaylaştırmak demektir. Ölen kişi bir yaşlı ise, tören birkaç aşamaya ayrılır ve dokuz günde sona erdirilebilir.⁴⁰⁹ Diğer türlü ölenler, yani doğal olmayan yolla ölüp cenaze töreni düzenlenmeyenler için *hukura* dönemi dört gündür. *Hukura* döneminin sonunda ailenin yakın arkadaşları ve akrabaları ziyarete gelir. Kendileriyle beraber hediye olarak bira, rom, keçi, türlü yiyecekler getirirler. Aile ve ziyaretçiler *hukura* töreninin bitimini kutlamak için büyük bir ziyafet hazırlarlar.⁴¹⁰ Ölünün uğurlanması ve ardından normal hayata geri dönmek için *hukura* dönemi hem ölen kişi hem de yaşayanlar için yeni hayatlarına adım atmada bir hazırlık ve alışma sürecidir. *Hukura* süresince ölen kişinin ailesi herhangi bir kirlenmeden kaçınması da *hukuradan* önce yapılan arınmanın bir devamı olarak görülebilir. Çünkü *hukura* öncesi yapılan maddi temizlik, *hukura* süresince manevi temizlik olarak devam eder.

Gikuyu kabile hayatında ölümün gerçekleşmesi ve ölüm ile beraber ortaya çıkan gerekliliklerin yapılması Gikuyuların sosyal yapılarına göre şekillenir. Ölen kişinin ölüm sürecinin takip edilmesi, gömülmesi veya *kibiriraya* bırakılması, cenaze töreni ve cenaze töreni ile ilgili süreç işlemlerinin tümü sosyal dengeye göre oluşmaktadır. Bu nedenle Gikuyu geleneksel yaşantısında doğumdan ölüme ve hatta

⁴⁰⁹ Mbugua, “A Study to Formulate a Model for Agikuyu ...”, s. 62.

⁴¹⁰ Mbugua, *Funeral Rites Reformation for any African Ethnic Community* ..., s. 54.

ölümünden sonrasına kadar her şeyin bir düzen ve tutarlılık içerisinde olduğu anlaşılır. Bunun yanında dini inanç ve uygulamalar ölüm olgusunu ve ölüm ile birlikte ortaya çıkan ölü gömme, ölüm sonrası ve ruh gibi unsurları şekillendirmiştir. Ölümün Ngai'den geldiğine olan inanç, ölümün kötü görülmesini engellerken ölümün kendisinin ruhsal ve fiziksel âlem arasındaki bir geçiş olması, ölü uğurlandıktan sonra ölümün kalıntılarının ortadan kaldırılması yani geçişin kapatılması gerekliliğini doğurmuştur. Ölüm doğaüstüdür, çünkü ölüm insanın bilinmeyen birçok şey ile karşılaştığı bir olaydır. Bilinmeyen şeyler ile başa çıkma yöntemi olarak genellikle manevi temizlenme yapılır. Bu nedenle arınma ritüellerinin yapılmasının bir diğer önemli nedeni ölüm nedeninin temizlenmesidir. Çünkü Gikuyulara göre ölüm nedenlerinin ardında kötü niyetler veya uğursuzluk gibi olgular yatmaktadır. Bu nedenle ölümden arınma aslında ölümün nedenlerinin temizlenmesi anlamına gelmektedir.

2.2.5. Gikuyularda Devir Teslim Töreni: İtuka

Gikuyularda yönetim çok boyutludur ve yönetimdeki kişiler yaşamın hemen her alanında söz sahibidir. Yöneticiler aynı yaş grubuna ait yaşlı kişilerden oluşur. Bu kişilerin sünnet töreni birlikte yapılmıştır ve böylece aynı yaş grubundadırlar. Kabilenin veya klanların dini, politik, sosyal ve kültürel kararları ile uygulamaları bu kişilerin liderliğinde karar verilir. Ancak yönetim süresini doldurmuş kişilerin artık yönetimi kendinden sonraki yaş grubuna teslim etmeleri gerekir. Gikuyu kabilesinde yönetimin değişmesi bir tören ile gerçekleşir. Bu törene devir teslim anlamında *ituka* denilir. İtuka töreni, yaş sistemine göre yapılır. Bu nedenle yaş faktörü Gikuyular arasında birçok alanda olduğu gibi yönetimde de dikkate alınan temel unsurlardan biridir. Yaş grupları *rika* olarak adlandırılır ve *rika* yaşı sünnet töreni itibarıyla başlamaktadır. Böylece aynı senede sünnet olan çocuklar aynı yaş grubunda yer almış olur. İtuka töreni yaklaşık on beş yılda bir gerçekleşir.⁴¹¹ Yönetimi teslim eden yaş grubuna *Maina*, teslim alan nesle ise *Mvangi* denilir. Dolayısıyla Gikuyularda *ituka*, *Maina*'nın yönetimi *Mvangi* nesline teslim etmesi demektir. Kabile hayatında

⁴¹¹ C. W. Hobley, "Further Researches into Kikuyu and Kamba Religious Beliefs and Customs" **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 41, 1911, s. 420.

diktatörlüğün önlenmesi ve yönetimin doğru ellere teslim edilmesi açısından *ituka* oldukça büyük bir öneme sahiptir.⁴¹²

Tören, yönetimin yeni nesle teslim edilmeden önce altı ay boyunca hükümet yöneticileri ve halk tarafından aralıklı zamanlarda ziyafet, dans ve şarkılarla devam eder. Yeni hükümetin yönetimi başarılı bir şekilde yürütmesi için bir anayasaya sahip olmak gerekir. Dolayısıyla şenlikler döneminde anayasa taslağını hazırlamak için *njama ya itwika* (anayasa meclisi) kurulur.⁴¹³ Her köyün konseyi yeni anayasayı tasarlama sorumluluğunu alan bir temsilci gönderir. İlk konsey toplantısı, kabilenin doğduğu yer olan ve Gikuyu topraklarının merkezinde bulunan *Mukurwe wa Nyagathanga*'da yapılır.⁴¹⁴ Tören için hazırlanan alan iki bölüme ayrılır. Biri *Maina* nesli diğeri de *Murangi* nesli içindir. Törende dokuz tane *aturi ya aku* yani tören rahibi vardır ve küçük bir oda onlar için ayrılmıştır. Tüm tören bu raipilerin elleri ile gerçekleşir.⁴¹⁵ *Njama ya itwika*nın ilk toplantısında, ülke yönetiminde uyumu sağlamak için yeni hükümette yol gösterici ilkeler olarak hareket edecek birkaç kuralın konulmasına karar verilir.⁴¹⁶ Her köyün liderinin toplantıya katılması gerekmektedir. Toplantı neredeyse üç ay kadar sürer. Her köyün lideri kendisiyle birlikte koyun, keçi, bal ve şeker kamışı birasını getirir. Getirilen yiyecek ve içecekler törenler sırasında kadınlar tarafından toplantı kampına götürülür. Ancak kampın sınırlarına hiçbir kadın giremez.⁴¹⁷

Konsey *njama ya itwika* (anayasa taslağını hazırlama) işini tamamladığında, yeni hükümetin yasa ve yönetmeliklerini mühürlemek için büyük bir tören düzenlenir. Törende kâhinler ve şifacılar *ituka* törenini kutsallaştırmak için bir mağarada manevi bir atmosferde çalışırlar. Özellikle *itukayı* dokunulmaz kılmak için *ndamatia* adlı bir hayvanın kuyruk kılının kullanılması gerekir ve bunun için küçük bir kız çocuğu rol oynar. Çocuk mağarasının önünde hayvanın dikkatini çeker ve onu dışarı çıkarır ancak çocuğun bedeni zehirli bir ilaç ile kaplıdır. Kız geriye doğru yürüdükçe bedenine su döker ve canavar zehirli suyu yalar. Böylece ilacı içen

⁴¹² “Kikuyu People”, <https://en.wikipedia.org> (E.T: 03.06.2020).

⁴¹³ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 187.

⁴¹⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 188.

⁴¹⁵ Hobley, *Further Researches into Kikuyu and Kamba*, s. 421.

⁴¹⁶ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 188.

⁴¹⁷ Hobley, *Further Researches into Kikuyu and Kamba*, s. 421.

canavar zararsız hale gelir ve kuyruğundan bir tutam kıl alınır. Kız güvenle geri döner ve cesaretinden dolayı ulusal kahraman ilan edilir.⁴¹⁸ Kutsal kuyruk tüyleri alındıktan sonra *ituka* konseyi törenin ziyafeti için bir boğa, erkek bir keçi ve dişi bir koyun kurban eder ve saf bal içinde mayalanmış bira (*moruru wa ooke*) hazırlanır. Kurban edilen koyun ve keçinin derilerinden hazırlanan bileklikler müzakerede mühür olarak kullanılır ve müzakerede yer alanların sağ bileklerine takılır. Bileklikler aynı zamanda sembolik olarak onları ulusal görevlerinde birleştirmektedir. Tören liderinin eşliğinde büyükler yapılan anayasayı şarkı şeklinde söylerler. Böylece bu tarihi olayın hatırlanması kolaylaştırılır. *Njama ya itwika*, *ituka* konsey üyeleriyle sınırlı olan ön ritüeli ve şöleni tamamladıktan sonra *Mukurwe wa Nyagathanga*’da yeni hükümet tarafından yapılacak bir bildiri düzenlenir.⁴¹⁹ Belirlenen bir günde tüm bölgelerde savaş boynuzları çalınır, halk çıkıp *njama ya itwikanın* kararını dinler. Sabahın erken saatlerinden itibaren, yaşlı ve genç insanlar kendi bölgelerinde belirlenen yerde toplanır ve neşe ile dans ederler. Tören lideri yeni anayasayı okur ve ardından halk yeni anayasayı dans ve şarkılarla kutlarlar. Böylece yeni hükümetin başa geçmesi tamamlanmış olur. Yeni yöneticiler bir sonraki on beş yıl boyunca yönetimde kalırlar ve aynı törenlerle yönetimi kendilerinden sonrakilere devrederler.⁴²⁰

2.2.6. Gikuyularda Manevi Kirlenme: Tahu

Gikuyularda ruhsal ile fiziksel âlemin iç içe ve bir etkileşim içerisinde olduğu görülür. Ruhsal âlemin görünmez ve tam olarak bilinmez olması, fiziksel âlemin yaşayanlarının dikkatli olmalarını gerektirmiştir. Herhangi bir dikkatsizlik sonucunda manevi bir kirlenme, yani *tahu* oluşur. *Tahu*, insanın kazara veya bilerek bulundukları bir eylem sonucu edindikleri manevi kirlenme olarak tanımlanabilir. Bu kirlenme uğursuzluk veya kötü ruhları çekme gibi durumlara neden olur. Kötü şeylere yol açan kirlilikten kurtulmak için ise arınmak gerekir.

Gikuyu halkı arasında *tahu* olarak görülen ve ardından arınmanın yapılması gereken şeyler belirlidir. *Tahu* olan şeyler, bir eylem olduğu gibi bir cisim veya bir

⁴¹⁸ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 190-191.

⁴¹⁹ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 192.

⁴²⁰ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 193.

hayvan da olabilmektedir. Ya da bir eylemin *tahu* olup olmadığı eylemi yapan kişiye, kişinin cinsiyetine, medeni durumuna ve sosyal konumuna göre değişir. *Tahu* inancının altında yatan temel felsefe anlamına gelen *ndugeke waganu* (kötü davranışlardan kaçınmak)tır.⁴²¹ Kirlenmeye yol açan bir durumun oluşmasına *mugiro* denirken *tahu*, *mugiro*dan dolayı oluşan kirlilik durumudur. Yasağı kıran kişi bazen toplumdan uzaklaştırılarak cezalandırılır veya bir kuma ayini içeren arınma ritüeli gerçekleştirilir. Kuma ayini, suçluyu saf varoluş haline geri döndürür. Su ve çevre kirliliğinde hayvanların davranışlarına kadar her şey *tahu* olabilir. Bu nedenle *tahu* olan şeyleri iyi bilmek, bu şeylerden korunmak ve kaçınmak gerekir. Aksi takdirde ne zaman olursa olsun Yüce Tanrı Ngai bu eylemleri işleyenleri korkunç bir şekilde cezalandırır.

Geleneksel Gikuyularda *tahu* olarak görülen ve arınmayı gerektiren durumların insan eli gerçekleşmesi gerekmez. Örneğin kulübede bir kertenkelenin yanan ocağın içine düşmesi *tahudur*. Bunun için yapılan tek çözüm tüm kulübenin yakılması ve yeni kulübe yapılmasıdır.⁴²² Bu tür *tahular* doğanın getirdiği sonuçlara dayanır ve insan iradesi dışındadır. Ancak yine de kişinin arınmasını gerektirir. Örneğin kulübenin içinde bir kişi ölmüşse kulübe artık kirlenmiştir, ölüme bulaşmıştır bu nedenle yakılması gerekmektedir. Ölmek üzere olan ve *kibiriraya* bırakılan bir kişi iyileşip geri dönerse, köye ve evine kabul edilmeden önce arınması gerekir. *Tahu* olan durumların kötü sonuçlarının engellenmesi için *tahuya* bulaşan kişi bir *mundu mugo* tarafından arıtılır. Arınma genellikle kuma ayini olarak gerçekleşir.⁴²³

Tahu inancı, Gikuyuların yaşamını birçok yönde şekillendirmiştir. Örneğin bir kulübenin iki kapısının olması *tahu* olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Veya kapı her zaman ailenin babası veya büyük babasının açtığı taraftan açılmalıdır. Bir kişi kapıyı yanlış yönden açarsa tekrar dışarı çıkmalı, kapıyı kapatmalı ve içeriye doğru

⁴²¹ Julius Gathogo, “Environmental management and African indigenous Resources: Echoes from Mutira Mission, Kenya (1912-2012)”, **Department of Philosophy and Religious Studies**, Vol. 39, 2013, s. 38.

⁴²² Kamenju, “**Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...**”, s. 49.

⁴²³ C. W. Hobley, “British East Africa: Kikuyu Customs and Beliefs. Thahu and its Connection with Circumcision Rites.” **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, vol. 40, 1910, s. 430.

şekilde tekrar girmelidir. Aksi takdirde kulübede yemek yiyemez. Kapı ile ilgili birçok *tahu* bulunur ve bunların çoğu kapının bir evinin sahibi tarafından sahiplenmesi gerektiği ile ilgilidir. Bu da ev sahibine ve evin yaşlısına olan saygıdan ileri gelir. Son olarak kapı ile ilgili olarak çocukların kapının üst eşliğinden sallanması da bir *tahudur*. Bu, ebeveynlerinin ölümünü istedikleri anlamına gelir.⁴²⁴

Tahu insanların günlük basit işlelerinde de ortaya çıkabilir. Gikuyular da küçük ve basit olarak görülen bu durumlara göre eylemlerini şekillendirmişlerdir. Durum şu örneklerle daha iyi anlaşılabilir: içinde yemek pişirilirken bir pişirme kabı çatlarsa bu yemeği çocuk doğurma yaşı geçmiş kadınlar dışında kimse yiyemez. Bunun dışında yetişkin erkekler kulübenin *ruri* tarafında oturmak zorundadır. Kapıdan geçen yiyecekler ailenin reisi tarafından yenemez. Bir kimse kasten bir evde pişirme kabını veya bir kabağı kırdıysa, arınma törenleri ve sunular, yani yedi keçi ve koyun kurbanı gerektirir. İçinde uyurken bir karyola kırılırsa, kişinin arınması gerekir.⁴²⁵ Gikuyular, temiz olmadığı veya kutsal olduğu gibi gerekçelerle de yaşamlarını *tahu* oluşturacak şeyler ile kaplamışlardır. Örneğin her şey yenilemez. Bazı kuş ve balık türleri bunların başında gelir. Bunlardan herhangi birini yemek *tahuya* neden olur ve bir şifacı tarafından arınmak gerekir. Arınma en az bir keçinin kurban edilmesidir. İnsanın iradesi dışında oluşan *tahu* durumlar da oldukça fazladır. Özellikle kadınlar için çocuğun sırtından düşmesi *tahuya* neden olan bir durumdur ve arınmayı gerektirir.⁴²⁶ Bu ve benzeri *tahu* durumları, Gikuyuları hayatları boyunca bir düzen ve dikkate yönlendirmiştir.

Hayvanlar ile ilgili *tahu* durumları genellikle sırtlan veya çakal gibi hayvanların yerleşim yerlerine girmesi ile olur. Örneğin sırtlanın kulübeye veya çiftlik yerine girmesi, bu yerlerde havlaması arınmayı gerektirir. Bir başka *tahu* koyun, keçi gibi hayvanlar ile ilgilidir. Bu tür hayvanlar insanın herhangi bir bölümünü yalarsa o hayvan bir başka akraba köyünde kurban edilmelidir.⁴²⁷ Hayvanlar ile ilgili *tahu* oluşturacak birçok durum söz konusudur. Hepsinin ortak noktası ise insan ve hayvan âleminin birbirinin alanlarını ihlal etmeleri olarak

⁴²⁴ Kamenju, “Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...”, s. 50

⁴²⁵ Hobley, “British East Africa: Kikuyu Customs and Beliefs”, s.

⁴²⁶ Wilkinson, *Disease and Death amongst ...*, s. 81

⁴²⁷ Kamenju, “Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...”, s. 52.

görülebılır. Bu da Gikuyu kabilesinde insanın ve hayvanların kendilerine ait yaşam alanından sorumlu olduğu ve iki tarafın birbirine karışması durumunda bir varlık kuralının çiğnendiğı inancına işaret eder. Bu inanca göre evrenin düzeni bozulur ve manevi bir kirlenmeye neden olur. Bunun için arınma ritüelinin yapılması gerekir.

Gikuyu kabilesinde *tahu* bilinmeden yapılabilir ve *tahu* sonucunda olumsuz durumlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle oluşan olumsuz bir durumun gerekçeleri arasında *tahu* da bulunabilir. Örneğın bir hastalık durumunda hastalığın nedeni bir *tahu* olabilir. Bu nedenle *mundu mugo*, hastalığın nedenini araştırırken kirlenmeye yol açacak bir durumun var olup olmadığına da bakmalıdır. Eğer hastalığın nedeni olarak *tahu* çıkarsa o zaman arınma için kusma ayini gerçekleştirilir.⁴²⁸

Kusma, arınma için yapılan önemli bir ayindir. Bu ayın bir *mundu mugo* tarafından gerçekleştirilir. *Mundu mugo* hemen bir keçi veya koyun kurban eder. Ardından *Kere-Nyaga*’ya dönerek Ngai’yi yardıma çağırır. Yerde küçük bir oyukta muz yaprakları hazırlar; kurban edilen hayvanın mide ve bağırsaklarının içeriğı yapraklara yerleştirilir ve bazı ilaçlar da eklenir. Şifacı daha sonra köyün yakınındaki çalıktan bir dizi dal toplar; bunları küçük bir süpürge gibi demet halinde bağlar ve çukurun yanına bırakır. Kurbanın ön ayakları dalların yanına yerleştirilir. Daha sonra bunlar çukurun içine daldırılır ve hasta ağzını açarak dilini dallara değdirir. *Mundu mugo* kusması için emir verir. Bunun üzerine kişi tükürür. Bu süreç birkaç kez tekrarlanırken kirliliğe neden olduğu düşünülen uzun bir törensel eylem listesi tekrarlanır. Bunlar bittiğinde koyun ayağı tekrar çukurun içine daldırılır ve hastanın diline değdirilir; hasta tekrar birkaç kez tükürür. Dallar daha sonra iki demete ayrılır ve tekrar daldırılır; *mundu mugo* ve hastası ayakta durur. Şifacı elindeki demet ile hastanın vücudunun her yerini süpürür. Ardından şifacı hastaya *tahunun* atıldığını bildirir. Hasta kurbanın sakatatlarına batırılmış dalları alıp köye girer ve duvarları sırayla bu dallarla fırçalayarak *tahuyu* süpürür gibi davranır. Sonunda kurban sakatatlarını toplar ve ‘*tahuyu* bu köyden çıkarıyorum’ diyerek köyden uzaklaşır. Ardından tekrar ayın yerine döner. Bu sefer şifacı hastanın yere uzanmasını ister. Elinde bir tebeşir ile uzanmış hastanın avuç içlerine, alınına, boğazına ve karnına çizgiler çizer. Sukabaklarının içinden bazı ilaçlar alıp hastanın avuç içlerine koyar ve

⁴²⁸ Kamenju, “Transformation of Kikuyu Traditional Architecture ...”, s. 53.

yutmasını söyler. Ardından kurbanın eti pişirilir ve hastanın kendisi hariç herkes tarafından yenir. Böylece arınma tamamlanmış olur.⁴²⁹

2.2.7. Gikuyularda Büyü ve Kehanet

Gikuyular, ruhsal ve fiziksel âlemin iç içe olmasından doğan problemler ile başa çıkmak veya ruhsal âlem ile iletişime geçmek için kehanet yöntemini kullanırlar. Kehanet, bir *mundu mugo* tarafından yapılır.⁴³⁰ Bitkisel ilaçlar ile birtakım büyüsel ritüeller eşliğinde yapılan kehanetin temel amacı genellikle bilinmeyenin ortaya çıkarılması, bilinmeyene ulaşmaktır. Yapılan her kehanet veya büyü iyi kişiler tarafından veya aynı amaçla yapılmaz. Aynı şekilde iyi ve kötü büyü yapan kişiler de farklıdır. İyi niyetle büyü yapan şifacı *mundu mugo* gün ışığında açık bir şekilde çalışırken kara büyü gibi kötü büyülerle uğraşan ve asıl işi de bu olan kötü niyetli büyücüler *murogidi*dir. *Murogi* genellikle gece gizlice çalışır. Büyüyü yapacağı kişi için kötü nesneler hazırlar ve o kişinin evine veya yakınına gizlice koyar. Ancak şifacı olan *mundu mugonun* yaptığı aslında büyücülüğe karşı çıkmadır. Kendisi insanlara zarar veren büyülerini belirler ve defeder.⁴³¹

Kehanet ve büyü birçok şey için kullanılabilir ve kullanıldığı amaca göre isimler alır. Bazıları şunlardır: koruyucu olan büyülere *gethiito*; nefret veya çaresizlik için yapılan büyüye *monuunga* veya *roruto*; aşk büyüsüne *manyenye* veya *mareria*, savunma için yapılan büyüye *kerigiti*, *keheenga*; yıkıcı büyülere *aragi* denilir.⁴³² *Mundu mugo* açısından büyü aslında bitkisel ilaçlar ile ruhsal güçler kullanılarak yapılan bir şifa türüdür. Özellikle talihsizliğe veya hastalığa karşı bir çözüm arayışı olan *ugo*, bu yolla yapılır.⁴³³

Kehanet veya büyü için bitkisel karışımlar, sözler, yeminler veya kurbanlar gerekir. Ancak bunlar büyüünün veya kehanetin türüne ve gücüne göre kullanılır. Bununla beraber, büyüünün çok güçlü olduğu anlaşılırsa ataların ruhları yardıma çağırılır. Örneğin düşmanlardan korunmak ve toplumun başına gelebilecek

⁴²⁹ Crawford, “30. The Kikuyu Medicine-Man”, s. 55.

⁴³⁰ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 280.

⁴³¹ Park, “*Spirituality of Kenyan Pastors: ...*”, s. 145.

⁴³² Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 280.

⁴³³ Peterson, *Writing Gikuyu Christian Literacy ...*, s. 47

tehlikeleri defetmek için bitkisel karışımlar ve büyü sözler kullanılması yeterliyken⁴³⁴ insanın tedavi edemeyeceği hastalıkların nedeni kötü ruhlar olarak görülür ve bunun için atasal ruhlar bir toplantı için çağırılır. Bu tür hastalık durumlarında büyü, kehanet ve arınmanın birlikte yapıldığı görülür. Nasıl bir kurbanın gerektiği hakkında kehanete başvurulur ve ritüelin nasıl gerçekleşeceğine dair talimatlar alınır.⁴³⁵

Gikuyularda büyücülüğün insan ruhundaki kötü ruhlar tarafından uygulandığı söylenir ve talihsizlik, hastalık ve hatta zamansız ölümün kendisi bu kötü ruhların kötü etkilerine atfedilir. Büyücülüğün şüphelenildiğinde şifacıya gidilir. Şifacı, bunun için öncelikle bir dua töreni başlatır. Dua töreninden sonra, daha önce ilaçlarla doldurulmuş ve balmumu ile kapatılmış vahşi bir hayvanın (muhtemelen bir antilopun) boynuzunu çeker. Elindeki bu boynuzla köyün içinde ve çevresinde arama yapar; ağaç köklerinde, bahçelerde, kulübelerin kenarlarında toprağı kazar. Sonunda sorunun sebebi olduğunu söylediği bir şeyi çıkarır. Bunlar, yapraklara sarılmış bazı kalıntılardır; bunlar bir insan kafatasının bir parçası, bir adamın kafasının tüyleri veya yapraklarla çevrili bir parça sopa veya taş olabilir. Daha sonra bir koyun kurban edilir ve yenilir. *Mundu mugo*, boynuzu ile gizemli geçişler yaptıktan sonra büyüünün kırıldığını ve köyün arındırıldığını ilan eder. Bu hizmet için alınan ücret genellikle yüksektir.⁴³⁶

Gikuyu kabile hayatında, büyü ve kehanetin varlığının din ile büyüünün ayrımını zorlaştırdığı düşünülür.⁴³⁷ Ancak sahip oldukları inanışların bir gereği olarak büyü ve kehanet varlığın ruhsal tarafıyla başa çıkma yolu olarak görülebilir. Bu nedenle Gikuyular büyü ve kehaneti, dini veya dine karşı bir metod olarak değil, kendileri ile birlikte var olduklarını düşündükleri evrenin ruhsal tarafına karşı yaptıkları bir iletişim olduğunu ve bunu iyileştirme yolu olarak düşündükleri anlaşılmaktadır.

⁴³⁴ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 282.

⁴³⁵ Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, s. 291.

⁴³⁶ Crawford, "30. The Kikuyu Medicine-Man", s. 55.

⁴³⁷ Park, "Spirituality of Kenyan Pastors: ...", s. 145.

SONUÇ

Gikuyu Dini kabile kökenli Gikuyu halkının inanç ve uygulamalarının bütününe verilen isimdir. Çalışmanın birinci bölümünde Gikuyu Dini'nin inançsal yönü ele alınmıştır. Gikuyuların kabile kökenli ve dolayısıyla güçlü bir geleneğe sahip olmaları sebebiyle benimsedikleri inanç ve uygulamaların günlük yaşam alanlarının hemen her noktasında var olduğu ve gelenek ile inancın harmanlandığı görülmüştür. Bu inancı geçmişten bugüne taşıyan en önemli kaynakları yaratılış mitleri olmuştur. Gikuyu Dini'nin inanç sistemini oluşturan temel taşların mitoloji, Yüce Tanrı Ngai ve insan olduğu belirlenmiştir. Yüce Tanrı Ngai ile insan unsurlarını açıklığa kavuşturan, birbirleri ile olan temel bağlarını ortaya koyan mitler olduğu anlaşılmıştır. İnanç ile gelenekte oynadığı rolün öneminden dolayı mitoloji bu temel taşlar arasında rol oynamıştır.

Gikuyu mitlerine göre yaratılış üç ayrı mekânda gerçekleşerek tamamlanmıştır. Bunlar *Kere-Nyaga Dağı*, *Mukurwe wa Nyagathanga* ve *mugumo* ağacıdır. Mitlerde bu üç mekânın kullanımı ve özellikleri açık ve ortaktır. *Kere-Nyaga Dağı* Tanrı ile insan ilişkisine değinen bir konumdayken *Mukurwe wa Nyagathanga* insanoğluna verilen yeryüzündeki cennet bahçesi olmaktadır. *Mugumo* ağacı mitolojide insanlığın çoğaldığı ve insanda barınan bir öz olarak anlatılmıştır. İnsanlığın yeryüzüne yerleşme ve alışma süreci bu üç farklı mekânda farklı olaylar ile gerçekleşmiştir.

Yaratılış mitlerine göre Gikuyu Dini'nde yaratıcı ve tek tanrı Ngai'dir. Gikuyuların sözlü geleneğinde ve uygulamalarında Ngai'nin tanrısal kimliği ve işlevleri açık ve belirgindir. Özellikle Gikuyuların, Ngai için kullandıkları isim ve tamlamalar O'nun nasıl bir tanrı olduğunu açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyan verilerdir. Bununla birlikte bu isim ve tamlamalar iki gruba ayrılmıştır. Birincisi Ngai'nin kendi başına bir yüce ve tek tanrı olarak sahip olduğu özellikleri ifade eden isim ve tamlamalar; ikincisi ise Ngai'nin insan üzerindeki hâkimiyeti ve insan ve

evren ile ilişkili olarak belirginleşen fiillerini ifade eden isim ve tamlamalardır. Dolayısıyla Ngai ile eşdeğer düzeyde tutulan atasal ruhların aslında Ngai'nin yarattığı insanoğlu olarak kalmaya devam ettiği ve tanrı olmadıkları anlaşılmıştır. Ngai gökte yaşayan ancak zaman zaman yarattığı dünyayı ve insanları kontrol eden, onlarla iletişime geçen bir varlıktır. Gikuyulara göre O ebedi ve ezelidir. İnsan hayatını şekillendiren ve sürdüren yegâne dayanaktır. Bu nedenle Gikuyuların hayatın sekteye uğradığı zamanlarda sadece O'na gittikleri anlaşılmıştır.

Gikuyu inancının üçüncü bileşeni insan ve insan fikridir. Gikuyularda evren anlayışı ele alınarak Gikuyu Dini'nde insan varlığının anlam ve önemine ve insanın varlık sürecinin nasıl işlediğine dair bir altyapı oluşturulması amaçlanmıştır. Buna göre Gikuyuların üç katmanlı bir âlem tasavvuru olduğu saptanmıştır. Birincisi Tanrı'nın ebedi yeri gökyüzüdür, ikincisi insanların yaşadığı yeryüzüdür ve üçüncüsü ruhların yaşadığı yeraltıdır. Gökyüzünün Tanrı'ya ait olması sebebiyle orası insanın gidemeyeceği bir tanrısal âlemdir, ancak yeryüzü ve yeraltı bir bütün olarak tüm insanoğlunu kapsayan iki farklı âlemdir. Ngai gökyüzünü, yani tanrısal âlemi yeryüzüne, kendi ikametgâhı olarak belirlediği yerlere inerek taşır. Böylece yeryüzü kutsanmış olur. Öte yandan yeraltı ile yeryüzü arasındaki ilişki oldukça sık gerçekleşir. Yeraltına giden ruhların bazıları yeryüzü yaşayanları ile hiç iletişime geçmezken atasal ruh olabilenler yeryüzündeki akrabaları ile bir aradaymış gibi bir iletişim halinde kalabilirler. Dolayısıyla insanın varlık süreci olan doğum-yaşam-ölüm süreci ve ölüm sonrası hayatın bu üç âlemin içerisinde, yani fiziksel ile metafiziksel âlemlerin birlikteliğinin olduğu bir alanda gerçekleştiği görülmüştür.

Gelenek ile dinin bir bütün olduğu Gikuyularda insanın doğum-yaşam-ölüm döngüsü de dini bir anlayış içerisinde gelişmiştir. Ölüm sonrası hayat ise yeraltı dünyasında ruhsal olarak devam ederken, atasal ruh olmaya hak kazananlar yeryüzü ile iletişim ve etkileşimi devam edebilmektedir. İnsanın geçek anlamda var olabilmesi için doğduğundan itibaren bir takım kabul ayinlerinden geçmesi gerekir. Bu ayinler doğum, inisinyasyon, evlilik ve ölüm zamanlarında gerçekleşir. Birey bu ayinler vasıtasıyla içerisinde var olduğu evrenin ve toplumun bir parçası olarak kabul edilir ve her bir ayinde edindiği kişilik, görev ve sorumluluklarla var olmaya devam eder.

Gikuyularda ölüm oldukça önemli bir gelişmedir ve ölüm algısı toplumsal statülere göre şekillenmiştir. Çünkü Gikuyularda inancın ve geleneğin oldukça önemli bir yapıtaşı olan atasal ruh inancı ölümünden sonra belirir. Kişi öldüğünde nasıl öldüğüne ve kim olduğuna bakılarak onun bir atasal ruh olup olmayacağı anlaşılır. Eğer kişi atasal ruh olacak biriyse o zaman uygun bir cenaze töreni yapılarak ölü uğurlanır. Atasal ruh olmayacak biriyse yine yeraltındaki ruhlara katılır ancak bedeni gömülmeden hayvanların yemesi için boş bir alana bırakılır. Gikuyularda reenkarnasyon düşüncesini doğuracak birtakım uygulamalar olsa da bu uygulamaların gerçek bir reenkarnasyonu ifade etmediği sembolik olarak gerçekleştiği anlaşılmıştır. Ayrıca Gikuyularda cennet ve cehennem fikrinin olmadığı belirlenmiş, günah ve iyiliklerinin karşılığı yeryüzünde görüldüğü veya kişinin yaptığı kötülükler karşılığında öldükten sonra huzursuz ve kötücül biri olarak kaldığı inancı olduğu saptanmıştır.

Gikuyu Dini'nde inancın pratik yönü olan uygulamaların inanç sistemine paralel olarak geliştiği görülmüştür. Kendi inanç sistemlerinin gereği olarak ortaya koydukları ibadetler inanç sisteminin mitoloji, Ngai ve insanın oluşturduğu inançsal yapının üzerine kurulmuştur. Ayrıca Gikuyu yaşam alanında görülen uygulamaların amacına ve barındırdıkları ritüellere göre ibadet amaçlı temel uygulamalar ile dini içerikli sosyal uygulamalar şeklinde iki yönden ele alınmıştır. Bu ayrımın yapılmasıyla gelenek ile birleşik olan Gikuyu Dini tüm yönleriyle ele alınmıştır. İbadet amaçlı yapılan temel uygulamalarda din adamı ve tapınak önemli birer unsurdur. Gikuyularda kesin bir ifade ile belirlenmiş din adamı olmamasına karşın din adamı rolü oynayan şifacılar ve kâhinler zaman zaman din adamı rolünü üstlenen kişilerdir. Ancak ritüeller çoğunlukla topluma her yönde önderlik eden yaşlılardır. Din adamı ve tapınak ibadetin gerçekleştiği zemin olarak düşünülürken bu zeminde gerçekleşen temel ibadetlerin dua ve kurban/sunu olduğu ve bu iki ibadetin yapılan her uygulamada gerçekleştirilmesi gereken ritüeller olduğu saptanmıştır.

Gikuyu hayatının tümünü kapsayan uygulamalar dinden bağımsız bir şekilde gerçekleşmezler. Bunlar dini ritüellerle birleşik olarak yapılır. Özellikle birey ve toplum için büyük öneme sahip kabul törenlerinden olan sünnet dini ibadetler ile birlikte yapılan bir sosyal uygulamadır. Bununla birlikte doğum töreni, sünnet töreni,

evlilik töreni, cenaze töreni, devir teslim töreni, kirlenme ve arınma ayinleri, büyü ve kehanet uygulamaları Gikuyu Dini'nin temel iki ibadeti olan kurban ve dua ile harmanlanmıştır. Bu ibadetlerin ortak özellikleri olarak birey ve toplum hayatında bir sonraki sosyal veya dini statüye bir geçiş olarak kabul edilmeleri ve dolayısıyla kutsal bir atmosferde kutsal olanın huzurunda gerçekleşmeleridir. Bu nedenle bu uygulamaların sosyal, politik ve kültürel yönü daha baskın olsa da Yüce Tanrı Ngai'nin huzurunda ve O'nun kutsaması ile tamamlanması gerekir.

KAYNAKÇA

- ABAKA, Edmund, "Ancestor Veneration", **The Oxford Encyclopedia of African Thought**, 1. cilt Ed: Abiola Irele & Biodun Jeyifo, Oxford University Press, 2010, New York, ss. 71-73.
- ADOGAME, Afe, "Cozmology", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 178-180.
- ALOLO, Mamawu Alhassan, "African Traditional religion and Concept of development: A Background paper", **Religions and Development Research Programe (RAP)**, Work paper 17, 2017, ss. 1-54.
- ANDREW, Ratanya Mukaria, **Christianity and African Spirituality: An Analysis and Evaluation of the Struggle between Christianity and Traditional Doctors in Igembe-Kenya**, LAP Lambert Academic Publishing, 2011.
- ANDREWS, Edward E., "Trees", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 670.
- ASANTE, Molefi Kete, Ama MAZAMA, "Introduction" **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. xxv.
- ASANTE, Molefi Kete, Temples, "Concept in Ancient Times", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 654-658.
- AWONIYI, S., "Religious Ethics and the Environment: A Quest for Sustainable Development in the Modern World", **International Journal of Humanities and Social Science** Vol. 5, No. 6; 2015, ss. 215-223
- BADASU, Delali M., "The population of Sub-Saharan Africa", **Africa in Contemporary Perspective: A Textbook for Undergraduate Students**, Sub Saharan Publishers, Ghana, 2013, ss. 48-78.
- Bantu Mythology, <https://en.wikipedia.org> 2020.
- BARRA, G., **1000 Kikuyu Proverbs**, Second Edition, Kenya Literature Bureau, Nairobi, 1960.
- BEECH, Mervyn W. H., "The Sacred Fig-Tree of the A-Kikuyu of East Africa", **Man**, Vol. 13 (1913), ss. 4-6.

- BERNARDI, Bernardo, "Old Kikuyu Religion Igongona and Mambura: Sacrifice and Sex; Rereading Kenyatta's Ethnography", **The Notion of Religion in Comparative Research: Selected Proceedings of the XVI Congress of the International Association for the History of ...**, Multilingual Edition, 1994, ss. 187-199.
- BERNTSEN, John L. "The Maasai and Their Neighbors: Variables of Interaction." **African Economic History**, no. 2, 1976, ss. 1–11.
- BONDI, Vyonna, "Death and Burial in the African Context: **A Case Study on Kenyan Customs and Kenyan Customary Law**", 2015, <https://hitchhikersguidetolaw.wordpress.com/> (E.T: 26.08.2019).
- BROCKMAN, Norbert C., "Mount Kenya, Kenya", **Encyclopedia of Sacred Places**, Second Edition, Vol. 1 A–M, ABC-CLIO, LLC Publisher, California, 2011.
- BULPETT, C.W.L., **King of the Wa-Kikuyu: A True Story of Travel and Adventure in Africa**, Frank Cass and CO LTD., 1986.
- BUNCHE, Ralph J. "The Īrua Ceremony among the Kikuyu of Kiambu District, Kenya." **The Journal of Negro History**, vol. 26, no. 1, 1941, ss. 46–65.
- CHIKE, Kefentse K., "Shrines", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 617.
- CRAWFORD, J. W. W. "30. The Kikuyu Medicine-Man." **Man**, vol. 9, 1909, ss. 53–56.
- CREWS, J., "Forest and Tree Symbolism in Folklore", **Unasyuva** (English ed.), Vol. 54 No.213, 2003, ss. 37-44.
- DAFNI, Amots, "Rituals, Ceremonies and Customs Related to Sacred Trees with a Special Reference to the Middle East ", **Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine**, Vol. 3, Is. 2, 2007, ss. 1-15.
- DAFNI, Amots, "The Supernatural Characters and Powers of Sacred Tress in the Holy Landi", **Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine**, 3/10, 2007, ss. 1-16.
- DONALD, Eric Hirsch, KETT, Joseph F. ve TREFİL, James S., "Anthropology, Pyschology, and Sociology", **The American Heritage New Dictionary of Cultural Literacy**, Third Edition, Houghton Mifflin Company, New York, 2002.
- DROZ, Yvan, "African Studies Gikuyu (Kikuyu) People of Kenya", 2017, <https://www.oxfordbibliographies.com/>
- "Dualism in Cosmology", <https://en.wikipedia.org/>, 2020 (E.T: 24.07.2020)

- ELIAS, Josie, Robert PATEMAN, **Kenya: Third Edition**, Cavendish Square Publishing, New York, 2014.
- ENAH, Kojo, “In Search of Health and Well-being in Africa”, **Africa in Contemporary Perspective: A Textbook for Undergraduate Students**, Sub Saharan Publishers, Gana, 2013, ss. 282-307.
- FERRARO, Gary, **Cultural Anthropology: An Applied Perspective**, Thomson Wadsworth, USA, 2008.
- FINKE, Jens, “Kikuyu-Music and Dance”, <http://www.bluegecko.org>, 2003 (E.T: 02.06.2020).
- FINKE, Jens, “Kikuyu- Colonial History”, <http://www.bluegecko.org/>, 2003, (E.T: 07.04.2020)
- FINKE, Jens, “Traditional Music and Cultures of Kenya”, <http://www.bluegecko.org/kenya/>, 2006, (E.T: 27.08.2019).
- FINKE, Jens, “Kikuyu-Society (Mbari ya Mumbi)”, 2003, <http://www.bluegecko.org/>, (E.T: 15.07.2020).
- FRANKL, P. J. L. “The Word for 'God' in Swahili: Further Considerations.” **Journal of Religion in Africa**, vol. 25, no. 2, 1995, ss. 202–211.
- GATHOGO, Julius Mutugi, “Some Expressions of African Hospitality Today”, **Scriptura**, 99 (2008), ss. 275-287.
- GATHOGO, Julius, “Environmental management and African indigenous resources: echoes from Mutira Mission, Kenya (1912-2012)”, **Studia Hist. Ecc.**, 2013, vol. 39, n. 2, ss. 33-56.
- GATHOGO, Julius, “The Quest for Religious Freedom in Kenya (1887-1963)”, School of Religion and Theology, **University of KwaZulu-Nata**, ss. 1-26.
- GATHUA, Ndung'u Wa, “Why traditional Kikuyus end their prayers with the phrase 'Thai, Thathaiya Ngai Thai!'”, <https://hivisasa.com>, 2019. (E.T: 27.08.2019).
- GITARI, Marete Dedan, “**Concepts of Cod in the Traditional Faith of the Meru People of Kenya**”, Master Thesis, University of South Africa.
- GNARA, Irene E., “Waiyaki wa Hinga”, **Holy People of the World: A Cross-cultural Encyclopedia**, 3. Cilt, Ed: Phyllis G. Jestice, ABC CLIO, California, 2004, ss. 905-906.
- GOLDADE, Jenny, Cultural Spotlight: Kikuyu People of Kenya Funeral Traditions, <https://www.frazerconsultants.com/>, 2019, (E.T: 16.07.2020).

- GREEN, Maia, "Mau Mau Oathing Rituals and Political Ideology in Kenya: A Re-Analysis", **Journal of the International African Institute**, Vol. 60, No. 1, 1990, ss. 69-87.
- HINGA, Teresia Mbari, "Afterlife: Afrcan Concept", 2005, <https://www.encyclopedia.com/> (E.T: 24.08.2019).
- HOBLEY, C. W. "Further Researches into Kikuyu and Kamba Religious Beliefs and Customs." **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, vol. 41, 1911, ss. 406–457.
- HOBLEY, C. W., "British East Africa: Kikuyu Customs and Beliefs: Thahu and its Connection with Circumcision Rites." **The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, Vol. 40, 1910, ss. 428–452.
- HOBLEY, C. W., **Bantu Beliefs and Magic**, H. F. & G. Witherby, London, 1922.
- HOLBROOK, J. C., "African Cosmology", **Cosmology Across Cultures ASP Conference Series**, Vol. 409, 2009, ss. 138-144.
- JENKINS, Orville Boyd, Sam TURNER, "**The Kikuyu People of Kenya**" 2010, <http://orvillejenkins.com/> (27.08.2019).
- KAGEMA, Dickson Nkonge, "The Role of the African Traditional Religion in the Promotion of Justice, Reconciliation and Peace in Africa in the Twenty-first Century: A Kenyan Experience", **International Journal of African and Asian Studies an International Peer-reviewed Journal**, Vol.15, 2015, ss. 1-9.
- KAGWIRIA, Orina Hellen, "**The Contributions of Councils of Elders to the Resilience of African Traditional Religion: A Case of Njuri Ncheke In Meru County, Kenya**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Egerton University, 2018.
- KAMENJU, Joseph W., **Transformation of Kikuyu Traditional Architecture**, AHO, The Oslo School of Architecture and Design, 2013.
- KAPLAN, Irving ve diğerleri, **Area Handbook for Kenya**, Unknown Binding, 1967.
- KARANGI, Matthew Muriuki, "The Creation of Gũkũyũ Image and Identity", **Revisiting the Roots of an African Shrine: The Sacred Mugumo Tree: An Investigation of the Religion and Politics of the Gikuyu People in Kenya**, Ed: Matthew M Karangi, Germany, Lambert Academic Publishing, 2013.
- KARANGI, Matthew M., "Revisiting the Roots of Gikũyũ Culture through the Sacred "Mũgumo" Tree", **Journal of African Cultural Studies**, Vol. 20, No. 1, East African Culture, Language and Society, 2008, ss. 117-132.

- KARANJA, James, **The Missionary Movement in Colonial Kenya: The foundation of Africa Inland Church**, Cuvillier Verlag, 2009.
- KARIGU, Mary, “**The Effects of Cultural Practices and Perspectives on Sustainable Community Based Ecosystem Management in Lake Baringo, Kenya**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kenyatta University, 2017.
- KENYATTA, Jomo, **Facing Mount Kenya: The Traditional Life of the Agikuyu**, London: Heinemann. 1938.
- KENYATTA, Jomo, “Kikuyu Religion, Ancestor-Worship, and Sacrificial Practices.” **Africa: Journal of the International African Institute**, vol. 10, no. 3, 1937, ss. 308–328.
- KIIRU, Muchugu, “Going Gentle into that Good Night: Indigenous Therapy on Death in Kenya”, **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 114, 2014, ss. 298 – 310.
- KIRWEN, Michael C, **Naming Rites and Rituals**, Maryknoll Institute of African Studies, Nairobi, 2004.
- Kikuyu Wedding, <https://weddings.traditionscustoms.com>, (E.T: 06.07.2020).
- KYALO, Paul, “Initiation Rites and Rituals in African Cosmology”, **International Journal of Philosophy and Theology**, 1(1), 2013, ss. 34-46
- LANDINFO, **Kenya: Mungiki – Abusers or Abused?**, 2010.
- LEAKEY, L. S. B., “The Religious Element in Mau Mau”, **African Music**, Vol. 1, No. 1, 1954, ss. 77.
- LEAKEY, L. S. B., **The southern Kikuyu before 1903**, Vol 1., London, New York, Academic Press, 1977.
- LEEMING, David A., **Creation Myths of the World: An Encyclopedia Hardcover**, ABC-CLIO, 2010.
- LEVI, Levera, **Together in Christ**, East African Educational Publishers LTD., Nairobi, 2005.
- LINBLUM, G., **The Akamba in British East Africa**, Negro Universities Press, 2nd ed., New York 1920.
- LONSDALE, John, "The Prayers of Waiyaki", **Revealing Prophets: Prophecy in Eastern African History**, Ed: David Anderson-Douglas Hamilton Johnson, East African Educational Publishers, Nairobi, 1995.
- MASENO, Loreen, “Towards an African Inculturated Sophiology”, **Religion and Ecology in the Public**, T&T Clark Publisher, 2011.

- MAZAMA, Ama, "Maasai", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, ss. 397-398.
- MAZAMA, Ama, "Ngai", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 447-448.
- MBITI, J. S., **African Religions and Philosophy**, Doubledays Garden City, 1970.
- MBITI, J. S., **Concepts of God in Africa**, Praeger Publishers, New York, 1970.
- MBITI, J. S., **Introduction to African Religion**, Heinemann Educational Books, USA, 1991.
- MBITI, John S., **The Prayers of African Religions**, Orbis Books, 1975.
- MBUGUA, Johnson Nganga, "A Study to Formulate A Model for Agikuyu Christian Funeral Rites that Would Integrate Relevant Cultural, Scriptural and Practical Norms", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), South African Theological Seminary, 2014.
- MBUGUA, Johnson Nganga, **Funeral Rites Reformation for Any African Ethnic Community Based on the Proposed New Funeral Practices for the Agikuyu**, Resource Publications, 2016.
- MBUVI, Andrew M., "Akamba", **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 23.
- MCGLASHAN, Neil, "Indigenous Kikuyu Education", **African Affairs**, Vol. 63, No. 250, 1964, ss. 47-57.
- MCGRATH, Njambi, "Missionaries Did not Bring Religion to Africa – Agikuyu Beliefs in Ngai (God)", <https://wordpress.com/>, 2018, (E.T: 27.08.2019).
- MIDDLETON, John, Greet KERSHAW, **The Kikuyu and Kamba of Kenya: East Central Africa**, Part 5, Routledge Publishers, 2017.
- MIDDLETON, John, "East African Religions: An Overview", **Encyclopedia of Religion**, Thomson Gale Publishing, New York, 2005.
- MUKUYU, "Gikuyu Origin", <https://wordpress.com/>, 2008. (E.T. 27.08.2019).
- MUKUYU, "Mukurwe wa Nyagathanga–Gikuyu Eden?", <https://wordpress.com/>, 2011, (28.08.2019).
- MUKUYU, "Gĩkũyũ Marriage Ceremonies: Ūhikania", <https://wordpress.com/>, 2008. (E.T: 15.07.2020).
- MUNGAI, Mbugua, "Birth and Death Rituals among the Gikuyu", **African Folklore: An Eyclopedia**, Taylor & Francis Books, London, 2004, ss. 53-59.

- MURIUKI, Godfrey, “**A History of the Kikuyu to 1904**”, (Yayınlanmış Doktora Tezi, University of London, 1969.
- MUTUNGA, Rose M., “**The Akamba Traditional Religion and Christianity: A Philosophical Study**”, Master Thesis, University of Nairobi, 1994, ss. 1-221.
- NABOFA, M. Y., “Blood Symbolism in African Religion”, **Religious Studies**, Vol. 21, No. 3, 1985, ss. 389-405.
- NJERI, George Macharia, “Life After Death among the Agikuyu People of Kenya”, <https://www.academia.edu/>, 2014, (E.T. 18.06.2020).
- NJUGUNA, Mugwima, **Conservation of Natural and Cultural Heritage in Kenya**, UCL Press, University College London, London, 2016.
- OMOROVIE, Ikeke Mark, "The Forest in African Traditional Thought and Practice: An Ecophilosophical Discourse", *Open Journal of Philosophy*, Vol.3 No.2, 2013, ss. 345-350.
- OGUNGBILE, David, “God: African Supreme Beings”, **Encyclopedia of Religion**, c. 5, Second Ed., MacMillan, New York, 2005, ss. 3567-3579.
- OGUNGBILE, David O., “Seclusion”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 597-600.
- OLNEY, James, **Tell Me Africa: An Approach to African Literature**, Princeton University Press, 1973.
- OMBATI, Mokua, “Rainmaking Rituals: Song and Dance for Climate Change in the Making of Livelihoods in Africa”, **International Journal of Modern Anthropology**, Vol 1, No 10, 2017, s. 74 - 96
- PARK, Sung Kyu, “**Spirituality of Kenyan Pastors: A Practical Theological Study of Kikuyu Pastors in Nairobi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Pretoria, 2008.
- PETERSON, Derek Raymond, “**Writing Gikuyu Christian Literacy and Ethnic Debate in Northern Central Kenya, 1908-1952**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Minnesota, 2001.
- RAY, Benjamin C., "East African Religions: Northeast Bantu Religions", **Encyclopedia of Religion**, Thomson Gale Publishing, 2005.
- REED, Pamela D., “Mount Kenya”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 431-433.
- SANDGREN, David P., “Twentieth Century Religious and Political Divisions among the Kikuyu of Kenya”, **African Studies Review**, Vol. 25, No. 2/3, 1982, ss. 195-207

- SEYFELİ, Canan, KUL, Elif, “Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılış ve Ölüm Sonrası Hayat”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl 16, Sayı 32, 2018, ss. 237-270.
- SEYFELİ, Canan, “İle-İfe: Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılışın ve Dünyanın Merkezi”, **Artuklu Akademi, Journal of Artuklu Academia**, 6 (2) 2019, ss. 229-252.
- SHORTER, Aylward, **Prayer in the Religious Traditions of Africa**, Oxford University Press, Nairobi, 1975.
- STOKES, Jamie (Ed.), **Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East (Facts on File Library of World History)**, Facts on File Publisher, 2009.
- TATE, H., “Notes on the Kikuyu and Kamba Tribes of British East Africa”, **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, 34, 1904, ss. 130-148.
- TEMPLE, John, “Ancient and Modern: Some East African Mountain Myths”, **The Alpine Journal**, 1995, ss. 105-112.
- THIONG'O, Ngũgĩ Wa, **Aradaki Nehir**, Çev: Bora Korkmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- THOMAS, Douglas, “Kikuyu”, **African Religions: Beliefs and Practices through History**, Ed: Douglas Thomas-Temilola Alanamu, ABC-CLIO Publisher, 2018, ss. 146-148.
- THOMAS, Douglas, Temilola ALANAMU (Ed.), **African Religions: Beliefs and Practices through History**, ABC-CLIO Publisher, 2018.
- THORPE, S. A. , **Primal Religions Worldwide: An Introductory, Descriptive Review**, UNISA Publishers, Pretoria, 1992.
- TILLOTSON, M., “Family Rites”, **Encyclopedia of African Religion**, SAGE Publications Ltd., California, 2009, ss. 259-260.
- UZUKWU, Elochukwu Eugene, **God, Spirit, and Human Wholeness: Appropriating Faith and Culture in West**, Pickwick Publications, Oregon, 2012.
- WACHEGE, P.N., “Curses and Cursing among the Agĩkũyũ: Socio-Cultural and Religious Benefits”, University of Nairobi, 2012. ss. 1-11.
- WAINAINA, Michael, “The Worlds of Gikuyu Mythology: A Structural Analysis”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kenyatta University, 2002.
- WANJOHI, G. J., **The Wisdom and Philosophy of the Agikuyu Proverbs: The Kihooto World-View**, Paulines Publications Africa, Nairobi, 1997.

- WANJOHI, G. J., "An African Conception of God: The Case of the Gikuyu", **Journal of Religion in Africa**, Vol. 9, Fasc. 2, 1978, ss. 136-146.
- WAWERU, Humphrey M., "The Kikuyu People: Origins." **The Bible and African Culture: Mapping Transactional Inroads**, Zapf Chancery Publishers Africa Ltd., Kenya, 2011, ss. 23-48.
- WAWERU, Humphry, "Postcolonial and Contrapuntal Reading of Revelation" **Churchman**, 121, 2, 2007, ss. 139-162.
- WANYOIKE, Simon Murigi, "**The Transformation of an African Religious Movement: A Case of the Akurinu of Kandara Sub-County in Murang'a County, Kenya, 1926-2000**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kenyatta University, 2016.
- WEINREB, Alexander A. "First Politics, then Culture: Accounting for Ethnic Differences in Demographic Behavior in Kenya." **Population and Development Review**, vol. 27, no. 3, 2001, ss. 437-467.
- WILKINSON, "John, Disease and Death amongst the Northern Kikuyu", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ex Bible University Edinburgen, 1956.
- RUTHI, William, "The Forgotten Shrine of Mukurwe wa Nyagathanga", 2017, <https://www.nation.com> , (E.T.: 27.06.2020).
- WILSON, D. ve WILSON, Anna, "A Figs as a Global Spiritual and Material Resource for Humans.", **Hum Ecol**, 41, 2013, ss.459-464.
- WILSON, D., **Ruth, Trees and the Human Spirit**, Cambridge Scholars Publishing, U.K, 2019.